T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİMDALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

SMYRNA BOULEUTERİONU

Hakan GÖNCÜ

Danışman
Doç. Dr. Akın ERSOY

İZMİR-2019

DOKTORA
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite	: Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı	: Hakan GÖNCÜ
Öğrenci No	: 2013801704
Tez Başlığı	: Smyrna Bouleuterionu
Savunma Tarihi	: 21/10/2019
Danışmanı	: Doç.Dr.Akın ERSOY

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı	Üniversitesi	İmza
Doç.Dr.Akın ERSOY	- Dokuz Eylül Üniversitesi	.....
Prof.Dr.Binnur GÜRLER	- Dokuz Eylül Üniversitesi	.....
Prof.Dr.Ş.Recai TEKOĞLU	- Dokuz Eylül Üniversitesi	.....
Prof.Dr.Musa KADIOĞLU	- Ankara Üniversitesi	.....
Prof.Dr.Serdar AYBEK	- Celal Bayar Üniversitesi	.....

Hakan GÖNCÜ tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği(X) / oy çokluğu( ) ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Erkan GÖKSU
Müdür V.

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum "**Smyrna Bouleuterionu**" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

10/09/2019

Hakan GÖNCÜ

ÖZET
Doktora Tezi

SMYRNA BOULEUTERİONU

Hakan GÖNCÜ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arkeoloji Anabilim Dalı

Arkeoloji Programı

Smyrna Antik Kenti'nin politik ve yönetimsel anlamlarda karar alma organı olan Kent Meclisine tahsis edilmiş bir toplanma mekânı olarak Bouleuterion, Smyrna Antik Kenti Agorası'nın kuzeybatı köşesinde yer alan parselde konumlanmaktadır. Söz konusu parselde Smyrna Kent Meclisi için Hellenistik Dönem'den Geç Roma Dönemi sonlarına kadar kullanılan ve farklı tarih dönemlerinde inşa edilmiş üç adet Bouleuterion yapısı tanımlanıp konumlandırılabilmektedir. Bu yapıları inşa edildikleri dönemleri baz alarak Hellenistik Dönem, Erken Roma Dönemi ve Geç Roma Dönemi Bouleuterionu olarak tanımlayabilmekteyiz.

Bouleuterionlar Antik Yunan coğrafyasında kentlerin idare fonksiyonunu elinde tutan Kent Meclisinin toplantılarını geçekleştirebilmesi için özel bir formda tasarlanmış kamusal yapılardı. Bouleuterionlar aynı zamanda bulundukları kentin demokrasi ve adalete olan iradesini yansıtarak kentin özerkliğini temsil ederlerdi. Bu özellikleriyle Bouleuterionlar Klasik Yunan kentlerinde yurttaşlar için sosyal ve kamusal anlamda yaşamının odak noktasını oluşturan Agora veya bu kamusal alanın yakınlarında inşa edilmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Bouleuterion, Kent Meclisi, Agora, Klasik Yunan Kentleri.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

The Bouleuterion of Smyrna

Hakan GÖNCÜ

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Archaeology

Archaeology Program

Bouleuterion set aside as the gathering place of the City Council of Smyrna, the governing body of the city, is located in a plot to the northwest corner of the agora of the city. In this plot three different Bouleuterion structures for the City Council can be identified from Hellenistic Period to the end of the Late Roman Period. These structures can be identified as Hellenistic Period, Early Roman Period and Late Roman Period Bouleuterion buildings according to the dates they are built.

Bouleuteria were public buildings designed in a specific form for the governing bodies of the Ancient Greek cities to hold their meetings. Bouleuteria reflecting the city's will for democracy and justice also represented the city's autonomy. Bouleuteria having these properties were built in or around the Agora, the center of the social and public life for the citizens of classical Greek Cities.

Keywords: Bouleuterion, City Council, Agora, Classical Greek Cities

SMYRNA BOULEUTERİONU

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii

YEMİN METNİ iii

ÖZET iv

ABSTRACT v

İÇİNDEKİLER vi

KISALTMALAR ix

ŞEKİLLER LİSTESİ x

TABLOLAR LİSTESİ xviii

LEVHALAR LİSTESİ xix

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

BOULEUTERİON KAVRAMI, BOULEUTERİONLARIN ORTAYA ÇIKIŞI VE BATI ANADOLU'DA BOULEUTERİON MİMARİSİ

1.1. BOULEUTERİON KAVRAMI VE BOULEUTERİONLAR'IN ORTAYA ÇIKIŞI 5

1.2. BOULEUTERİON MİMARİSİNİN TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDEKİ GELİŞİMİ 7

1.3. BATI ANADOLU BOULEUTERİON MİMARİSİNDEN GELİŞİMİ ÖRNEKLER 11

1.3.1. Batı Anadolu Hellenistik Dönem Bouleuterion Yapıları 12

1.3.1.1 Dörtgen Oturma Düzenine Sahip Bouleuterionlar 12

1.3.1.2 Kavisli Oturma Düzenine Sahip Bouleuterionlar 17

1.3.1.3. Dairesel Planlı Oturma Düzenine Sahip Bouleuterionlar 21

1.3.2. Batı Anadolu Roma Dönemi Bouleuterion Yapıları 25

İKİNCİ BÖLÜM

SMYRNA BOULEUTERİONU ARAŞTIRMA VE KAZI TARİHÇESİ

2.1. ANTİK KAYNAKLARDA SMYRNA BOULEUTERİONU 35
2.2. SMYRNA BOULEUTERİONU ÜZERİNE ARAŞTIRMA VE KAZI ÇALIŞMALARI 37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HELLENİSTİK DÖNEM SMYRNA BOULEUTERİONU

3.1. HELLENİSTİK DÖNEM SMYRNA BOULEUTERİONU KONUMU VE YAPI ÖĞELERİ 48
3.1.1. Konumu 49
3.1.2. Mimari Bulgular 51
3.1.3. Oturma Basamakları 63
3.2. HELLENİSTİK DÖNEM BOULEUTERİONU ÜZERİNE TARİHLENDİRME VE RESTİTÜSYON ÖNERİLERİ 69

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERKEN ROMA DÖNEMİ SMYRNA BOULUTERİONU

4.1. ERKEN ROMA BOULEUTERİONU KONUMU VE MİMARİ BULGULAR 73
4.1.1. Konumu 73
4.1.2. Mimari Bulgular 79
4.1.2.1. Orkestra 79
4.1.2.2. Cavea 94
4.1.2.3. Pulpitum 110
4.1.2.4. Duvar ve Cephe Özellikleri 112
4.1.2.5. Ön Giriş Yapısı (Avlu/Portiko) 132
4.2. ERKEN ROMA DÖNEMİ BOULEUTERİONU ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMA, TARİHLENDİRME, İŞLEV VE RESTİTÜSYON ÖNERİLERİ 136

BEŞİNCİ BÖLÜM

GEÇ ROMA DÖNEMİ SMYRNA BOULEUTERİONU

5.1. GEÇ ROMA BOULEUTERİONU KONUMU VE MİMARİ BULGULAR 144
5.1.1 Konumu 144
5.1.2. Mimari Bulgular 149
5.1.2.1. Orkestra 149
5.1.2.2. Cavea 161
5.1.2.3. Pulpitum ve Scaenae Frons 181
5.1.2.3.1. I. Evre Pulpitum ve Parados koridorları 181
5.1.2.3.2. Pulpitum 184
5.1.2.3.3. Scaenae Frons: 189
5.1.2.4 Cephe Duvarları 193
5.2. GEÇ ROMA DÖNEMİ BOULEUTERİONU ÜZERİNE TARİHLENDİRME, İŞLEV VE RESTİTÜSYON ÖNERİLERİ: 198
SONUÇ 206
KAYNAKÇA 213

KISALTMALAR

Abb. Abbildung
AJA American Journal of Archaeology
ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Bülteni
Bkz. Bakınız
cm santimetre
CUP Cambridge University Press
Ed. Editör
FBE Fen Bilimleri Enstitüsü
IstForsch Istanbuler Forschungen
IstMitt Istanbuler Mitteilungen
JdI Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts
JMR Journal of Mosaic Research
JRA Journal of Roman Archaeology
KST Kazı Sonuçları Toplantısı
Lev. Levha
m metre
Plt. Platte
Res. Resim
s. Sayfa No
SBE Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss. Sayfadan Sayfaya
Şek. Şekil
TAD Tarih Araştırmaları Dergisi
Taf. Tafel
Vol. Volume

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Delos, Delphi ve Olympia Bouleuterionları s.8
Şekil 2: Megalopolis Thersilion planı s.8
Şekil 3: Thasos ve Assos Bouleuterion planları s.9
Şekil 4: Atina Eski ve Yeni Bouleuterionlarını gösteren bir illüstrasyon ve planları. s.10
Şekil 5: Notion Bouleuterionu planı ve kalıntıların 2019 yılı görünümü s.13
Şekil 6: Assos Bouleuterionu genel görünü s.14
Şekil 7: Latmos Herakleia Bouleuterionu s.15
Şekil 8: Priene Ekklesiasterion planı ve kalıntıların görünümü s.16
Şekil 9: Sagalassos Bouleuterionu plan şeması. s.17
Şekil 10: Termessos Bouleuterionu ve cephe duvarının görünümü s.18
Şekil 11: Ariassos/Kretapolis Bouleuterionu plan çizimi s.19
Şekil 12: Metropolis Bouleuterionu planı ve oturma basamaklarından bir görünüş s.20
Şekil 13: Aigai Bouleuterionu plan çizimi ve oturma basamaklarının üstten görünüşü s.21
Şekil 14: Miletos Bouleuterionu cephe ve kesit çizimi s.22
Şekil 15: Miletos Bouleuterionu plan çizimi restitüsyonu ve cavea kalıntılarından bir görünüş s.23
Şekil 16: Teos Bouleuterionu plan çizimi ve kalıntılardan bir görünüş s.24
Şekil 17: Troia/İllion Bouleuterionu plan çizimi ve kalıntılardan bir görünüş s.25
Şekil 18: Stratonikeia Bouleuterionu plan çizimi ve kalıntılardan bir görünüş s.26
Şekil 19: Patara Bouleuterionu plan çizimi ve yapıdan genel bir görünüş s.27
Şekil 20: Lyrbe Bouleuterion/Odeon'u plan çizimi ve yapının ön cephe görünüşü s.28
Şekil 21: İasos Bouleuterionu Rekonstrüksiyon çizimi ve yapıdan bir görünüş s.29
Şekil 22: Nysa Gerontikon plan çizimi ve kalıntılardan bir görünüş s.30
Şekil 23: Aizanoi Bouleuterionu genel plan çizimi ve yapının görünüşü s.31
Şekil 24: Ephesos Bouleuterionu plan çizimi ve yapıdan bir görünüş s.32
Şekil 25: Aphrodisias Bouleuterionu plan çizimi ve yapının görünümü s.34
Şekil 26: 697 sıra no ile ele alınan yazıtın 11 ve 12. satırlarının bulunduğu bölüm s.36
Şekil 27: 2003 yılı vaziyet planı üzerinde Agora'nın bilinen kalıntıları s.38
Şekil 28: Batı Portiko'dan Mozaikli Salona açılan kapılara ait bir illüsturasyon s.39
Şekil 29: Batı Portiko ve sol üstte 2008 yılı kazıları öncesinde mozaikli salon ve Bouleuterion'un konumlandığı alanın görünümü s.39
Şekil 30: 2008 kazılarında gün ışığına çıkarılan kalıntılar. s.40
Şekil 31: Smyrna Bouleuterionu ve Mozaikli Salon 2010 yılı plan restitüsyonu s.41

Şekil 32: Geç Bouleuterion'un in situ oturma basamağı ve merdiven izleri. s.42
Şekil 33: 2010 yılında Bouleuterion kalıntılarının görünümü. s.43
Şekil 34: 2008-2014 kazılarının ardından Bouleuterionu alanı ve kalıntıların hava fotoğrafı s.43
Şekil 35: 2016 kazıları öncesinde Erken Roma Bouleuterionu kalıntılarıyla ilgili varsayımların hava fotoğrafı üzerine aplikasyonu s.44
Şekil 36: Erken Roma Bouleuterionu orkestra opus sectile döşemelerin ilk tespitinde görünümleri. s.45
Şekil 37: Erken Roma Bouleuterionu orkestra bölümünün ilk kazılar sonrasında genel görünümü. s.46
Şekil 38: Erken Bouleuterion cavea alt yapısına ait moloz taşlardan oluşan duvarlar s.47
Şekil 39: Hellenistik Dönemden Roma Dönemine Bilinen Smyrna savunma ve kamu yapılarının konumu s.48
Şekil 40: Hellenistik Dönem Smyrna Agora'sı ve Bouleuterion'un konumu. s.50
Şekil 41: Hellenistik Bouleuterion'un cephesinin güney bölümü ve üstte Geç Roma Dönemi'nde inşa edilen Mozaikli Salon'un kalıntıları (üstte). s.52
Şekil 42: Hellenistik Bouleuterion'un doğu cephe duvarı kuzey bölümünden bir görünüş ve yapıya açılan kapılardan güneyde yer alan. s.53
Şekil 43: Hellenistik Bouleuterion'un doğu cephe kalıntıları çizimi. s.54
Şekil 44: Hellenistik Bouleuterion doğu cephe duvarları ve girişlerden kuzeyde konumlanan. s.55
Şekil 45: Hellenistik cephenin arkasında uzanan kanalın 2004 yılında görünümü s.56
Şekil 46: Hellenistik Bouleuterion cephesinin güney bölümünde yer alan andezit kemer ayakları. s.57
Şekil 47: Hellenistik cephenin kemer ayaklarının bulunduğu bölümünün çizimi. s.58
Şekil 48: Kemerlere ilişkin 2005 yılında yapılan değerlendirmelerin çizimi s.58
Şekil 49: Bazilika (Altta) ve Bouleuterion (Sağda) s.63
Şekil 50: Hellenistik Dönemde Agora'nın zemin kat krokisi ve kesit çizimi. s.64
Şekil 51: Bazilika 3. ve 4. galeriyi birbirinden ayıran duvarın kuzey cephesi. s.65
Şekil 52: Bazilika 4. galeri güney duvarında oturma basamakları ve sıvalı yüzeyler. s.66
Şekil 53: Kırmızı ile çizilen duvarlar Erken Roma Dönemi Kuzey Stoaya yapılan ekleme ve genişletmeler. s.67
Şekil 54: Geç Bouleuterion vomitoryum basamaklarında kullanılan Hellenistik oturma sıraları s.68

Şekil 55: Hellenistik Bouleuterion'un 9 sıra basamaklı ve "U" plan modelinde olacak şekilde hazırlanmış plan restitüsyonu önerisi. s.71
Şekil 56: Hellenistik Bouleuterion'un 1. kat rölöve çizimi ve Aigai Bouleuterionu referans alınarak hazırlanmış olası 2. kat restitüsyonu önerisi. s.72
Şekil 57: 2016 kazıları öncesinde Geç Bouleuterion ile ilişkisi olmadığı düşünülen kalıntıların hava fotoğrafı üzerinde konumları. s.73
Şekil 58: Geç Roma Bouleuterionu'na ait in situ oturma basamağı (ortada) ile Erken Roma Bouleuterionu'na ait olduğu düşünülen bazı aslan pençesi rölyeflerinin karşılaştırılması. s.75
Şekil 59: Kazılar öncesinde erken yapının orkestrasının konumlanıyor olabileceği düşünülen alanının havadan görünümü s.75
Şekil 60: 2016 yılı kazılarında gün ışığına çıkarılan orkestra döşemelerine dair ilk tespitler. s.76
Şekil 61: 2016 yılındaki ilk kazıların ardından Erken Roma Dönemi Bouleuterionu orkestrasının havadan görünümü. s.77
Şekil 62: Kil taşlarının altında konumlanan cavea alt yapısına ait parça taşlardan oluşan harçlı duvar kalıntılarının kuzey kesit görünümü. s.78
Şekil 63: Hava fotoğrafı üzerinden Smyrna Agorası kuzeybatı bölümü ve Bouleuterionlar'ın konumları. s.78
Şekil 64: Bouleuterion binalarına ait 2017 yılından bir hava fotoğrafı s.79
Şekil 65: Orkestra döşemelerinin iyi korunmuş bazı bölümlerine ait detay fotoğrafları. s.80
Şekil 66: Orkestra döşeme kalıntıları ve harçlar üzerindeki plaka izleri. s.81
Şekil 67: Erken Roma Bouleuterionu orkestra kalıntıları ve restitüsyonu çizimi. s.82
Şekil 68: Mevcut döşeme kalıntılarının restitüsyon çizimine aplikasyonu. s.83
Şekil 69: Orkestra döşemesinde kenar hatta kullanılan ve merkez panelde kullanılan farklı damar Pavonazetto cinsi mermer örnekleri. s.84
Şekil 70: Orkestra zeminin güneybatı köşesi ve süpürgelik kalıntıları. s.84
Şekil 71: Orkestra kalıntılarının kesit çizimi s.85
Şekil 72: Orkestra batı bölümünde konumlanan caveaya açılan basamak girintisi olduğu düşünülen izler. s.86
Şekil 73: Erken Roma Dönemi Bouleuterionu Orkestra zemini altyapısını gösteren kesit çizimi. s.87
Şekil 74: Pax Tapınağı ile Smyrna Bouleuterionu döşemelerinin karşılaştırılması. s.90
Şekil 75: Kare plaka ile kuşatılmış zemin döşemesi örnekleri s.91
Şekil 76: Smyrna Bouleuterionu ve Roma Augustus Forumu'nda kullanılan Africano mermerler örnekleri. s.93

Şekil 77: Erken Roma Bouleuterionu hava fotoğrafı üzerine yapı planının aplikasyonu. s.95
Şekil 78: İn-situ cavea alt yapısı kireç taşı blokların konumu, J1.32-K1.32/33 plankareleri s.95
Şekil 79: Kireç taşı oturma basamağı alt yapısı ve kenetlerin detayı. s.96
Şekil 80: Smyrna Antik Kenti grid sistemi içerisinde Erken Smyrna Bouleuterionu Rölöve Çizimi s.97
Şekil 81: Cavea alt yapısına ait ışınsal duvarların görünümü. s.98
Şekil 82: Cavea dairesel çevre duvarı kalıntılarının konumladığı I1-34 plankaresine ait hava fotoğrafı. s.98
Şekil 83: Dairesel çevre duvarının kuzey cephesinin görünümü. s.99
Şekil 84: Erken Roma Bouleuterionu Cavea'sı üzerinin doğu cepheden 2004 yılındaki görünümü ve Osmanlı Sarnıç/Çesme yapısı. s.100
Şekil 85: Osmanlı Dönemi çeşmesinin güney duvarı ve ışınsall cavea alt yapı duvarları. s.100
Şekil 86: Kil taşı bloklar ve altında konumlanan dolgu toprağın kesit görünümü. s.101
Şekil 87: Dolgu topraktan ele geçmiş bazı yüzeyleri tamamen aşınmış bazı seramik parçaları. s.102
Şekil 88: Analemma duvarı doğu bölümü ve kalıntılara ait hava fotoğrafı. s.103
Şekil 89: Kenet yuvalarına ait detay fotoğrafları. s.103
Şekil 90: Mermer süpürgelik bloğunun konumu, M1.31 plankaresi. s.104
Şekil 91: Analemma duvarı temel seviyesi üstünde konumlanan kalıntıların kesit çizimi. s.104
Şekil 92: Erken Roma Bouleuterionu rölöve çizimi ve alanın havadan görünümü. s.105
Şekil 93: Vitruvius'un aktarımlarından yola çıkarak hazırlanmış çizim ile tanımlamaların Smyrna Erken Roma Bouleuterionu'na uygulamasına ait çizimlerin karşılaştırılması. s.105
Şekil 94: Smyrna Erken Roma Bouleuterionu'nun Vitruvius şemasıyla birlikte restitüsyon çizimi s.106
Şekil 95: Basamak şeklinde yükselen kil taşı alt yapı blokları. s.107
Şekil 96: Cavea basamakları alt yapılarına dair olası kesit krokisi. s.108
Şekil 97: Pulpitum'un konumlandığı alanın hava fotoğrafı üzerine tahmini plan şemasının aplikasyonu. s.111
Şekil 98: Pulpitum'un batı köşesinde konumlanan pişmiş toprak künk. s.112
Şekil 99: Erken Roma Bouleuterionu sınırları ve diğer yapıların konumları. s.113
Şekil 100: Ön yapıya ait olabilecek mermer stylobat bloklarının güneyden görünüşü. s.114

Şekil 101: Erken Bouleuterion'un Kuzey doğu cepheden görünümü ve teras duvarlarının sınırları. s.115
Şekil 102: Teras duvarının Agora Kuzey Caddeye bakan doğu bölümü. s.115
Şekil 103: Bazilika ve Erken Roma Bouleuterionu birleştiren kemerler ve Hellenistik Agora Batı Sokak. s.116
Şekil 104: Erken Roma Bouleuterionu ve Bazilikaya açılan kapının konumu. s.117
Şekil 105: Kapı eşiğinin üstten görünümü. s.118
Şekil 106: Bazilika yönünden kapı eşiği ve yönelimi. s.118
Şekil 107: Batı caddeden teras duvarının görünümü s.120
Şekil 108: Batı cephede kalıntıların birlikte gözlemlendiği duvarın hava fotoğrafı ve plan çizimi. s.119
Şekil 109: Bukephalion ve girland kabartmalı mimari bloğun cephe görünümü ve çizimleri. s.121
Şekil 110: Bukephalion ve griland kabartmalı mimari bloğun diğer bölümleriyle birlikte olası restitüsyon denemesi. s.121
Şekil 111: Oluğun konumu ve cepheden ve üstten görünümleri. s.122
Şekil 112: Teras duvarının güney sınırı ve andezit kanal hattı batı cephesi. s.123
Şekil 113: Güney cephenin doğu bölümünde gözlemlenen mermer duvar kalıntıları. s.124
Şekil 114: Güney duvarın tahrip olmuş batı bölümünden görünen güney duvar kil taşı temelleri s.124
Şekil 115: Mermer kapı eşiği ve ilişkili kalıntılar. s.125
Şekil 116: Yapının güneydoğu köşesinde konumlanan girişe dair kalıntılar. s.126
Şekil 117: Rölöve planı üzerinde üst oturma alanına giden basamaklara ait duvarlar. s.127
Şekil 118: Teras duvarı kuzey cephesinin iyi korunmuş doğu bölümü ve cephe çizimi. s.128
Şekil 119: Kuzey cephenin batı köşesi. s.129
Şekil 120: Kuzey cephe duvarının yıkılmış durumda olan orta bölümünün havadan görünümü. s.129
Şekil 121: Sarnıçlardan orta nefte yer alanın kuzey cephesi. s.130
Şekil 122: Batı Portiko batı galeride konumlanan sarnıcın kuzey cephesi. s.131
Şekil 123: Agora avlusunda yer alan bir Makedon Kalkanı kabartmalı yapı elemanı ve in situ bloklar üzerinde görülen kenet detayları. s.131
Şekil 124: L1.30 plankaresinde konumlanan mermer zemin döşemeleri ve harç izleri. s.133
Şekil 125: Ön avluya dair alanda görülen kalıntılar ve hava fotoğrafı üzerinde konumlandırılmaları. s.134

Şekil 126: Ön avlu stylobate kalıntılarının güneyden ve üstten görünümü**.** s.134
Şekil 127: Ön avlu taban blokajı. s.135
Şekil 128: Bouleuterion dolgusu K1-34 Plankaresi +13.31-12,76 m seviyesinden ele geçen bazı Hellenistik Dönem kap parçaları s.136
Şekil 129: Erken Roma Dönemi Bouleuterion Dolgusu JI-34 Plankaresi +13.71-12,78 m kazılarında ele geçen bir tezgah ağırlığı ve çocuk başı şeklinde terra-cotta figürin s.137
Şekil 130: Erken Hellenistik Dönem sikkesi. s.138
Şekil 131: Erken Roma Bouleuterionu Kuzey Cephe Kalıntıları üzerine olası Restitüsyon önerisi. s.142
Şekil 132: Üst yapı düzeni çizimi detayı. s.142
Şekil 133: Erken Bouleuterion kesit restitüsyonu s.143
Şekil 134: Smyrna Geç Roma Bouleuterionu Rölöve Çizimi. s.145
Şekil 135: Bouleuterion alanının havadan görünümü ve Rölöve çizimi. s.146
Şekil 136: Açıklığın görünümü ve Rölöve planı üzerinde kalıntıların konumları. s.147
Şekil 137: Cavea doğu bölümünde ayakta olan tonoz duvarından bir görünüş. s.147
Şekil 138: Geç Roma Dönemi Bouleuterionu ve diğer ilişkili yapıların konumlarını gösteren plan çizimi s.148
Şekil 139: Geç Roma Bouleuterionu ve Mozaikli Salonun plan çizimi s.149
Şekil 140: Geç Roma Bouleuterionu Orkestra in situ döşeme kalıntıları rölöve çizimi ve orkestranın restitüsyonu. s.150
Şekil 141: Geç Roma Bouleuterionu Orkestrası'nda kullanılan kare formlu plaka düzeni s.151
Şekil 142: Geç Bouleuterion merkez panel kuzey bölümü restitüsyonu s.152
Şekil 143: Geç Bouleuterion merkez panel bazı in situ kalıntıların restitüsyon çizimi üzerine aplikasyonu. s.152
Şekil 144: Geç Bouleuterion Orkestra restitüsyonu ve panel düzeni. s.153
Şekil 145: Geç Bouleuterion kenar panellerde korunmuş olan plakalar. s.154
Şekil 146: Geç Bouleuterion Orkestra döşemelerinin restitüsyonu ve tamamlaması denemesi. s.154
Şekil 147: Geç Bouleuterion I. Evre Orkestra süpürgelik bloğu s.156
Şekil 148: Parapet bloklarının merkezinde oluşmuş tahribatın konumu ve in situ olabilecek merdiven basamağı s.157
Şekil 149: Geç Bouleuterion alt yapısı yarım tonozun kuzey batı bölümü. s.161
Şekil 150: Geç Bouleuterion rölöve, restitüsyon ve altyapı duvarları plan çizimleri. s.162
Şekil 151: Cavea alt yapısına ait tonoz sisteminin iyi korunmuş güneydoğu bölümü. s.163

Şekil 152: Geç Roma Bouleuterionu cavea alt yapısı korunmuş kemer kalıntısı. s.163
Şekil 153: Geç Bouleuterion cavea alt yapısı ve Erken Bouleuterion ön bölümü rölöve çizimi. s.164
Şekil 154: Geç Roma Bouleuterionu in situ oturma basamağı ve rölöve planı üzerinde konumu. s.164
Şekil 155: In situ oturma basamağı. s.165
Şekil 156: Geç Bouleuterion in situ oturma basamağı ve klimakes alt yapısına ait blokaj izleri. s.165
Şekil 157: Geç Bouleuterion Cavea parapetlerinin orkestra güney batı köşesinden görünüşü. s.166
Şekil 158: Geç Bouleuterion 1. sıra oturma basamaklarının önünde konumlanması gereken mermer bloğun alanı. s.166
Şekil 159: Aslan ayağı kabartmalı oturma basamakları ve merdiven boşluklarına göre kabartmaların konumu. s.167
Şekil 160: Aslan ayağı kabartmalı oturma basamaklarının kesit karşılaştırması. s.168
Şekil 161: Sırt dayama bölümü bulunan oturma basamağı s.168
Şekil 162: Vitruvius'un tanımlamaları ve Geç Roma Bouleuterionu'na uyarlanması. s.169
Şekil 163: Vitruvius'un Roma Tiyatrosu tanımlamalarına Geç Roma Bouleuterionu'nun I. Evre Plan Restitüsyonu önerisi. s.170
Şekil 164: Geç Roma Bouleuterionu Analemma duvarı hattı merdiven korkuluğunu. s.171
Şekil 165: Geç Bouleuterion vomitoryum basamaklarının üstten ve cepheden görünümü. s.172
Şekil 166: Geç Bouleuterion cavea kesiti restitüsyon denemesi s.175
Şekil 167: Geç Roma Bouleuterionu oturma basamakları kesiti. s.176
Şekil 168: Smyrna Geç Roma ve Erken Roma Bouleuterionu planları restitsyonuları s.177
Şekil 169: Klimakes kenarlarında Stilize aslan ayağı kabartması bulunan örnekler. s.180
Şekil 170: Pulpitum kuzey cephesi ve I Evre Pulpitum'a ait kalıntılar ve konumları. s.181
Şekil 171: I. Evre orkestra ve Pulpitum arasında konumlanan döşeme izleri s.182
Şekil 172: Orkestra bölümü I. ve II Evre kalıntıları kesit çizimi s.183
Şekil 173: I. ve II. Evre doğu parodos girişi. s.184
Şekil 174: Geç Bouleuterion kalıntıları genel görünüşü. s.185
Şekil 175: Geç Bouleuterion Pulpitum kuzey cephenin batı bölümü harçlar üzerindeki blok izleri. s.185
Şekil 176: Rölöve planı üzerinde Pulpitum ve Scaenae Frons ait izlerin gözlemlendiği alanların sınırları. s.186

Şekil 177: Geç Roma Bouleuterionu Pulpitum döşemesi plan rölöve çizimi. s.186
Şekil 178: Pulpitum döşemelerinin güney batı köşeden görünümü. s.187
Şekil 179: Geç Bouleuterion Pulpitum döşemlerinde görülen onarımlar. s.187
Şekil 180: Geç Bouleuterion Pulpitum batı bölümü opus sectile motif panelleri detayı. s.188
Şekil 181: Pulpitum döşemelerinin güney batı köşeden görünümü. s.188
Şekil 182: Geç Roma Bouleuterionu doğu fil ayağı ve kapı kalıntıları. s.190
Şekil 183: Scaenae frons doğu bölümünde yer alan kalıntıların görünümü s.191
Şekil 184: Geç Roma Bouleuterionu batı duvarı kalıntıları. s.194
Şekil 185: Doğu cephe giriş açıklığı ve genel görünüm. s.195
Şekil 186: Doğu duvar genel görünüşü ve kapı açıklığı güney cephesi. s.196
Şekil 187: Mozaikli Salon ve Geç Roma Bouleuterionu II Evre Planı. s.196
Şekil 188: Güney cephe görünüş ve kapılar s.197
Şekil 189: Kapatılan kapı ve merdiven başmakları. s.197

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Batı Anadolu'da yer alan bazı Bouleuterionlar ve Agoralara göre konumları. ek s.1-3

Tablo 2: Bazı Hellenistik Bouleuterionlar'ın giriş cepheleri karşılaştırılması. s.62

Tablo 3: Orkestraları Opus Sectile döşemeye sahip antik Bouleuterionlar'ın karşılaştırma tablosu s.89

Tablo 4: Batı Anadolu'da yer alan yarım daire planlı Hellenistik/Geç Hellenistik ve Erken Roma Dönemi Bouleuterion yapıları. ek s.4-5

LEVHALAR LİSTESİ

Levha 1: ek s.6

a. Aigai Bouleuterionu cephesi

b. Aigai Bouleuterionu kapı detayları

c. Aigai Agora kapı detayı

Levha 2: ek s.7

a. Priene Agora Kuzey Stoa kapı detayı

b. Atina Attalos Stoası kapı detayı

Levha 3: ek s.8

Erken Roma Bouleuterionu, Aslan Pençesi şeklinde işlenmiş oturma basamağı köşe kabartmaları

Levha 4: ek s.9

Opus Sectile Döşeme Örnekleri

Levha 5: ek s.10

a. İasos Bouleuterionu vomitoryum tonozu

b. İasos Bouleuterionu cavea tonozu

c. Nysa Gerontikon tonozlu alt yapı

Levha 6: ek s.11

a. Nysa Gerontikon tonoz detayı

b. Aphrodisas Bouleuterionu tonoz detayı

c. Aphrodisias Bouleuterionu summa cavea kemer geçişli tonoz duvarları

Levha 7: ek s.12

a. Ephesos Bouleuterionu vomitoryum tonozları

b. Artemision Odeonu cavea tonozlu alt yapı

c. Artemision Odeonu cavea tonozlu alt yapı

Levha 8: ek s.13

a. Alexandria Troas Odeonu tonozlu alt yapı

b. Alexandria Troas Odeonu tonozlu alt yapı kemer detayı

c. Parion Odeion/ Bouleuterion tonozlu alt yapı

Levha 9 ek s.14

a. Miletos Bouleuterionu cephe restitüsyonu

b. Stratonikeia Bouleuterionu restitisyon çizimi

Levha 10 ek s.15

Geç Roma Bouleuterionu Scaenae Frons Sütun Gövdesi parçaları

Levha 11 ek s.16

a. Geç Bouleuterion Scaenae Frons Geison Bloğu

b. Geç Bouleuterion Scaenae Frons Podyum Parçası

Levha 12 ek s.17

a. Geç Bouleuterion Scaenae Frons Kapı Lentosu

b. Geç Bouleuterion Scaenae Frons Niş Bloğu

Levha 13 ek s.18

a. Geç Bouleuterion Scaenae Frons Sütun Kaidesi

b. Geç Bouleuterion Scaenae Frons Korinth Başlığı

Levha 14 ek s.19

a. Geç Bouleuterion Scaenae Frons Arşitrav Friz Bloğu

b. Geç Bouleuterion Cavea mermer korkuluk

Levha 15 ek s.20

Hellenistik Bouleuterion andezit oturma basamağı

Levha 16 ek s.21

Erken Roma Dönemi Bouleuterionu Plan Restitüsyon önerisi

Levha 17 ek s.22

Geç Roma Bouleuterionu Yapı Evreleri Plan Restitüsyon önerileri

Levha 18 ek s.23

Geç Roma Bouleuterionu II. Evre Kesit ve Plan Restitüsyonu önerisi

Levha 19 ek s.24

Smyrna Bouleuterionu Rölöve Planı

GİRİŞ:

Smyrna kenti Büyük İskender'in Pers Seferi sonrasında günümüz Bayraklı İlçesi sınırlarında bulunan eski yerinden taşınarak, Pagos (Kadifekale) Tepesi'nden İzmir Körfezine doğru uzanan yeni yerine Hellenistik Dönemde taşınmıştır[1]. Tezin konusunu oluşturan "Smyrna Bouleuterionu" ise ızgara planı dahilinde oluşturulan yeni kent planında Agora alanının kuzeybatı köşesinde konumlandırılmıştır. 1932 yılından itibaren belirli aralıklarla sürdürülen Smyrna Agorası kazılarında elde edilen çeşitli bulgulardan Hellenistik Döneme ait bir Bouleuterion'un söz konusu konumda yer alıyor olabileceği tahmin edilmekteydi. Ancak alanın 2008 yılına kadar kazı mülkiyeti sınırlarının dışında olması dolayısıyla Arkeolojik anlamda yeterince araştırılması mümkün olmamıştı. Bu alanda 2000'li yılların başında itibaren sürdürülen kamulaştırma çalışmaları sonucunda, Agora'nın batı sınırlarından günümüz İkiçeşmelik Caddesine kadar olan bölümü de Smyrna Agorası Kazıları mülkiyetine dahil edilmiştir. Bu sürecin ardından yüzeyinde Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nde inşa edilmiş birçok sivil yapılaşma kalıntılarının bulunduğu alanın kazılarına 2008 yılı kazı sezonuyla birlikte başlanabilmiştir.

Bu alanda gerçekleştirilen sondaj çalışmaları 2009 yılından 2010 yılına uzanan süreçte kalıntıları ilk kez tespit edilen bir Roma Dönemi Bouleuterionu'nun varlığını ortaya koymuştur. Geç dönem yapılaşmaları dolayısıyla büyük oranda tahribe maruz kaldığı görülen yapının kazıları 2013 yılında büyük oranda tamamlanmıştır. Söz konusu bu yapının büyük olasılıkla öncülü Hellenistik Bouleuterion'un cephe duvarlarını bir teras gibi kullanarak inşa edildiği düşünülmüştür. Kazı buluntularına göre erken bir evresi olabileceği düşünülen yapı mevcut mimari özellikleriyle ise İS 177/178 depremi sonrasında gerçekleşen imar faaliyetlerinde tasarlanarak inşa edildiği tespit edilmiştir.

2015 yılında "Smyrna Bouleuterionu" başlıklı konunun doktora tezi kapsamında belirlenmesiyle birlikte öncelikli olarak Roma Dönemi Bouleuterionu'nun mimari kalıntılarından yola çıkarak yapının işlevsel ve mimari özelliklerinin tanımlanması hedeflenmiştir. Bu çalışmalardan elde edilecek

[1] Ersoy, A., Büyük İskender Sonrasında Antik Smyrna (İzmir), İzmir, 2015, (İskender), s.14

verilerden yola çıkarak bu yapının kullanım süreci ve yapı evrelerinin belirlenmesi ve diğer Roma Dönemi Bouleuterion yapılarıyla da karşılaştırılarak Restitüsyon önerilerinin oluşturulması amaçlanmıştır. Bu çalışmaların yanında ikincil bir çalışma konusu olarak da Roma Bouleuterionu'nun altında konumlandığı ön görülen Hellenistik Dönem Bouleuterionu'na ait olabilecek doğu cephe duvarının incelenmesi planlanmıştır. Ayrıca Agora'nın diğer Roma Dönemi yapılarının bodrum katlarında görülen ve özellikleri gereği Hellenistik Dönem Bouleuterionu'na ait olabileceği düşünülen mimari kalıntıların da araştırılması hedeflenmiştir.

Sınırları ve kapsamı bu doğrultuda planlanarak başlanılan tez çalışmalarının 2016 yılına uzanan sürecinde yürütülen hava fotoğrafları ile belgeleme ve mimari çizim çalışmaları sonucunda bütün tez sürecini ve kapsamını etkileyecek beklenmedik bir gelişme yaşanmıştır. Roma Bouleuterionu'nun kazıları süresince bu yapının özellikle kuzey bölümünde tonoz duvarları arasında ve dışında, Bouleuterion'dan ve birbirlerinden bağımsız farklı mimari özellikler gösteren kalıntılar da gün ışığına çıkarılmıştır. Bir kısmı yalnızca zemin seviyesinde görülebilen bu kalıntılar Roma Bouleuterionu rölöve çizimleri gerçekleştirilirken bu yapıdan ayrıştırılarak farklı bir değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Bu çalışmalar sonucunda da kalıntıların birlikte başka bir theatral plana sahip yapıya ait olabileceği varsayımı oluşmuştur. Bu varsayım doğrultusunda ise 2016 yılında alanda kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş ve bu öneriyi doğrulayan erken bir yapının orkestra bölümü kalıntılarına ulaşılmıştır.

Bundan sonraki süreçte kazılar erken yapının cavea bölümünün konumlandığı anlaşılan alanlarda yoğunlaşarak devam etmiştir. Çalışmalar sonucunda söz konusu bu yapının Hellenistik Dönem ve 177/178 depremi sonrasına tarihlenen Geç Roma Bouleuterionu ile aynı alanda inşa edilmiş bir ara evre yapısı olduğu anlaşılmıştır. Böylelikle tez konusu olarak belirlenen Hellenistik ve Roma Dönemi yapılara ek olarak bu yapının kazılarına paralel gelişen bir süreçle üçüncü bir Bouleuterion yapısı olarak araştırılması tez konusuna dahil edilmiştir.

Bu yapının keşfiyle birlikte tezin içeriğinde "Smyrna Bouleuterionu" olarak belirlenen ana konu, yapıların üç farklı dönemden olmaları dolayısıyla inşa edildikleri dönemler dikkate alınarak üç farklı başlık halinde ele alınmıştır. Bu bölümler Smyrna; Hellenistik Dönem, Erken Roma Dönemi ve Geç Roma Dönemi

Bouleuterionu olarak oluşturulmuştur. Bu bölüm başlıkları altında yapıların inşa ve mimari özelliklerinin değerlendirilmesi ve elde edilen tespitlerle kullanım özelliklerinin belirlenerek plan restitüsyonlarına dönük öneriler toplanmaktadır.

Tezin ilk bölümünde ise Bouleuterion kavramı ve ortaya çıkış süreçleri değerlendirilecek, ayrıca Smyrna'da bulunan yapıların kullanım evreleri dikkate alınarak Batı Anadolu'da aynı dönemlerde inşa edilmiş ve karşılaştırmalarda kullanmak üzere belirlenmiş olan Bouleuterion binalarının kısaca dönemleri ve yapı özellikleri tanıtılacaktır. Bu amaç doğrultusunda Hellenistik Bouleuterion için; Notion, Assos, Latmos Herakleia, Priene, Sagalassos, Termessos, Ariassos/Kretopolis, Metropolis ve Aigai' de yer alanlar seçilmiştir. Erken Roma ve Geç Roma Bouleuterionları içinse; Miletos, Troia/İllion, Teos, Stratonikeia, Patara, Lyrbe, İasos, Nysa, Aizanoi, Ephesos ve Aphrodisias Bouleuterion yapıları karşılaştırmalar için belirlenmiştir.

Tez çalışmalarıyla ilgili genel anlamda temel kaynak niteliği sağlayan toplamda beş adet yayın bulunmaktadır. Bunların bir kısmı ise 1950'li yıllar ve öncesinde hazırlanmış olmalarından dolayı karşılaştırmalarında son yıllarda gün ışığına çıkarılan Bouleuterion yapılarını kapsamamaktadır.

Bu yayınlardan ilki 1941'de Fritz Krischen'in Karl Wulzinger'in katkılarıyla kaleme aldığı "Antike Rathäuser" başlıklı kitabıdır. Bu kitapta o dönem batı Anadolu'da yer alan Hellenistik Dönem Bouleuterionları'nın önemli bir bölümünün karşılaştırılmış olmasının yanında bazılarının günümüzde de kullanılan restitüsyon önerileri oluşturulmuştur. Kitabın başlığında bu yapıların işlevine çağrışım uyandırmak için kullanılan Almanca bir kelime olan "Rathäuser" tanımı Belediye Binaları anlamı taşımaktadır. Ancak günümüzde işlevi dolayısıyla antik bir yapı modelinden çok, kapsamlı bir yapı projesini çağrıştıran bu kelimenin kullanım sıklığı azalmıştır.

Daha kapsamlı olan ikinci çalışma ise William McDonald tarafından hazırlanan "The Political Meeting Places of the Greek" başlıklı 1943 yılında yayınlanan kitaptır. McDonald bu kitabında Yunan toplumunun erken dönemlerinden itibaren politik toplantılar amacıyla bir araya geldiği yapıların ortaya çıkış süreçlerini antik kaynaklardan yola çıkarak açıklama ve değerlendirme konusunda önemli

tespitler sunmaktadır. Ardından bu mekanlarla ilgili tanımlama ve karşılaştırmalarını sıralamaktadır.

Diğer bir kapsamlı bir yayın ise 1980 yılında yayınlanan Ruediger Meinel tarafından hazırlanan "Das Odeion" başlıklı kitabıdır. Meinel kitabında daha çok politik toplantılarda da kullanılabilen Odeon yapılarını Bouleuterionlar ile işlevsel olarak karşılaştırmıştır. Ayrıca kitabın önemli bir bölümünde bu yapıların üstlerinin nasıl kapatılabileceği yönünde çatı problematiği üzerinde durmuştur.

Konu hakkında diğer bir kapsamlı yayın ise Doris Gneisz tarafından 1990 yılında yayınlanan doktora tezi olmuştur. Gneisz bu çalışmasında Yunan Bouleuterionları ile Roma Curia binalarına dönük karşılaştırmalar sunmakta bu iki yapı grubu arasındaki işlevsel ve mekânsal farklılıkları tartışmaktadır. Ayrıca bu yayın Bouleuterionları plan ve oturma düzenlerine göre karşılaştırarak tipolojik olarak ayrı ayrı sınıflandırmaktadır.

1991 yılında ise Charles Balty temelde Roma Curia binalarının Bouleuterion binaları ile ilişkili yapılar olup olmadığını değerlendirmekte olup, kitap o döneme kadar arkeolojik kazılarda gün ışığına çıkarılmış olan bütün yapıların mimari plan özelliklerine göre sınıflandırılarak karşılaştırılmasını içermektedir.

Bütün bu kaynaklar dışında ise; V. Kockel'in 1993 yılında yayınladığı Hellenistik Bouleuterion yapılarını mimari form ve kentsel ilişki açısından değerlendirdiği makalesi, 2006 yılında A. K. Öz'ün Hellenistik Metropolis Bouleuterionu örneğinde ele aldığı Antik Dönem meclis binalarının araştırılması konulu yayınlanmamış doktora tezi ve yine 2006 yılında yayınlan F. Sear'ın Roma Tiyatro Mimarisini kapsayan kitabı içindeki Bouleuterion ve Odeon binalarının yapısal anlamda karşılaştırılmalarını kapsayan bölümleri kaynak anlamında önem arz etmektedir.

Ayrıca tek yapı örneğinde binalarının kapsamlı çalışması olarak; H. Knackfuss'un 1908 yılında yayınlan Milet Bouleuterionu, 2006 yılında yayınlanan T. Korkut ve G. Grosche Patara Bouleuterionu, 2011 yılında yayınlanan L. Bier'in Ephesos Bouleuterionu, 2014 yılında yayınlanan M. Kadıoğlu'nun Nysa'da yer alan Gerontikon'u kapsayan kitabı ve son olarak M. Gürbüzer'in Aigai Bouleuterion'u başlıklı yayınlanmamış doktora tezi faydalanılan kaynaklardır.

BİRİNCİ BÖLÜM
BOULEUTERİON KAVRAMI, BOULEUTERİONLARIN ORTAYA ÇIKIŞI VE BATI ANADOLU'DA BOULEUTERİON MİMARİSİ

Antik Yunan kentlerinde yerel idarelerin toplanması için tasarlanan bir bina formu olarak tanımlayabileceğimiz Bouleuterionlar[2], birkaç istisnai örnek dışında genellikle Klasik Yunan kentlerinin kamusal yaşamının odak noktasını oluşturan Agoralarda konumlanmıştır[3]. Bu kentlerin zaman içerisinde yerel siyasi örgütlenmelerinin ve idari sistemlerinin evrimi Agora içinde veya yakın çevresinde siyasal toplantılar için tasarlanmış özel mimari formlara sahip kamu binalarının oluşturulmasına neden olmuştur. Antik dönemde bir kentin Bouleuterionu'nun olması o kentin adalete ve demokrasiye olan kararlılığını temsil etmenin yanında o kentin özerkliğini de sembolize etmektedir[4]. Yapılara dair yalnızca arkeolojik kazı verilerine dayanak tanımlama yapmak binaların kimliği konusunda kimi Arkeologlara göre çeşitli boşluklar bıraksa da bugün arkeolojik olarak belgelenmiş 70'in üzerinde Bouleuterion yapısı bulunmakta ve bunlardan 42 adeti ise doğrudan yazılı kaynaklarla ilişkilendirilebilmektedir[5].

1.1. BOULEUTERİON KAVRAMI VE BOULEUTERİONLAR'IN ORTAYA ÇIKIŞI

Meclis toplantıları için Agora içinde veya yakında ayrı bir toplanma mekânı olarak Bouleuterion formunda yapılar tasarlanmadan önce Erken Dönemlerde Agoranın doğrudan kent meclisinin toplantılarında kullanıldığı düşünülmektedir. En

[2] Antik Yunanca Kent Meclis anlamına Boule "βουλή" kökünden gelen "Bouleuterion" "βουλευτήριον" Kent Meclisinin toplanma mekanını tanımlamaktadır. Bkz: Glossary and Index of Greek Terms. (Ed. R. Bagnall, and. P. Derow), The Hellenistic Period Historical Sources in Translation, 2004, s.294

[3] Gneisz. D., Das Antike Rathaus, Das griechische Bouleuterion un die frührömische Curia, PhD. diss. Univesitat Wien, Wien 1990, s. 281

[4] Kockel, V., "Bouleuteria Architektonische Form und urbanistischer Kontext", içinde: M. Wörrle – P. Zanker (ed.), Stadtbild und Bürgerbild im Hellenismus: Kolloquium, München, 24. bis 26. Juni 1993 (1995), s. 36

[5] Hansen. M.H., Hansen. T. F., Monumental Political Architecture in Archaic and Classical Greek Poleis-Evedence and Historical Significance, From Political Architecture to Stephanus Byzantius, Sources for the Ancient Greek Polis, (ed. Whitehead D.) Historia, heft 87, Franz Steiner Verlag Stuttgart, 1994, ss. 38-41.

erken *Homerik* metinlerde karşılaşılan "Agora" kelimesi bu metinlerde ticaretle alakalı bilinen klasik anlamının dışında bir kullanıma sahiptir. Agora hem kelime hem de mekânsal anlamda ilk olarak politik bir toplantıyı, ikincil olaraksa toplanılan bir yeri tanımlamakta kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu metinlerde kelimenin geçtiği pasajlara dikkat edildiğinde edinilen izlenim Agora'nın büyük taş bloklarla inşa edilmiş bir oditoryum olduğu ayrıca düzenli ve kalıcı oturma sıralarına sahip olduğudur[6].

Homerik dönemin hemen ardından ise Agora'nın bir Pazar Yeri – Ticaret yapılan yer anlamını kazanmaya başladığı görülmektedir[7]. İÖ 7. ve 6. yıllarda Ege Coğrafyası kentlerinde nüfusun artışına paralel hammadde ihtiyacını karşılamaya dönük arayışlar sonucu kurulan koloniler hem kara hem de deniz ticareti yoluyla Akdeniz ile Karadeniz ilişkilerinin yoğunlaşmasına hem de kentlerin gereksinimlerinin değişmesine neden olmuştur. Bu süreci bir zamanlar kentlerin kalbini Akropollere çeken kralların ve beylerin aristokrasi yoluyla devrilmesine demokrasi ile gelişen kentlerin ise canlı çekirdeklerinin aşağı kentte Agoraya kaymasına neden olmuştur. Böylelikle halkın yaşam biçiminin, iş hayatının ve politik yapısı doğal bir parçası olan Agora aynı zamanda demokrasinin de gelişmesi için uygun bir mekân haline gelmiştir[8]. Bu dönemden sonra Agoranın artan sıklıkta ticari anlamda kullanımı dolayısıyla politik toplantılar için yeni bir kelime bulunması gerekmekteydi. Bu ihtiyaca karşılık Yunan kentlerinde bazı kelimeler kullanıldı, ancak genel anlamda en sık Attik ve İonik Lehçede *Ekklesia* Dorik Lehçede ise *Apella* ya da *Alia* kullanılıyordu[9].

Bazı kentlerin birden fazla agorası mevcuttu ancak bunlardan birinin politik toplanma amaçları için diğerinin ise ticari faaliyetler için kullanıldığına dair somut bir tespit bulunmamaktadır. Ancak genel kanı tiyatro planlı yapılar inşa edilmeden önce çoğu kentin meclisinin agoralarda toplanmaya devam ettiği yönündedir. Politik toplantı yapılarının mekânsal anlamda Agoralardan ayrılmasına uzanan süreç Agoralar'daki ticari aktiviteler ve dolayısıyla getirdiği karmaşadan kaçmak için daha

[6] McDonald, W. A., The Political Meeting Places of The Greeks, the Johns Hopkins Press, Baltimore, 1943, ss.22-23
[7] McDonald, s.37
[8] Ersoy, A., Agoralar ve Bir Ticaret Yapısı Örneği: Agora Stoaları, Ege Mimarlık, İzmir, 1995, s. 50
[9] McDonald, s.37

sessiz mekanlara gidilmesine neden olmuştur[10]. Klasik Dönem ve sonrasında gelişen kentlerde bulunan tipik Agoralar düzenli olarak gerçekleştirilecek politik toplantılar için uygun değildiler. Çünkü toplantılar kimi zaman uzun saatler boyunca devam etmekte bu nedenle sabit oturma alanlarına ihtiyaç duyulmaktaydı. Ayrıca konuşmacılar için bir platform olmadığı sürece herkesin aynı seviyede olacağı bir oturma düzeninde konuşmacıyı görmekte oldukça zordu. Bu nedenle İÖ 5. yüzyıla gelindiğinde tiyatrolar neredeyse bütün kentlerdeki politik toplantıların adresi konumundaydı.[11] Özellikle İÖ 4. yüzyıl ile İS 1. yüzyıl aralığında bazı tiyatro yapılarının siyasal toplantılar için de kullanıldığı epigrafik olarak belgelenebilmektedir. McDonald bu amaçla kullanılan yapılar olarak Atina'da Pnyx Tepesi'nde konumlanan tiyatroyu ve Korinth, Delos, Messene, Miletos, Rodos, Samos, Sikyon, Tebai [12] tiyatrolarını sıralamaktadır. Son yıllarda ise bu yönde epigrafik olarak belgelenebilen son yapı ise Neapolis Tiyatrosu olmuştur.[13]

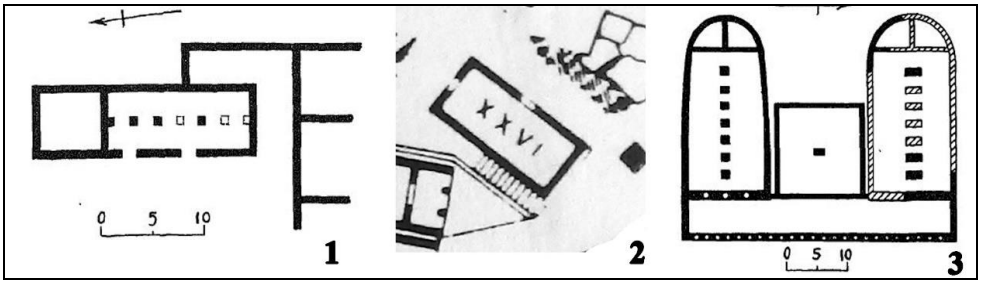
Tiyatrolar dışında çok sayıda epigrafik belgeden kent meclisinin Pireus'da olduğu gibi *akropolis*'de ve *Theseion*'da, Panatheneios'da olduğu gibi ise *stadium* ve *Eleusinion* gibi mekanlarda da toplanabildiği anlaşılmaktadır. Bunlar dışında benzer saptamalar; Delos, Samos, Skylon ve Theben'de de gözlemlenmiştir.[14]

1.2. BOULEUTERİON MİMARİSİNİN TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDEKİ GELİŞİMİ

İÖ. 6. ve 5. yüzyıllarda Bouleuterion yapılarının aşırı bir uzunluk açılımı ve orta aks boyunca seyreden bir sütun dizilimi ile ön plana çıktığı görülmektedir. Bu yüzyıllarda düzenlenen Delos, Delphi, Olympia Bouleuterionları gibi örneklerin formu bildiğimiz anlamda politik toplantılar için çok da uyumlu görünmemektedir[15] (Şekil 1).

[10] McDonald, s.39
[11] McDonald, ss.41-43
[12] McDonald, ss. 61-62
[13] Sear, F., Roman Theatres an Architectural Study, Oxford Universitiy Press, New York, 2006, s. 41.
[14] Gneisz, s.282
[15] Gneisz, s.284

Şekil 1: Delos (1), Delphi (2) ve Olympia Bouleuterion'ları

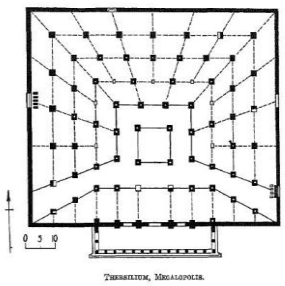

Kaynak: 2 Gneisz Abb. 3/ McDonald, Plate VII/IX

İÖ 5. yüzyılın sonuna doğru yapıların orta aksı boyunca ilerleyen tavan dikmeli uzun dikdörtgen Bouleuterion tipinin yerini siyasal toplanma mekanlarının amacına uygun ve olasılıkla Attika tipi salon yapılarının mimarisinden geliştirilmiş iki yapı formu ortaya çıkmaya başlamıştır. Binaların iç düzenine göre bir yandan enine diğer yandan üç tarafı kapalı duvar tarafında düz bir hat boyunca yükselen ve salonun boyutuna göre sıraları artan kare biçimli stoalar kullanıldı[16].

İÖ 3. yüzyıl öncesine ait hiçbir yapıda bu oturma sıralı korunmamış olup bu nedenle bazı geç yapı örneklerinde de uygulandığı gibi oturma sıralarının ahşaptan yapılmış olduğu fikri ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında söz konusu bazı yapılarda geniş tavan açıklıklarını destekleyebilmek adına bina içlerinde ahşap tavan dikmeleri kullanılmıştır[17]. Bu dikmelere ait zemindeki izlerin konumuna göre ahşap oturma basamaklarının düzeninin İÖ 4. yüzyıl başlarına tarihlenen "Megalopolis Thersilion" örneğinde olduğu gibi kolaylıkla tasarlanabilmesini sağlamaktadır (Şekil 2).

Şekil 2: Megalopolis Thersilion planı

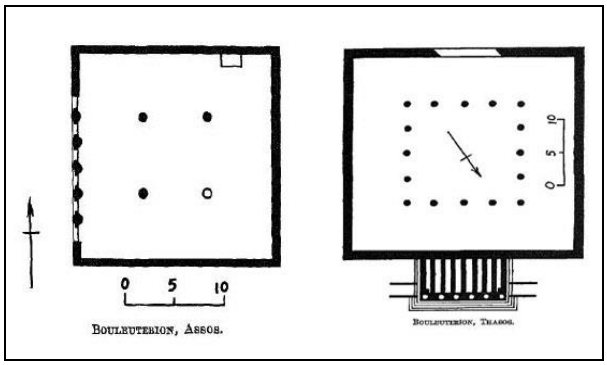

Kaynak: Mcdonald, Plate XII

[16] Gneizs, s. 285
[17] Gneizs, s. 286

Bir Bouleuterion yapı formu olarak kare bina içerisinde dahili sütun yerlerine sahip en eski yapı örneklerini içerisinde kuşkusuz en önemlisi ise Atina Eski Bouleuterion'dur. Bu yapıda oturma sıralarının yerlerine dair herhangi bir kalıntı bulunmamasına rağmen 5 adet tavan kirişinin "U "formlu oturma düzeni, düz hatlı oturma sıralarından oluşan ve dahili sütun sıralarının ise güneyde yer alan avluya doğru açılması gereken oditoryuma işaret ettiği anlaşılmaktadır. Böylelikle oturma sıralarının merkezinde dikdörtgen planlı bir orkestra oluşturulabilmiştir. Bu yapının biçimlendirme prensibi ile diğer Yunan Bouleuterion ve Ekklesiasterion yapılarının birçoğu arasında bir bağ söz konusudur. Yapının oditoryum düzeni mimarisi bakımından öncül olarak değerlendirilebilmektedir. Her ne kadar Atina Eski Bouleuterion'u halen kolonlardan oluşan salon geleneğine sadık kalmış olsa da merkezi dikmelerin devre dışı kalmasıyla yeni eğilime bir ifade kazandırmıştır. Bu sayede mekânın merkezinde boş bir alan elde edilebilmiş, çatı dikmeleri ise kenarlarda konumlandırılmaya başlanmıştır[18]. Bu etkide gelişim gösteren en iyi örnekler İÖ 3. yüzyıla tarihli Thasos ve İÖ 2. yüzyılın ilk yarısına tarihli Assos'ta konumlanan Bouleuterion olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 3)[19].

Şekil 3: Thasos ve Assos Bouleuterion planları

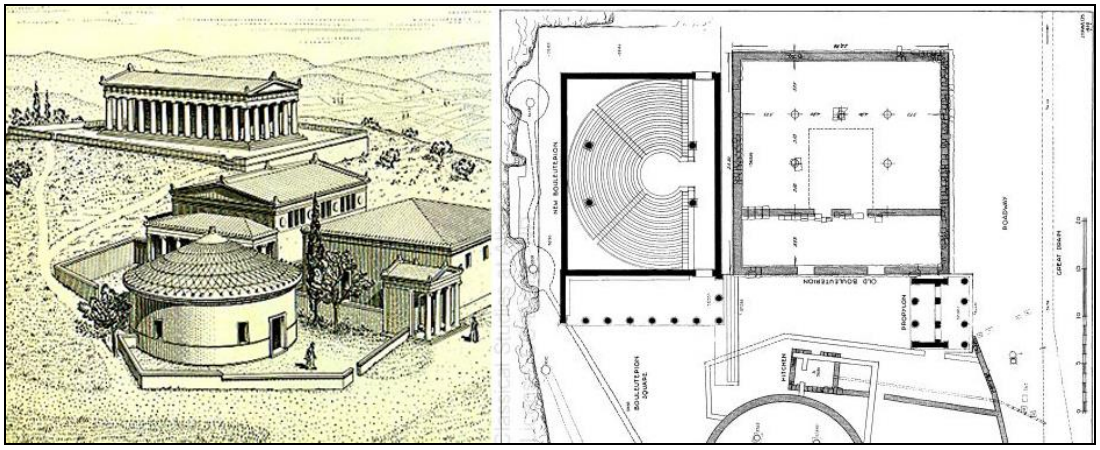
Kaynak: McDonald, plate V, XI.

Atina Erken Bouleuterion ait hem arkeolojik hem de epigrafik kalıntıların yoğunluğu sayesinde daha geç dönem Bouleuterion yapılarının anlaşılması için gereken birçok daha şart belirlenebilmektedir[20].

[18] Meinel, R., Das Odeion Untersuchungen an überdachten antiken Theatergebäuden, Peter Lang, Frankfurt, 1980, s. 336.
[19] Gneizs, 286
[20] Kockel, s. 30

İÖ 6. yüzyılda *Kleisthenes*'in reformları sonrasında Agorada siyasal kurumlar daha baskın hale geldi[21]. ile Atina Agorası'nda yalnızca yönetimsel bir ayrım yaşanmamış aynı zamanda politik yaşamın mekânsal ayrımı da netleşmiştir. Bir yandan kent meclisi toplantıları için Bouleuterion Agora'nın güneyinde yer alan Pnyx Tepesi'nde toplanmaya devam ederken, diğer yandan Agora batı kenarında "Kolonos Agorias"un aşağısında birbirleriyle bağlantılı bir biçimde iki yapıdan oluşan bir kompleks yükseltilmiştir. Bu komplekste biraz daha geçe tarihli olan "Tholos"un bir "Prytaneon" olarak kullanıldığı düşünülmüştür. Sadece temel seviyesinde korunmuş olan Tholos'un kuzeyinde kalan ve biraz daha erken döneme tarihlenebilecek dikdörtgen yapı hakkında "Thompson", doğru bir biçimde payandalı bir toplantı mekânı ve ön salon tasarlamış ve bu yapıyı daha geçe tarihli Metroon'un eklentisi nedeniyle "Eski Bouleuterion" olarak tanımlamıştır. Yapı İÖ 6.yüzyıl sonu İÖ 5. yüzyıl başlarına tarihlenmekte olup[22] 23,30 x 23,80 metre boyutlarında kare bir plana sahipti ve üstü olasılıkla üçgen formlu bir çatı yardımıyla kapatılmıştı (Şekil 4).[23] Dörtgen planda tasarlanmış oturma sıralarınınsa yaklaşık 700 kişilik bir oturma kapasitesi sağladığı düşünülmektedir[24].

Şekil 4: Atina Eski ve Yeni Bouleuterionlarını gösteren bir illüstrasyon ve planları.

Kaynak: Christopoulos, G., Istoria tou Ellinikou Ethnous Klassikos Ellinismos 479-336, Vol III, Ekdotike Athenon s. 91 ve Thompson, fig. 63, s. 83.

[21] Hammer, D., A Companion to Greek Democracy and The Roman Republic, Wiley Blackwell, 2015, s.464

[22] Thompson, H. A., The Tholos of Athens and It's Predecessors, The American Excavations in The Athenian Agora Hesperia: Supplement IV, American School of Classical Studies at Athens, 1940, s.

[23] Sear, s.27 ve Thompson, (fig. 62) s. 82

[24] Miller, G. S., Old Metroon and Old Bouleuterion in The Classical Agora of Athens, Studies in The Ancient Greek Polis, Historia, Heft 95, Franz Steiener Verlag Stuttgart, 1995, s.135

Bu yapı yerini İÖ 5. yüzyılın son çeyreğinde inşasına başlanan Yeni Bouleuterion'a bırakmıştır[25] (Şekil 4). Atina Yeni Bouleuterion genişliğinden daha büyük derinliğe sahip dikdörtgen bir plan şeması göstermektedir. Üzeri kapalı toplanma yapısının merkezi alanının çatı dikmelerinden olabildiğince arındırılmış eğilimi, tıpkı Eski Bouleuterion'da olduğu gibi Yeni Bouleuterion'da da uygulanmaya devam edilmiştir.[26] Bu yapı için Kolonos Agoraios'un yamacında bir teraslama faaliyeti yürütülmüş ve doğu tarafa büyük bir temel duvarı yapılmıştır.[27] İS 4. yüzyıl başlarında inşasının tamamlandığı düşünülen yapı[28] öncülünden daha küçük boyutlarda 22,50 x 17,50 metre ölçülerinde dikdörtgen tasarlanmış ve dairesel oturma düzenine sahipti[29] (Şekil 4). Bu yapının ise yaklaşık 500 kişilik bir kapasiteye sahip olduğu tahmin edilmektedir[30]. Yapı Agora'dan çok da görülmemekle birlikte tek sıra sütunlu Dorik bir cephe düzenine sahipti [31]. Yapı erken bir Bouleuterion örneği olarak muhtemelen tek katlı planlanmış olup alışılmışın dışında doğuda yer alan Agora yerine, güneyde yer alan Prytaneion'a doğru istikametli olmasıdır ilgi çekicidir. [32]

1.3. BATI ANADOLU BOULEUTERİON MİMARİSİNDEN ÖRNEKLER

Genel olarak değerlendirildiğinde Batı Anadolu'da Bouleuterion mimarisi örneklerini oturma basamaklarının yapı içerisindeki yerleşim düzenine göre üç genel başlık altında toplamak mümkün olabilmektedir. Bunlar; Dörtgen, Kavisli ve Dairesel forma sahip oturma yeri düzenlemeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da Hellenistik Dönem başlarında çoğunlukla Atina Eski Bouleuterion etkisinde dörtgen formlu ("U" planlı) oturma düzenine sahip Bouleuterion yapıları inşa edilmiştir. Yine aynı dönem içerisinde kavisli bir oturma düzene sahip Bouleuterion yapılarının da Anadolu'da gelişen bir plan olarak inşa edildiği

[25] Miller, s.152,
[26] Gneisz, s. 288
[27] Kockel, s. 30
[28] Thompson, s. 86,
[29] Sear, s. 40
[30] Miller, s. 135.
[31] Kockel, s. 31
[32] Kockel, s. 30

görülmektedir. Dönemin sonlarına doğru ise dairesel formda cavea düzenine sahip öncül yapı olarak Miletos Bouleuterionu karşımıza çıkmaktadır. Roma Dönemi'nde inşa edilen Bouleuterion yapılarının ise Miletos Bouleuterionu örneğinde gelişen bir düzen içerisinde dairesel planlı cavea uygulamasını takip ettikleri görülmektedir.

1.3.1. Batı Anadolu Hellenistik Dönem Bouleuterion Yapıları

Her ne kadar Bouleuterion mimari bir form olarak Geç Arkaik Dönem'de Atina'da ortaya çıkmış gibi gözükse de[33] Antik Yunan Toplumunun zaman içerisinde çeşitlenen işlevsel ihtiyaçlarına yeni yapı tipleri geliştirerek cevap verme konusunda Hellenistik Dönem Mimarisi öncü bir dönem olmuştur. Ayrıca Bouleuterionlar bir kentin olağan konuları hakkında yönetim kurulu toplantıları için kullanılan bir toplantı yapısı kimliğine de Hellenistik Dönem içerisinde kavuştukları görülmektedir.[34]

1.3.1.1 Dörtgen Oturma Düzenine Sahip Bouleuterionlar

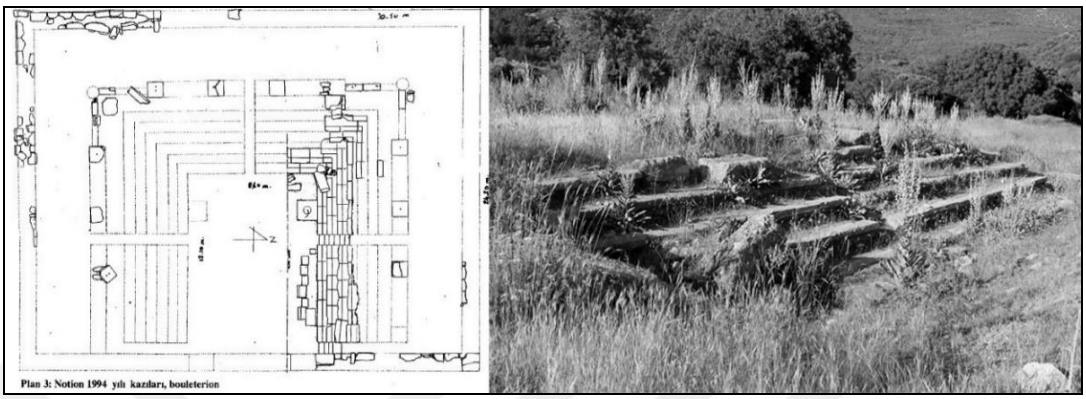
Anadolu'da Hellenistik Dönem Bouleuterion mimarisinin gelişimine bakıldığında erken yapıların genellikle dörtgen planlı bir bina içerisinde, yapının üç tarafında "U" formunda dörtgen bir oturma düzenine sahip oldukları görülmektedir. Bu yapıların çatılarının içten desteklenmesi Atina Eski Bouleuterion'un inşa prensipleriyle oldukça benzerdir [35]. Yükselen düzlemli dik açılı oturma sıralarından oluşan bu yapı grubu özellikle Batı Anadolu'da görülmekte olup en iyi bilinen örnekler olarak ise Notion, Assos, Latmos Herakleai Bouleuterionları, Priene Ekklesiasterion'u ve Sagalassos Bouleuterionları ön plana çıkmaktadır.

Notion Bouleuterionu: Kockel tipolojik olarak dörtgen oturma düzenine sahip formda yapı örnekleri içerisinde Anadolu'da en erken örnek olarak Notion Bouleuterionu'nun olabileceğini önermektedir (Şekil 5). Çünkü bu yapıda toplantı

[33] Winter, F. E., Studies in Hellenistic Architecture, University of Toronto Press, London, 2006, s. 142
[34] Kockel, s. 29
[35] McDonald, s. 264

salonunun etrafını halen bir dizi sütun sırası çevrelemekte ve bu sütunların arkasında ise bir galeri bulunmaktadır[36].

Şekil 5: Notion Bouleuterionu planı ve kalıntıların 2019 yılı görünümü

Kaynak: Büyükkolancı, s. 378, Foto: H. Göncü

Kentin merkezinde ve agoraya bitişik konumlanan yapı İÖ 2. yüzyıl içerisine tarihlenmektedir[37]. Yapının oturma sıraları 24,20 x 30,50 metre ölçülerinde dikdörtgen planlı bir bina içerisinde "U" planda yerleştirilmiş oturma basamaklarına sahiptir. 1994 yılında M. Büyükkolancı tarafından gerçekleştirilen Müze Kurtarma kazılarında yerel konglomera cinsi taşlardan oluşturulmuş oturma basamaklarından 7 sıra kesin olarak saptanabilmiştir.

Assos Bouleuterionu: Dörtgen oturma sıralarına sahip diğer bir Batı Anadolu Bouleuterion yapısı ise Assos Bouleuterionu'dur (Şekil 3/6). Assos Agorası'nın doğusunda konumlanan yapı 1900'lü yılların başında gerçekleştirilen Amerikan Kazıları'nda İÖ 2. yüzyıl içerisine tarihlenmiştir. Ancak son dönem kazılarında ele geçen bir yazıt sayesinde yapını İÖ 4. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenebileceği önerilmektedir.[38] McDonald ise yapının arşitravının üst bölümündeki kyma reversa bezemelerinin en yakın paralelleri olarak Pergamon'dan iki örnek sunarak yapının İÖ

[36] Kockel, s. 32
[37] Büyükkolancı, M., 1994 Yılı Notion Kazıları, VI. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, (24-26 Nisan 1995, Didim), TC. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1996, s. 373. – Ayrıca Bkz. Bean, E. G., Eski Çağda Ege Bölgesi, (Çev. İ. Delemen,), Arion Yayın Evi, İstanbul, 2001 s.169
[38] Arslan, N., ve Diğerleri, Assos Kazısı 2013 Yılı Çalışmaları, 36. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, İsmail Akgül Ofset Matbaacılık, Ankara,2014, s.396

2. yüzyılın ilk yarısına tarihlemektedir.[39] İçerisinde çatıyı taşıyan Dorik tarzda 4 sütun olduğu önerilen yapı bu özelliğiyle Atina Eski Bouleuterion örneğinde gelişen Latmos Herakleiası Bouleuterionu'na oldukça benzemektedir. Yapının oturma sıralarına olasılıkla ahşaptan olmaları dolayısıyla rastlanamamıştır, ancak iç bölümde kullanılan sütun düzenine bakarak dörtgen bir şekilde dikey olarak yükseldikleri tahmin edilebilmektedir[40].

Şekil 6: Assos Bouleuterionu genel görünümü 2018

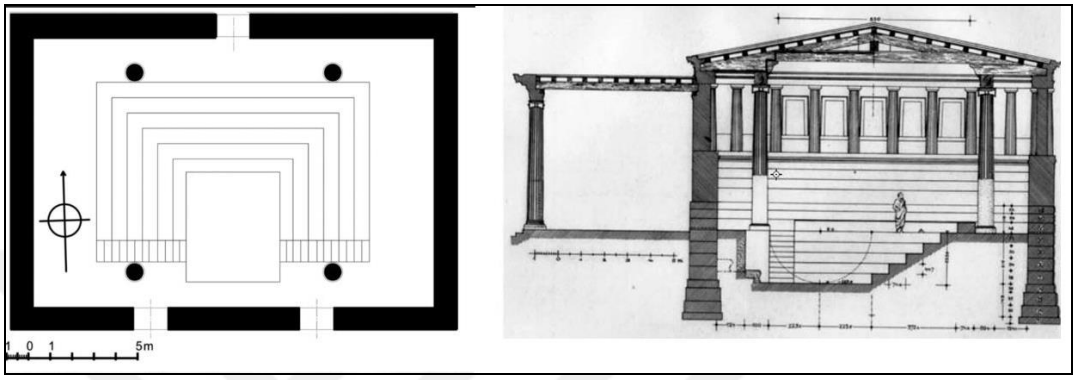
Foto: H. Göncü

Latmos Herakleiası Bouleuterionu: İÖ 2. yüzyıla tarihlenen dörtgen formlu oturma düzenine sahip diğer bir örnek ise Latmos Herakleriası Bouluterionu'dur [41]. Agoradan yaklaşık 7 metre daha yüksekte bir teras üzerine inşa edilen yapı, önünde bir stoayla birlikte planlanmıştır[42]. Yerel taş malzemeden oluşturulmuş olan oturma basamakları dik açılı yükselecek şekilde ve "U" formda düzenlenmiştir[43] (Şekil 7). Her bir oturma sırasının derinliği yaklaşık 70 cm olup 4 sıra oturma basamağı korunmuş durumdadır [44]. Yapının üst örtüsünün kenarlara yerleştirilmiş dört adet sütun ile taşınmakta olduğu anlaşılmaktadır. Böylelikle Yeni Atina

[39] McDonald, s.170
[40] Krischen, s. 19
[41] Peschlow – Bindokat, A., Der Latmos Eine unbekannte Gebirgslandschaft an der türkischen Westküste, Verlag Phillip von Zabern, Mainz am Rhein, 1996, s.39. - Akkurnaz, S., Latmos ve Herakleia Yerleşimleri, Aydın'da Bir Dünya Kültür Mirası Latmos (Ed. E. Akdeniz, S. Akkurnaz) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 29-64, s.41. – Ayrıca Bkz. Peschlow – Bindokat, A., Latmos'ta Bir Karia Kenti Herakleia, Homer Kitapevi, İstanbul, 2005, s.121.
[42] Wulzinger, K., Das Rathaus von Herakleia am Latmos, (Ed.F., Krischen),Antike Rathäuser, Verlag Gebr. Mann, Berlin, 1941, s. 23.
[43] Gneisz, s. 290.
[44] Akkurnaz, s.42

Bouleuterionun'da da olduğu gibi iç mekânda iletişim ve görüşün kısıtlanması engellenmiştir[45]. Yapının dış ölçüleri ise 15,67 x 21, 84 metrelik bir alanı kaplamakta olup dikdörtgen bir forma sahiptir[46]. Ayrıca yapının iç ve dış yapı elemanlarında Dor düzeninin hakim olduğu görülmektedir.[47]

Şekil 7: Latmos Herakleia Bouleuterionu

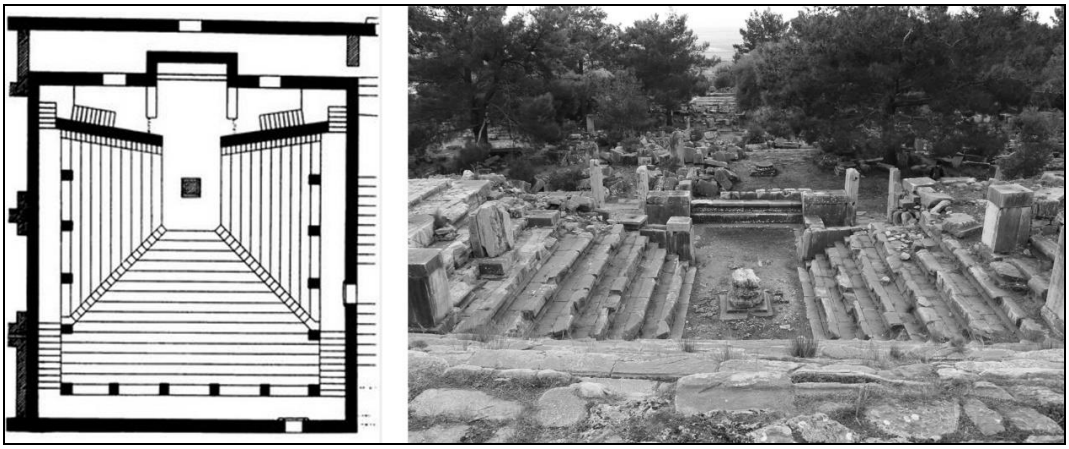

Kaynak: Krischen Taf. 27

Priene Ekklesiasterion: Atina Eski Bouleuterion örneğinde gelişen diğer bir yapı ise Priene Ekklesiasterionu'dur. Yapı dik bir yamaca inşa edilmiştir ve böylece doğal eğimli bir tiyatro gibi yükselen bir oturma düzenine sahip olmuştur[48]. Ana girişinin bulunduğu güney cephede yaklaşık 20,25 metre genişliğe sahip olan yapı yaklaşık 21'er metrelik doğu ve batı kenarlarıyla birlikte nerdeyse tam bir kare forma sahiptir (Şekil 8) [49]. Yapının agora tarafına bakan güney cephesi ise iki katlı bir görünümdedir. Bu cepheden açılan iki kapı vasıtasıyla parodosa ulaşılmaktadır. Ayrıca yine bu cephede giriş kapılarının arasında iç aydınlatmada kullanıldığı düşünülen kemerli bir niş yer almaktadır.[50] Cephenin ikinci katında ise pencereler sıralandığı tahmin edilmektedir. Söz konusu bu cephe bir tympanon üzerinde üçgen bir çatıyla sonlanmaktadır[51].

[45] Gneisz, s. 290.
[46] Wulzinger, s. 25 (taf. 31)
[47] Gneisz, s. 202.
[48] Kockel, s. 33
[49] Wiegand T., Schrader H., Priene, Ergebnisse der Ausgrabung und Untersuchungen in den Jahren 1895-1898, Berlin, 1904, ss. 221-222
[50] Kockel, s. 33
[51] Krichen, taf 13.

Şekil 8: Priene Ekklesiasterion planı ve kalıntıların görünümü

Kaynak: Wiegand & Schrader, s. 221 abb. 211, Foto: H. Göncü 2018

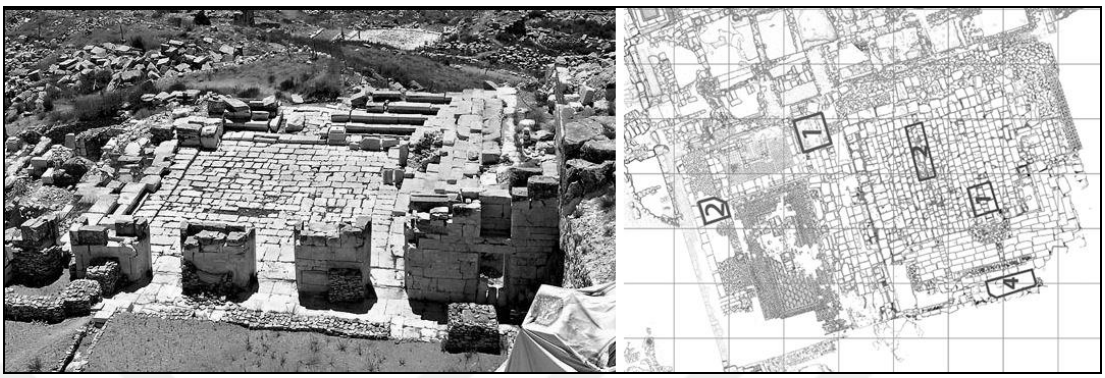
Yapının "U" formda yerleştirilmiş oturma sıralarının birleşme noktalarında köşeli bir şekilde yükselen merdiven basamakları konumlanmaktadır[52]. Yapının kapasitesine ilişkin 640 kişilik olabileceğini önermektedir[53]. Ancak "Rumscheid" ilk dönem çalışmalarında kişi başı 50 cm genişliğinde oturma alanı belirlenerek elde edilen bu rakamın, oldukça zayıf olması gereken bireylerle mümkün olabileceğini düşünmektedir. Bu nedenle Rumscheid Priene Tiyatrosu'nda yer alan 1'er kişilik şeref koltuklarındaki ölçü birimini baz alarak kişi başı oturma alanını 64 cm olarak belirlemiş ve Ekklesiasterion'un 500 kişilik bir kapasiteye sahip olabileceğini önermiştir[54].

Sagalassos Bouleuterionu: Bu plan grubunun son yapısı ise 1986 yılında bir yüzey araştırması sırasında tespit edilen ve 1996 yılında kazılarına başlanılan Sagalassos Bouleuterionudur[55]. Yapının iyi korunmuş durumda olan Korinth tarzı başlıkları İÖ 2. yüzyıl sonlarından İÖ 1. yüzyıl başlarına uzanan bir geçiş evresine tarihlenmektedir. Böylelikle yapının inşası için İÖ 2. yüzyıl sonları

[52] Rumscheid, F., Priene a Guide to The Pompeii of Asia Minor, Ege Yayınları, İstanbul, 1998, s.53
[53] Wiegand, ve Schrader, s.229
[54] Rumscheid, s. 56-57
[55] Waelkens, M., ve Diğerleri, The 1997 Excavation Campaign at Sagalassos and Dereköy, 20. Kazı Sonuçları Toplantısı, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1999, s.287

önerilebilmektedir. Neredeyse kare bir forma sahip[56] yapı 25,20 x 24,20 metre ölçülerindedir (Şekil 9).

Şekil 9: Sagalassos Bouleuterionu plan şeması.

Kaynak: Talloen ve diğerleri, s. 121 Res. 1 Foto: interactive.archaeology.org

Yapının kayalık yüzeye yaslanmış kenar duvarları 5,10 metre yüksekliğe kadar korunmuş olup pseudo isodomik bir örgü düzeni göstermektedir. Yapının ana cephesi ise 8 metreden daha fazla bir korunmuşluğa sahip olup bu cepheden yapıya açılan 5 adet kapı konumlanmaktadır[57]. Yapının oturma basamakları ise kireç taşından oluşturulmuş olup diğer örneklerde de olduğu gibi "U" formda bir oturma düzeni sağladığı görülmektedir[58].

1.3.1.2 Kavisli Oturma Düzenine Sahip Bouleuterionlar

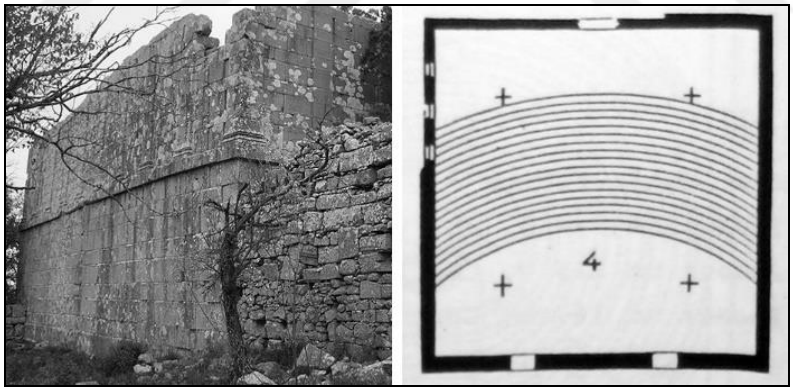
Hellenistik Dönem içerisinde Batı Anadolu'da dörtgen planlı binalar içerisinde kavisli ve dairesel bir formla yükselen oturma basamaklara sahip meclis binaları da inşa edilmiştir. Özellikle kavisli cavea düzeni Hellenistik Dönem Küçük Asya Mimarisine özgü tipik bir yapı formu gibi durmaktadır. Kavisli yapı formu sayesinde geniş bir yayı andırır biçimde uzanan oturma basamakları kenarlarda duvarlarla sınırlanmakta, bu sayede bir analemma duvarına ihtiyaç kalmamaktadır. Oluşturulduğu yamacı en verimli şekilde kullanmak üzere tasarlanmış olan bu yapı

[56] Mitchel, S., ve Wealkens, M., Sagalassus and Cremna, Anatolian Studies, Vol. 37, pp. 37-47, 1987, s.40
[57] Waelkens, ve diğerleri., s.288-289
[58] Talloen, P., ve Diğerleri, Sagalassos Bouleuterion-Bazilikada 2015 Yılı Kontrol Kazıları, Anmed, 2016-14, Ayrıbasım, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, s.119

formu sayesinde dar ve sınırlı iç mekanlarda dörtgen ve dairesel forma göre daha fazla dinleyici alanı elde edilebilmiştir.[59] Termessos, Ariassos/Kretopolis, Metropolis ve Aigai Bouleuterionları bu yapı formunda inşa edilen meclis yapıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Termessos Bouleuterionu: Kavisli formda oturma düzenine sahip Hellenistik Dönem Termessos Bouleuterionu'nun çevre duvarı yaklaşık 1 metre kalınlığa sahip olup yaklaşık 10 metre yüksekliğe kadar korunmuştur[60]. 24,40 x 24,52 metre ölçülerinde bir alanı işgal eden yapının oturma basamakları aralarda merdiven boşlukları bulunmaksızın 18 kavisli sıradan oluştuğu tahmin edilmektedir[61] (Şekil 10). Toplamda 3 sıra oturma basamağı yerinde korunmuş durumdadır[62]. Yapının dış cephesi iki katlı Dorik bir cephe düzenini göstermektedir[63]. Binanın ön cephesinde merkezden kenarlara doğru konumlanan iki simetrik kapı açıklığı bulunmakta ve cephenin ikinci katında ise yarım Dor sütunları ve aralarında pencere açıklıkları bulunmaktadır[64]. Yapının 600 kişilik bir kapasiteye sahip olduğu önerilmektedir[65].

Şekil 10: Termessos Bouleuterionu ve cephe duvarının görünümü

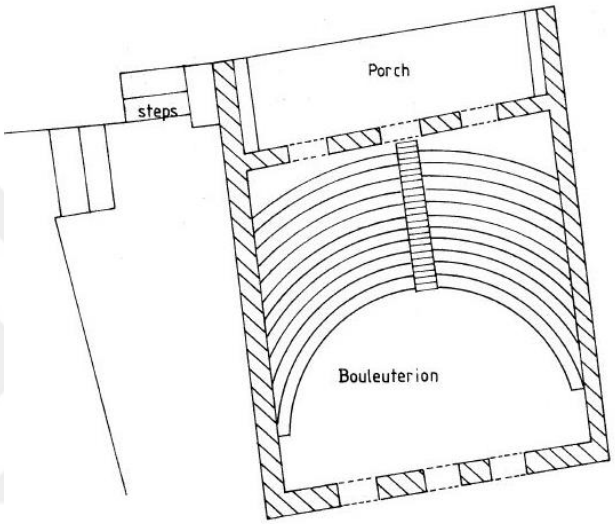
Kaynak: Gneisz, abb.29.

Ariassos/Kretopolis Bouluterionu: Diğer bir yapı ise Ariassos/Kretopolis Bouleuterionu'dur (Şekil 11). Hellenistik Dönem yapısı İÖ 1. yüzyıla

[59] Gneisz, s. 289
[60] Winter, s.147
[61] Krischen, s. 17
[62] Sear, s. 379
[63] Gneisz, s. 202
[64] Krischen, Taf 25/1
[65] Krischen, s. 18

tarihlenmektedir[66]. Oldukça tahrip olmuş durumda olan yapı Termessos örneğine oldukça benzemektedir. Bu iki yapı arasındaki en temel farklılık bu yapının kavisli oturma sıralarının merkezinde konumlanan merdiven basamaklarıdır. Yamaç aşağı uzanan yapının ön cephe duvarında iki adet kapısı bulunmakta olup, ayrıca biri yanda ikisi ise üstte bir ön salondan girilebilen kapıları bulunmaktadır[67]. Yapının 200 kişilik bir kapasitede olduğu tahmin edilmektedir[68].

Şekil 11: Ariassos/Kretapolis Bouleuterionu plan çizimi

Kaynak: Mitchell, S., ve Diğerleri., Fig. 2, s.161.

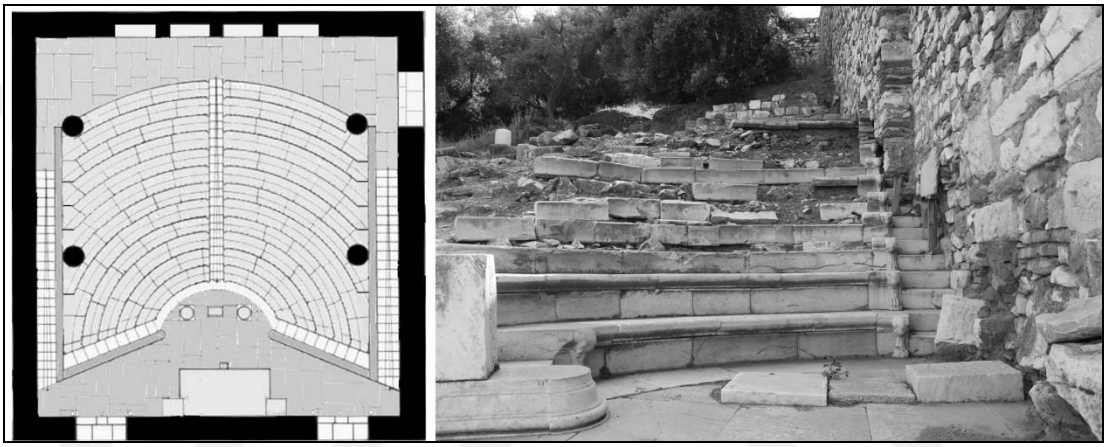
Metropolis ve Aigai Bouleuterionları ise kavisli plan ve dairesel planın karışımı diyebileceğimiz bir forma sahiptir. Bu yapılarda ön sıralarda bulunan birkaç oturma basamağı yarım daireden biraz fazla genişliğe sahipken yamaç boyunca yükselen diğer oturma sıraları ise kavisli bir uzanımla kenar duvarlarla sınırlanmaktadır.

Metropolis Bouleuterionu: Metropolis Bouleuterionu 16,90 x 17,70 metre ölçülerine sahip hemen hemen kare form diyebileceğimiz dış duvarlar içerisinde konumlanmaktadır (Şekil 12). Yapı İÖ 2. yüzyılın ortalarına tarihlenmekte olup

[66] Gneisz, s. 327.
[67] Mitchell, S., ve diğerleri., Ariassos and Sagalassos, Anatolian Studies, Vol. 39, pp. 63-77, 1989, s.65
[68] Krischen, s.18.

kavisli ve dairesel formda inşa edilmiş yapılar göz önüne alındığında bir geçiş dönemi yapısı olarak değerlendirilmiştir[69]. Yapının kapasitesine dönük hesaplamalarda yaklaşık 350 kişilik bir izleyici kitlesini karşılayabileceği tahmin edilmektedir[70]. Toplamda 12 sıradan oluşan oturma basamaklarının merkezinden yükselen koltukların kenarları aslan ayağı biçiminde kabartmalara sahiptir. Ele geçen mimari buluntulardan yola çıkarak yapının ön cephesin Dor stilinde tasarlandığı önerilmektedir[71].

Şekil 12: Metropolis Bouleuterionu planı ve oturma basamaklarından bir görünüş

Kaynak: Öz, Şek. 2.52, Foto: H. Göncü 2018.

Aigai Bouleuterionu: Aigai Bouleuterionu kentin Agorasına bağlanan ana caddenin kuzeyinde yer alan yamaçta yükselmektedir [72]. Ön cephesi doğu-batı yönde uzanan yapı 22,3 x 14,7 metre ölçülerinde dikdörtgen formlu bir bina olarak tasarlanmıştır (Şekil 13). Mevcut Bouleuterion İÖ 2. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir ancak yapının kazılarında tespit edilen çeşitli verilerden yola çıkarak aynı alanda öncül bir yapının İÖ 4. yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir[73]. Bouleuterion civarında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ele geçen bir arşitrav bloğu üzerindeki yazıttan, yapının *Apollonidas* oğlu *Antiphanes* tarafından *Zeus*

[69] Öz, A., Antik Dönem Meclis Binalarının Metropolis Örneğinde Araştırılması ve Korunması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalı, İzmir,2006, s.68

[70] Meriç, R., Metropolis - City of the Mother Goddess., (Ed. Hatay, A.) Mas Matbaacılık, İstanbul, 2004, s. 119.

[71] Öz, s. 167-168

[72] Sezgin, Y., Aiolis'de Bir Dağ Kenti: Aigai, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı 5, Ocak-2013, ss.95-116, s.100

[73] Sezgin, s.101-102

Bollaios, Hestia Bollaio ve Demos'a adandığı anlaşılmaktadır[74]. Ön cephesi iki katlı bir görünüme sahip olan yapının bu cephesinde toplam 4 adet giriş bulunmaktadır[75]. Cavea bölümünde 12 sıra oturma basamağı barındıran yapının yaklaşık 200 kişilik bir kapasiteye sahip olduğu tahmin edilmektedir [76]. Aigai Bouleuterionu; hem dairesel ve kavisli formun birlikte kullanıldığı cavea planı, hem de cephe mimarisi bakımından Metropolis Bouleuterionu ile oldukça benzer özellikler göstermektedir[77].

Şekil 13: Aigai Bouleuterionu plan çizimi ve oturma basamaklarının üstten görünüşü

Kaynak: Gürbüzer, lev.27 /res.28.

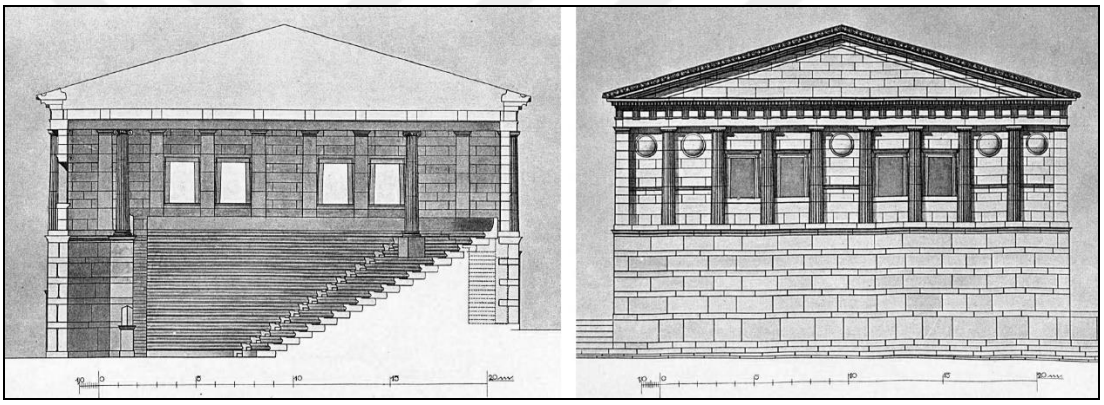
1.3.1.3. Dairesel Planlı Oturma Düzenine Sahip Bouleuterionlar

Dairesel cavea planında Batı Anadolu'da Hellenistik Dönemin en önemli yapı ise Miletos Bouleuterionu'dur. Yapı Hellenistik Dönem içerisinde dörtgen planlı dış duvarlar içerisinde dairesel planın uygulandığı ilk Bouleuterion binası olmuştur. Yapı düzen olarak Hellenistik Dönem meclis yapıları içerisinde doruk noktasını temsil etmektedir. Miletos Bouleuterionu'nun tasarımı, kendinden sonraki süreçte yapılmış olan gerek Bouleuterion gerekse Roma Dönemi Odeon yapılarını mimari açıdan etkilemeye devam etmiştir[78].

[74] Doğer, E., ve diğerleri, Aigai 2004-2006 Yılı Kazıları, 29. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Dösimm Basımevi, Ankara, 2008, ss. 207-232, s.215
[75] Gürbüzer, M., Aigai Bouleuterionu, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir, 2015, s.84-85
[76] Gürbüzer, s. 202
[77] Öz, s. 85
[78] Gneisz, s. 290

Miletos Bouleuterionu: Diğer Hellenistik Dönem Bouleuterion yapılarına göre hacim ve boyut olarak dikkat çeken Miletos Bouleuterionu büyük bir meydanda tek başına konumlanmaktadır (Şekil 14). Yapı, kazılarında ele geçen bir yazıt sayesinde inşası İÖ. 175 ile 163 yılları arasına tarihlenebilmektedir. Propylon'unda konumlanan bu yazıta göre yapının; Miletos'lu yurttaşlar *Timarchos* ve *Herakleides* tarafından *Antiochos Epiphanes*'in görevlendirmesi ile *Apollo Didymeus, Hestia Boulaia,* ve *Miletos Demos'*una adanmış olduğu anlaşılmıştır[79]. Yapıya önünde konumlanan stoalar ile çevrili bir ön avlu sayesinde girilebilmektedir. Söz konusu bu ön avluya ise Korinth başlıkları ile bezeli sütun sırasına sahip zengin görünümlü bir Popylon'dan girilmektedir[80].

Şekil 14: Miletos Bouleuterionu cephe ve kesit çizimi.

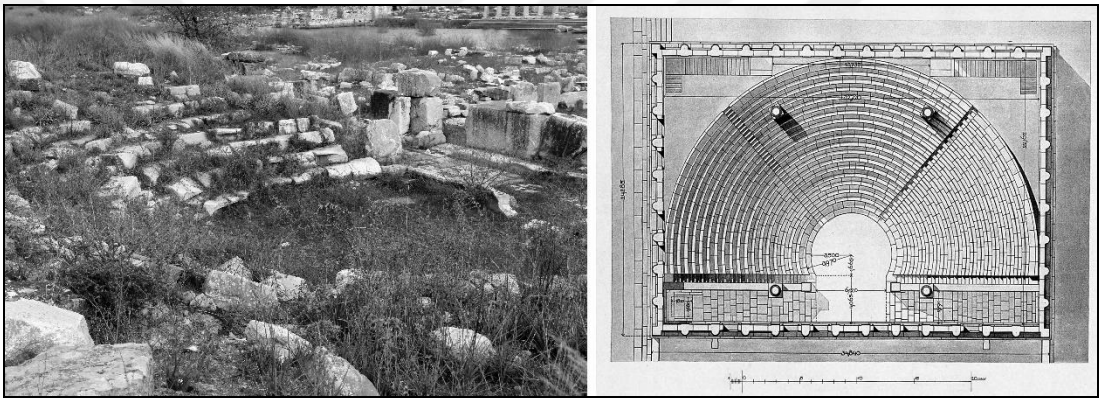
Kaynak: Knackfuss, taf. V.

İki katlı cephe düzenine sahip yapının üst katında kullanılan yivli plaster sütunlar Dor ve İon düzenlerinin karışımı olan bir görüntüye sahiptir ve sütunların aralarında pencereler konumlanmaktadır. Pencere bulunmayan sütun aralıkları ise kalkan kabartmalı bloklarla süslenmiştir[81]. Yapının dairesel planlı caveası kısmen kayalık bir zeminde kahverengi gözenekli kireç taşı yapay dolgu bir alt yapıya sahiptir. Cavea üstyapısı tamamen mermerden oluşmakta olup 18 sıra oturma basamağı olduğu tahmin edilmektedir[82]. Cavea merkezde konumlanan 2 ışınsal

[79] Kockel, s. 31
[80] Knackfuss. H., Das Rathaus von Milet, Königliche Museen, Georg Reimer Verlag, Berlin, 1908 s. 56
[81] Krischen. F., Tafel 28. ve Wulzinger, V. K., Das Rathaus von Herakleia am Latmos, Verlag Gebr Mann, Berlin, s. 9
[82] Knackfuss, s. 39

klimakes ile 3 kerkidese bölünmüş olup merkezde bulunan merdiven açıklıkları kenarlarda konumlananlardan daha fazla bir genişliğe sahiptir[83] (Şekil 15). Miletos Bouleuterionu'nun kişi başı 50 cm genişliğinde bir oturma alanı belirlenerek yaklaşık 1206 kişilik bir kapasiteye sahip olabileceği önerilmektedir[84]. Yapının orkestra çapı ise 7 metre olarak belirlenmiştir, ancak bir yenileme evresi sonrasında 6,12 metre çapına daraltıldığı anlaşılmaktadır[85]. Binanın skene bölümünün ise yapı genelinde uygulanan birtakım onarımlarla birlikte Roma Dönemi'nde eklendiği anlaşılmaktadır[86].

Şekil 15: Miletos Bouleuterionu plan çizimi restitüsyonu ve cavea kalıntılarından bir görünüş

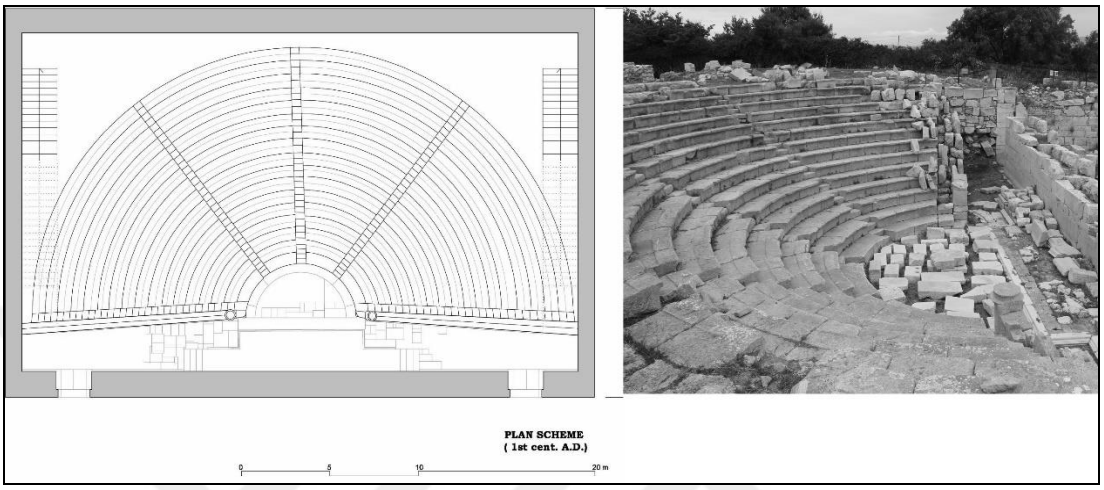
Kaynak: Knackfuss, taf. IV, Foto: H. Göncü 2017

Teos Bouleuterionu: Mevcut görünümüne İS 1. yüzyıl başlarında ulaştığı anlaşılan Teos Bouleuterionu, kentte bulunmuş Hellenistik Döneme tarihlenen bazı yazıtlardan yola çıkarak ilk inşa evresinin İÖ 3. yüzyıl sonu İÖ 2. yüzyıl aralığında olabileceği önerilmektedir[87]. Yapı 33,34 x 21,86 ölçülerinde dikdörtgen bir bina içerisinde konumlanmaktadır ve ön cephesinin kenarlarında binaya açılan iki kapı bulunmaktadır[88] (Şekil 16). Dairesel planlı cavea bölümü toplam 17 oturma

[83] Knackfuss, Taf. IV
[84] Krischen, s. 10
[85] Knackfuss, s. 35
[86] McDonald, s. 217
[87] Kadıoğlu, M., Özbil, C., Yeni Araştırmalar Işığında Teos, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Sayı 40, Mayıs 2015, s. 12
[88] Çalışkan, M., A Study on Reusing Bouleuterion of Teos, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), 2015, s.148

sırasından oluşmakta olup 5 klimakes ile 4 kerkidese ayrılmıştır[89]. Oturma sıralarında kişi başı 50 cm genişliğinde bir oturma alanı belirlendiğinde ortalama 905 kişilik kapasiteye sahip olabileceği anlaşılmaktadır[90].

Şekil 16: Teos Bouleuterionu plan çizimi ve kalıntılardan bir görünüş

Kaynak: Çalışkan, fig. 43, Foto: H. Göncü 2018

Yapının cavea bölümü yamaç bulunmayan düz bir alanda yükselmektedir. İyi korunmuş durumda olan oturma sıralarının alt yapısı hakkında henüz kesin bir yargıya varılmamış olsa da[91], mevcut kalıntılar ve Hellenistik Döneme tarihlenen erken evresi göz önüne alındığında büyük olasılıkla yapay dolgu uygulanarak inşa edilmiş olmalıdır[92]. Orkestrası yarım daireden biraz büyük olup kısmen korunmuş tabanının renkli mermer döşemeye sahip olduğu anlaşılmaktadır[93]. Orkestra'nın önünde ise düz bir hat halinde konuşmacılar için bir pulpitum konumlanmaktadır[94]. Ayrıca yapının son dönem kazılarında önünde Miletos örneğinde olduğu gibi stoalarla çevrili bir avlu olduğu tespit edilmiştir[95].

[89] Kadıoğlu, M., Teos Rehber Kitabı II, 2018, s.13 – Ayrıca Bkz. Kadıoğlu, M., Teos Rehber Kitap I, 2012, ss. 15-16.
[90] Çalışkan, s.167
[91] Çalışkan, s.129
[92] Öz, s. 60
[93] Kadıoğlu, ve Özbil., s. 12
[94] Çalışkan, s. 151.
[95] Kadıoğlu M., ve diğerleri., 2015 Yılı Teos Kazı Çalışmaları, 38. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, İsmail Aygül Ofset Matbaacılık, Ankara 2017, s.496-497

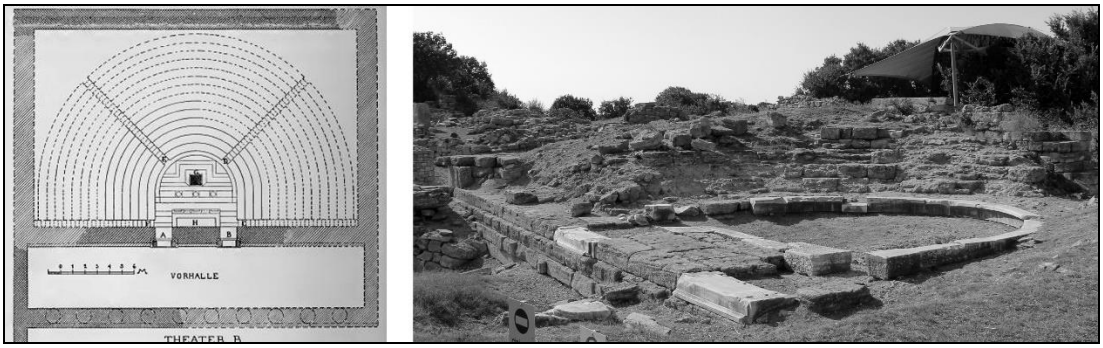
1.3.2. Batı Anadolu Roma Dönemi Bouleuterion Yapıları

Batı Anadolu Roma Dönemi Bouleuterion mimarisine genel olarak bakıldığında Hellenistik Miletos Bouleuterionu etkisinin dönem boyunca başta bina tasarımı ve cavea düzeni oluşturma prensiplerinde olmak üzere devam ettiği gözlenmektedir. Bu dönemin yapılarının kendi içlerindeki en temel farklılığı cavea altyapısının oluşturulma biçiminde kendini göstermektedir. Erken Roma Dönemi'nde inşa edilen Bouleuterion yapıları eğer bir yamaç üzerinde konumlanmıyorsa cavea bölümleri oluşturulurken Miletos Bouleuterionu'nda olduğu gibi çeşitli şekillerde uygulanan yapay dolgular üzerinde yükselmektedir.

Geç Roma Dönemi'nde ise gelişen Roma Mühendisliği sayesinde cavea basamakları artık tonozlu bir alt yapı sistemi üzerinde konumlandırılmaya başlamıştır. Dönemin erken uygulamalarında en belirgin özelliklerinden biri ise orkestraların uzun kenarlarının karşısında yükseltilmiş bir alan olan "Pulpitum" bulunmasıdır. Geç Roma Dönemi'nde bazı yapılarda bu platformların cavea ile birleşecek şekilde yeniden düzenlenmesi ve "Scaenae Frons" eklenmesiyle onlara Odeon fonksiyonu kazandırıldığı görülmektedir.

Troia/İllion Bouleuterionu: Troia/İllion Bouleuterionu gerek orkestra zeminin düzenlenme biçimi gerekse Augustus ve Tiberius Dönemine tarihlenen yazıtlardan yola çıkarak İÖ 1. yüzyıl sonlarına tarihlenmektedir[96] (Şekil 17).

Şekil 17: Troia/İllion Bouleuterionu plan çizimi ve kalıntılardan bir görünüş

Kaynak Dörpfelt, fig. 93, Foto: H. Göncü 2019.

[96] Dörpfeld, W., Troja und Illion – Ergebnisse der Ausgrabungen in den Vorhistorischen und Historichen Schichten von Ilion 1870-1894, Beck and Barth, 1902, s.232-234

Yapının dairesel formda yükselen Cavea bölümü 29,60 x 19,27 metre ölçülerinde dikdörtgen bir bina içerisinde konumlanmaktadır. Ayrıca yapının ön bölümünde 6,65 metre ölçülerinde sütunlu bir ön giriş avlusu yer almaktadır. Cavea merkezinde yer alan yaklaşık 50 cm genişliğinde 2 diagonal klimakesle 3 kerkidese ayrılmıştır (Şekil 17)[97]. Yapının 14 sırasından oluştuğu tahmin edilen oturma basamaklarının alt yapısı düz bir arazide oluşturulmuş yapay dolgu üzerinde yükselmektedir.[98] Mermer döşemeye sahip orkestra bölümünde geometrik opus-sectile motiflerin uygulandığı görülmektedir. Yapının ön duvarından merkezine iki kapı açılmaktadır ve bu iki kapının arasında yaklaşık 4 metre uzunluğunda ve 1,50 metre genişliğindeki alanda orkestranın önünde bir pulpitum ait kalıntıların konumlandığı görülmektedir [99].

Stratonikeia Bouleuterionu: Stratonikeia Bouleuterionu mevcut mimari kalıntılarının stil özelliklerinden yola çıkarak İS 1. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir[100]. Bina 29,80 x 24,95 metre ölçülerinde dikdörtgen planlı olup[101] 7 basamaktan oluşan bir krepidoma üzerinde konumlanmaktadır[102](Şekil 18).

Şekil 18: Stratonikeia Bouleuterionu plan çizimi ve kalıntılardan bir görünüş

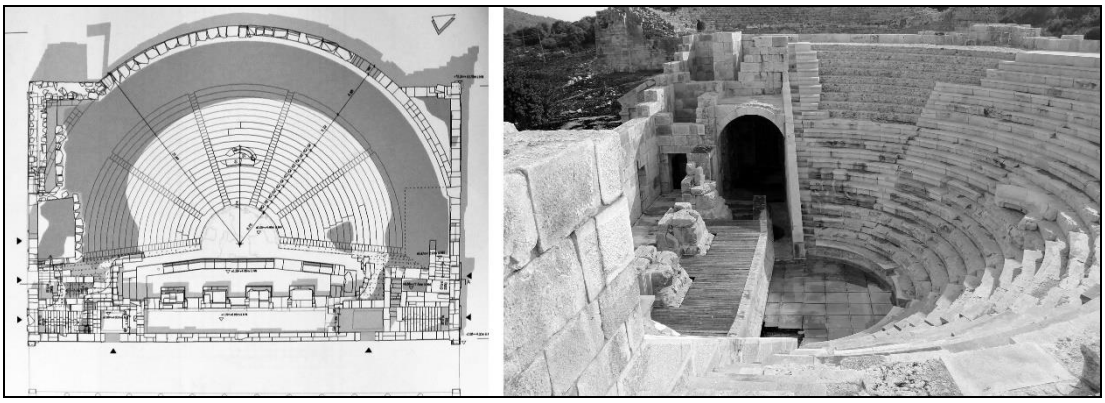
Kaynak: Öz, şek. 2.57, Foto: H. Göncü 2018

[97] Dörpfeld, s. 230 (Fig 93)
[98] Rose, C. B., The Archaeology of Greek and Roman Troy, Cambridge Press, 2014, s. 218
[99] Balty, s.455
[100] Mert, İ. H., Untersuchungen zur hellenistischen und kaiserzeitlichen Bauornamentik von Stratonikeia, Istanbuler Forschungen, Band 50, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen, 2008, s. 20.
[101] Söğüt, B., Stratonikeia 2011 Yılı Kazı Çalışmaları, 31. Kazı Sonuçları Toplantısı, 4. Cilt, İsmail Aygül Ofset, Ankara, 2010, s.265-266
[102] Söğüt, B., Stratonikeia 2011 Yılı Kazı Çalışmaları, 34. Kazı Sonuçları Toplantısı, 3. Cilt, Pegasus Görsel İletişim Hiz., Çorum, 2013, s.48

Yapının dairesel formda planlanmış caveası 4 klimakes ile ayrılmış 3 kerkidesten oluşmaktadır ve toplam 13 sıra oturma basamağı olduğu tahmin edilmektedir. Cavea bölümü yamaç bulunmayan bir arazide Miletos örneğinde olduğu gibi yapay bir dolgu üzerinde yükselmektedir. Cavea'nın mermerden oturma sıralarının arada başka bir malzeme bulunmaksızın bu dolgunun üzerine yerleştirildiği görülmektedir[103]. Önünde sütunlu bir giriş avlusu konumlanan yapıya bu avludan bina ön cephesinin köşelerinde konumlanan iki kapı sayesinde girilebilmektedir. Yapıda ayrıca yan duvarlarında da üst oturma basamaklarına çıkan merdivenlerin konumlandığı görülmektedir[104].

Patara Bouleuterionu: Patara Bouleuterionu'nun ilk inşa evresi olarak İÖ 1. yüzyıl başları önerilmekte olup yapının bugünkü görünümüne İS 142/143 yıllarında gerçekleşen bir deprem sonrasında yapılan tadilat ve eklemelerle kavuştuğu anlaşılmaktadır[105]. Bu Roma Dönemi evresinde yapının iç bölümüne bir pulpitum, dış bölümüne ise tek sıra sütunlu bir revak eklenerek Odeon işlevi kazandırılmıştır[106]. Yapının arka batı sınırı apsidal bir formda tasarlanmış olup cephe duvarları dörtgen bir temel üzerinde yükselmektedir. Ön cephe genişliği 42,80 olan yapının yan duvarları ise 30,60 metre uzunluğundadır (Şekil 19).

Şekil 19: Patara Bouleuterionu plan çizimi ve yapıdan genel bir görünüş

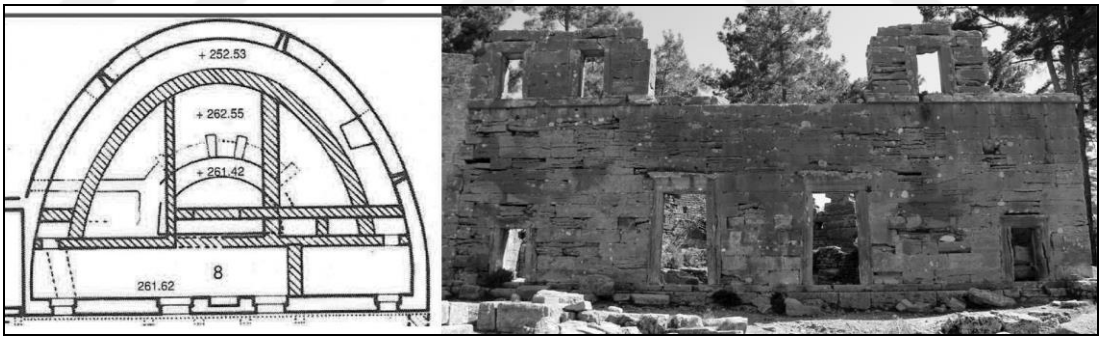
Kaynak: Korkut, T., ve Grosche, abb.91, Foto: H. Göncü 2018

[103] Boysal, Y., Stratonikeia Kazısı 1980 Yaz Sezonu Kazı Çalışmaları, III. Kazı Çalışmaları Toplantısı, DSİ Basım ve Foto Film İşletme Müd. Matbaası, Ankara, 1981, s.71
[104] Söğüt, B., Stratonikeia (Eskihisar) ve Kutsal Alanları, Ege Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 60-63
[105] Korkut, T., ve Grosche, G., Das Bouleuterion von Patara Versammlungsgebäude des Lzkäschen Bundes, Ege Yayınları, İstanbul, 2007 s. 40., s. 59-74
[106] Korkut, T., ve Grosche, G., s. 79

Yapının ana cephesinden açılan iki girişi bulunmaktayken her iki kısa kenarında ise doğrudan parodoslara açılan birer girişi daha bulunmaktadır[107]. Dairesel formlu cavea toplam 20 sıra oturma basamağından oluşmaktadır[108]. Oturma sıralarında kişi başı yaklaşık 40-50 cm genişliğinde bir oturma alanı belirlendiğinde 1400 kişilik olabileceği önerilmektedir[109]. Patara Bouleuterionu'nun yarım daire planlı orkestrası ise farklı cins renkli mermerlerden dörtgen plakalarla oluşturulan bir döşeme ile kaplanmıştır[110].

Lyrbe Bouleuterion/Odeon'u: Lyrbe Bouleuterion/Odeon'u olarak tanımlı yapı Patara örneğine benzer bir şekilde apsidal bir arka duvara sahiptir. Yapı doğu-batı yönde derinliği 14,96 metre, cephe genişliğine ise 23,70 metredir.[111] Yapıya merkezdeki iki büyük kapıdan ve kenarlarda bunlara nispeten daha alçak ve dar olan diğer iki kapıdan da girilebilmektedir[112]. İki katlı bir cephe düzeninde inşa edilmiş yapının ikinci katının da iyi bir şekilde korunmuş olması dikkat çekmektedir (Şekil 20).

Şekil 20: Lyrbe Bouleuterion/Odeon'u plan çizimi ve yapının ön cephe görünüşü,

Kaynak: Yıldırım, res. 1, Foto: H. Göncü, 2019

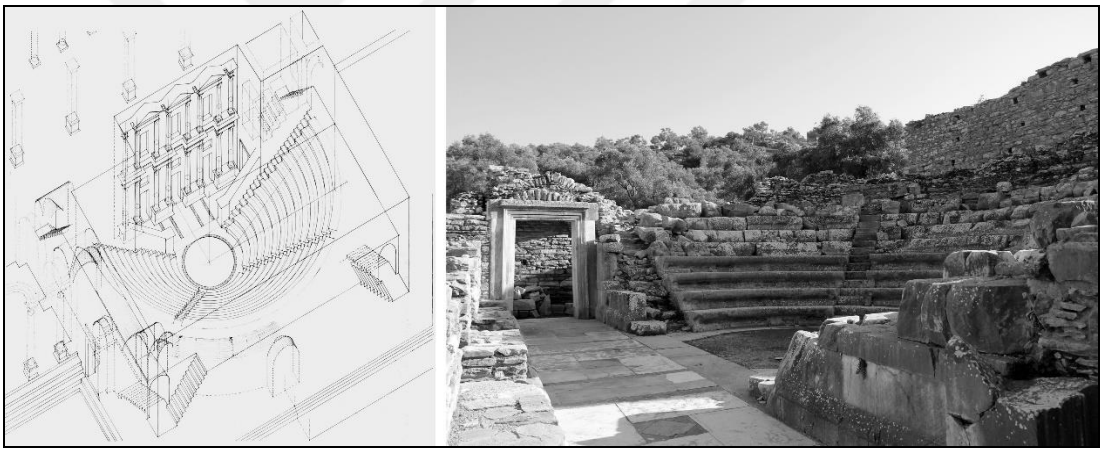
Üst bölümdeki kalıntılar bütün cephenin görünümünü tamamlama anlamında yeterli verileri sunmaktadır. Her biri 1,27 metre yüksekliğe sahip toplam yedi adet

[107] Korkut, T., ve Grosche, G., s. 60, Abb.91
[108] Korkut, T., ve Grosche, G., s. 40
[109] Korkut, T., ve Grosche, G., s. 43
[110] Korkut, T., ve Grosche, G., s. 45
[111] Yıldırım. N., Pamphylia'dan Yeni Bir Yapı Örneği: Nektareion, Tüba-Ar 19/2016, s. 282
[112] İnan, J., Toroslar'da Bir Antik Kent Lyrbe/Seleukeia, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul,1998, s. 33

pencereden üç tanesi tamamen korunmuş durumdadır [113]. Dairesel planlı cavea bölümünün orta kısmında ana kayanın tıraşlanmasıyla düzenlenmiş olan izlerden oturma basamaklarının olasılıkla ahşaptan oluştuğu anlaşılmaktadır [114]. Cephe düzeni Hellenistik Dönem Bouleuterion yapılarına oldukça benzeyen toplanma yapısı İS 1. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen Agora ile olan organik cephe düzeni dolayısıyla inşa evresi olarak da aynı dönem içerisinde değerlendirilmiştir[115].

İasos Bouleuterionu: İasos Bouleuterionu mevcut düzenlemeleri ile İS 1. yüzyıla tarihlenmektedir[116]. Yapının aynı zamanda 2 katlı süslü bir Scaenae frons'a sahip olması "Sear" tarafından bir odeon olarak inşa edilmiş ve çift kullanımlı bir yapı olabileceği yönünde değerlendirilmiştir[117](Şekil 21).

Şekil 21: İasos Bouleuterionu Rekonstrüksiyon çizimi ve yapıdan bir görünüş

Kaynak: Baldoni ve diğerleri, s.77, Foto: H. Göncü 2018

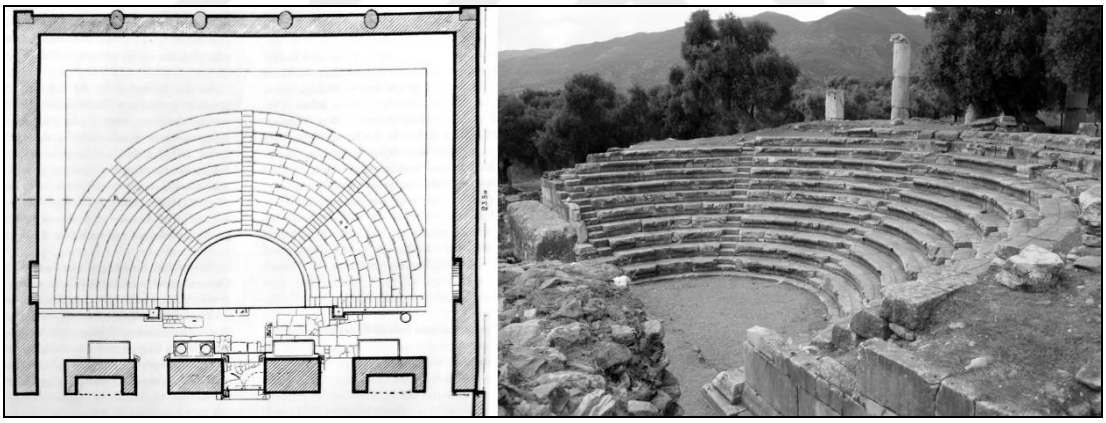
Dikdörtgen bir plana sahip bina 21,50 x 25,50 metre ölçülerinde bir alanı kapsamaktadır[118]. Yapının yarım daireden biraz fazla uzunlukta olan cavea alt yapısı dairesel tonoz duvarları üzerine kemer bulunmaksızın inşa edilmiş beşik tonozdan

[113] Yıldırım, s. 282-283
[114] Yıldırım, s. 284.
[115] Yıldırım, s. 285.
[116] Baldoni, D., ve Diğerleri., Karia'da Bir Liman Kenti İasos, Homer Kitapevi, İstanbul, 2004, s.78. – Machteld, M., ve diğerleri., Recent Archaeological Research in Turkey, Anatolian Studies, Vol. 18, pp. 21-43, s.36
[117] Sear, s. 41
[118] Balty. J, Ch., Cvria Ordinis, *Recherches d'architecture et d'urbanisme antiques sur les curies provinciales du monde romain.* Académie Royale de Belgique, Mémories de la classe des beaux-arts 4, 2. Bruxelles: Palais des Académies. 1991, 443

meydana gelmektedir. Cavea üst yapısında diagonal 2 klimakesle hemen hemen birbirine eşit 3 kerkidese ayrılmıştır. Toplam 13 sıra oturma basamağı konumlanan yapının "Balty" kişi başı 50 cm genişliğinde bir oturma alanı belirlenerek 960 kişilik bir kapasiteye sahip olabileceğini önermektedir[119]. Yapının yarım daireden biraz fazla genişlikte olan orkestra bölümü ise geometrik opus sectile motiflerden oluşan bir döşemeye sahiptir[120].

Nysa Gerontikon: Nysa'da konumlanan meclis yapısı için ilk inşa evresi olarak İS 140-150 yılları önerilmektedir[121]. Yapıya daha sonra İS. 2. yüzyıl ortalarında iki katlı sütunlu mimariye sahip bir Scaenae frons ve cavea ile birleşecek şekilde düzenlenen pulpitum eklenerek Odeon fonksiyonunda kazandırılmıştır[122]. Cavea planı yarım daireden biraz daha geniş olan yapı 27,84 x 23,55 metre ölçülerinde dikdörtgen bir bina içerisinde konumlanmaktadır[123] (Şekil 22).

Şekil 22: Nysa Gerontikon plan çizimi ve kalıntılardan bir görünüş

Kaynak: Kadıoğlu, Forshungen, Abb. 2. (orijinal çizim ayrıca Bkz. Kourouniotis, K., Archaiologhikon Deltion, 1921/22, abb. 10/s.240), Foto: H. Göncü 2017

[119] Balty, s. 447
[120] Parapetti, R., Il Bouleuterion. Aspetti Architettonici e Decorativi. *Bollettino D'Arte*. Studi su Iasos di Caria: venticinque anni di scavi della missione archeologica Italiana, Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 105-136. s.110
[121] Kadıoğlu, M. Forschungen in Nysa am Mäander, Band 3, (Ed. İdil, V. ve Strocla V. M.), Verlag Philipp von Zarbern, 2014,(Forschungen) s. 173
[122] Kadıoğlu, Forschungen, s.171
[123] Kadıoğlu, Forschungen, s.27

Cavea alt yapısı dairesel duvarlar üzerinde yükselen güçlü bir tonoz sistemine sahiptir[124]. 13 adet oturma basamağına sahip olan yapının ortalama 700 kişilik olabileceği düşünülmektedir[125]. Yapının orkestra bölümü ise 7,26 m çapa sahip olup mermer zemin döşemelerinin ortasında geometrik bir opus sectile motif konumlanmaktadır[126]. Ayrıca yapıya bir odeon fonksiyonu kazandırıldığı Geç Roma Evresinde etrafı revaklar ile çevrelenmiş bir ön avlu eklenmiştir. Söz konusu bu ön alandan Scaenae frons'a açılan 5 adet kapı konumlandırılmıştır[127].

Aizanoi Bouleuterionu: Aizanoi Bouleuterion'u erken evresi İS 1. yüzyıla tarihlenmekte olup yapının 3. ya da 4. yüzyılda cavea bölümünde çeşitli düzenlemeler ve pulpitum eklenmesiyle birlikte aynı zamanda bir Odeon olarak kullanılacak şekilde tasarlandığı düşünülmektedir[128]. Bouleuterion 33.50 x 21 metre ölçülerinde dikdörtgen formlu bir bina içerisinde konumlanmaktadır (Şekil 23).[129]

Şekil 23: Aizanoi Bouleuterionu genel plan çizimi ve yapının görünüşü

Kaynak: Taşkıran, çiz. 1 fot. 1

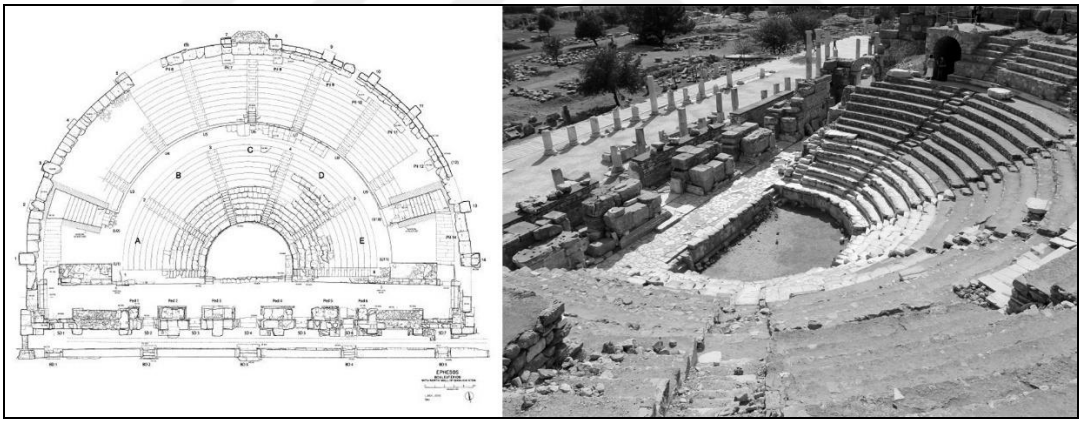
Yarım daire forma sahip cavea alt yapısı düz bir arazide yapay dolgu üzerinde konumlanmakta olup oturma basamaklarının alt yapısı için kireç harçlı bir blokaj

[124] Kadıoğlu, Forschungen, s.16
[125] İdil, V., Nysa ve Akharaka. İstanbul: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1999, s. 54.
[126] Kadıoğlu, M., Menderes Nysası Bouleuterion-Gerontikon'unu Opus Sectile Döşemesi, Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Sayı 1, Ankara, 2000, (Sectile) ss.9-16, s. 10 – Ayrıca Bkz. Kadıoğlu, M., "Der Opus Sectile-Boden aus dem Gerontikon-Bouleuterion von Nysa ad Maeandrum", Asia Minor Studien, Band 34, 1999, 175-188
[127] Kadıoğlu, Forschungen, s.20-21
[128] Taşkıran. M., Aizonoi Bouleuterionu/Odeionu Ön Değerlendirmesi, Kütahya Müzesi 2017 Yıllığı, Sayı 5, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2018, s. 442,443.
[129] Taşkıran, s.436

oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Cavea'nın 5 klimakes ile 4 kerkidese bölündüğü görülmektedir[130]. Cavea'da toplam 16 sıra oturma basamağı konumlandığı tahmin edilmektedir[131]. Yapının orkestrası 7,50 metre uzunluğa sahip ve zemini mermer plaka ile döşenmiştir[132]. Yapıya 2. evresinde eklenen sceanae frons üzerinden açılan 3 kapıdan giriş sağlanabilmektedir[133].

Ephesos Bouleuterionu: Ephesos Bouleuterionu'nun İS 1. yüzyılın sonu ile 2. yüzyılın başına tarihlenebileceği düşünülmektedir[134]. Yapıya dairesel formu veren ve adeta bir istinat duvarı gibi kuşatan desek duvarının çapı yaklaşık 47 metreye civarındadır. Yapının ilk evresine ait veriler Bouleuterion'un yine bugünkü form ve ölçülerine sahip olduğunu göstermektedir[135] (Şekil 24). Toplam 20 oturma sırasına sahip cavea bölümünün yaklaşık 1600 kişilik bir kapasiteye sahip olduğu tahmin edilmektedir[136].

Şekil 24: Ephesos Bouleuterionu plan çizimi ve yapıdan bir görünüş

Kaynak: Bier, Plan 1, Foto: H. Göncü 2017

[130] Taşkıran, s.437
[131] Öz. s.227
[132] Rheidt, K., Aizanoi 2002 Yılı Kazı Çalışmaları, 25. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Dösimm Basımevi, Ankara, 2004, s.131. – Ayrıca Bkz. Rheidt, K., Die Ausgrabungen in Aizanoi 2001, 24. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Dösimm Basımevi, Ankara, 2003, ss. 315-326
[133] Taşkıran, s. 438
[134] Bier, L., The Bouleuterion at Ephesos, Forschungen in Ephesos IX/5 editing Beck Brandt, B. – Quatember, U. Verlag der Österreischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2011, s. 57
[135] Bier, s. 31.
[136] Bier, s. 48

Yapının bugün görülen evresine ait cavea kalıntıları ise hem Panayırdağı'nın güney yamacına yaslı ve daha önceki dolguların üzerinde hem de güneydeki kerkideslerin ikisi de summa cavea sıraları beşik tonozlu vomitoryumların ve analemmaya bitişik olan tonozlu odaların desteğiyle ayakta durmaktadır. Cavea'ya oturma sıraları için harçlı, moloz taş örgüyle bir blokaj oluşturulmuştur. Bu alt yapı üzerinde oturma sıraları mermer levhalarla kaplanmıştır. Yapının summa cavea bölümünde önceki evrede üstü açık olan parodosların bu dönemde tonoz inşa edilerek kapatıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde korunmamış olan bu tonozlar aynı zamanda oturma sıralarına destek oluşturmaktaydılar. Yapıya Bazilika Stoası'ndan üzerleri tuğladan yapılmış tonoza sahip beş kapı ile giriş sağlanabiliyordu[137]. Ayrıca batı köşede yer alan kapı ile *Rodos Peristyli* olarak adlandırılan yapı ile ya da *Temenos ve Prytaneion*[138] ile bağlantısı sağlanmaktaydı.

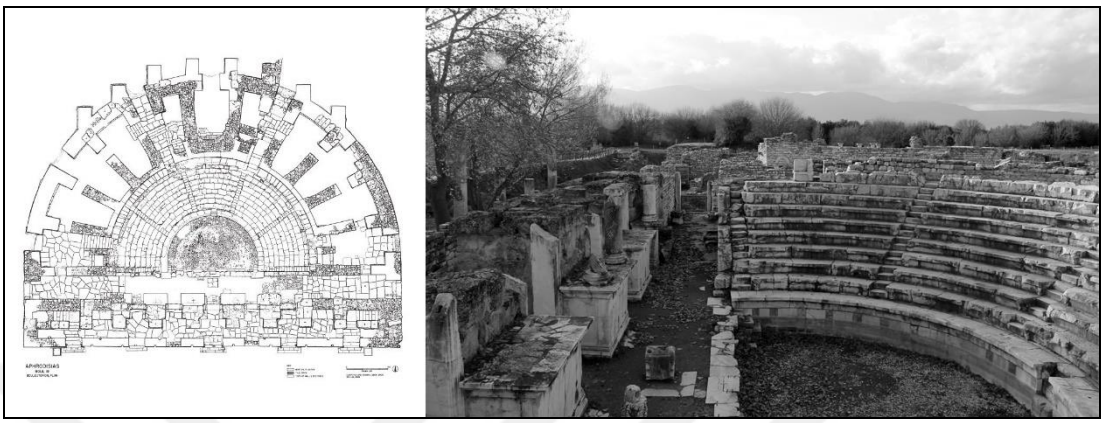
Aphrodisias Bouleuterionu: Dairesel planlı son örnek ise Aphrodisias Bouleuterionu'dur. Yapının inşası İS 1. yüzyıl sonları - 2. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir[139]. Ayrıca İS. 3. yüzyılın hemen başına tarihlenen epigrafik kalıntılarla yapının siyasal amaçlı toplantıların dışında bir küçük bir tiyatro ve odeon fonksiyonuna da sahip olacak şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır[140]. Yapının summa cavea bölümünü üst yapısı tamamen yıkılmış durumdadır. Bu bölümün alt yapısı ise dairesel tonoz duvarı arasına diagonal bir şekilde yerleştirilmiş 12 adet kemerle desteklenen beşik tonozdan oluşmaktadır (Şekil 25).

İyi korunmuş durumda olan ima cavea bölümünde ise farklı bir tonoz tekniğinin uygulandığı görülmektedir. Yapının ön cephe genişliği 45,60 metre'dir. Bu cephede konumlanan iki katlı Scaenae fronsa açılan 5 kapı konumlanmaktadır[141]. Yapının korunmuş olan ima cavea bölümünün 6 klimakes ile 5 kerkidese bölündüğü görülmekte olup toplam 20 sıra oturma basamağına sahip olduğu tahmin

[137] Bier, s.25
[138] Ephesos Prytaneion binası için Bkz. Steskal, M. Das Prytaneion in Ephesos, Forschungen in Ephesos Herausgegeben vom Österreichischen Archaologischen Institut in Wien, Band IX/4, Wien, 2010
[139] Sear, s. 329.
[140] Hallet, C. H., Quatember, U., Three Bouleuteria from Roman and Late Antique Aphrodisias, Roman Sculpture in Asia Minor, Proceeding of the International Conference at Selçuk 2013, (Ed. M. Aurenhammer), Verlag Holzhausen GmbH, Wien, 2018, s.353
[141] Ratté, C., Smith, R.R.R., Archaeological Research at Aphrodisias in Caria 1999-2001, American Journal of Archaeology, Vol. 108 No. 2, pp. 145-186, 2004, s.160

edilmektedir[142]. Aphrodisias Bouleuterionu'nun toplam 1700 kişilik bir kapasiteye sahip olabileceği önerilmektedir[143].

Şekil 25: Aphrodisias Bouleuterionu plan çizimi ve yapının görünümü

Kaynak: Hallet ve Quatember, fig 2, Foto: H. Göncü 2018

[142] Ratté, C., Smith, R.R.R., Archaeological Research at Aphrodisias in Caria 1995, American Journal of Archaeology, Vol. 101, No.1, pp. 1-22, 1997, s.3 Fig 2

[143] Bier, L., The Bouleuterion, (Ed. C. Ratte., and R.R.R. Smith.,) Aphrodisias Papers 4 New Research on The City and Its Monuments. Journal of Roman Archaeology JRA Supplementary Series 70, Portsmounth, Rhode Island, 2008, pp. 144-168. s. 149

İKİNCİ BÖLÜM
SMYRNA BOULEUTERİONU ARAŞTIRMA VE KAZI TARİHÇESİ

Antik kaynaklarda Smyrna Bouleuterionu'na ait oldukça sınırlı sayıda bilgi yer almaktadır. Günümüzde Smyrna Antik Kenti Agorası'nın kuzeybatısında yer alan parselde gün ışığına çıkarılmış ve Bouleuterion işlevine sahip olduğunu düşünülen yapı kalıntılarının işlev tanımlamaları doğrudan epigrafik belgelere dayanmamaktadır. Ancak söz konusu kalıntıların gerek Agoraya olan konumları gerekse bir bouleuteriona ait olabilecek tipik mimari özelliklerinden yola çıkarak tanımlamaları yapılabilmektedir. Bunun yanında Smyrna Antik Kenti sınırlarında ve çağdaşı başka kentlerde ele geçen bazı yazıtlar Bouleuterion yapılarının inşa tarihlerine doğrudan ışık tutmasa da bu binaların birer siyasal toplanma ve karar alma mekânı olarak hangi dönemlerde aktif olduklarının genel hatlarıyla anlaşılmasına yardımcı olabilmektedirler.

2.1. ANTİK KAYNAKLARDA SMYRNA BOULEUTERİONU

Smyrna Bouleuterionu'na ilişkin yazıtlardan ilki Kaunos Antik Kenti Apollon Tapınağı yakınlarında bulunan ve Smyrna'da kurulan bir mahkeme için Kaunos'tan gelen hakimlerin Smyrna Halkı tarafından onurlandırılmasını konu alan yazıttır[144]. Yazıtın karar metninde hem Kaunos Halkı hem de Smyrna'ya gelen Hakimler hakkında birtakım onurlandırmalar ve tanınan çeşitli imtiyazlar sıralanmaktadır. Söz konusu yazıt İÖ 2. yüzyıla tarihlenmekte[145] olup bu dönemde Smyrna Bouleuterionu'nun ayrı bir toplanma mekânı olarak var olabileceğine dair somut veriler sunmaktadır. Yazıtın 25. ve 32. satırlar aralığının çevirisi şu şekildedir;

"...(25)yukarıda isimleri sayılan adamların mükemmelliği ve Smyrna halkının onlara müteşekkirliği hakkında gelecek kuşaklara bir hatıra bırakmak için onların Meclis'e (Bouleuterion'a) ve Demos'a girişleri derhal sağlanmalı, dini ajandaya göre kent tarafından düzenlenen festival yarışmalarında başkanlık yetkisi verilmeli; bunun yanında meclis ve meclis memurları(30) onlara halkın sahip olduğu

[144] Petzl, s. 27 yazıt no: 579
[145] Petzl yazıtın L. Robert'e göre otografi ve yazı karakterinden hareketle tarihlediğini not düşmüştür.

bütün imtiyazları vermek için çalışmalıdır. Yurttaşlık hakkından gerek onlar gerekse de kendi gelecek kuşaklarından her bir yurttaş yasalar uyarınca belirlenen sürede faydalanabileceklerdir"[146].

Bu yazıtta yer alan hakimlere sağlanacak olan Bouleuterion'a giriş yetkisi bu kurumun kendine özgü ve meclis toplantıları için oluşturulmuş ayrı bir yapıya yazıtın tarihlendiği İÖ 2. yüzyıl içerisinde sahip olduklarını göstermektedir.

Smyrna Bouleuterionu doğrudan bir yapı olarak tanımlamaya ve konumlandırmaya imkân sağlayan yazıt ise İmparator Hadrianus zamanına[147] denk gelmektedir. İS 124-138 aralığına tarihlenen bir yazıtta o dönem Smyrna'da yer alan çeşitli kamusal alan ve binaların yeniden inşasına katkı sağlayacakların isimleri listelenmektedir. Söz konusu yazıtın 11. ve 12. satırında *Luicius Vestunus* isimli bir vatandaş Bouleuterion'un yanında (bitişiğinde) yer alan Bazilika'nın taban döşemeleri ve bronz bir kapının temini konusunda ödeme sözü vermektedir (Şekil 26)[148].

*Λούκος Βήστεινος / τὴν βασιλίκην στρώσειν *τὴν / πρὸς τῷ βουλευτηρίῳ καὶ χαλ/κᾶς τὰς θύρας ποιήσειν [149]

Şekil 26: 697 sıra no ile ele alınan yazıtın 11 ve 12. satırlarının bulunduğu bölüm

Kaynak: Petzl, s. Tafel 17

[146] Petzl, s,27 yazıt no: 579, (Çev. Özer Erdin)
[147] Smyrna'nın 2. kez "*Neokoros*" olma şerefini edindiği bu dönemin mimari faaliyetleri için Bkz. Gülbay, O., Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi İmar Faaliyetleri, Türkiye Alim Kitapları, İstanbul 2015, s.50-52
[148] Petzl, G., Die Inschriften von Smyrna, Teil II, I, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1987, ss-191-194, Diğer çeviriler için Bkz: König, J., vd., K., Ancient Libraries., Cambridge University Press, 2013, s 255
[149] Yazıtın Grekçe orijinali ve Almanca tam çevirisi için Bkz. Petzl,1987, ss-191-197, Türkçe çevirisi için Bkz. Aytaçlar, P, Ö., Yazıtlar ve Antik Kaynaklar Işığında Batı Anadolu'da Entelektüeller, Ege Yayınları, İstanbul, 2006, ss.119-121,

Smyrna Bouleuterionu hakkında literatürden elde edebileceğimiz ilk yazılı kaynak ise İS 2. yüzyılda uzun yıllarını Smyrna'da geçirmiş olan ünlü hatip *Aelius Aristeides*[150]'in söylevleridir. Hatip yazılarında söylev pratiği yapmak için saat dörtte gideceği Bouleuterion'un nasıl da dinleyicilerle hınca hınç dolu olacağını anlatırken, bütün sofistlerin konuşmalarını duymak zorunda olan Bouleuterion muhafızlarından birinin yüzündeki umursamazlığına duyduğu hayranlığı nükteli bir dille aktarmaktadır[151]. Smyrna'lı yurttaşlar tarafından çok sevilen hatip İS 147 yılında kent meclisi tarafından *Asia Koinon*'u[152] başrahipliğine aday gösterilmiştir. Ardından o dönem inşası tamamlanmak üzere olan Asklepios Tapınağı rahipliğine de atanan hatip her iki vazifeyi de hasta olduğu gerekçesiyle kabul etmemiştir.[153]

Hatip söylevinde İS 177/178 depremi sonrası kentin zarar gören kamusal yapılarını sıralarken Bouleuterionu'da saymaktadır;

"Her şeye dayanmış ben, şimdi hangi toprağa şiir okuyacağım? Nerede benim Bouleuterion'um? Nerede delikanlıların ve yaşlıların bir araya gelişleri, o bağırışları?"[154].

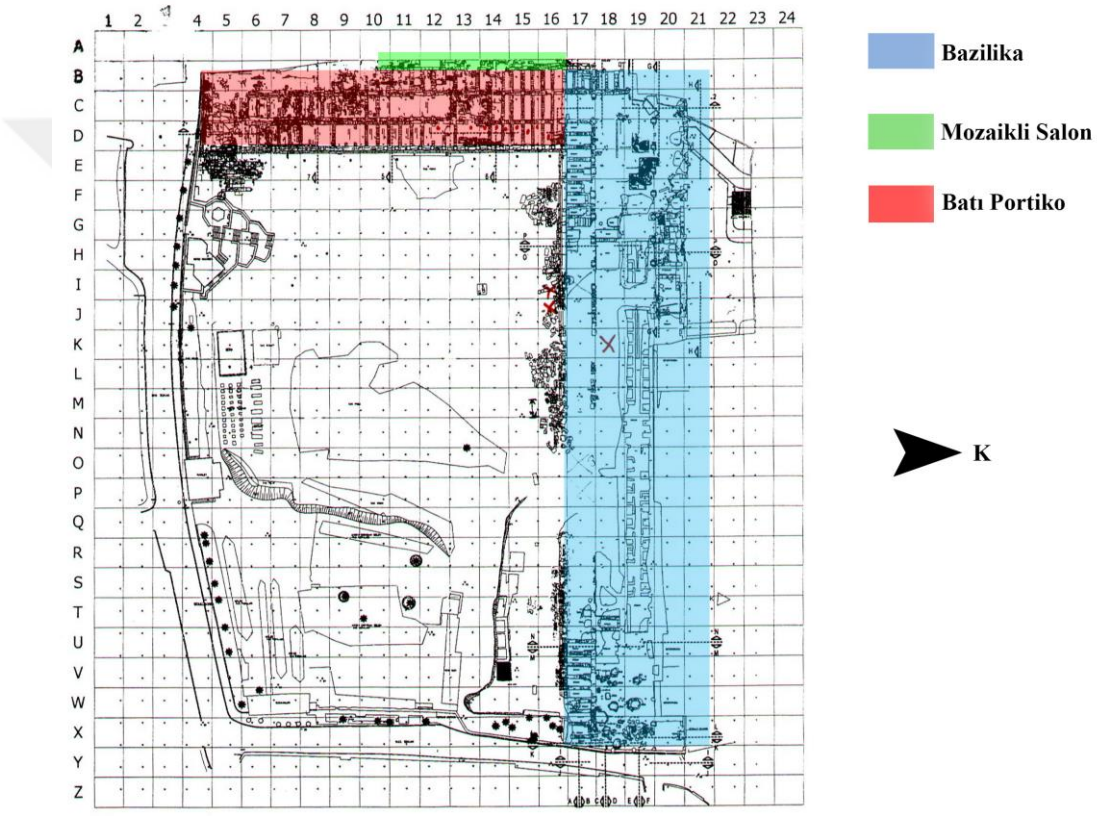
2.2. SMYRNA BOULEUTERİONU ÜZERİNE ARAŞTIRMA VE KAZI ÇALIŞMALARI

Smyrna Bouleuterionu araştırma tarihçesi antik kentin Agorası'nda yürütülen çalışmaların başlangıcına denktir (Şekil 27). İlk dönem kazılarında ele geçen ve olasılıkla sayıları birden fazla olmasından dolayı Bazilika yapılarından Bouleuterion'un "*yanında/bitişiğinde olanı"* niteleyen yazıttan[155] yola çıkarak Agora ve Bazilika civarında bir bouleuterion olduğunu düşüncesi bu dönemde oluşmaya

[150]Aristeides. P. A., The complete works: Volume I. Orationes I-XVI, with an appendix containing the Fragments and Iscriptions, (Çev. Behr, C, A.,), Leiden, E. J. Brill, 1986
[151] McDonald, W. A., The Political Meeting Places of The Greeks, the Johns Hopkins Press, Baltimore, 1943, s. 152
[152] Asia Koinon'u ya da "Asya Birliği" Roma İmparatorluğu federatif yönetimi içerisinde bir nevi Asia Eyaletinin yönetim kuruludur. Walbank. F.W., Selected Papers: Studies in Greek and Roman History and Historiography, CUP Archive, 1986, s. 22.
[153] Tozan, M., Aristeides ve Galenos'un Erserlerinde Smyrna, Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları I. Çalıştay Bildirileri, Ed. Ersoy, A. – Sakar, G., Ege Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 273-274
[154] Yakut, A., Smyrna'yı M.S. 177 Yılı Depreminden Kurtaran Aelius Aristeides'in 18.19.20. Söylevleri, TAD, C34 S.58,2015 ss 459-506, s.495
[155] Petzl 697 sıra no

başlamıştır. Ancak gerek yazıtın 177/178 depremi öncesine ait olması gerekse mevcut Bazilika yapısının 3. galeri duvarlarında devşirme olarak kullanılmış bir toplanma mekanına ait oturma sıraları; burada bir Bouleuterion varsa bile mevcut Bazilikanın öncülüyle komşu olduğu ve olasılıkla da 177/178 depremi sonrasında yıkılması nedeniyle kalıntılarının yeni yapılaşmalarda kullanılmış olabileceği düşünülmüştür [156] .

Şekil 27: 2003 yılı vaziyet planı üzerinde Agora'nın bilinen kalıntıları

Kaynak: Smyrna Antik Kenti Kazı Arşivi

Bununla birlikte Batı Portiko'dan günümüzde Mozaikli Salon[157] olarak tanımlı yapıya açılan kapıların Roma Dönemi Bouleuterionu'na açılıyor olabileceği düşünülmüş,[158] (Şekil 28) hatta mozaik zemin kalıntılarının yapının orkestra bölümüne tekabül ediyor olabileceği[159] ihtimali üzerinde durulmuştur.

[156] Nauman. R., ve Kantar. S, s.74
[157] Mozaikli Salon ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. Ersoy ve Alatepeli, Mozaik, 2011 ss.17-26
[158] Laroche. D., E, s. 313
[159] Bkz. Öz. A. K., s. 114.

Şekil 28: Batı Portiko'dan Mozaikli Salona açılan kapılara ait bir illüsturasyon.

Kaynak: Laroche, fig.25

2007 yılından sonraki süreçte[160] Agora alanının batısındaki 19. yüzyıldan Cumhuriyet Dönemine kadar yapılaşmaların olduğu alan da kamulaştırmalar [161] ile kazı arazisine dahil edilmiştir (Şekil 29). Alanda 2008 yılına kadar *Batı Yapı*[162] olarak tanımlı kalıntıların bulunduğu Agora'nın kuzeybatısındaki kazı sektöründe ulaşılan çeşitli veriler Bouleuterion Binasının bu noktada konumlandığını ortaya koymuştur. Aynı yıl Bouleuterion'un bölümlerini ortaya çıkarma düşüncesiyle L1/M1/N1-27,28,29,30,31,32,33 plankarelerinde kazı çalışmaları yapılmıştır.[163]

Şekil 29: Batı Portiko ve sol üstte 2008 yılı kazıları öncesinde mozaikli salon ve Bouleuterion'un konumlandığı alanın görünümü.

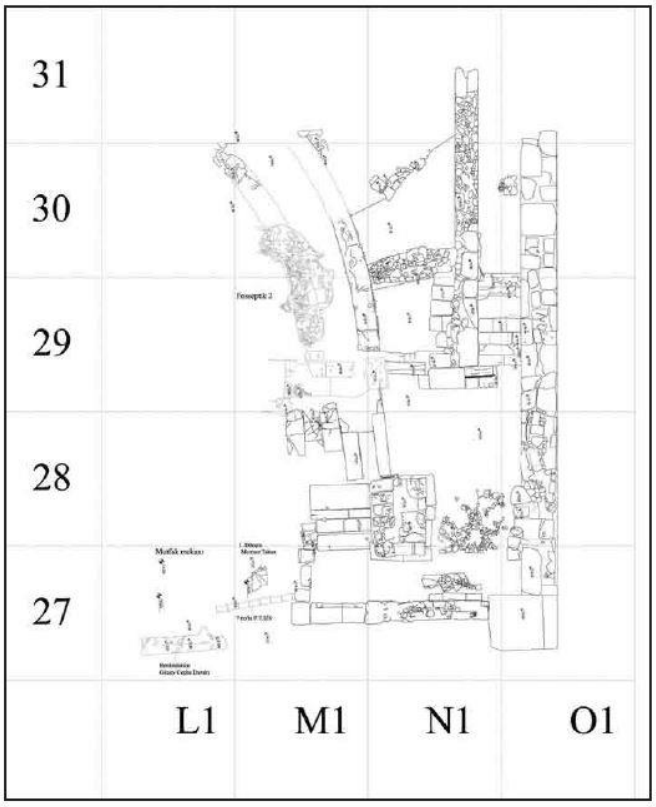

Kaynak: Smyrna Antik Kenti Kazı Arşivi

[160] 2007 tarihten itibaren bilimsel kazı ve araştırma çalışmaları Dokuz Eylül Üniversitesi adına Doç. Dr. Akın Ersoy Başkanlığında yürütülmüştür.
[161] Agora ve civarının sit alanı sınırlarının değişimi ve 18-20 yüzyıl yapılaşmaları için Bkz. Altınörs-Çırak,. A., ve Diğerleri., 2017.
[162] Batı Yapı kazıları için Bkz. Ersoy, A., 2007 Yılı Smyrna Antik Kenti Kazısı, 30. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara, 2009, s. 39-40
[163] Ersoy, 31.KST, s. 412

Bu dönem kazılarında özellikle 18 – 20. yüzyıllar arasındaki yapılaşmalar nedeniyle Bouleuterion kalıntıları sınırlı bir şekilde gözlemlenebilmiştir.[164] Kazılarda çeşitli geç dönem (Osmanlı - Cumhuriyet) yapı kalıntılarıyla birlikte Bouleuterion yapısının oturma basamaklarını taşıyan yarım tonoz kalıntıları ilk kez gün ışığına çıkarılmıştır[165] (Şekil 30).

Şekil 30: 2008 kazılarında gün ışığına çıkarılan kalıntılar.

Kaynak: Smyrna Antik Kenti Arşivi

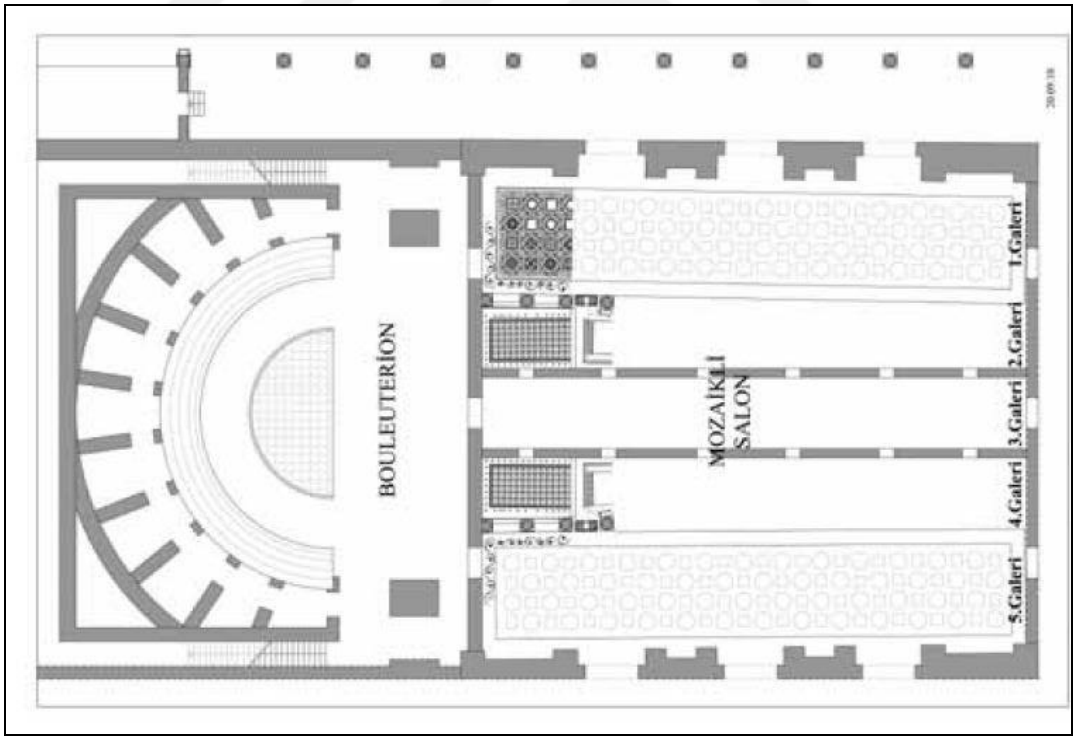
Aynı yıl içerisinde Bouleuterion'un orkestra ve pulpitum bölümlerinin döşemeleriyle ilgili de ilk tespitler gerçekleşmiştir. Orkestraya ait +14,23 metre seviyesinden itibaren gözlemlenen opus sectile döşemelerin bir kısmının gün ışığına çıkarılmasının yanında, ilerleyen kazı çalışmalarında yapının pulpitum döşemesi olduğu anlaşılacak olan kalıntılara da +14,92 metre kodundan itibaren ulaşılmıştır. Ayrıca yine bu yıl kazılarında yapıyı Mozaikli Salon ile ayıran güney duvarının da

[164] Osmanlı Döneminde Agora ve çevresi yapılaşmalar için Bkz. Çakmak. Ş., Smyrna Agorası Çevresindeki Bazı Osmanlı Yapıları Hakkında Değerlendirmeler, Smyrna /İzmir Kazı ve Araştırmaları II, (Ed. Yolaçan. B., ve Diğerleri) Ege Yayınları, İzmir, 2017
[165] Ersoy, 31 KST, s. 416

önemli bir bölümü gün ışığına çıkarılmış olup böylelikle Bouleuterion'un güney sınırı anlaşılmıştır.[166]

Bouleuterion Mevkii'nde 2009 yılında gerçekleştirilen kazılar Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi yapılaşma faaliyetlerinin alt seviyelere doğruda devam ederek hem antik kalıntılara hem de stratigrafiye büyük zarar verdiğini göstermiştir. Ancak sınırlı da olsa korunmuş olan kalıntılardan elde edilen yeni tespitlerle yapının planının anlaşılması yönünde önemli bir aşama kaydedilmiştir (Şekil 30). Bu yıl kazılarında daha önceki sezonlarda iki adeti belgelenmiş olan tonozlu cavea alt yapısına ait kemerli geçişlere sahip taşıyıcı duvarların birbirlerine paralel ve ışınsal bir şekilde sıralanarak devam ettiğine dair başka kemer kalıntıları da gün ışığına çıkarılmıştır. Böylelikle cavea tonozunun birbirlerinin simetriği olan 11 adet tonoz örtülü mekân üzerinde yükseldiği anlaşılmıştır[167](Şekil 31).

Şekil 31: Smyrna Bouleuterionu ve Mozaikli Salon'un 2010 yılında hazırlanan plan restitüsyonu.

Kaynak: Smyrna Antik Kenti Kazısı Arşivi.

[166] Ersoy, 31. KST, s. 416

[167] Ersoy. A., ve Diğerleri., 2009 Yılı Smyrna Antik Kenti Kazısı Raporu, 32 Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara, 2011, s. 134-135

Bouleuterion kazılarında 2010 yılına gelindiğinde yapının cavea bölümünün ve oturma basamaklarının düzeninin büyük oranda anlaşılmasını sağlayan verilere de ulaşılmıştır. Bu dönem kazılarında yapının L1-30 plankaresine denk gelen bölümünde bütün tahribatlara rağmen günümüze korunagelmiş bir adet in situ oturma basamağı bulunmuştur. Aynı zamanda bu kalıntı doğusunda Cavea'nın bölümünde üst oturma sıralarına çıkan merdivenlerin (klimakes) izleri de gözlemlenmiş olup diğer yanında da başka bir oturma basamağına ait blokajın korunduğu görülmüştür. (Şekil 32).

Şekil 32: Geç Bouleuterion'un in situ oturmağı ve merdiven izleri.

Bütün bu tespitler hem daha önceki kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan ve yerinde olmayan oturma basamaklarının düzenini hem de cavea bölümünün kullanım alanı ve planını anlamaya ilişkin önemli bir ip uçları sağlamıştır[168] (Şekil 33/34).

[168] Ersoy. A., ve Diğerleri**.,** 2010 Yılı Smyrna Antik Kenti Kazısı, 33. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara, 2012, ss. 179-203., s. 181

Şekil 33: 2010 yılında Bouleuterion kalıntılarının görünümü.

Kaynak: Smyrna Antik Kenti Arşivi

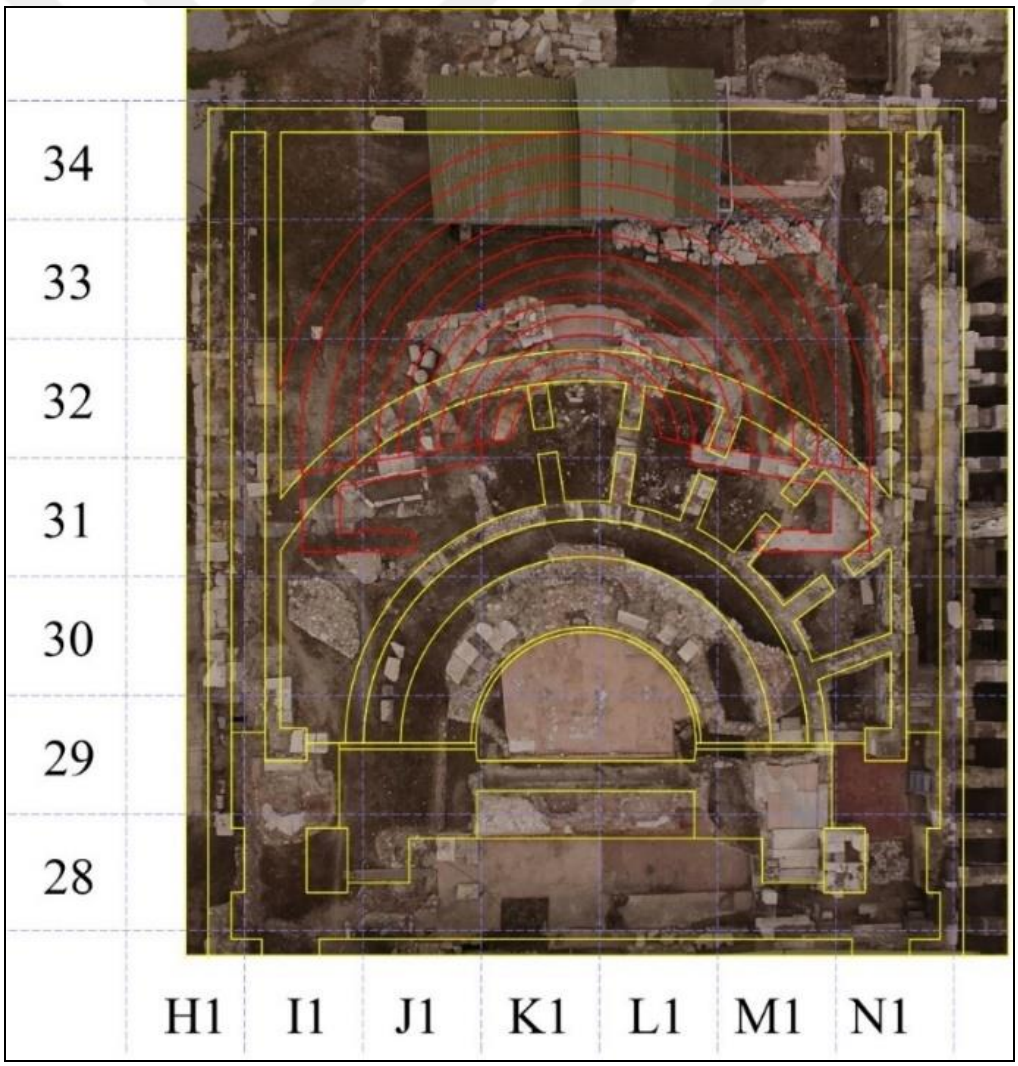
Şekil 34: 2008-2014 kazılarının ardından Bouleuterionu alanı ve kalıntıları hava fotoğrafı

Kaynak: Smyrna Antik Kenti Arşivi 2015

Mevcut mimari özellikleriyle Roma Dönemi içerisinde İS 177/178 depremi sonrasında düzenlendiği öngörülen Bouleuterion'un kazılarının tamamlanmasının ardından 2015 yılından itibaren özellikle bu yapının kuzey bölümünde konumlanan ancak bu yapıyla tam olarak bir bağlantı göstermeyen kalıntıların araştırılması ve incelenmesine tez çalışmaları kapsamında başlanmıştır. Havadan fotoğraflama ve mimari çizim çalışmaları ile bu kalıntılar Bouleuterion'dan bağımsız bir şekilde değerlendirilmiş ve 2016 yılına uzanan süreçte Bouleuterionu'nun kuzeyinde daha erken bir döneme tarihlenebilecek başka bir theatral planlı yapının daha konumlanıyor olabileceğini ortaya koymuştur (Şekil 35).

Şekil 35: 2016 kazıları öncesinde Erken Roma Bouleuterionu kalıntılarıyla ilgili varsayımların hava fotoğrafı üzerine aplikasyonu (Kırmızı ile çizilen bölümler)

Fotoğraf/Çizim: H. Göncü

Aynı yıl içerisinde kalıntıların konumlandığı alanda gerçekleştirilen kazı çalışmaları mevcut Bouleuterion'dan daha önceki bir dönemde kullanımda olduğu anlaşılan bir yapının varlığını doğrulamıştır. Böylelikle mevcut Bouleuterion'un İS.177/178 depremi sonrasında alanda inşa edilerek kullanıldığı, yeni keşfedilen yapının ise Erken Roma Dönemi'nden Geç Roma Dönemi'nde gerçekleşen depreme kadar uzanan bir süreçte kullanılmış olabileceği anlaşılmıştır[169].

Erken yapıya dair gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ilk olarak oldukça kaliteli ve farklı cins mermerlerin birlikte kullanıldığı bir zemin döşemesine ulaşılmıştır. Döşeme kalıntılarının bazı bölümlerinde Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi yapılaşma faaliyetleri dolayısıyla tahribat görülürken, kalıntıların bir kısmının ise 177/178 depremi sonrasında inşa edilen Bouleuterion'un ışınsal planlı tonozlu mekan duvarlarının altına kaldığı anlaşılmıştır. Zemin kalıntılarının tamamının ortaya çıkarılmasıyla birlikte döşeme alanının sınırları da tespit edilmiş ve kalıntıların yapının Orkestra bölümüne ait olduğu anlaşılmıştır. Böylelikle diğer kalıntıların da daha erken dönemde var olan yapıya ait olduğunu işaret eden veriler doğrulanmıştır (Şekil 36).

Şekil 36: Erken Roma Bouleuterionu opus sectile orkestra döşemelerin ilk tespitinde görünümleri.

[169] Ersoy ve Alatepeli, 2016, s. 427-428

Yarım daireden biraz fazla büyükte olduğu gözlemlenen orkestranın yaklaşık çapı 6,90 metre olarak belirlenmiştir (Şekil 37). Bu bölümünün gün ışığına çıkarılmasıyla birlikte 177/178 depremi sonrasında inşa edilen Bouleuterionu'nun kalıntılarıyla iç içe ancak tam olarak tanımlanamayan kalıntılarda anlam kazanmaya başlamıştır.

Şekil 37: Erken Roma Bouleuterionu orkestra bölümünün ilk kazılar sonrasında genel görünümü.

Bu bölümde mevcut Bouleuterion'un tonoz duvarlarıyla kesişen çoğunlukla kiltaşı ve kireç taşından oluşan kalıntıların yeni keşfedilen Orkestraya olan birleşimleri ve uzanım yönleri onların erken yapının Cavea bölümüne ait olduğu anlaşılmıştır.

2017 - 2018 yılları kazı sezonlarında ise çoğunlukla erken yapının cavea bölümüne tekabül edebilecek alanda kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Buradaki kazılar ile bütün yapı bölümlerini tanımlamaya dönük çalışmalar da tamamlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Erken Bouleuterion'un yaklaşık 35,80 x 21,50 metre boyutlarında ve dikdörtgen planlı dış duvarlar içerisinde oluşturulmuş 31 metre çap genişliğinde dairesel planlı bir cavea bölümüne sahip olduğu anlaşılmıştır. Cavea bölümüne ait korunmuş kalıntılar çoğunlukla bu bölümünün alt yapısına ait olup orkestradan başlayarak kuzey, doğu ve batı teras duvarlarına doğru ışınsal bir şekilde

uzanmakta ve moloz taş malzemeden oluşmaktadır. Kısmen kireç harçlı derzlere sahip bu duvarlar yapının diğer bölümlerinde de gözlemlenen Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi yapılaşmaları nedeniyle önemli ölçüde tahrip olmuşlardır. Bugün bu duvarlara ait in situ kalıntılar alanda +13,19 metre alt seviyesi ve +15,20 metre üst seviyesi aralığında yaklaşık 2 metreye kadar yükselen farklı yüksekliklerde korunmuş olarak görülebilmektedir[170] (Şekil 38).

Şekil 38: Erken Bouleuterion cavea alt yapısına ait moloz taşlardan oluşan duvarlar

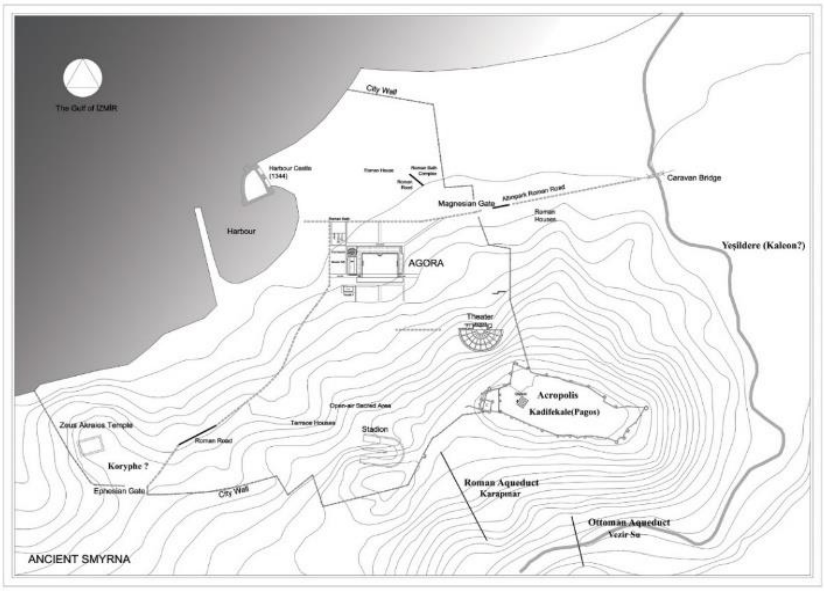
[170] Ersoy. A., ve diğerleri., Antik Smyrna/İzmir 2017, 40. Kazı Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, Ankara, 2019, (40. KST) s. 64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HELLENİSTİK DÖNEM SMYRNA BOULEUTERİONU

3.1 HELLENİSTİK DÖNEM SMYRNA BOULEUTERİONU KONUMU VE YAPI ÖĞELERİ

Çeşitli antik kaynaklar[171] ve son dönem arkeolojik kazıları[172] göstermektedir ki Smyrna Kenti *Pagos Tepesi (Kadifekale)* zirvesi ve eteklerinde Hellenistik Dönem'in başlarından itibaren şekillenmeye başlamıştır.[173] Bu dönemde *Aşağı Kent*[174] olarak tanımlayabileceğimiz alanda şehrin agorası ve ilişkili yapılarının inşa sürecinin ise kentte Pergamon Krallığı (İÖ 241 – 133)[175] hakimiyeti dönemine denk geldiği ön görülmektedir[176] (Şekil 39).

Şekil 39: Hellenistik Dönemden Roma Dönemine Bilinen Smyrna savunma ve kamu yapılarının konumu

Kaynak: Smyrna Antik Kenti Kazısı Arşivi.

---

[171] İlk kuruluş evresine dönük yazılı kaynaklar bkz: Pausanias, VII.V, Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası, (Geographika: XII-XIII-XIV), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993.

[172] Kentin Akropolü olan Pagos Tepesinde gerçekleştirilen son dönem kazı ve araştırmaları için Bkz : Smyrna 32. ve 33. KST'ler ve H. Göncü., Smyrna Akropolü (Kadifekale) Yapı Evreleri, Smyrna /İzmir Kazı ve Araştıraları II, (Ed. Yolaçan. B., ve Diğerleri) Ege Yayınları, İzmir, 2017

[173] Doğer., E, İzmir'in Smyrna'sı "Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar" İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.

[174] Antik Yunan kentlerinin gelişimi ve bölümleri için Bkz. Wycherley. R. E., Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu, (çev. Nirven. N., ve Başgelen. N.) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2011

[175] Smyrna Kentinin Pergamon Krallığı Hakimiyeti'ndeki Süreci için Bkz. Doğer, E., 2006.

[176] Ersoy, İskender, s. 19

Bu kapsamda veriler özellikle Agora'nın Kuzey ve Batı Stoa yapılarının bodrum katlarında görülebilmektedir. [177] Söz konusu bu ilk inşa evresinde büyük olasılıkla ortak bir imar projesinin eseri olarak ilk Bouleuterion'un da yapımı tamamlanmıştır. Bu dönemde ön plana çıkan bu üç yapının hem inşa malzemesi tercihleri hem de bunların uygulama yöntemleri karşılaştırıldığında ortaya çıkan sonuçlar bu yapıların tamamının ortak bir imar projesi kapsamında inşa edildiğini fikrini desteklemektedir.

3.1.1. Konumu

Antik Yunan kentlerinde Bouleuterionlar'ın[178] bazı istisnalar haricinde genellikle agoralar ile yakın ilişki içerisinde olduğu görülmektedir (Ek 1 Tablo 1 A, B, C). Bu binalar ya agoranın stoa yapılarından birine bitişik konumlanmakta ya da agoradan bağımsız bir şekilde ancak oldukça yakınında yer almaktaydı.[179] Smyrna ise her şeyden önce Hellenistik Dönem içerisinde şekillenen ve Izgara (Hippodamik) plana[180] sahip bir kentti. Şehrin merkezi konumunda Agora yer almakta, onun yakınında ise Gymnasion ve Liman gibi diğer önemli kamu yapılarına uzanan ve birbirini dik kesen cadde ve sokaklar bulunmaktaydı (Şekil 40)[181]. Ayrıca bu düzen içerisinde Pogos'un denize doğru alçalan yamacında Agora gibi büyük ölçekli alanlarda da teraslama yöntemiyle arazideki kot farkı ortadan kaldırmıştı.[182] Bu dönem içerisinde kent planında Bouleuterion için ise Agora'nın kuzeybatısında konumlanan parselin (insula) tahsis edildiği anlaşılmaktadır (Şekil 40).

---

[177] Ersoy, İskender, s. 19

[178] Antik dönemde belgelenebilen politik toplanma mekanları (Bouleuterion, Ekklesiasterion,vd.) listesi için Bkz. Hansen. M.H., ve Hansen. T. F, Monumental Political Architecture in Archaic and Classical Greek Poleis-Evedence and Historical Significance, From Political Architecture to Stephanus Byzantius, Sources for the Ancient Greek Polis, (ed. Whitehead D.) Historia, heft 87, Franz Steiner Verlag Stuttgart, 1994, ss. 38-41.

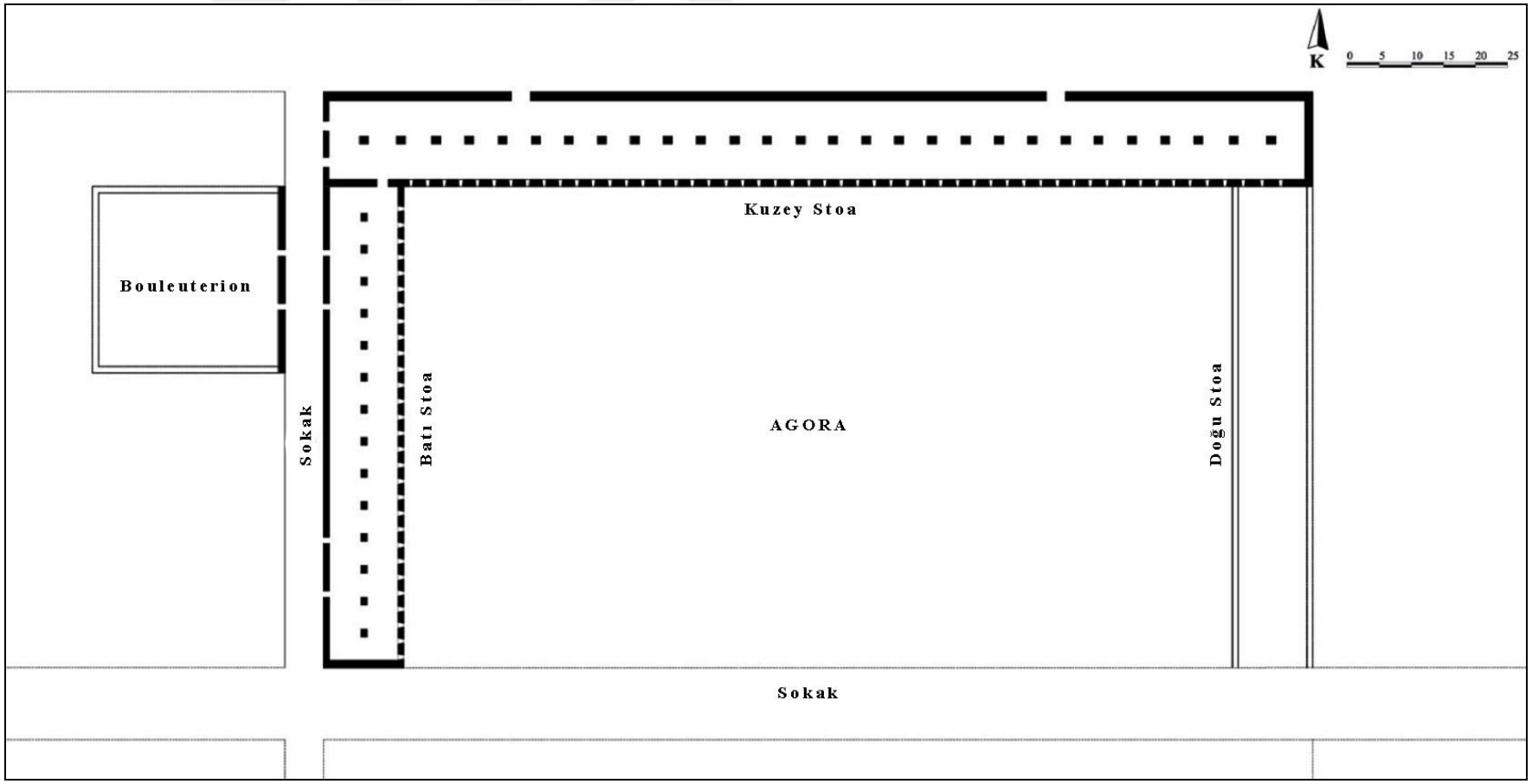
[179] Kockel, V., "Bouleuteria Architektonische Form und urbanistischer Kontext", içinde: M. Wörrle – P. Zanker (ed.), *Stadtbild und Bürgerbild im Hellenismus: Kolloquium, München, 24. bis 26. Juni 1993* (1995), s. 34

[180] Hippodamik plan için Bkz. Robinson. B. A., Urban Planning and Infrastructure, A Companion to Greek Architecture, (Ed. Miles. M. Margeret.),Wiley Blackwell, 2016, ss. 242-253.

[181] Ersoy, İskender, s. 82-83

[182] Ersoy, İskender, s. 81

Şekil 40: Hellenistik Dönem Smyrna Agora'sı ve Bouleuterion'un konumu.

Kaynak: Yolaçan, B., ve Ersoy, A., Transforming Public Spaces the Agora Of Smyrna, a Case Study, **Theatroeideis II. L'Immagine Della Citta Romana e Medievale,** (ed. Livadiotti, M., ve diğerleri), Edizioni Quasar, Roma, 2018, s.186.

Hellenistik Bouleuterion'un konumu dikkate alındığında ise dönemin diğer kentlerinden Priene, Notion[183], Aigai, Metropolis ve Assos örneklerinde olduğu gibi Agora yakınında planlandığı görülmektedir (Ek 1 Tablo 1 A, B, C). Ayrıca Hellenistik Dönemde Izgara Planlına sahip kentlerinden Priene ve Notion gibi Agora'nın stoalarından birinin köşesinde ve bu stoa ile ilişkisi olacak şekilde tasarlandığı anlaşılmaktadır (Ek 1 Tablo 1 A)

3.1.2. Mimari Bulgular

Günümüzde Smyrna Agorası'nın batısında Bouleuterion için ayrılmış parsel/parsellerde inşa edilen yapılar içerinde in situ kalıntılarıyla tanımlanması en zor olan yapı Hellenistik Dönem Bouleuterionu'dur. Yapının bulunduğu alanın kullanımına Roma Dönemi'nde de Agora ile birlikte oldukça uzun bir süre devam edilmiştir. Hellenistik Bouleuterion Erken Roma Dönemi'nde kuzeyinde inşa edilen yeni bir Bouleuterion yapısının ardından olasılıkla işlevini tamamlamıştır. Aynı dönemde bu yapının iç öğelerini oluşturan; başta oturma sıraları olmak üzere birçok mimari elemanının ise devşirilerek; Bazilika[184] ve Batı Portiko[185] gibi daha geç döneme tarihlenen yapıların genişletilmesi çalışmalarında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Günümüzde Hellenistik Dönem Bouleuterionu'na ait görülebilir in situ kalıntı oldukça sınırlıdır. Bugün alanda tespit edilebilenler ise çoğunlukla Smyrna Agorası'nın batısında Roma Dönemi'nin en geç yapılaşmaları olarak tarihlenebilecek Geç Roma Dönemi Bouleuterionu ve Mozaikli Salon kalıntılarının altında konumlanmaktadır. Bu alanda Hellenistik Dönem Bouleuterionu'na ait in situ kalıntılar ise yapının doğu cephesine ait olduğu anlaşılan duvardan ibarettir (Şekil 41). En erken İÖ. 2. yüzyıl içerisinde gerçekleşen yapılaşma faaliyetleri sırasında inşa edilmiş olabilecek yapı olasılıkla İÖ 1. yüzyıl ortalarından yine aynı yüzyılın sonlarına doğru uzanan süreçte bir şekilde işlevini tamamlamıştır.

[183] Ratté, C., Notion Yüzey Araştırması 2017, 40. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 7-11 Mayıs, Çanakkale, 2018, s.5 (res1)
[184] Smyrna Antik Kenti Agorası Bazilikası kalıntıları ve yapı evreleri için Bkz. Yolaçan, B., Smyrna Agora Bazilikası, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2013.
[185] Smyrna Antik Kenti Batı Portiko kalıntıları ve yapı evreleri için Bkz. Erturan, P., Smyrna Agorası, Batı Stoa Restitüsyon Önerisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, FBE, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), İzmir, 2010.

Şekil 41: Hellenistik Bouleuterion'un cephesinin güney bölümü ve üstte Geç Roma Dönemi'nde inşa edilen Mozaikli Salon'un kalıntıları (üstte).

İÖ 1. yüzyıl sonlarında bölgenin kentlerinin daha Romalı kentler olmak adına yeni yapı projeleri gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu dönemde Smyrna, Ephesos ve Pergamon gibi büyük ölçekli kentler anıtsal yapılarının çokluğu ve yüksek refah düzeyleri sayesinde Roma'nın gözünde Asia Eyaletinin birinci kenti olma gayretine girmişlerdir[186]. Olasılıkla bu süreçte gerçekleştirilen yeni yapılaşma faaliyetlerinin bir parçası olarak Hellenistik Bouleuterionu da yerini 2016 yılında keşfedilen ve Erken Roma Dönemine tarihlenen yeni Smyrna Bouleuterion yapısına bırakmıştır. Hellenistik Bouleuterion'un kuzeyinde konumlanan parselde bu yapıdan bağımsız bir şekilde hazırlanan teras duvarları üzerinde yükselen yeni yapının inşası sırasında olasılıkla bir süre kullanımına devam edilmiş olabilecek Hellenistik Bouleuterion inşaat sürecinin sonlarına doğru tamamen terk edilmiş olmalıdır. Bu tarihten sonra Hellenistik Bouleuterion'un konumlandığı alan ve cephe duvarlarının Roma Döneminde inşa edilen Bouleuterionlar ve ilişkili yapıları için düzenlenen terasın bir parçası olarak kaldığı anlaşılmaktadır[187] (Şekil 42).

Günümüzde Agora Batı Portiko olarak tanımlanan yapının Roma Dönemi bodrum katı batı duvarının neredeyse tamamı Hellenistik Bouleuterion'un doğu

[186] Ersoy, İskender, s.22
[187] Ersoy, İskender, s.84

cephesinin de dahil olduğu kırmızımsı/bordo ve az sayıda yeşil andezit taşından oluşan duvardan meydana gelmektedir (Şekil 42). Anlaşılan İzmir yakınlarındaki farklı andezit ocaklarından getirilen bloklar bu yapının cephelerinde birlikte kullanılmışlardır.

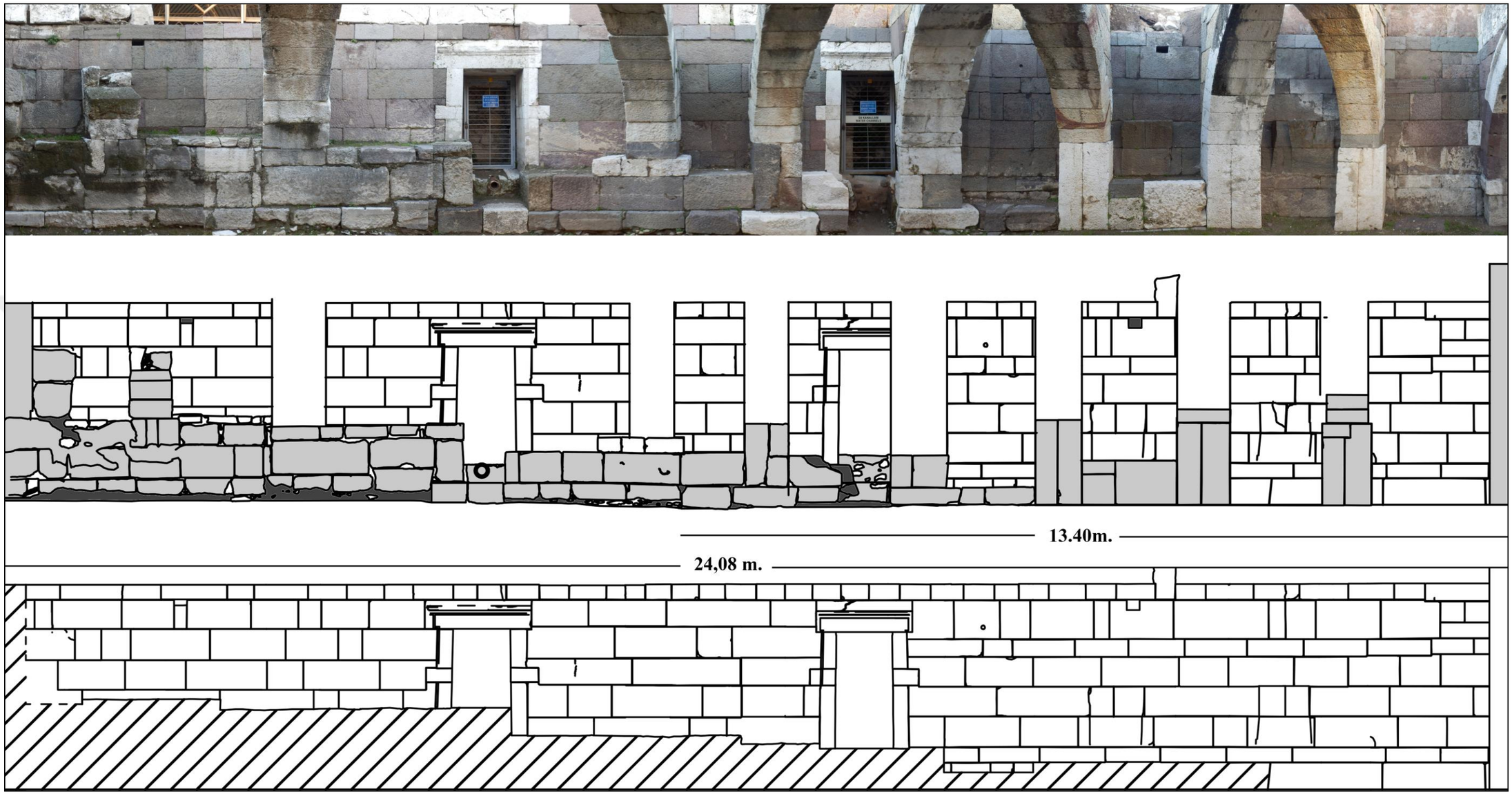
Şekil 42: Hellenistik Bouleuterion'un doğu cephe duvarı kuzey bölümünden bir görünüş ve yapıya açılan kapılardan güneyde yer alan.

Hellenistik Dönemde iki nefli olarak planlanan Batı Portiko (Batı Stoa) olasılıkla 177/178 depremi sonrasında gerçekleşen yapılaşma faaliyetlerinde üç nefli bir planla yeniden inşa edilmiştir.[188] Bu inşa faaliyeti sırasında yapı ile Hellenistik Bouleuterion arasında uzanan yaklaşık 4,50 metre genişliğindeki Hellenistik Dönem Agora Batı Sokağı da Batı Portiko yapısına dahil edilmiştir (Şekil 43) [189]. Böylelikle Hellenistik Bouleuterion doğu cephe duvarı artık Roma Dönemi Batı Portiko yapısının batı cephesinin temel duvarı haline gelmiştir.

[188] Ersoy, İskender, s. 95-97
[189] Laroche. D., s. 314

Şekil 43: Hellenistik Bouleuterion'un doğu cephe kalıntıları çizimi.

Çizim, Fotoğraflar: H. Göncü

Hellenistik Dönem Bouleuterion yapısının da dahil olduğu bu cephe kuzey-güney yönde üstten yaklaşık 63 metre takip edilebilmektedir. Kalıntıların eşik (Euthynteria) seviyesinden itibaren korunduğu yükseklik ise yaklaşık 3.18 metredir. Cephe boyunca duvar örgüsünün kuzey bölümünde *pseudo isodomik*[190] teknikte oluşturulduğu görülürken güney bölümde ise taşların yükseklikleri neredeyse isodomik sayılabilecek kadar birbirine yakın yükseklikte olduğu görülmektedir. Derz açıklığı bırakmayacak şekilde sıkı ve düzgün yerleştirilmiş taşların arasında harç kullanılmamıştır (Şekil 44).

Şekil 44: Hellenistik Bouleuterion doğu cephe duvarları ve girişlerden kuzeyde konumlanan.

Cephede Hellenistik Agora'nın Batı Stoa bodrum katının da kullandığı Hellenistik sokağa açılan iki kapı yer almaktadır. Kapıların söveleri ve lento taşları cephe genelinde kullanın andezit yapı malzemesinden farklı bir şekilde kireç taşından inşa edilmiştir. Bu sayesinde cepheden bakıldığında duvarlarla kapılar arasında bir kontrast oluşmakta ve kapıların yapı cephesinde vurgulanmak istediği anlaşılmaktadır. Kapı sövelerinin üç parçadan oluştuğu görülmektedir. Sövelerin alt ve üst parçalarının arasına bu bloklara paralel şekilde uzanan 3. bir blok daha bulunmaktadır. Adeta bir kilit taşı gibi yerleştirilmiş bu bloklar yaklaşık 25 cm

[190] Antik Çağda görülen duvar tipleri ve örgü sistemleri için Bkz. Çördük, A. Yunan ve Roma Yapı Teknikleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir, 2006.

kalınlığa sahip olup duvar hattı içerisine doğruda yaklaşık 20-25 cm aralığında girinti yaptığı görülmektedir. Söz konusu bu blok sayesinde andezit malzemeye göre taşıyıcılığı daha zayıf olan ince söveler üzerine binen ağırlığın duvara doğru paylaşılarak hafifletilmesinin amaçlandığı düşünülmektedir. Kullanımda oldukları dönemde Hellenistik sokaktan[191] olasılıkla iki veya üç basamakla girilebilen kapılardan güneyde yer alanın eşik taşının kodu +11,34 metre iken kuzeyde konumlananın ise kodu +11,28 metredir. Kapılar toplam 1,92 metre yüksekliğe sahip olup aşağıdan yukarıya doğru Hellenistik Dönemin tipik bir özelliği olarak hafifçe daralan bir forma sahiptirler. Hemen hemen eşit ölçülere sahip olan bu kapılardan kuzeyde olan 93 cm üst 96 cm alt genişliğe sahipken, güneyde yer alan diğeri ise 94 cm üst 97,5 cm alt genişliğe sahiptir. Ayrıca kapı lentolarının cephelerinde bir bölümü söve taşlarının cepheleri boyunca da kesintisiz bir profil şeklinde devam eden silmelerle detaylandırıldığı görülmektedir. Söz konusu kapıların ardında ise Roma Dönemi'nde inşa edildiği düşünülen ve Hellenistik cephe duvarına paralel uzanan su iletimi amaçlı kanal yer almaktadır. Ortalama 1,5 m yüksekliğe sahip kanalın yaklaşık 50 cm genişliğinde olduğu ve üzerinde tuğla tonoz üst örtüye sahip bir şekilde inşa edildiği görülmektedir (Şekil 45).[192]

Şekil 45: Hellenistik cephenin arkasında uzanan kanalın 2004 yılında görünümü

Kaynak: Smyrna Antik Kenti Kazı Arşivi

[191] Söz konusu bölümde Hellenistik sokağa dair bir zemin kalıntısı gözlemlenmemektedir. Kazılar sonrasında burada kalınan yükseklik ise +10.65 metredir.

[192] Ersoy, A., Alatepeli, S., s. 41 *Water-Related Structures of Ancient Smyrna,* De Aquaeductu Atque Aqua Urbium Lyciae Pamphyliae Pisidiae, The Legacy of Sextus Julius Frontinus, Tagusband des Internationalen Frontinus-Symposiums Antalya, 31 Oktober – 9 November 2014, (Ed. Wiplinger, H.), Frontinus-Gesellschaft e. V. & Peeters, 2016, (Water), ss. 37- 46

Bu kapılara ait açıklıklarının daha sonraki dönemlerde yapının tamamen işlevsizleşmesiyle birlikte kapatılıp kapatılmadığına dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Ancak kanal hattı tabanında uzanan pişmiş toprak künkler göz önüne alındığında gerektiğinde bu künkleri onarmak ya da değiştirmek adına giriş-çıkış yapmakta kullanılabilecek teknik bir fonksiyon kazandırılmış olabileceği önerilebilmektedir (Şekil 45).[193]

Yapının bu cephesinde dikkat çeken diğer bir ayrıntı ise duvar hattının kuzey bölümünde yer alan kemer ayaklarıdır (Şekil 46). Hellenistik Dönem cephesiyle aynı malzeme ve işçilik kalitesi gösteren bu kalıntıların en alt blokları duvar cephesinden yekpare bir şekilde işlenmiş olarak çıkıntı yapmaktadır.

Şekil 46: Hellenistik Bouleuterion cephesinin güney bölümünde yer alan andezit kemer ayakları.

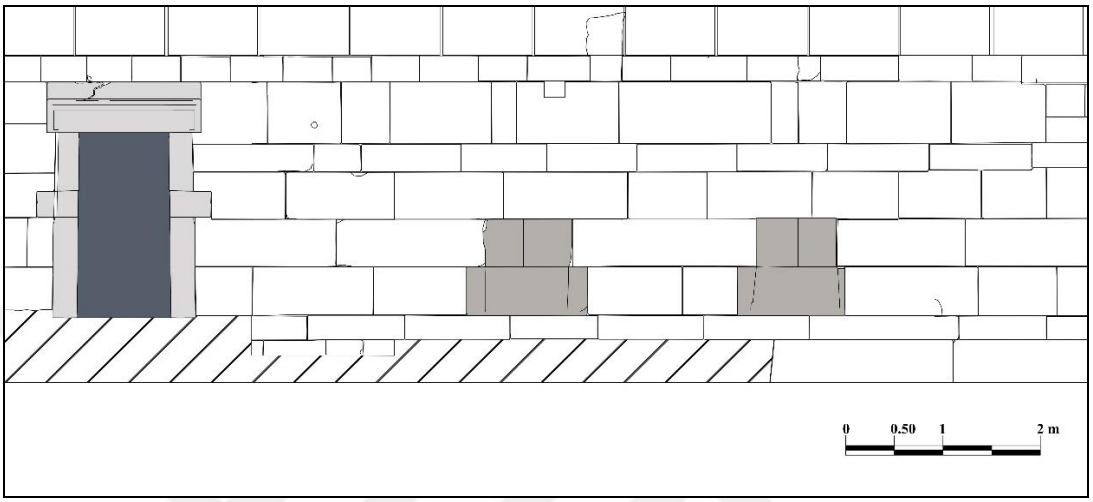
Kaynak: Fotoğraf, H. Göncü

Bu kemer kalıntılarına dair daha önce yapılan değerlendirmeler onların Agora ve batıdaki yapılar arasında işlevsel bir köprü/geçiş platformu taşımak gibi işleve sahip olduğu yönündedir.[194] Söz konusu bu geçiş platformu sayesinde Agora ile

[193] Laroche. s. 314
[194] Laroche., s. 314

batıda yer alan yapılar arasındaki kot farkı ortadan kalkmakta ve büyük olasılıkla doğrudan Hellenistik Bouleuterion'un üst oturma sıralarına ulaşılabilmesini sağlamaktaydı (Şekil 47).

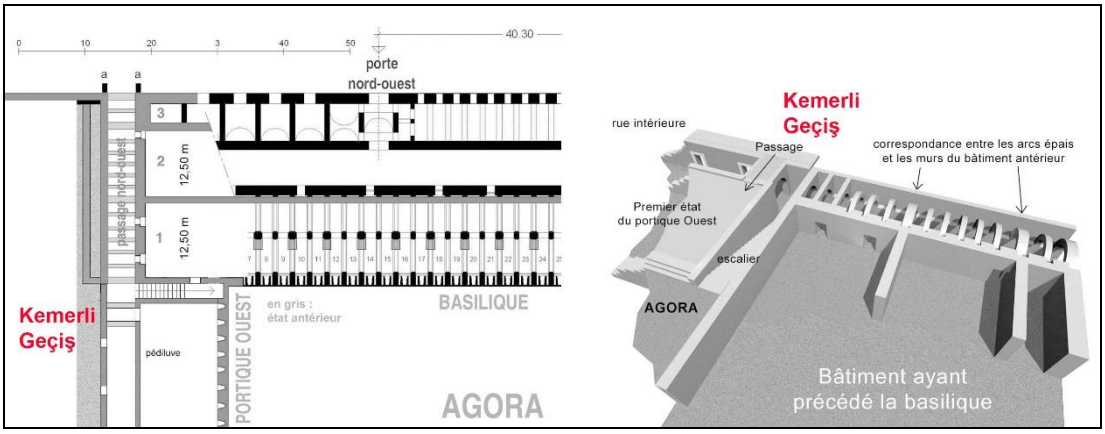
Şekil 47: Hellenistik cephenin kemer ayaklarının bulunduğu bölümünün çizimi.

Çizim: H. Göncü

Güney yönde yaklaşık 26 metre daha sadece üstten takip edilebilen Hellenistik cephenin yüzeyinin büyük bir bölümünü ise geç dönem sarnıçları kapatmaktadır. Bu nedenle belli bir düzen ve sistem dahilinde bu geçiş platformunun bir paralelinin olup olmadığı şu an tespit edilememektedir (Şekil 48).

Şekil 48: Kemerlere ilişkin 2005 yılında yapılan değerlendirmelerin çizimi

Kaynak: Laroche, 2005

Cephe hattının kuzeyde başlangıç noktası ise mevcut kalıntılardan yola çıkarak tespit edilebilmektedir. Yapının çağdaşı olan Hellenistik Dönem Agora Kuzey Stoa ve Batı Stoa yapılarının kesiştikleri duvar hattının tam karşı aksında başlayan duvar hattı kuzey-güney hatta Batı Stoa yapısına paralel bir şekilde uzanmaktadır. Aralarında Agora Hellenistik Dönem Batı Sokak ile ayrılan her iki yapının cephe hattının birbirleriyle uyumlu olacak şekilde planlandıkları anlaşılmaktadır. Bu bilgiye paralel Hellenistik Dönem Bouleuterionu'na ait olduğu düşünülen kapıların cephenin Bouleuteriona ait bölümüne simetrik ve köşelerine aynı uzaklıkta konumlanıyor olmaları kuvvetle muhtemel olması dolayısıyla Bouleuterion cephesinin genişliği konusunda bir öngörüde bulunmak mümkün olabilmektedir. Buna göre her iki kapının arasındaki duvarın orta noktası merkez olarak belirlendiğinde bu noktan duvarın kuzey sınırını tespit edebildiğimiz bölümüne olan mesafe 13,40 metre olarak bulunmaktadır. Bu ölçü cephenin güney yönde simetriğine uygulandığında Bouleuterion'un toplam doğu cephe uzunluğunun 26,80 metre olabileceği anlaşılmaktadır. Günümüzde üzerinde Geç Roma Bouleuterionu ve Mozaikli Salon'un konumlanmasından dolayı yapının kuzey, güney ve batı cephe özellikleriyle ilgili henüz bir öngörüde bulunmak mümkün olmamaktadır.

Hellenistik Dönem Bouleuterionu'nun andezit bloklardan oluşan doğu duvarı ise 3,40 metre yüksekliğe kadar korunmuştur. Duvarın kalınlığı ise üstten 107 cm olarak ölçülebilmektedir. Duvarın orta bölümünde genellikle 48-50 cm aralığında değişen yükseklikteki bloklar kullanılmışken eşik taşları hizasında ve kapı lentolarının üst hizasından itibaren 25'er cm yüksekliğinde blokların hatıl benzeri bir şekilde cephe boyunca uzandığı görülebilmektedir. Ayrıca üst hatta uzanan 25 cm yüksekliğindeki bloklar cepheden dışarıya doğru 3,5 cm çıkıntı yapacak şekilde yerleştirilmişlerdir. Söz konusu pseudo isodomik cephe görünümünün Batı Anadolu'da Bouleuterion bazında en yakın örneklerini Hellenistik Dönemde İÖ 2. ortalarından yine aynı yüzyılın sonlarına uzanan aralığına tarihlenen Aigaive Termessos Bouleuterionları'nın cephelerinde görülebilmektedir. Bu yapılar içerisinde aynı zamanda andezit yapı malzemesi tercihleri ve örgü biçimi açısından Aigai Bouleuterionu duvarları Hellenistik Smyrna Bouleuterionu doğu duvarına[195] oldukça benzemektedir (Levha 1a). Ayrıca Aigai kentinin Bouleuterion ile aynı

[195] Gürbüzer, Lev. 9 res. 17

döneme tarihlenen Agora duvarlarıyla[196] da oldukça benzer özellikler göstermektedir.

Hellenistik Smyrna Bouleuterionu kapı sövelerinin üç parça bloktan oluşan tasarımın Batı Anadolu'da en yakın örnekleri yine Hellenistik Aigai Bouleuterionu ve Agorası'nda[197] görülmektedir (Levha 1b/2a). Bu yapılarda da yukarıya doğru hafif bir şekilde daralan kapıların söve taşları üç parça bloktan oluşmakta ve ortada yer alan bloğun duvar içerisine doğru yatay bir şekilde yerleştirildiği görülmektedir. Smyrna Hellenistik Bouleuterionu'nun kapı cephesinde konumlanan profilli silme detayının ise bire bir benzeri örnekleri Hellenistik Dönem İÖ 2. yüzyıl ortalarında Pergoman stilinde inşa edilen Atina Attalos Stoası ve İÖ 2. yüzyıla tarihlenen Priene Agorası Kuzey Stoa'da[198] da görülebilmektedir (Levha 2a/b).

Hellenistik Smyrna Bouleuterionu'nun cephesinin güney bölümünde konumlanan kemer ayaklarından yola çıkarak bu cephenin üst bölümünde sadece Agora Batı Stoayla bağlantıyı sağlayan bir kapının var olduğuna dair tahmin dışında bu cephenin görünümüne dair herhangi bir in situ kalıntı konumlanmamaktadır. Ancak bu dönemde inşa edilen diğer Bouleuterion binalarının cephe düzenleri göz önüne alınarak çeşitli restitüsyon önerilerinde bulunmak mümkün olabilmektedir.

Batı Anadolu'da Hellenistik dönemde inşa edilen Antik Yunan Dönemi Bouleuterionları'nın özellikle kapıların bulunduğu 1. katlarının oldukça sade bir şekilde tasarlandığı gözlemlenirken, bu yapıları üst kat cepheleri ise nispeten daha süslü bir görünüme sahiptir. Ana cephe restitüsyonları daha önce yapılmış olan Hellenistik Miletos, Latmos Herakleia, Termessos, Metropolis ve Assos Bouleuterionları'nın tamamı da Dorik cephe düzenine sahip olduğu görülmektedir (Tablo 2). Ayrıca bu yapıların üst kat cephe elemanları olarak yarım sütun ve başlıkların tercih edildiği bilinmektedir. Bu özellik yapıların iç mimarisiyle tamamen uyuşmasa da tasarımda anıtsallığı ön plana çıkarmak amacıyla dış cephede tercih edilen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.[199] Bu örnekler dışında Priene ve Aigai'de ise bu üst cephe elemanlarından herhangi biri ele geçmemiş olup üst cephelerinin restitüsyonlarında önerilerinde sütun ve başlıklar olmadan sade bir iki

[196] Kan. M. H., Aigai Agora Binası, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2012, s.15
[197] Kan, Lev.12 A-B
[198] Ersoy, A., Batı Anadolu Hellenistik Stoaları, Ege Yayınları, İstanbul, 2017, Lev.28/70.
[199] Gneisz, s. 200.

kat düzenine sahip oldukları önerilmektedir[200]. Smyrna Agorası genelinde gerek kazılarda gerekse Hellenistik Bouleuterion yapısının iptalinde sonra bazı bölümleri devşirme bloklarla inşa edilen yapıların duvarlarında yarım veya tam formda sütun veya başlık öğesi gözlemlenmemektedir. Bu nedenle Hellenistik Smyrna Bouleuterionu'nun da 2. kat cephesinin de Priene ve Aigai örneklerinde olduğu gibi olasılıkla sade bir cephe görünümüne sahip olmuş olabileceği önermekteyiz.

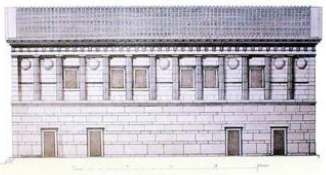
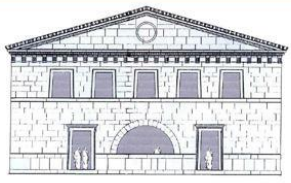
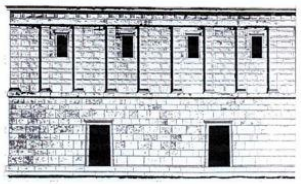
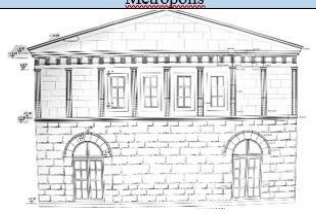
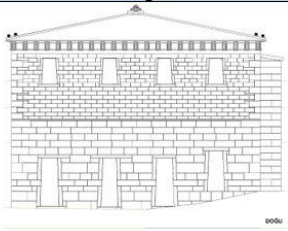
Dönemin bütün Bouleuterion yapılarının 2. kat düzenlerinde ortak olan unsur ise iç mekânın aydınlatılmasına dönük pencere açıklıklarının bulunuyor olmasıdır. Bu dönemin cephe restitüsyonu yapılmış örnekleri değerlendirildiğinde ilk olarak *Krischen* Priene Ekklesiasterionu'nun[201] üst kat duvar cephesinin tam anlamda mimarisinin nasıl olduğunu kesin bir veriye dayandırmamakla birlikte pencerelere bölünmüş olduğunu önerilmektedir. Benzer şekilde Miletos[202], Termessos[203], Latmos Herakleia, Metropolis ve Aigai Bouleuterionları'nın ikinci katı kendilerine özgü bir yapı parçası olarak düzenleniş ve pencerelerle bölümlenmiştir (Tablo 2). Lyrbe'de[204] ise yapının iyi korunmuş ana cephesinin ikici katının yine pencerelerle bölümlendiği in situ bir şekilde görülmektedir. Bütün bu veriler dikkate alındığında Hellenistik Smyrna Bouleuterionu'nun da Agora'ya bakan 2. kat cephesinin pencerelerle bölümlenmiş olduğu öngörülebilir. Bunun yanında yapının aydınlatılmasına dönük en uygun cephesinin de mevcut doğu cephe olabileceği tahmin edilmektedir. Yapının güneyinde cephe duvarına bitişik başka bir çağdaşı yapının konumlandığına dair in situ veriler göz önüne alındığında bu cephede pencerelerin olma olasılığı oldukça zayıflamakta bu nedenle özellikle öğleden önceki toplantılar sırasında yapının gün ışığı almaya en müsait cephesi olarak doğu cephenin yeterli sayıda pencere ile donatılmış olabileceği öngörülebilmektedir.

Hellenistik Smyrna Bouleuterionu'nun bu cephesi sahip olduğu kapılarla birlikte değerlendirildiğinde, bu girişlerin fonksiyon anlamında yapının ana girişleri olmaya oldukça uygun olduğu düşünülmektedir. Dönemin diğer örneklerine bakıldığı zaman ise bu tarz yapılarda standart bir kapı sayısı uygulamasının olmadığı

[200] Gürbüzer, s.88
[201] Krischen, ss.7-21.
[202] Knackfuss,Taffel VI.
[203] Filgis. M. N., Zur Rekonstruktion der Odeia von Ariassos und Termessos. Architectura, XVIII, 1988, ss.1-6.
[204] Yıldırım, s. 283

görülmektedir. Başta Miletos ve Aigai örnekleri olmak üzere birçok kentin Bouleuterionu ana cepheden 4 adet girişe sahiptir. Hatta bu girişler konumlarına göre Aigai'de de olduğu gibi farklı genişlik veya arazi yapısına göre farklı boyutlarda inşa edilebilmektedir. Miletos örneğinde ise yapının düz bir arazide konumlanıyor olması sayesinde Aigai örneğinin tam tersine birbirleriyle simetrik giriş kapıları inşa edilebilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Bazı Hellenistik Bouleuterionlar'ın giriş cepheleri karşılaştırılması.

Miletos	Priene	Termessos
		
Kaynak: Knackfuss, taf.VI	Kaynak: Krischen, taf.13	Kaynak: Krischen, taf.15
Metropolis		**Aigai**
		
Kaynak: Öz, şek.148		Kaynak: Gürbüzer, pln.30

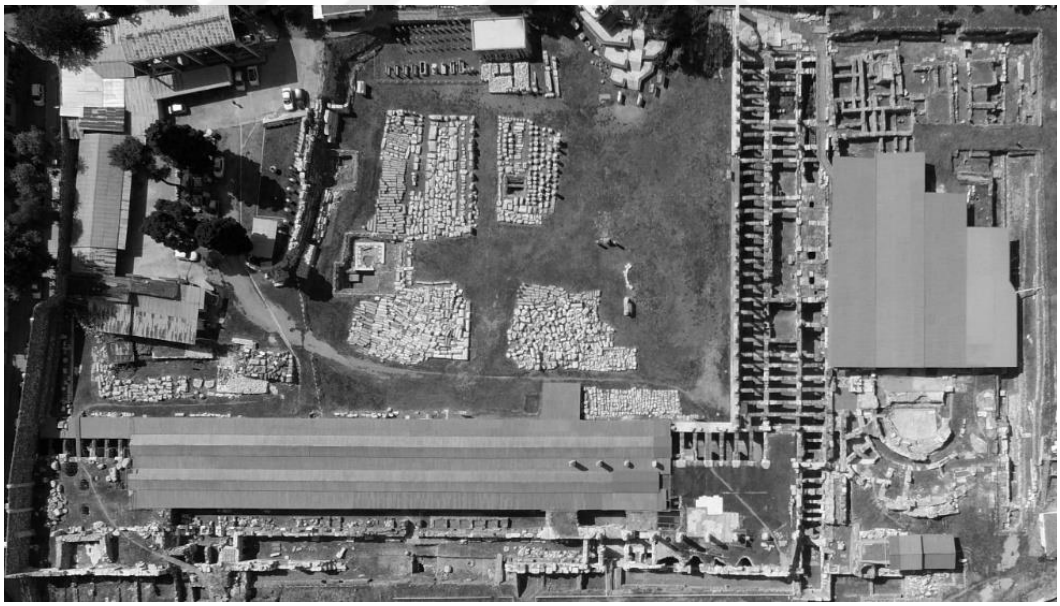
Termessos, Priene ve Latmos Herakleia kentinin Bouleuterionları ise ana cephelerinde ikişer kapıya sahiptirler (Tablo 2). Ancak başta Priene Bouleuterionu olmak üzere kapıları ölçüleri oldukça yüksek ve geniştir. Ayrıca araziye teraslanmış olan Priene ve Herakleiada yapılar teraslanan yamaca inşa edilmiş olup arkalarında yer alan sokaklara açılan üçüncü bir girişleri daha bulunmaktadır (Ek 1 Tablo 1.A).

Bu örneklerden yola çıkarak Smyrna Bouleuterionu'nun da gözlemleyemediğimiz cephelerinde başka girişler olabileceği de ihtimaller dahilindedir. Ancak yapının Batı Portiko'ya bakan cephesinde gözlemlenen kemer kalıntıları olasılıkla Hellenistik Batı Stoa vasıtasıyla Agora'dan yapının üst oturma basamaklarına açılan bir kapıya hizmet ediyordu. Bu kemerlerin taşıdığı yaklaşık 3,60 – 3,65 metre genişliğe sahip bir platform hem yapıyı Agora'ya bağlamakta hem de salonun dolup boşalmasını kolaylaştıracak yeterliliği fazlasıyla karşılayacak bir niteliktedir.

3.1.3 Oturma Basamakları

Yapının oturma basamaklarının bulunması gereken bölümlerinin bugün alanda Mozaikli Salon ve Geç Roma Bouleuterionu yapılarının konumlanıyor olmasından dolayı, kazı yapmaksızın in situ bir öğeye sahip olup olmadığının anlaşılması henüz söz konusu olmamıştır. Ancak oturma basamaklarıyla ilgili Agora alanı genelindeki diğer binaların yapı ve yapılaşma evreleri detaylı bir şekilde ele alındığında bazı tespitler yapılabilmektedir. Eldeki veriler; olasılıkla Erken Roma Dönemi başlarında kuzeyine inşa edilen yeni Bouleuterion ile artık işlevini tamamlayan Hellenistik Bouleuterion'un oturma basamaklarının büyük bir bölümünün yine aynı dönem içerisinde gerçekleştirilen bir takım yeni yapılaşmalarda devşirilerek kullanıldığını göstermektedir (Şekil 49).

Şekil 49: Smyrna Agorası'nın genel görünümü, Bazilika (Altta) ve Bouleuterion (Sağda)

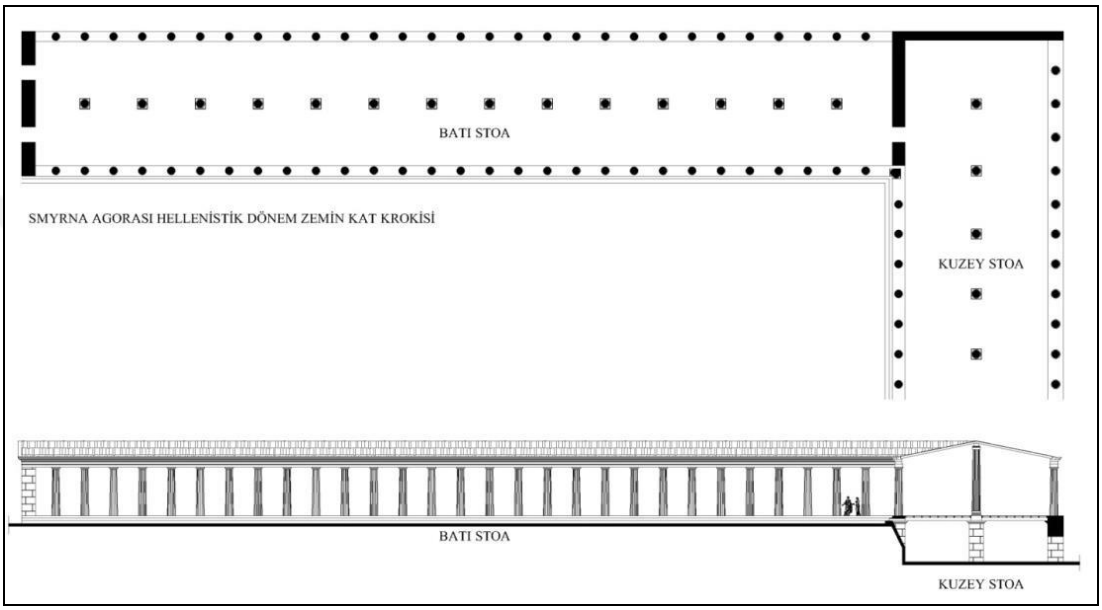

Bugün Bouleuterion'un hemen kuzeydoğusunda konumlanan Roma Dönemi Bazilika'sı olarak tanımlı yapının Hellenistik Dönem evresinin ardından Erken Roma Döneminde ikinci bir inşa evresine sahip olduğu anlaşılmaktadır[205]. Orijinalinde iki galeriye sahip Hellenistik bir stoa olan yapının kuzeyine iki yeni galeri daha eklenerek bodrum katı 4 nefli olacak şekilde "bazilikal" bir plana kavuşturulduğu

[205] Ersoy, İskender, s. 83

tespit edilebilmektedir (Şekil 50). Söz konusu inşa faaliyetlerinde yapının Hellenistik dönem kuzey duvarı da daha kuzeye doğru genişletilerek yeniden inşa edilmiştir.[206] Ayrıca bu duvarla birlikte yapı içerisinde bir ara duvar olarak kalan 3. ve 4. galerinin ortak duvarı da neredeyse tamamen devşirme yapı malzemeleri kullanılarak inşa edilmiştir.

Şekil 50: Hellenistik Dönemde Agora'nın zemin kat krokisi ve kesit çizimi.

Kaynak: Smyrna Antik Kenti Kazı arşivi

Söz konusu bu devşirme malzemelerin çoğunluğunu ise ortalama 35 cm yükseklik sahip andezit oturma basamaklarının oluşturduğu görülebilmektedir. Bu duvarlar dışında yapının 4. galerisine açılan batı ve doğu kapılarının beden duvarlarında da yine devşirme oturma basamaklarına ait blokların kullanıldığı görülmektedir. Oturak bloklarının ön cephelerinin üst bölümünde dışa doğru çıkıntı yapan (kyma reversa) ön kısımlarının büyük oranda perdah edilerek düzleştirildiği görülen bu oturma basamaklarının tamamının da yapı taşı Hellenistik cephede de olduğu gibi kırmızımsı/bordo ve yeşil renkte andezit taşındandır (Şekil 51). Söz konusu bu oturma basamaklarının büyük bir çoğunluğu 62 cm standart bir cephe genişliğe sahip olup diğerleri 50 cm genişliğe sahiptirler. Ayrıca oldukça az sayıda

[206] Bkz, Yolaçan. B., Smyrna Bazilikası, 2013

oturma basamağının ise yaklaşık 98-100 cm aralığında bir genişliğe sahip olduğu tespit edilebilmektedir.

Şekil 51: Bazilika 3. ve 4. galeriyi birbirinden ayıran duvarın kuzey cephesi.

Bugün Bazilikanın söz konusu duvarlarında toplamda 400'ün üzerinde devşirme oturma basamağı sayılabilmektedir. Bu oturma basamaklarından bazılarının ise Bazilika duvarlarının sıvalı yüzeyleri[207] altında da konumlanıyor olabileceği hesaba katıldığında ortalama 500 adet oturma basamağının bu duvarlarda devşirilerek kullanıldığı öngörebilmekteyiz (Şekil 52).

[207] Bazilika bodrum kat sıvalı yüzeyler ve galeriler hakkında bilgi için Bkz. Bagnall. R. S., ve Diğerleri., Graffiti from the Basilica in the Agora of Smyrna, Institute for the Study of the Ancient World New York University Press, 2016

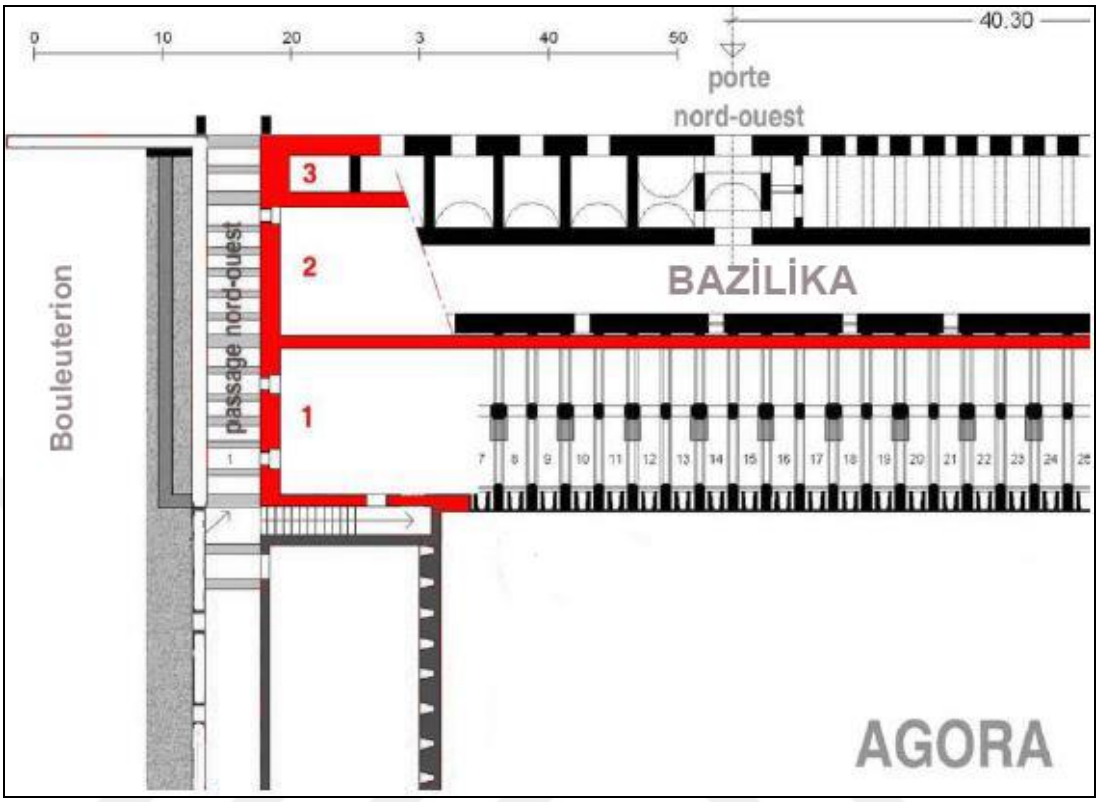
Şekil 52: Bazilika 4. galeri güney duvarında oturma basamakları ve sıvalı yüzeyler.

Yapıya dair ilk dönem araştırmalarında Hellenistik Dönem Bouleuterionu'nun oturma basamaklarının Bazilika bodrum kat duvarlarında kullanıldığı dönem için başta İS 177/178 depremi ve sonrasındaki inşa faaliyetleri önerilmiştir[208]. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar ve İS.124-138 aralığına tarihlenen yazıtta göz önüne alındığında, Bazilika'nın söz konusu bölümlerinin İS 177/178 depreminden çok daha erken bir dönemde inşa edilmiş olmalıdır (Şekil 53). Dolayısıyla oturma basamakları Hellenistik Bouleuterion'a ait olduğu kabul edildiğinde yapının söküm işlemlerinin İS. 1. yüzyıl öncesinde bir tarihte gerçekleştirilmiş olması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kendi bölümünde detaylı şekilde ele alacağımız 2016 yılı kazı sezonunda keşfedilen Erken Roma Dönemi Bouleuterionu ve Bazilika ile olan ilişkisi ise bu tarihi daha da erkene çekmekte, İÖ 1. yüzyıl sonu ile İS 1. yüzyıl başlarına götürmektedir.

[208] Nauman, Kantar., s.74

Şekil 53: Kırmızı ile çizilen duvarlar Erken Roma Dönemi Kuzey Stoaya yapılan ekleme ve genişletmeler.

Kaynak: Taşlıalan ve diğerleri, fig. 9

Yapının theatron bölümüne ait olabilecek başka andezit oturma sıraları ise yine ilk dönem kazılarında tespit edilmiştir. Bazilikanın batı kanadında yapının 2. katına çıkan merdivenler olarak değerlendirilen kalıntıların üzerinde basamak olarak andezit oturma sıralarının kullanıldıkları tespit edilmiştir.[209] O dönem yalnızca bir bölümü gözlemlenebilen bu basamakların batı yönde devamının kazısı ve tespiti ise 2004 yılı müze kazıları sırasında gerçekleşmiştir.[210] O dönemlerde henüz Geç Roma Dönemi Bouleuterionu ile ilişkilendirilmemiş olan merdivenler üzerinde ve civarında bu basamaklardan toplam 11 adet ele geçmiştir (Şekil 54). Söz konusu bu basamaklarda ortalama 35'er cm yükseklikte olup 6 adeti 50 cm 5 adeti ise 62 cm cephe genişliğine sahiptir (Levha 15).

[209] Nauman, ve Kantar., s.78
[210] Taşlıalan. M., İzmir (Smyrna) Agorası 2004 Yılı Çalışmaları Raporu, Smyrna Antik Kenti Kazı Arşivi, s. 15

Şekil 54: Geç Bouleuterion vomitoryum basamaklarında kullanılan Hellenistik oturma sıraları (Sağdaki görsel 2004, solda yer alan 1937 yılı kazılarından).

Kaynak: Smyrna Antik Kenti Arşivi

Yapıya ait oturma basamaklarının cephelerinde herhangi bir kavis veya kesitlerinde ise herhangi bir açılı kesim görülmemektedir. Cephe ve planları görülebilen bütün oturma basamaklarının dikdörtgen bir form dahilde hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Hellenistik Smyrna Bouleuterionu'nun da oturma basamakları düzeninin Notion ve Latmos Herakleia Bouleuterionları gibi "U" planda bir yerleşime sahip olduğu ön görülebilmektedir. Ayrıca Hellenistik Priene Bouleuterionu da "U" planlı bir oturma düzenine sahip olup bu iki örnekten farklı olarak oturma basamakları arasında konumlanan merdiven açıklıkları birleşme noktalarından köşeli bir şekilde yükselmekte ve bu köşelere denk gelen oturma basamakları ise açılı bir yerleşimle oluşturulmuştur.

Bu örnekler bina boyutları, oturma sıralarının sayısı ve izleyici kapasiteleri yönünden karşılaştırıldığında ise Priene Ekklesiasterionu'nun 20,25 x 21 metre ölçülerinde bir alanda 64 cm genişliğinde kişi başı oturma alanı belirlendiğinde 500

kişilik olabileceği, ayrıca yapı içerisinde kenarlarda 9 sıra arka cephede ise 15 sıra oturma basamağı konumlanmaktadır. Latmos Herakleia'da ise 16,67 x 21,84 metre ölçülerindeki yapıda 6 sıra oturma basamağı yükselmekte ve ortalama 300 kişi kapasiteli olabileceği önerilmektedir. Notion Bouleuterionu'nda ise 24,20 x 30,50 cm ölçülerindeki binada 9 sıra oturma basamağı yükselmekteydi.

3.2.HELLENİSTİK DÖNEM BOULEUTERİONU ÜZERİNE TARİHLENDİRME VE RESTİTÜSYON ÖNERİLERİ

Eldeki verilere göre Hellenistik Smyrna Bouleuterion'un ilk inşa evresi için üzerinde durulabilecek en uygun tarih bölgenin Pergamon Krallığı etkisinde olduğu İÖ 2. yüzyılın ortalarından yine aynı yüzyılın başına uzan süreçtir. Aynı süreçte Latmos Herakleia, Notion, Priene, Assos, Sagalassos, Metropolis ve Aigai kentlerinde de Bouleuterion yapıları inşa edilmiştir. Bu nedenle Hellenistik Dönem Smyrna Bouleuterion'un Restitüsyon önerisi oluşturulurken çağdaşı bu kentlerde yer alan yapılarla olan ortak özelliklerinden faydalanılacaktır.

Smyrna Bouleuterionu için yapılan bütün kazı ve araştırma çalışmaları göstermektedir ki yapı kentin ilk kuruluş evresinden itibaren her daim Agora'nın kuzeybatı bölümünde konumlanmıştır. Smyrna Antik Kenti Hellenistik Dönem'de planlanırken ızgara planla tasarlanmış bir yerleşim düzenine sahip olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Bu nedenle kentteki özellikle büyük boyutlu kamu yapıları belirli bir düzene göre konumlandırılmış olmalıdır. Bugün kalıntılarının çoğunun modern kentin altında yer alıyor olmasından dolayı Smyrna Antik Kenti'nin tam bir ölçü sistemiyle belirlenmiş insula boyutları henüz ortaya konulmamıştır. Ancak bilinen yapı ölçülerinden yola çıkarak, çeşitli önerilerde bulunmak mümkün olabilmektedir.

Hellenistik Bouleuteriona ait olabilecek duvar cephesi kuzeyde başladığı ön görülen noktadan güney yönde yaklaşık 26,80 metre uzunluğa sahip olduğu tahmin edilmektedir. Ancak yapının doğu batı yönde genişliğiyle ilgili alanda in situ bir kalıntı gözlemlenmemektedir. Diğer kentlerdeki örneklere bakıldığı zaman bu yapıların bazı istisnalar haricinde çoğunlukla dıştan dışa ölçülerinin kare ya da kareye yakın dikdörtgen bir formda bir plan gösterdikleri gözlemlenmektedir (Bkz.

Ek 1, Tablo 1 A, B, C). Hellenistik Dönem Smyrna Bouleuterionu'nun sınırlarının anlaşılması adına ise Agorayı oluşturan çağdaşı yapıların boyutlarının karşılaştırılmaları ile çeşitli varsayımlar elde edilebilmektedir.

Günümüzde yapı ölçülerinin tespiti açısından Roma Dönemi yapıları; Batı Portiko, Mozaikli Salon ve Geç Roma Bouleuterionu'nun sınırları daha iyi tespit edilebilir durumdadır. Söz konusu bu yapıların boyutları karşılaştırıldığında; İS 177/178 depremi sonrası dönemin tekrar düzenlen Batı Portiko'nun genişliğinin yaklaşık 18 metre olduğu, batısında konumlanan diğer yapılar olan Mozaikli Salon ve Bouleuterionun ise batıdaki sokağa kadar olan genişliklerinin bu yapının yaklaşık iki katı 35,80 metre olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiye paralel Hellenistik Dönem Batı Stoası ile genişletilmeden önce kuzey stoanın da dıştan dışa iki galerilerinin toplam genişlikleri olan 13,50 metredir. Bu ölçü aynı zamanda Hellenistik Bouleuterion'un cephesi için de öngörülen 26,80 metrenin neredeyse yarısına tekabül etmektedir.

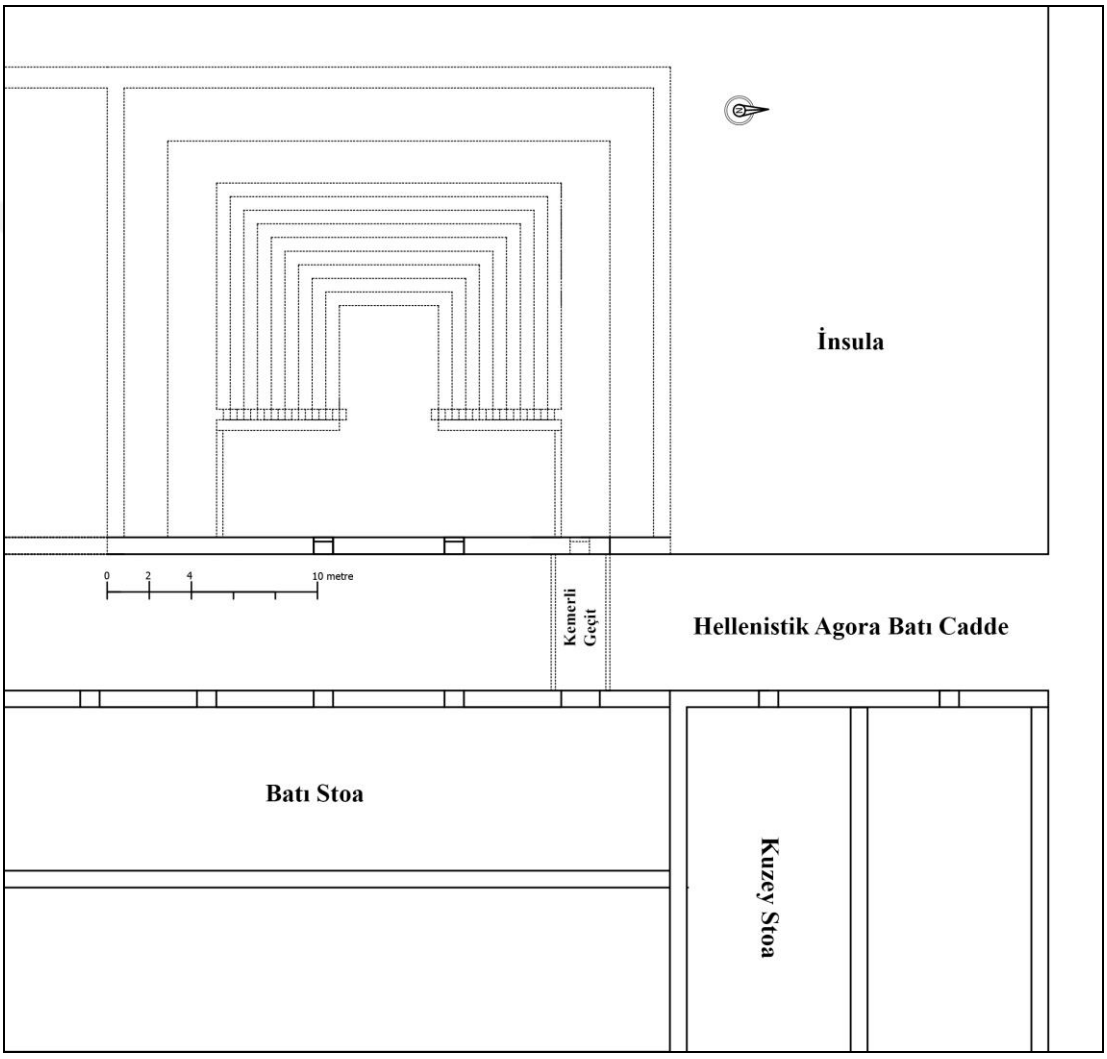
Bu bilgilere göre anlaşılan Batı stoa ile batısındaki diğer yapıların genişlikleri arasında her dönem 2/1'lik bir oranlama söz konusu olabilir. Bu nedenle Hellenistik Dönem Bouleuterionu'da batı yönde en az 26,80 metre daha uzandığı ve böylelikle 26,80 x 26,80 metre genişliğinde kare forma sahip olduğu ön görülebilir. Elde edilen bu yapı genişliği aynı zamanda ortalama 35 cm yükseklikte ve 50 ve 62 cm genişlikte olan andezit oturma basamaklarından yaklaşık 550 - 600 adetini 9 - 10 sıra halinde yükselecek bir düzen olacak şekilde rahatlıkla barındırabilecek makullükte bir alan da sağlamaktadır (Şekil 55).

Bu bilgilerle birlikte oturma basamaklarının her birinin 50 - 62 cm genişliğe sahip olmaları, her bir basamağın 1 kişi için gerekli olan oturma açıklığını karşıladığı anlaşılmaktadır. Böylelikle Roma Dönemi Bazilika yapısının kuzey bölümündeki genişletme faaliyetlerinde Hellenistik Bouleuterion'dan devşirildiği düşünülen ortalama basamak sayısının 500 adet olduğu dikkate alındığında Hellenistik Bouleuterionu'nun en az 500 kişilik de bir kapasiteye sahip olabileceği ön görülebilmektedir (Şekil 55).

Bu yerleşim düzeni içerisinde ve oturma basakları bölümünde diğer Bouleuterionlar ile yapılan karşılaştırmalar Smyrna Bouleuterionu'nun oturma düzeni olarak Latmos Herakleia, Notion, Assos ve Sagalassos örnekleriyle benzediği

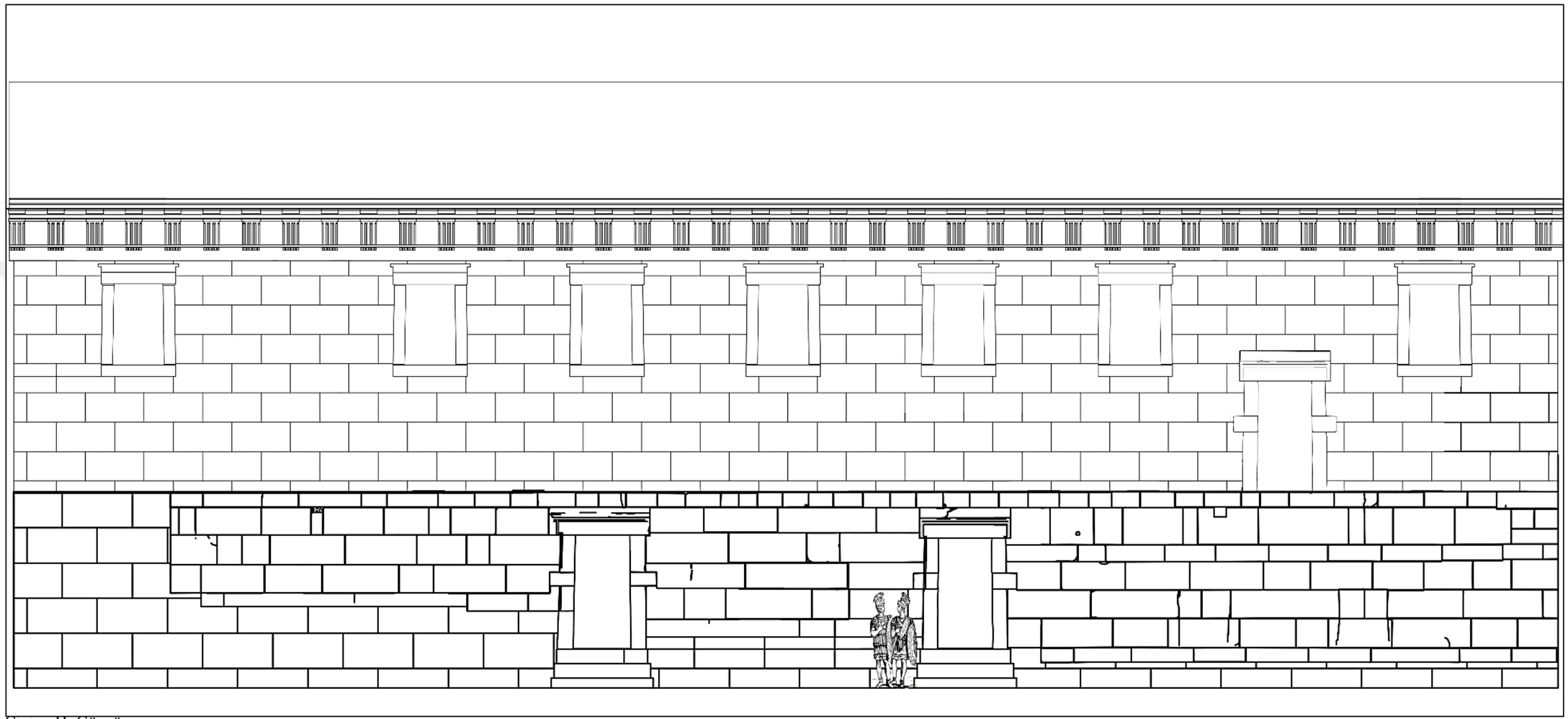
anlaşılmaktadır. Ayrıca cephe düzeninde kullanılan malzeme cinsi ve işçiliğiyle ise en çok Aigai Bouleuterionu'na benzemektedir (Şekil 56). Söz konusu bu yapıyla özellikle üç parça söve düzeninden oluşan kapı modeli nerdeyse birebir uyuşmakta ve olasılıkla aynı geleneğin ustaları tarafından inşa edildikleri anlaşılmaktadır.

Şekil 55: Hellenistik Bouleuterion'un 9 sıra basamaklı ve "U" plan modelinde olacak şekilde hazırlanmış plan restitüsyonu önerisi.

Çizim: H. Göncü.

Şekil 56: Hellenistik Bouleuterion'un 1. kat rölöve çizimi ve Aigai Bouleuterionu referans alınarak hazırlanmış olası 2. kat restitüsyonu önerisi.

Çizim, H. Göncü

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ERKEN ROMA DÖNEMİ SMYRNA BOULEUTERİONU

4.1. ERKEN ROMA BOULEUTERİONU KONUMU VE MİMARİ BULGULAR

4.1.1. Konumu

Erken Roma Bouleuterionu Smyrna Agora alanının kuzeybatı köşesinde konumlanmaktadır. Yapı güneyinde yer alan giriş için tasarlanmış avlusu hariç 36,25 x 22,5 metrelik bir alanı kaplayan dikdörtgen plana sahiptir. Yapıyla ilgili araştırma ve tespit çalışmalarına ilk kez 2016 yılı kazı sezonu içerisinde başlanılmıştır.[211] Daha önceki kazı sezonlarında Geç Roma Bouleuterionu kalıntılarıyla birlikte gün ışığına çıkarılan ancak bu yapıyla organik bir bağının olup olmadığı ilk etapta anlaşılamayan bazı mimarı kalıntılar tez sürecinde öncelikli olarak ele alınmıştır (Şekil 57).

Şekil 57: 2016 kazıları öncesinde Geç Bouleuterion ile ilişkisi olmadığı düşünülen kalıntıların hava fotoğrafı üzerinde konumları.

[211] Ersoy ve Alatepeli, 2017, s. 427-428

Söz konusu kalıntılardan ilki Geç Roma Bouleuterionu'nun özellikle kuzey batı bölümünde gözlemlenen kireç taşı ve andezit blokların birlikte kullanıldığı doğu-batı yönde uzanan duvar izleri olmuştur. Bu hattın yaklaşık 2 metre güneyinde ise yine doğu-batı doğrultusunda uzanan mermer bir duvar kalıntısı daha yer almaktadır. Birlikte düşünüldüğünde dörtgen planlı bir yapı temelini andıran bu kalıntıların tamamı da Geç Bouleuterion'un cavea alt yapısına göre zemin seviyesinde bulunmaktadır (Şekil 57).

Erken Bouleuterion ilişkilendirilen diğer yapı kalıntıları ise çoğunlukla kil taşı malzemeden oluşmaktadır. Belli aralıklarla Geç Bouleuterion'un arka tonoz duvarının temelinde de kullanıldığı görülen bu malzeme ayrıca tonoz ve kemer duvarları arasında kalan boşluklarda da bu yapılardan bağımsız bir şekilde yine zemin seviyesinde tespit edilebilmiştir. Kil taşı blokların tespit edildiği son alan ise arka tonoz duvarının kuzeyinde bu yapıyla birleşik bir şekilde K1/J1-32/33 plankareleri hattında görülen kalıntılardır. Burada konumlanan bloklar oldukça aşınmış bir vaziyette ve basamak benzeri bir şekilde yükselmektedir (Şekil 57/3).

Mimari kalıntılar dışında yine Geç Roma Bouleuterionu'nun inşasında kullanılan çeşitli mermer devşirme yapı elemanı parçalarının plastik özellikleri dikkat çekmektedir. Bunlar içerisinde özellikle "aslan pençesi" [212] şeklinde işlenmiş oturma basamağı köşe kabartmaları önemli bir grubu oluşturmaktadır. Geç yapıya ait tonoz duvarının çöktüğü tespit edilebilen bölümlerinde 2008-2013 yıllarında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, bu plastik detay özelliğini gösteren toplam 10 adet parça ele geçmiştir (Levha 3). Söz konusu bu detay geç yapının olası bir erken evresinin ya da öncülü bir yapının var olduğu fikrini daha önce de düşündürmüştü. Çünkü Geç Roma Bouleuterionu'nun hem in situ oturma basamağı hem de kazılarda tam ve tama yakın bir şekilde ele geçen diğer oturma basamaklarının köşe bölümlerindeki kabartmalar yarı işlenmiş durumda ve oldukça stilize bir görüntüye sahiptirler (Şekil 58).

[212] Klasik ve güncel kaynaklarda gerek Bouleuterion gerekse tiyatro ve odeon tarzı toplanma yapılarda sıklıkla kullanılan bu pençe uygulamaları için ortak bir tanımlama bulunmamaktadır. Söz konusu bu kaynaklarda pençeler için "aslan, kartal, griphon, panter vs. pençesi" kullanımı yer almaktadır. Tez çalışmasında bu uygulamalardan bahsedilirken "aslan pençesi" kabartması tercih edilmiştir. Hellenistik ve Roma Döneminde bu yaratıklara ait plastik eserler göz önüne alındığında anatomik olarak aslan pençesine daha yakın oldukları düşünülmektedir. Ayrıca benzer örneklerde genellikle aslan pençesi tabirinin daha sık kullanıldığı görülmektedir. Bkz. Bingöl, O., Menderes Magnesiası - Aydın Germencik Ortaklar Tekinköy, Dönmez Ofset, Ankara , 1998 s.82.

Şekil 58: Geç Roma Bouleuterionu'na ait in situ oturma basamağı (ortada) ile Erken Roma Bouleuterionu'na ait olduğu düşünülen bazı aslan pençesi rölyeflerinin karşılaştırılması.

Kaynak: Smyrna Antik Kenti Kazı Arşivi

Bütün bu veriler dikkate alınarak doktora tezinin hazırlanması süreci içerisinde gerçekleştirilen; hava fotoğrafları ile belgeleme ve mimari çizim çalışmaları sırasında Geç Roma Bouleuterionu'nun kuzeyinde yer alan söz konusu mimari kalıntıların bu yapıdan bağımsız olarak değerlendirilerek ayrı ayrı incelenmesi planlanmıştır. Bütün bu çalışmaların tamamlanmasıyla birlikte elde edilen veriler söz konusu alanda başka bir teatral plana sahip yapının daha konumlanıyor olabileceğini düşündürmüştür (Şekil 59).

Şekil 59: Kazılar öncesinde erken yapının orkestrasının konumlanıyor olabileceği düşünülen alanının havadan görünümü (1,2,5: Kiltaşı kalıntılar, 3/4 kireçtaşı kalıntılar) .

Geç Roma Bouleuterionu tonoz duvarının dış tarafında basamaklanarak yükselen kiltaşı blokların dairesel uzanımları tamamlandığına bu kez duvarının iç bölümünde zemin seviyesinde görülebilen yine kiltaşı kalıntılarla örtüştükleri anlaşılmıştır (Şekil 59). Ayrıca kiltaşı blokların dairesel uzanımları devam ettirildiğinde alanın her iki köşesinde zemin seviyesinde görülebilen kireç taşı duvar hatları tarafından bir analemma duvarı gibi sınırlanıyor olabilecekleri görülmüştür (Şekil 59).

Yukarda sıralanan tespitlerin ardından Geç Roma Bouleuterionu'nun cavea alt yapısına ait tonoz ve kemer duvarları kalıntılarının arasında yer alan boşluklarda olası erken yapının orkestra bölümüyle örtüşeceği tahmin edilen alandan başlamak suretiyle K1-30/31 ve L1/30/31 plankarelerinde kazı çalışması gerçekleştirilmesi planlanmıştır.[213] Bu hedefle +14,21 metre seviyesinden itibaren başlanılan kazı çalışmalarında burada konumlanan diğer bir toplanma mekanı varsayımı doğrulayan orkestra mermer zemin döşeme ve bu döşemenin zemin harç kalıntılarına +14,05 metre seviyesinden itibaren ulaşılmıştır (Şekil 60).

Şekil 60: 2016 yılı kazılarında gün ışığına çıkarılan orkestra döşemelerine dair ilk tespitler.

[213] 2016 yılı Bouleuterion kazıları için bkz. Ersoy. A. ve Alatepeli. S., Antik Smyrna/İzmir 2016, 39. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Bursa, 2018, (2016) ss. 427-429.

Orkestra bölümüne ait bu kalıntıların tespiti ile birlikte yapıya ait yüzeyden görülebilen diğer kalıntılar da anlam kazanmaya başlamıştır (Şekil 61). Bu sayede yapının analemma duvarı temelleri olduğu düşünülen kalıntılar ile oturma basamaklarına ait olabileceği ön görülen kiltaşı bloklar hakkındaki varsayımlar da doğrulanmıştır.

Şekil 61: 2016 yılındaki ilk kazıların ardından Erken Roma Dönemi Bouleuterionu orkestrasının havadan görünümü.

Bu verilere paralel 2017[214] yılında ise daha çok yapının büyük oranda tahrip edilmiş durumda olduğu anlaşılan cavea bölümüne ait kalıntıların gün ışığına çıkarılmasına dönük çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Alanda yer alan kiltaşı blokların büyük bölümünün, yapının oturma basamaklarının alt yapısına ait in situ kalıntılar olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca bu blokların kuzey kesitinde altlarında daha önce de kısmen gözlemlenmiş olan ve yine cavea alt yapısında taşıyıcı rol üstlendiği anlaşılan moloz taşlardan inşa edilmiş kireç harçlı duvar kalıntıları da ortaya çıkarılmıştır (Şekil 62).

[214] 2017 yılı Bouleuterion kazıları için bkz. Ersoy, ve diğerleri., 40. KST, s.64-65

Şekil 62: Kil taşlarının altında konumlanan cavea alt yapısına ait moloz taşlardan oluşan harçlı duvar kalıntılarının kuzey kesit görünümü.

Belirli aralıklarla inşa edildikleri anlaşılan bu duvarların erken yapının orkestra bölümünden Bouleuterion parselini çevreleyen teras duvarlarına doğru ışınsal bir şekilde sıralanarak uzandıkları tespit edilmiştir. Söz konusu bu alt yapı öğelerinin ve bunların arasında yer alan dolgu toprağın kazı çalışmaları ise çoğunlukla 2018 yılı kazı sezonu içerisinde tamamlanmıştır. Böylelikle daha önce bilinen Hellenistik ve Geç Roma Dönemi Bouleuterion binalarının yanında Kent Meclisine tahsis edilmiş parselde üçüncü bir bina olarak Erken Roma Dönemi Bouleuterionu da yerini almıştır (Şekil 63).

Şekil 63: Hava fotoğrafı üzerinden Smyrna Agorası kuzeybatı bölümü ve Bouleuterionlar'ın konumları.

4.1.2. Mimari Bulgular

4.1.2.1.Orkestra

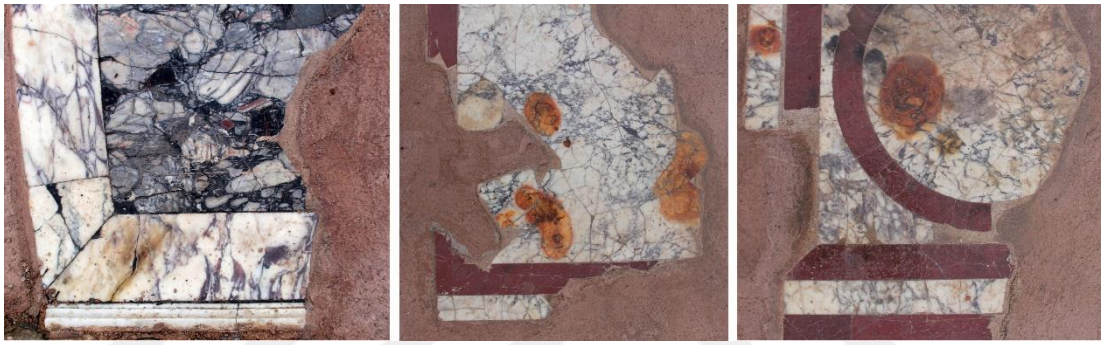
Erken Roma Dönemi Bouleuterionu orkestra bölümüne ait kalıntılar ilk kez 2016 yılı kazılarında gün ışığına çıkarılmıştır. Geç Roma Bouleuterionu orkestrası ile aynı yönelime sahip ve yaklaşık 7 metre kuzeyinde konumlandığı tespit edilen döşeme kalıntıları +13.91 metre seviyesinden itibaren gözlemlenmektedir (Şekil 64). Yaklaşık 6,88 metre çapa sahip orkestra yarım daireden biraz fazla diyebileceğimiz bir formdadır. Orkestranın kuzey-güney yönde derinliği ise 4,05 metredir. Orkestraya her iki köşesinde yer alan ve bu bölüme doğru yaklaşık 0,60 cm kadar daralan parodoslar vasıtasıyla ulaşıldığı mevcut izlerden anlaşılmıştır.

Şekil 64: Bouleuterion binalarına ait 2017 yılından bir hava fotoğrafı (1 Geç Roma, 2 Erken Roma Dönemi orkestra bölümeri)

Orkestranın kısmen korunmuş zemin döşemelerinde ise farklı geometrik şekillerde kesilmiş mermer plakalarla[215] kenar bölümlerde sade merkezde ise opus sectile[216] özellikleri gösteren bir motif olduğu görülmüştür (Şekil 65). Döşemelerde kullanılan mermerler cins olarak karşılaştırıldıklarında açık ve koyu renk tonlarında kontrast yaratacak şekilde bir uygulamanın tercihi edildiği anlaşılmaktadır. Farklı cins renk ve damar dokularına sahip mermer[217] plakaların birlikte kullanımlarıyla oldukça yüksek görsellik ve estetiğe sahip olduğu anlaşılan bir döşeme elde edilmiştir.

Şekil 65: Orkestra döşemelerinin iyi korunmuş bazı bölümlerine ait detay fotoğrafları.

Neredeyse 5/1'i günümüze kadar ulaşabilmiş döşemeye ait in situ kalıntılar özellikle yapının batı bölümünde daha iyi korunmuşluğa sahiptir. Bu alanda zemin restitüsyonunu tamamlamaya yardımcı olacak in situ parçaların yanında, alanda kalan harç kalıntılarının üzerinde de oldukça iyi korunmuş durumda mermer plakalara ait olduğu anlaşılan izler de mevcuttur (Şekil 66).

[215] Antik Dönemde mermer plakaların kesilmesi ve hazırlanışı ile ilgili bkz. Bingöl, O., Arkeolojik Mimari'de Taş, Homer Kitapevi, İstanbul, 2004, ss.103-130.
[216] Farklı ve özel boyutlarda kesilmiş mermer parçalarının kullanıldığı döşeme şeklini ifade eden Opus Sectile terimi ve diğer tanımlar için Bkz. Dunbabin, K. M. D., Mosaics of the Greek and Roman World, Cambridge Universiy Press, 2006, s.254 – Ayrıca Bkz. Kadıoğlu, Sectile, s.10
[217] Roma Dönemi İmparatorluk ocakları ve mermer türleri için Bkz. Pullen, H. W., Handbook of Ancient Roman Marbles, Gangemi Editore International, Rome, ss.70-85

Şekil 66: Orkestra döşeme kalıntıları ve harçlar üzerindeki plaka izleri.

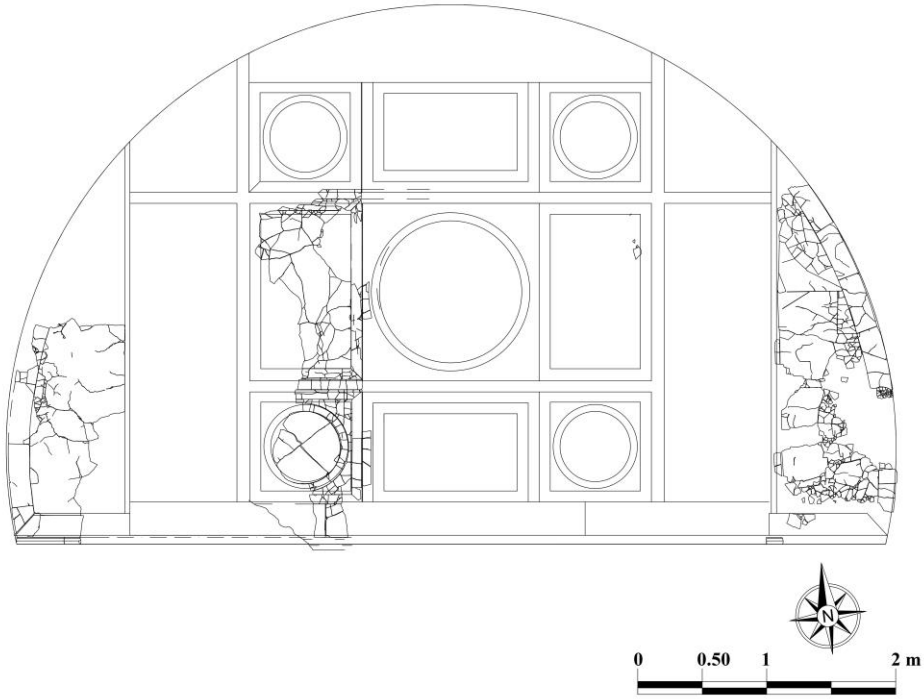

Bu verilere göre orkestra döşemeleri merkez motif alanı ve kenar paneller olmak üzere iki kategoride değerlendirilebilmektedir. Ortada yer alan kare panelin toplamda 9 adet motiften oluştuğu anlaşılmaktadır. Panelin merkezinde 1,10 metre çapına sahip daire şeklinde bir mermer plaka konumlandığına dair harç kalıntıları üzerinde in situ izler yer almaktadır. Tam ortada yer alan bu dairenin etrafında ise köşelerde neredeyse onun yarı çapı kadar genişlikte olan 64'er cm çapında 4 adet daire plaka daha konumlanmaktadır. Daireler arasında kalan alanlarda ise dikdörtgen şekle sahip toplam 4 adet mermer plaka daha kullanılmıştır (Şekil 67). Genel görünümü itibariyle açık tonda olan ancak kırmızımsı mor renkte damarlara sahip mermerler Antik Dönem'de bilinen adıyla *pavozanetto*[218] cinsidir. Bu cins mermerlerden oluşan plakaların etraflarında ise yaklaşık 8,5 cm ile 9 cm aralığında genişliklere sahip koyu bordo (Ege Bordo/Rosso Laguna)[219] renkte mermer plakalar ile bant şeklinde çevrelenmektedir.

[218] Pavonazetto cinsi mermer ve ocak bilgileri için bkz. Albustanlıoğlu, T., Dokimeion Işığı Altında Roma İmparatorluk Döneminde Mermer Kullanımı; İmparatorluk Yönetimindeki Anadolu Mermer Ocaklarının İşletilmesi Stratejisi ve Organizasyonu, Ankara Üniversitesi SBE, Klasik Arkeoloji Anabilimdalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006.

[219] Rosso Alicante ve Rosso Diana benzeri olasılıkla Milas yakınlarındaki ocaklardan ele geçen Ege Bordo/Rosso Laguna mermeri, Benzer dokudaki mermerler için Bkz. Bruno, M., Il Marmo e il Colore Guida Fotografia (Guida Fotografica i Marmi Della Collezione Podesti), L'Erma di Bretschneider, Rome, 1998.

Şekil 67: Erken Roma Bouleuterionu orkestra kalıntıları ve restitüsyonu çizimi.

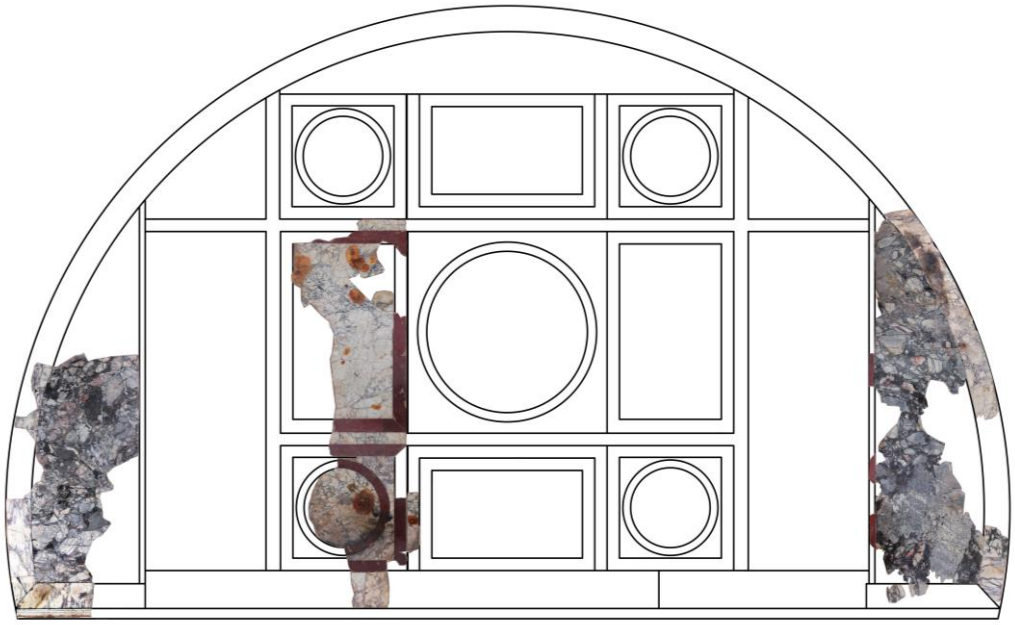
Çiz. H. Göncü

Merkezde yer alan kare panel 3,30 x 3,30 metre genişliğe bir alanı kaplamaktadır. Harç kalıntıları üzerinde korunmuş plaka izlerinden panelin etrafının 9,5 cm kalınlığa sahip bir mermer bantla tamamlandığı anlaşılmaktadır. Bu noktadan sonra merkez panelin doğu ve batısında orkestra döşemeleri iki ayrı hat halindedir. Merkez panel ve kenar döşemeler arasında kalan 83 cm genişliğe sahip dikey uzanan döşemelere ait herhangi bir in situ kalıntı günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca merkez panel ile kuzey yönde oturma sıraları arasında kalan dairesel bölüme dair de in situ bir döşeme kalıntısı gözlemlenmemektedir. Ancak bu noktalarda korunan harç izleri bütün bu döşeme alanının en azından plan ve yerleşim bazında tamamlanmalarına imkân sağlayabilecek yeterliliktedir (Şekil 68). Orkestra'nın her iki köşesi ise koyu renkli bir dokuya sahip Antik Dönemde Roma Coğrafyasında "Lucullus Mermeri"[220]

[220] Adak, M., Kadıoğlu, M., Die Steinbrüche von Teos und "Marmor Luculleum", Philia, International Journal of Ancient Mediterranean Studies, Vol 3, 2017, s. 2

olarak tanınan günümüze ise "Africano"[221] adıyla bilinen mermer plakalardan oluşturulmuştur. Söz konusu bu bölüme ait kalıntılar ise kısmen tahrip olmuş bir biçimde in situ olarak görülmektedir.

Şekil 68: Mevcut döşeme kalıntılarının restitüsyon çizimine aplikasyonu.

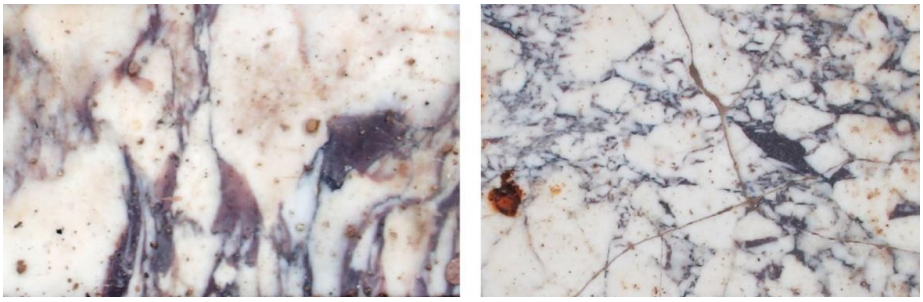
Çiz. H. Göncü

Orkestra zeminin tamamı ise dairesel biçimde alanı kuşatan ayrı bir mermer hatla çevrelenmiştir. Söz konusu bu bordür güneyde pulpitum önünde ise düz bir hat halinde uzanmakta ve merkez panele paralel konumlandığı noktada daha geniş bir halde 26 cm genişliğindedir. Söz konusu bu hat, kenar paneller bölümünde ise 17 cm ile 20 cm aralığında değişen genişlikte olduğu gözlemlenmiştir. Orkestranın bu bölümünde kullanılan kırmızımsı mor renge yakın tonda damarlara sahip bu mermerler merkez panelde kullanılanlar gibi Pavonazzetto cinsi mermeridir. Ancak merkezdekinden biraz farklı olarak daha iri ve kırmızıya yakın tonda damarlara

[221] Roma Dönemi İmparatorluk Mermer Ocaklarından olan Teos/Sığacık Mermer Ocağı ve Africano mermeri için Bkz. Fant, J. C., Poikiloi Lithoi: The Anomalous Economics of the Roman Imperial Marble Quarry at Teos, Bulletin Supplement (University of London. Institute of Classical Studies), No. 55, The Greek Renaıssance In The Roman Empire: Papers From The Tenth Britishmuseum Classical Colloquıum (1989), Wiley, ss. 206-218,

sahiptirler. Söz konusu bu fark onların aynı mermer ocağından ancak farklı damarlarından alındığını göstermektedir (Şekil 69).

Şekil 69: Orkestra döşemesinde kenar hatta kullanılan (solda) ve merkez panelde kullanılan (sağda.) farklı damar Pavonazetto cinsi mermer örnekleri.

Orkestra döşemesine ait kalıntılar yapının güney bölümünde in situ olarak gözlemlenebilen 5,5 cm kalınlığında ve 5 cm yüksekliğinde bir süpürgelik hattıyla son bulmaktadır (Şekil 70). Yine bu alandaki veriler artık bu noktadan sonra bir Pulpitum olması gerektiğini göstermektedir. Ancak temel seviyesinde ve alt yapıya ait olması muhtemel az sayıdaki kalıntı haricinde yapının bu bölümüne ait bir mimari iz alanda gözlemlenmemektedir (Şekil 70).

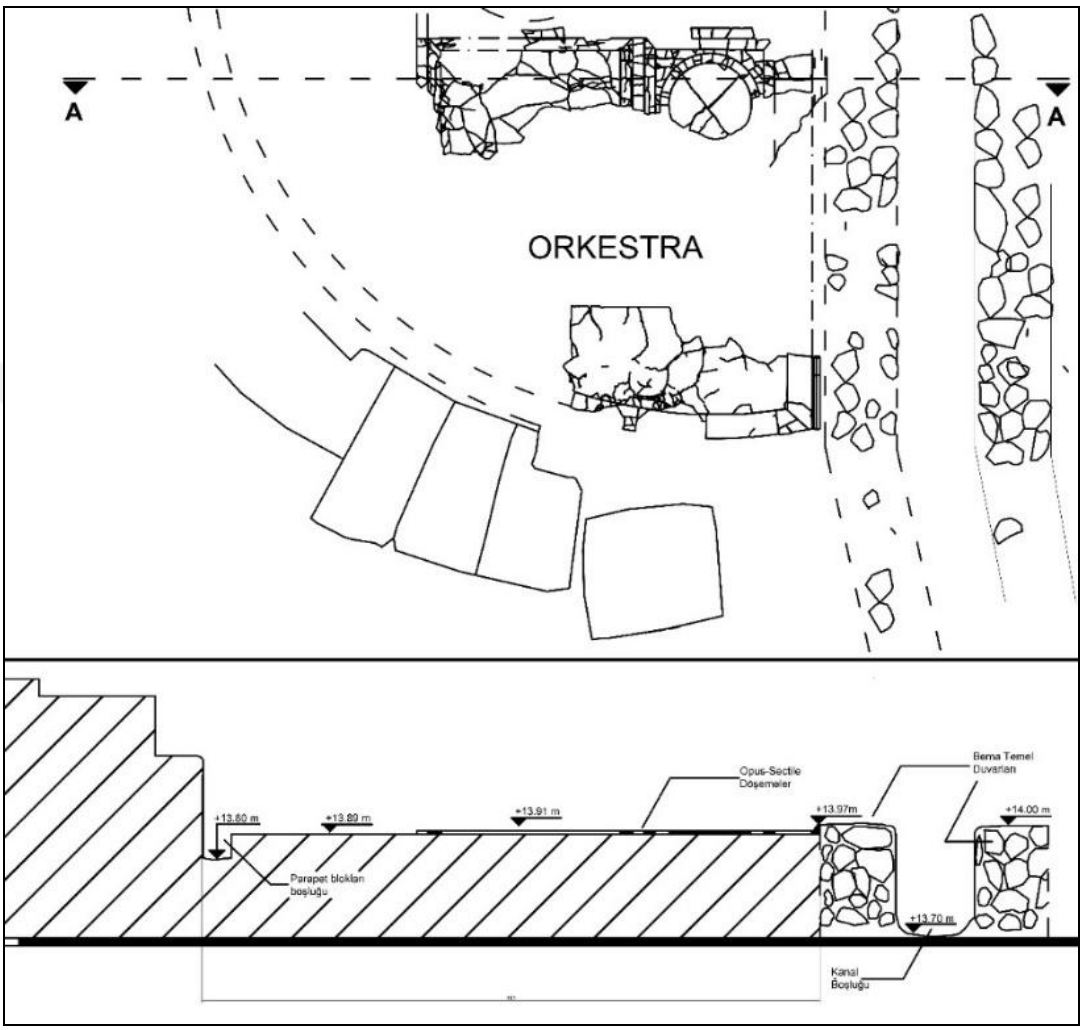
Şekil 70: Orkestra zeminin güneybatı köşesi ve süpürgelik kalıntıları.

Orkestra ile cavea arasında ise yaklaşık 15 cm genişliğinde ve orkestradan 6 cm derinliğe kadar alçalan bir hat uzanmaktadır (Şekil 71). Söz konusu bu hat içerisinde ise ilk sıraya denk gelebilecek kalıntıların konumundan yola çıkarak

50cm'e kadar yükseldiği tahmin edilen cavea mermer parapetlerini konumlandığı tahmin edilmektedir.

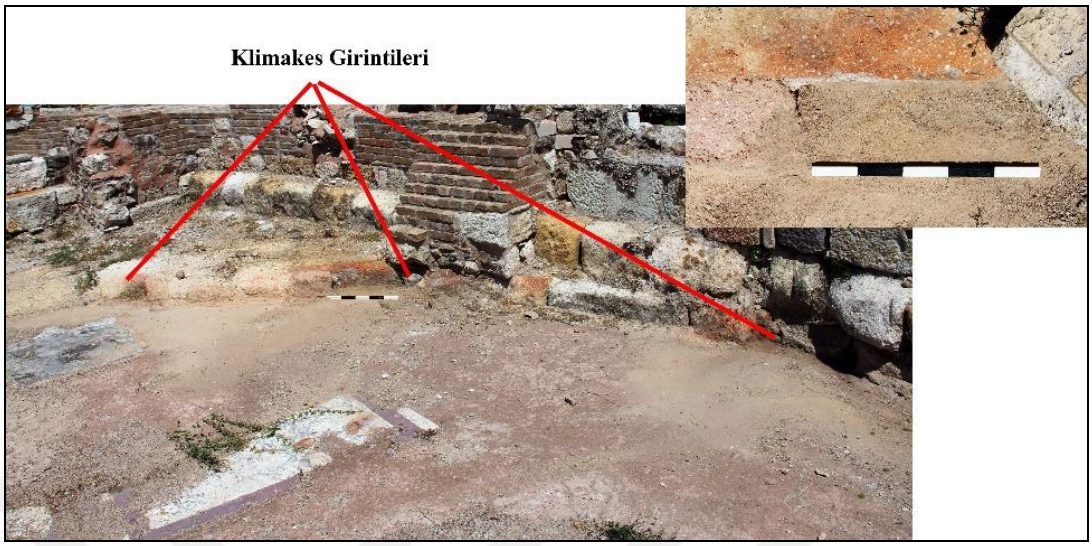
Şekil 71: Orkestra kalıntılarının kesit çizimi

Çiz. H. Göncü

Ayrıca yine bu bölümde orkestradan caveaya uzanan merdiven basamaklarına (klimakes) ait olduğu düşünülen girintiler de kiltaşı alt yapı malzemesi üzerinde görülebilmektedir. Bu girintiler kiltaşı blokların orkestraya bakan cephelerinde 50 cm genişliğinde ve caveaya doğru da 20 cm derinliğe sahiptirler. Söz konusu bu izlerden eşit aralıklarda 5 adet açılmış olduğu tespit edilebilmektedir (Şekil 72).

Şekil 72: Orkestra batı bölümünde konumlanan caveaya açılan basamak girintisi olduğu düşünülen izler (sağ üstte ortada yer alan girintinin üstten fotoğrafı)

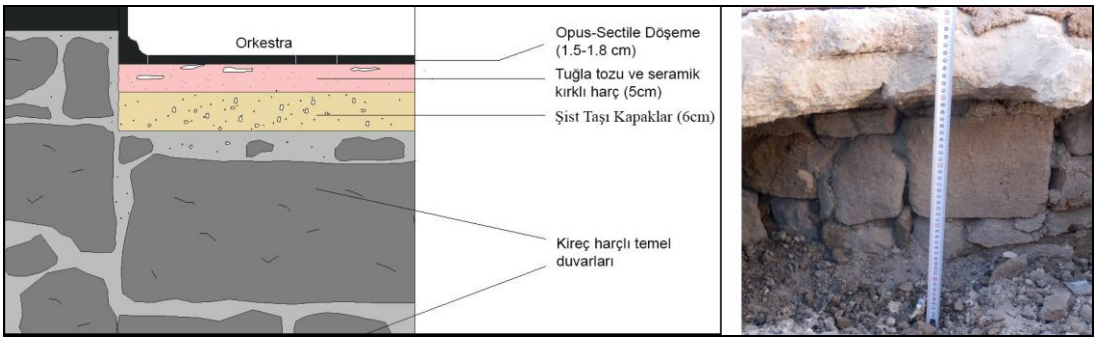

2016 yılında zeminde yer alan mermer plakalar ve harç izlerinin korunabilmesi amacıyla zemin yüzeyinde konservasyon çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında orkestra zemininin orta bölümünün Osmanlı veya Cumhuriyet Dönemi başlarında açılan bir çukur nedeniyle[222] oldukça tahrip edildiği görülmüştür. Söz konusu çalışmalar aynı zamanda zeminin alt yapısının da gözlemlenmesine olanak sağlamıştır. Alanda yapılan tespitlere göre alt yapıyı belli aralıklarla, kuzey - güney yönde ve birbirlerine paralel olarak uzanan kireç harçlı moloz taş duvarlar oluşturmaktadır. Bu duvarların üzerinde ise yaklaşık 6-7 cm kalınlığında şist taşı bloklar kapak şeklinde yerleştirilmiştirler. En üstte ise bugün Horasan Harcı[223] olarak tanımladığımız kıvama yakın kırmızımsı renkte içerisinde yoğun tuğla tozu ve seramik parçaları barındıran 5 cm kalınlığında bir harç tabakası gelmektedir (Şekil 73).

[222] Alanın kazılarında 19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyıl başlarına tarihlenebilecek çok sayıda Osmanlı Dönemine tarihlenen seramik buluntusu da ele geçmiştir. Bu dönemde Bouleuterion'un bulunduğu alanın yoğun bir şekilde sivil yapılaşmalarda kullanıldığı bilinmektedir.

[223] Horasan Harcı ile ilgili tanım ve özellikleri ile ilgili Bkz. Böke, H., ve diğerleri, "Tarihi Yapılarda Kullanılan Horasan Harcı ve Sıvaların Özellikleri", Yapı Dergisi, Sayı 69, s.90-95.

Şekil 73: Erken Roma Dönemi Bouleuterionu Orkestra zemini altyapısını gösteren kesit çizimi.

Çiz. H. Göncü

Genel olarak Bouleuterionların orkestra zemin döşemelerinde özellikle Erken Roma Dönemi'nden itibaren mermer kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir. Birçoğu erkene tarihlenebilecek; Priene[224], Miletos[225], Metropolis[226], Teos[227] Aizanoi[228], Ephesos[229] ve Sagalassos[230] yer alan Bouleuterionların orkestra zeminleri mermerle kaplanmıştır. Bu yapılarda mermer plakaların herhangi bir desen/motif oluşturmaksızın ve sadece zemin kaplama yöntemi olarak kullanıldığı görülmektedir.

Anadolu'da en erken İÖ 1. yüzyıldan itibaren ise mermer zemin döşemelerinde basit ve sade geometrik motiflerden kombinasyonundan oluşan opus sectile döşemelerin kullanılmaya başlandığı görülmektedir[231]. Erken Roma Dönemi'ne tarihlenebilecek diğer kamusal yapılarda da Geç Roma Dönemi'ne kadar zemin uygulamalarında oldukça sade geometrik motifler kullanıldığı görülmektedir. Bu sadeliğin en güzel yansıtıldığı orijinal haliyle korunmuş örnek döşemeler İmparator Hadrianus Dönemine tarihlenen Roma'daki Panteon'da bulunmaktadır. İS 1 yüzyıldan itibaren ise daha küçük parçalarla ve üçgen, altıgen gibi farklı şekillerde kesilmiş mermer plakaların bir araya getirilmesiyle daha süslü ve zengin bir motif çeşitliliği ortaya çıkmaya başlamıştır. Hatta Geç Roma Dönemine tarihlenen Kibyra

[224] Wiegand, s.220-224
[225] Knackfuss, s.32
[226] Öz, s. 276
[227] Çalışkan, fig.39 s.151
[228] Taşkıran, s. 437-438
[229] Bier, s.36
[230] Talloen ve Diğerleri, s. 121 res 1
[231] Kadıoğlu, (sectile) s.11-12

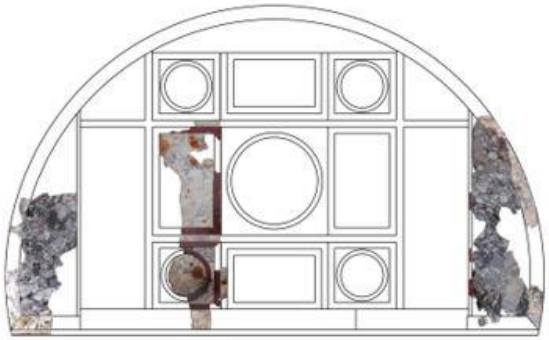
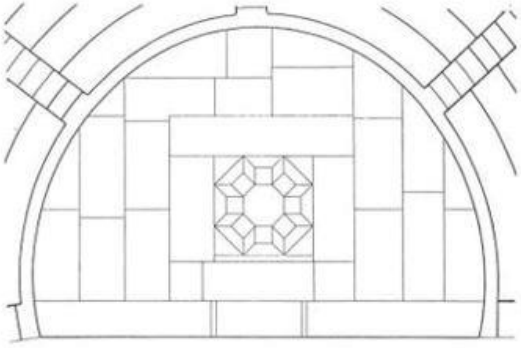
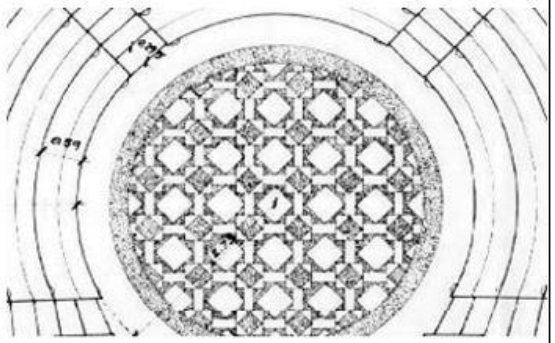
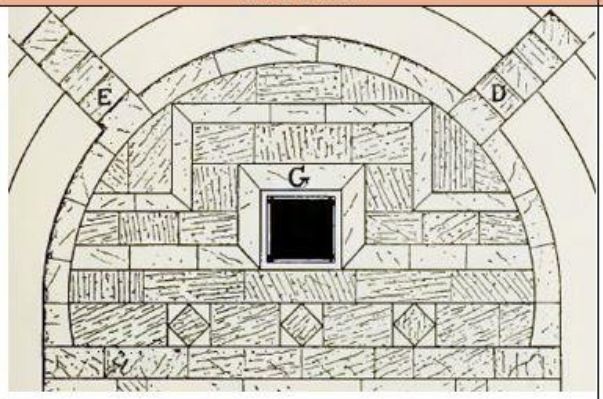
Bouleuterionu[232] orkestra döşemesinde olduğu gibi opus sectile teknik ile figürlü döşemelerle yapılmıştır (Tablo 2). Anadolu'da Antik Dönem meclis yapıları içerisinde Nysa[233], Troia/İllion[234], İasos[235], Smyrna Erken ve Geç Roma Bouleuterionu[236] ile Parion (Tablo 3) ve Kibyra Odeionu orkestraları opus sectile döşemeye sahiptirler.

Smyrna Erken Roma Bouleuterionu orkestra döşemelerinde dikkat çeken unsurlardan ilki yapının merkezinde oldukça simetrik bir şekilde planlanmış kare motif alanlarıdır. Bu alanın tam merkezinde 1,10 metre çapında büyük bir daire konumlanmakta etrafında ise orta bölümlerde dikdörtgen, köşelerde ise birer daire olmak üzere toplam 9 adet opus sectile motif konumlanmaktadır. Motif alanının simetrisi ve dokuz bölümden oluşan geometrik planı dikkate alındığında erken yapının orkestrası yukarda sayılan yapılar içerisinde en fazla Parion Odeion/Bouleuterionu[237] ile uyuşmaktadır (Tablo 3).

İS. 2 yy'da inşa edildiği düşünülen Parion'daki yapının orkestrasında farklı türdeki mermerlerin bir arada kullanıldığı daire ve dörtgenlerden oluşan geometrik bir döşeme planı yer almaktadır (Tablo 3). Yine bu orkestranın merkez paneli de tıpkı Smyrna Bouleuterionu'nda da olduğu gibi 9 adet opus sectile motiften oluşmaktadır. İki döşeme arasındaki bir diğer benzer nokta ise her iki kare motif alanınında merkezinde ve köşelerinde daire plakalar kullanılmışken, orta bölümlerde ise rektogonal motiflerin tercih edilmiş olmasıdır. Parion Odeion/Bouleuterionu orkestra döşemelerinin Smyrna Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'ndan ayıran en temel farklılığı geç bir özellik gibi değerlendirilen kereler ile çerçevelenmiş daire motiflerinin köşelerinde yer alan küçük üçgen plakalardır. Smyrna orkestrasında bunun yerine bütün motiflerin etrafında motifin tamamını bant şeklinde kuşatan koyu bordo renkte mermer çerçeveleri bulunmaktadır.

[232] Kibyra Bouleuterionu ile ilgili Bkz. Özüdoğru, Ş., Dökü, F. E., Kibyra 2012 Yılı kazıları, Anmed 2013-11, Ayrıbasım, ss.51-52.
[233] Kadıoğlu, Sectile, abb.3
[234] Dörpfeld, fig.95
[235] Parapetti, fig.25
[236] Smyrna Geç Roma Dönemi Bouleuterionu Opus-Sectile Döşemeleri için Bkz. B. Salman, H. Göncü., Smyrna Bouleuterion'u Opus Sectile Döşemesi, Arkeoloji ve Sanat , Sayı 140: Mayıs-Ağustos,2012 ss.126-129
[237] Parion Odeion/Bouleuterionu için Bkz. Başaran, C. ve Kasapoğlu, H., Parion Odeionu 2010-2013, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 40. Kuruluş Yılı Armağanı, (Ed. H. Kasapoğlu-M. A. Yılmaz), Ankara, 2014, ss. 193-208.

Tablo 3: Orkestraları Opus-Sectile döşemeye sahip Bouleuterionların karşılaştırma tablosu.

Smyrna Erken Roma	Nysa Gerontikon	İasos
		
Çiz: H. Göncü	Kadıoğlu (sectile), abb3	Parapetti, fig.25
Parion	**Troia/İllion**	**Aphrodisias**
		
Kaynak: Başaran ve Kasapoğlu, res.14	Kaynak: Dörpfeld, fig.95	Kaynak: Hallet ve Quatember, fig 1

Smyrna Erken Roma Bouleuterionu orkestra döşemlerinde dikkat çeken diğer unsur ise motiflerin etrafında kullanılan bordo mermer (Rosso Laguna) bantlardır. Söz konusu bu uygulama dikdörtgen ve daire formda bütün motiflerin etrafını sarmakta kullanılmış olup ayrıca kenarlarda yer alan daire motiflerin etrafında da dış bir çerçeve gibi uygulanmıştır. Roma İmparatorluk Dönemi kamu yapıları zemin uygulamalarında sıklıkla karşılaşılan bu özellik Bouleuterion orkestraları içerisinde yapılan karşılaştırmalar çerçevesinde henüz yalnızca Erken Smyrna Bouleuterion'unda görülmektedir. Diğer kamusal yapı örnekleri içerisinde ise en benzer olanı Roma'da yer alan İS. 1. yüzyıla tarihlenen "Forum" ya da "Pax Tapınağı"[238] olarak tanımlı yapıda[239] yer almaktadır (Şekil 74). Yapının zemininde karelere ayrılmış motif alanlarının içerisinde daire şekillinde plakalar yer almakta olup Smyrna örneğiyle aynı şekilde açık renkli bu plakaların etrafı Bordo renkte bantlarla kuşatılmıştır.

Şekil 74: Pax Tapınağı ile Smyrna Bouleuterion'u döşemelerinin karşılaştırılması.

Bu örnek dışında dörtgen plaka ve motif alanlarının etraflarında veya ayrımında bordo mermer (Rosso Laguna benzeri) ile bant uygulamalarına birçok örnek bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve en görkemlisi Roma'da bulunan Pantheon'un [240] zemin döşemeleridir. İÖ 27'de İmparator Augustus Dönemi'nde inşasına

[238] Latince orijinal adı "Templum Pacis"
[239] Vespasianus Döneminde inşa edildiği bilinen yapı İS 192 yılında geçirdiği bir yangının aradından Septimus Severus döneminde büyük ölçüde yenilenmiştir.
[240] Panteon Tapınağı için Bkz. McDonald, W. L., (Pantheon) The Pantheon Desing, Meaning, and Progeny, Harvard University press, Cambridge Massachusetts, London, 1976.

başlanılan yapı Hadrianus Döneminde önemli ölçüde yenilendiği bilinmektedir.[241] Yapının zemininde kare ve daire motif alanları plan olarak Smyrna örneğine oldukça benzemekte olup bu döşemelerde yalnızca kare plakaların bordo bant ile çevrelendiği görülmektedir. Diğer bir örnek ise yine Roma' da yer alan Traianus Forumu[242] exedra bölümüdür. Buradaki zemin döşemeleri de kare ve dairelerden oluşan bir motif planına sahiptir.

Anadolu'da ise Hellenistik Metropolis Tiyatrosu'nun[243] Roma Dönemi'nde yenilenen orkestra bölümünün merkezinde kare bant ile kuşatılmış daire biçiminde plaka konumlanmaktadır. Son olarak İS. 1. yüzyıl sonlarına tarihlenen İasos Bouleuterionu'nun[244] pulpitum döşemelerinde motif alanları bu kez dikey şekilde uzanan borda bantlar ile birbirlerinden ayrılmışlardır (Şekil 75).

Şekil 75: Kare plaka ile kuşatılmış zemin döşemesi örnekleri

Smyrna Bouleuterionu ile birlikte bütün bu uygulamalarda dikkat çeken bir diğer özellik ise mermer cinsi tercihlerinde görülmektedir. Açık ve koyu renk tonlarında dokuya sahip mermerler birlikte kontrast oluşturacak şekilde kullanılmışlardır. Bu anlamda Smyrna Bouleuterion'unda üç farklı ocaktan gelen

[241] Rocca, E. La., Agrippas Pantheon and it's Origin, The Pantheon: From Antiquity to the Present, (ed. Marder, T.A & Jones, M. W.) Cambridge Unicersity Press, New York, 2015 ve McDonald, W. L, a.g.e.
[242] Traianus Forumu için Bkz. Packer. J. E., The Forum of Trajan in Rome, a Study of the Monuments in Brief, University of California Press, London, 2001.
[243] Meriç, ss.81-98.
[244] İasos Bouleuterionu için Bkz. Baldoni, D., ve Diğerleri., ss. 77-80.

mermer kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki çoğunlukla orkestranın merkezinde konumlanan motif alanlarında ve orkestra çevresini kuşatan dış hatta kullanılan "Pavonazetto"[245] cinsi mermerlerdir. Roma'da Geç Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren kullanımına başlanılan[246] bu cins mermerler Roma İmparatorluk Dönemi boyunca da zemin uygulamalarında sıklıkla karşılaşılmaktadır. Yukarda ele aldığımız kalıntılardan Roma'da yer alan Pax Tapınağı, Roma'daki Pantheon ve Traianus Forumu'nun zemin döşemelerinde ortak olarak, sadece tek bir ocaktan elde edilebilen Pavonazetto cinsi mermerlerin tercih edildiği ve Smyrna Bouleuterionu ile benzer şekilde uygulandığı görülmektedir.

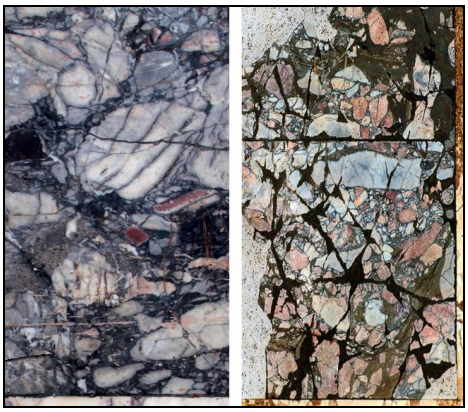
Smyrna orkestrasında tercih edilen ikinci mermer cinsi ise Ege Bordo ya da "Rosso Laguna" adıyla tanınan Muğla'nın Milas ilçesi yakınlarındaki ocaklardan ele geçen mermerlerdir. Benzer renk ve dokuda başka cinste mermerlerin de Antik Yunan ve Roma Coğrafyasında başka ocaklardan da elde edilerek kullanıldığı bilinmektedir.[247] Orkestra döşemelerinde kullanılan son mermer türü ise günümüz Sığacık Teos Antik Kenti yakınlarında yer alan başta Karagöl ve Kesikkaya olmak üzere beş farklı ocaktan elde edilen "Africano" cinsi mermerlerdir[248]. Bu ocaktan gelen mermer plakalar Smyrna orkestrasının kenar panellerinde oldukça iyi korunmuş bir vaziyette günümüze ulaşmıştır (Bkz. Şekil 68).

Koyu renk bir görünüme sahip Africano mermeri beyaz, gri ve kırmızımsı pembe tonlarda dokuların belirgin olduğu bir *Breş* türüdür[249]. İÖ 1. yüzyıldan itibaren Roma başkentinden gördüğü yoğun talep dolayısıyla Augustus Dönemi'nde bir İmparatorluk Ocağı statüsüne büründüğü düşünülen bu mermer ocağı[250] Roma'nın Asia Eyaletinde olmasına rağmen burada yer alan antik kentlerde nadiren

[245] Pavonazetto mermeri bir Roma İmparatorluk ocağı olan Afyon yakınlarında İncehisar/Synnada'dan elde edilmektedir.
[246] Bruno, M., s. 8
[247] Ege Bordo benzeri diğer mermer cinsler; Rosso Antico, Rosso Alicante ve Rosso Diana vd. Bkz. Bruno,1998, s.6.
[248] Africano mermeri ve ocaklar için bkz. Adak, M., Kadıoğlu, M., Die Steinbrüche von Teos und "Marmor Luculleum", Philia, International Journal of Ancient Mediterranean Studies, Vol 3, 2017, ss.1-33.
[249] Ballance, M. H., The Origin of Africano, Papers of the British School at Rome, Vol.34, 1966, pp. 79-81, s. 79
[250] Adak, ve Kadıoğlu, s.1

karşılaşılmaktadır[251]. Çoğunlukla İmparator Augustus Döneminden Antoninler Dönemine kadar ki süreçte Roma başkentinde yer alan büyük boyutlu kamusal yapılarda kullanılmıştır. Smyrna haricinde, Teos Bouleuterionu'nun orkestra döşemelerinde de Africano mermerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.[252] Roma'da ise zemin döşemesi anlamında Augustus Forumu'nda kullanıldığı görülmektedir (Şekil 76). İS. 2. yüzyıl içerisinde gittikçe kalitesi düşmeye başlayan ve rezervi oldukça azaldığı bilinen ocağın kullanımı İmparator Marcus Aurelius Dönemi'nde sonlandırılmıştır[253]. Antik Dönemin oldukça pahalı ve Asya Eyaleti kamu yapılarında neredeyse hiç bulunmayan bu mermerin Smyrna orkestrasında kullanılmış olması mermerlerin buraya ya ocağın İmparatorluk ocağı statüsü kazanmasından önce, erken bir tarihte yada Smyrna'nın Roma başkenti ile olan iyi ilişkilerinin [254] bir göstergesi olarak ayrıcalık tanınmış olmasından dolayı olduğu düşünülebilir. Bunun yanında ocağın kalitesinin gitgide düştüğü bilgisi ve Smyrna orkestrasında yer alanların kalıntıların yüksek kalitesi de göz önüne alındığında neredeyse tamamen Roma'ya ithalat yapan İmparatorluk ocağının bu statüden önceki erken bir evresinde elde edilmiş olduğunun diğer bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Şekil 76: Smyrna Bouleuterionu (Solda) ve Roma Augustus Forumu'nda kullanılan Africano mermerler örnekleri.

[251] Kadıoğlu, M., Der Gebrauch von Marmorsorten in der Architektur von Nysa und Teos, Ancient Quarries and Buildings Sites in Asia Minor, (Ed. Ismaelli, T., ve Scardozzi, G.,), Edipuglia, Bari, 2016, s.720.
[252] Adak, ve Kadıoğlu, s.13
[253] Adak, ve Kadıoğlu, s. 15.
[254] Roma Dönemi boyunca Başkentle genellikle olumlu ilişkiler içerisinde olduğu anlaşılan Smyrna Kenti kez Neokor ünvanları onurlandırılmıştır. Smyrna Neokor ünvanları ve yapılarının tarihçesi için Bkz. Ersoy, İskender.

Orkestra döşemlerinin dikkat çeken diğer bir ayrıntısı da alt yapısının oluşturulma biçimindedir. Orkestranın altındaki taşıyıcı duvarların araları kanal benzeri bir şekilde boş bırakılmıştır. Bütün alanın kazısı yapılmaksızın tam olarak işlevinin anlaşılması güç gözükse de kuzey – güney yönde uzanan duvarlar arasındaki açıklık güneyde yer alan Pulpitum temel duvarları arasında uzanan kanal benzeri boşluğa açılmaktadır. Bu platformun temel duvarlarının köşelerinde yer alan dikey pişmiş toprak künklerde dikkate alındığında bütün uygulamaların birlikte yapının drenaj ve su tahliyesiyle alakalı olabilecekleri anlaşılmaktadır. Bu tespitin benzeri 1980'li yıllarda Ephesos Bouleuterionu'nun orkestrasının döşemelerinin kaldırılarak kazılmasıyla yapılmıştır. Alzinger'in tespitine göre orkestranın altında uzanan paralel duvarlar arasındaki boşluklar bu yapının erken dönemine ait su tahliye kanalları olduğu şeklinde değerlendirilmiştir [255].

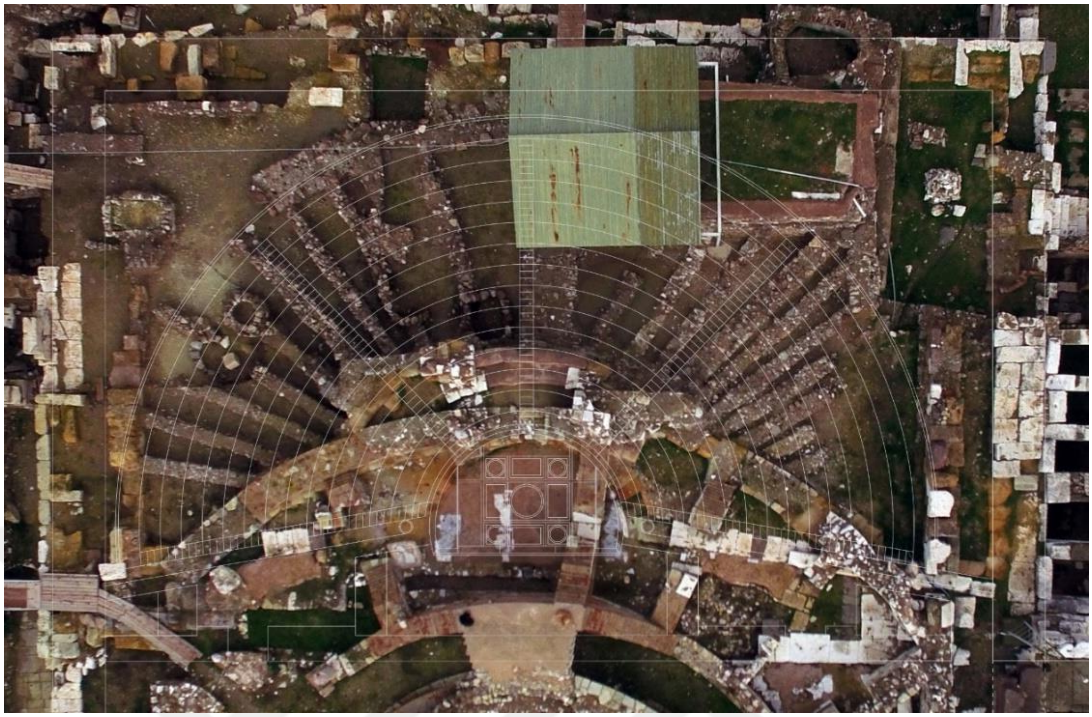
4.1.2.2.Cavea

Erken Roma Dönemi Bouleuterionu cavea bölümü Klasik Yunan Tiyatrolarını[256] andırır bir forma sahiptir. Analemma duvarı orkestra bölümüne açılı bir şekilde (at nalı) uzanmaktadır. Yarım daireden biraz fazla genişlikte olan cavea yaklaşık 31 metre çap genişliğine sahiptir. Cavea kalıntılarının önemli bir bölümü 2009-2013 yılları kazılarında gün ışığına çıkarılmıştır. Ancak kalıntıların hem Geç Roma Dönemi Bouleuterionu tonoz duvarları ile oldukça iç içe olmaları hem de birçok yapı taşının devşirme olarak geç yapıda kullanılmış olması dolayısıyla aidiyetlikleri tam olarak anlaşılamamıştır. Ancak 2016 yılı kazılarında orkestranın gün ışığına çıkarılması ile bu bölümün kuzeyinde tespit edilen kalıntılar da anlam kazanabilmiştir. Burada dairesel yerleştirilmiş kiltaşı bloklar ve bunların kesitinde görülen ışınsal moloz taş duvarların bu orkestraya doğru merkezlenmiş olması bu kalıntıların oturma basamakları alt yapısına ait olduğunu yönünde değerlendirilmiştir (Şekil 77).

[255] L. Bier., s. 37 ve 47

[256] Erken Yunan Dönemi tiyatroları form ve özellikleri için Bkz. Vitruvius, (V, VII) s. 111, Tiyatroların listesi ve plan çizimleri için Bkz. Sear, F., Roman Theatres an Architectural Study, Oxford Universitiy Press, New York, 2006,

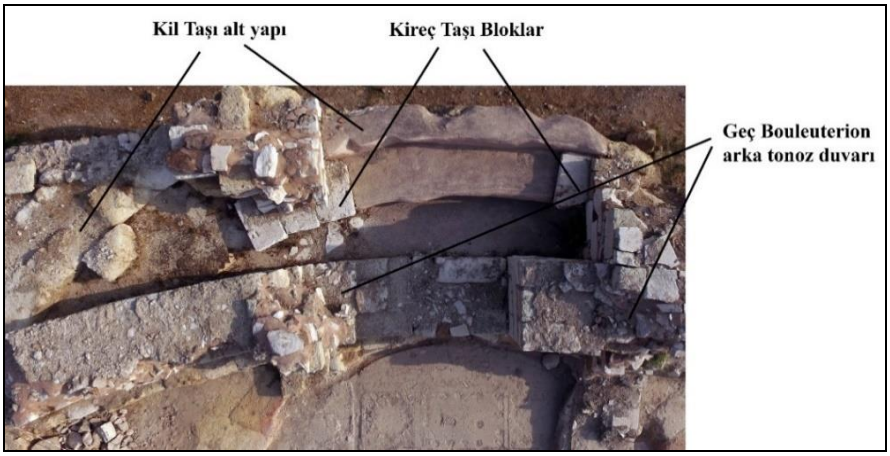
Şekil 77: Erken Roma Bouleuterionu hava fotoğrafı üzerine yapı planının aplikasyonu.

Çiz. H. Göncü

Oturma sıralarına ait kalıntılara dair en net veriler Geç Dönem Bouleuterionu'nun arka tonoz duvarıyla ile kesiştikleri yerde korunmuştur. Söz konusu bu alanda oturma sıralarının alt yapısının sarı renkli ve kolay işlenebilir kil taşı bloklar ile oluşturulduğu görülebilmektedir. Söz konusu alt yapı malzemesinin üzerine ise genişliği 46 ile 50 cm aralığında değişen, uzunluğu ise 78 cm olan kireç taşından bloklar yerleştirilmiştir. Her biri yaklaşık 20 cm kalınlığa sahip bu bloklar in situ bir şekilde alanın iki noktasında birden korunmuştur (Şekil 78).

Şekil 78: İn-situ cavea alt yapısı kireç taşı blokların konumu, J1.32-K1.32/33 plankareleri.

Birbirlerine *kırlangıç kuyruğu*[257] tarzda kentlerle bağlanmış olan bu blokların üzerine gelmesi gereken mermer oturma basamaklarına ait herhangi bir kalıntı ise günümüzde in situ olarak yer almamaktadır (Şekil 79). Bu verilerle birlikte her bir oturma sırası arasındaki kot farkı yaklaşık 36 cm'dir. Buna göre orkestradan başlayarak yaklaşık 58°'lik bir açıyla yükselen oturma basamaklarının sayısı ise ortalama 14 ila 15 adet civarında olmalıdır.

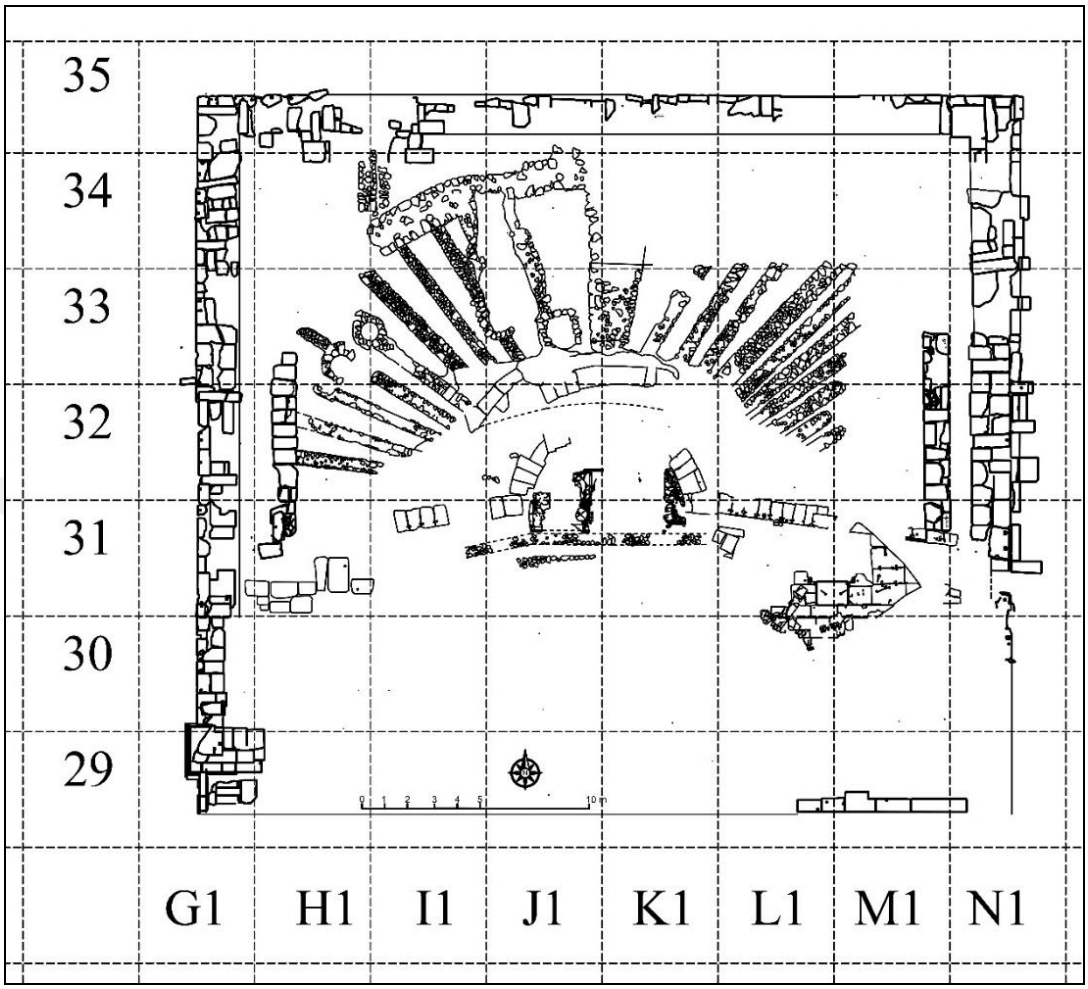
Şekil 79: Kireç taşı oturma basamağı alt yapısı ve kenetlerin detayı.

Erken Bouleuterion'un inşa edildiği alanda dairesel formda ve kuzey yönde yükselmekte olan cavea bölümünü taşıyabilecek bir doğal yamaç ya da tonoz sistemi ise yer almamaktadır. Ancak bu işlevi karşılayabilecek diğer bir alt yapı sistemine ait veriler yapının kuzey kesitinde ve Kuzey Cadde ile batıda yer alan Bouleuterion Caddesi'ne kadar olan alanda görülebilmektedir. Burada 2017 yılından itibaren gerçekleştirilen kazı çalışmalarında dairesel cavea planına uygun olarak ışınsal bir şekilde genişleyerek dış cepheye doğru uzanan duvar kalıntıları gün ışığına çıkarmıştır (Şekil 80).

[257] Kırlangıç kuyruğu kenet tipi ve diğer Antik Çağ kenet tipleri için Bkz. Bingöl., (2004) s.233-237

Şekil 80: Smyrna Antik Kenti grid sistemi içerisinde Erken Smyrna Bouleuterionu Rölöve Çizimi (Çiz. H. Göncü).

Çiz. H. Göncü

Oldukça sık aralıklarla inşa edilmiş bu duvarlar orkestradan başlayıp cavea ile birlikte genişleyerek birbirlerine paralel ve oturma basamaklarının planına uygun bir şekilde yükseldiği anlaşılmaktadır. İnşasında yoğun kireç harcı kullanıldığı görülebilen bu duvarlar opus incertum[258] tekniktedirler (Şekil 81). Duvarların her biri ortalama 50 cm kalınlığa sahiptir. Ancak merkezde yer alanlardan klimakes hatlarına denk gelenlerin daha geniş inşa edildikleri tespit edilebilmektedir. Cavea bölümünün tam merkezinde konumlanan merdiven basamaklarının alt yapısına ile örtüşen duvarın kalınlığı kuzey yönde yaklaşık 1,60 metreden 2,20 metreye kadar

[258] Opus-incertum duvar tekniği için Bkz. Vitruvius., (II/VIII) s. 37

genişleyerek devam ettiği görülürken kenarlarda yer alanlardan doğudaki 80 diğeri ise 72 cm genişliğe sahiptir.

Şekil 81: Cavea alt yapısına ait ışınsal duvarların görünümü.

Söz konusu kalıntıların yapı taşını ise irili ufaklı andezit ve bazalt cinsi volkanik moloz taşlardan oluşturmaktadır. Çeşitli aralıklarla alanın tamamında gözlemlenebilen bu kalıntılar günümüzde kazı seviyesi olan +12,75 metre kodundan +15,65 metre koduna kadar 2,85 metre yüksekliğe kadar korunmuş bir vaziyette görülebilmektedir. Yapının en kuzeyinde ise bu dikey duvarların dairesel bir çevre duvarıyla sonlandığını gösteren kalıntılar gün ışığına çıkarılmıştır (Şekil 82).

Şekil 82: Cavea dairesel çevre duvarı kalıntılarının konumladığı I1-34 plankaresine ait hava fotoğrafı.

Söz konusu bu dairesel çevre duvarı ile ona organik bir şekilde saplanan ışınsal duvarlar aynı teknikle inşa edilmiş olup kullanılan malzeme cinsi olarak da benzerlik göstermektedir. Bu duvarın ortalama kalınlığı ise yaklaşık 1,70 metre civarındadır. Her iki duvar uygulaması arasında gözlemlenen tek fark kullanılan yapı taşların boyutlarındadır. Çevre duvarında olasılıkla fonksiyonu gereği nispeten daha hacimli ve büyük parçalardan oluşan taşlar tercih edilmiştir (Şekil 83). Oldukça tahrip edilmiş durumda olan bu duvar yaklaşık 1,10 metre yüksekliğe kadar J1/I1-34 plankaresi içerisinde korunmuş durumdadır.

Şekil 83: Dairesel çevre duvarının kuzey cephesinin görünümü.

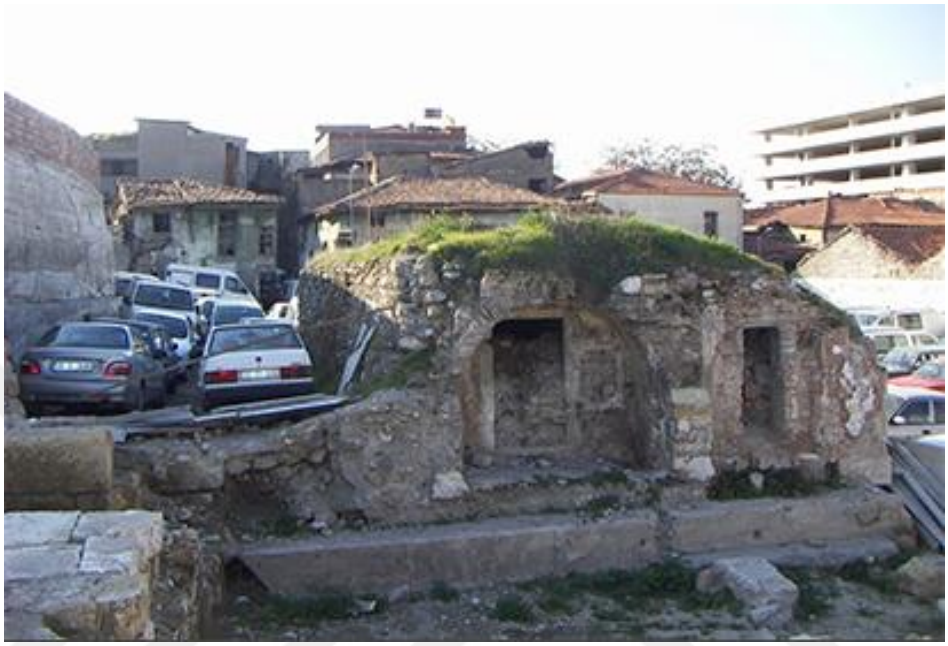

Erken Roma Bouleuterionu'nun alt yapısına ait bu duvar kalıntılarının 177/178 depremi sonrasında inşa edilen Geç Bouleuterion'un arkasında ve arka tonoz duvarının dışında işlevsiz bir şekilde uzun süre korunduğu anlaşılmaktadır. Cavea kalıntılarının alanda sivil yapılaşmaların başladığı Osmanlı Dönemi'nde ise küçük bir taş ocağı gibi kullanıldığı tespit edilebilmektedir. Söz konusu duvarlara ait moloz taşların hem Osmanlı Dönemi konut yerleşimlerinin duvarlarında hem de alanda açılan kuyu ve fosseptik çukuru gibi alt yapı öğelerinin inşasında yoğun bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu kullanımlar içerisinde en dikkat çekici olanı ise Osmanlı Dönemi sonlarına doğru teras duvarının kuzeydoğu köşesine inşa edilen çeşme ve sarnıç[259] yapısıdır (Şekil 84). Söz konusu yapının duvarlarını oluşturan taş öğeler tamamen Erken Roma Bouleuterionu cavea alt yapısına ait olduğu tespit

[259] Söz konusu yapı için Bkz. Ürer, H., Alatepeli, S., Smyrna (İzmir) Agorası'nda Türk Dönemine Ait Su Yapıları, Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları II (Ed. Yolaçan, B. ve diğerleri) Ege Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 267-288

edilmiş olup çeşme yapısının güney kesitinde her iki yapının duvarları iç içe bir şekilde görülebilmektedir (Şekil 85).

Şekil 84: Erken Roma Bouleuterionu cavea bölümünün doğu cepheden 2004 yılındaki görünümü ve Osmanlı Sarnıç/Çeşme yapısı.

Kaynak: Smyrna Antik Kenti Kazı Arşivi

Şekil 85: Osmanlı Dönemi çeşmesinin güney duvarı (arkada) ve ışınsal cavea alt yapı duvarları.

Cavea alt yapısında adeta bir yapı öğesi gibi değerlendirilebilecek diğer unsur ise ışınsal duvar hatlarının her birinin arasında yer alan dolgu topraktır. İçerisinde

yoğun bir şekilde mermer ve kireç taşı yongaları içeren bu dolgu oldukça kumlu bir dokuya sahiptir. Dolgu malzeme üzerine oturma basamaklarının alt yapısını oluşturan sarı kil taşlarının dikey derzlerinin kesişme noktalarının dahi emanet edilebileceği sıkılıkta uygulandığı anlaşılmaktadır (Şekil 86).

Şekil 86: Kil taşı bloklar ve altında konumlanan dolgu toprağın kesit görünümü.

Söz konusu bu dolgunun burada bilinçli bir şekilde oluşturulduğunu destekleyen veriler alanın tamamında in situ duvar kalıntılarının arasında tespit edilebilmektedir. Dolgu toprak içerisinden çoğunlukla İÖ 3. yüzyıldan İÖ 1. yüzyıla kadar uzanan bir aralığa tarihlenebilecek bir seramik yoğunluğu gözlemlenmektedir. Bu dönemin tipik formları olan Megara kaseleri, siyah firnisli seramik kaplar kazı çalışmalarında yoğun bir şekilde ele geçmiştir. Bu kalıntıların yanında yine aynı aralığa tarihlenebilecek pişmiş toprak terra-kotta figürin baş ve gövde parçaları dikkat çeken buluntular arasındadır**.**

Olasılıkla bir akarsu vasıtasıyla deniz kenarına taşınmış olan bu malzemeler, yakınlardaki bir alandan cavea dolgusu için buraya getirilen kumlu toprakla birlikte taşınmış olmalıdır. Bu tespite yönlendiren başlıca neden kazılarda ele geçen seramik malzemelerin birçoğunun yuvarlanma dolayısıyla oldukça aşınmış yüzeylere sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Şekil 87). Ayrıca dolgu içerisinden başta deniz

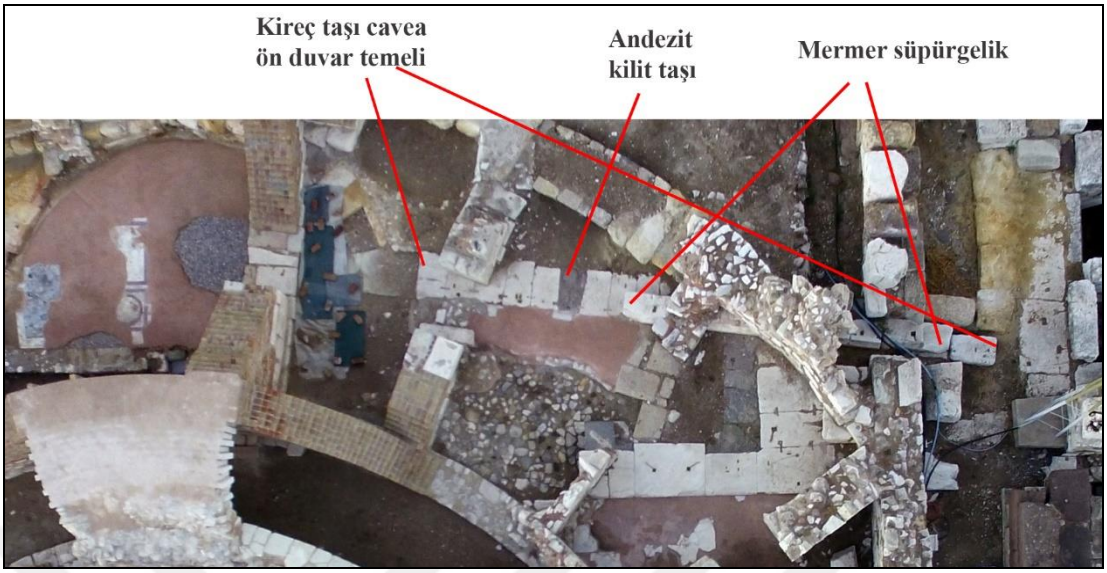
minaresi olmak üzere birçok deniz kabuklusuna ait kalıntıda görülüyor olması kumlu yapıya sahip dolgu toprağın deniz kıyısından alındığı varsayımını doğrulamaktadır.

Şekil 87: Dolgu topraktan ele geçmiş bazı yüzeyleri tamamen aşınmış bazı seramik parçaları.

Cavea bölümünü sınırlayan analemma duvarı ise Yunan Tiyatroları'nda olduğu orkestra merkezine doğru uzanan açılı tarzda planlanmıştır. Ananlemma duvarının uzanımı cephe duvarlarına göre 8° açı yapmakta olup euthynteria seviyesinde in situ olarak alanda görülebilmektedir (Şekil 88). Analemma duvarı temeli çoğunlukla kireç taşı malzemeden oluşmakta olup belli aralıklarla da andezit malzemeden blokların adeta bir kilit taşı gibi yerleştirildiği görülmektedir (Şekil 88).

Şekil 88: Analemma duvarı doğu bölümü ve kalıntılara ait hava fotoğrafı.

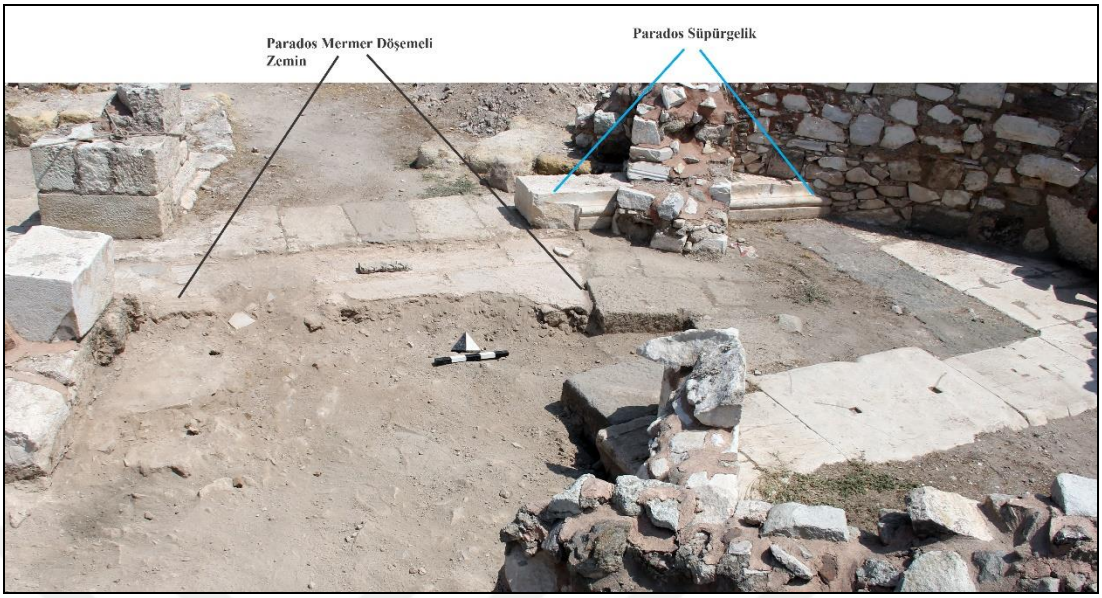
Ortalama 85-90 cm genişliğine sahip olan bu temel duvarlarına ait bloklar ayrıca oturma sıralarının kireç taşı alt yapı bloklarında da olduğu gibi yatay yönde kırlangıç kuyruğu tarzda kenetlerle birbirlerine bağlanarak statik anlamda da ek olarak kuvvetlendirilmiştirler (Şekil 89).

Şekil 89: Kenet yuvalarına ait detay fotoğrafları.

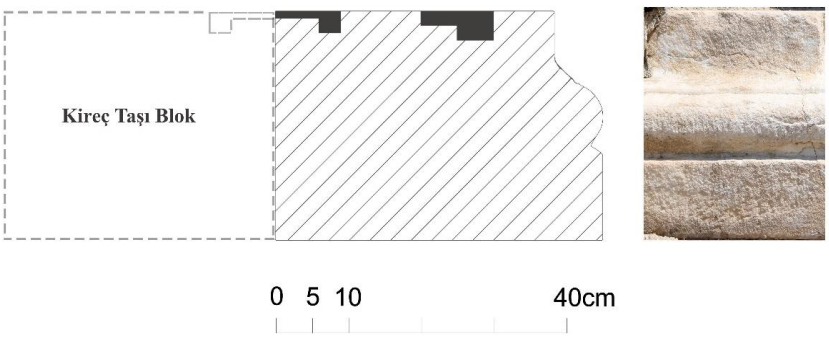
Söz konusu bu hattın üzerinde ise bugün bir bölümü in situ olarak uzanan mermer bloklar yer almaktadır. Yapının doğu kanadında oldukça iyi koruna gelmiş bu kalıntıların eni 35 cm genişliğinde olup, analemma doğu kanadında yaklaşık 6,5 metre boyunca takip edilebilmektedir. Zeminden 31 cm kadar yükselen bu blokların koridora bakan cepheleri ise süpürgelik olarak işlenmiştir ve kesintisiz bir profil halinde uzandığı anlaşılmaktadır. Bu seviyeden sonra söz konusu kalıntıların üzerinde ise günümüzde in situ bir kalıntı gözlemlenmemektedir (Şekil 90).

Şekil 90: Mermer süpürgelik bloğunun konumu, M1.31 plankaresi.

Yaklaşık 45 cm genişliğe sahip bu mermer hattın arkasında ise 35 cm genişliğinde kireç taşından 2. bir hat daha yer almaktadır (Şekil 91). Üzerinde yer alan Geç Bouleuterion tonoz duvarı kalıntıları dolayısıyla sınırlı bir şekilde gözlemlenen bu hatta da yer yer andezit bloklarında kullanıldığı görülebilmektedir. Temel seviyesine ait oldukça güçlü bu kalıntılar birlikte cavea analemma duvarının hem parodosa bakan duvar cephesini, hem de cavea kenarlarında yer alan merdiven basamaklarını taşıyan alt yapıyı oluşturmaktadırlar.

Şekil 91: Analemma duvarı temel seviyesi üstünde konumlanan kalıntıların kesit çizimi.

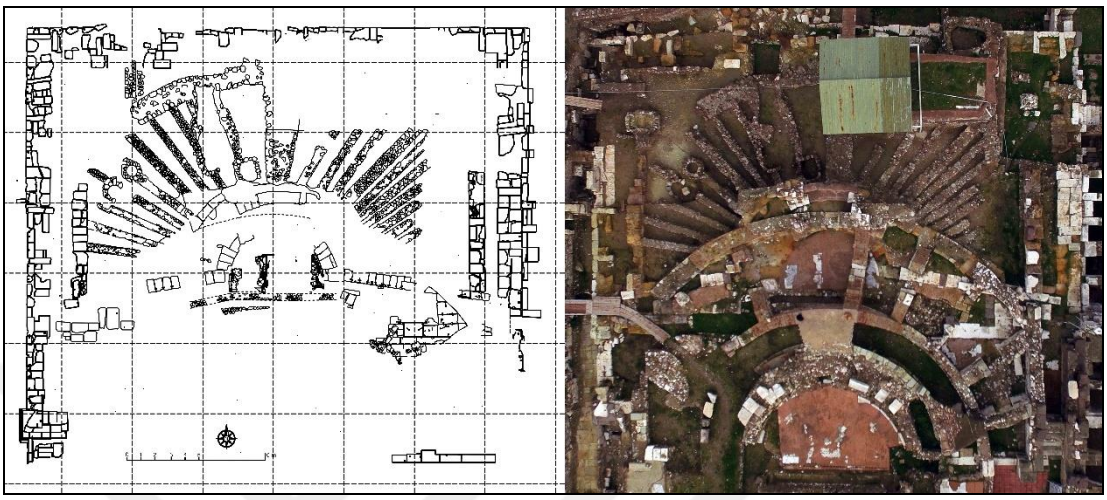

Çiz. H. Göncü

Oturma sıralarının batı kanadı ise kazı alanında tahribin oldukça arttığı bir bölümde yer almaktadır. Bu noktada cavea taşıyıcı duvarlarının sadece bir kısmı

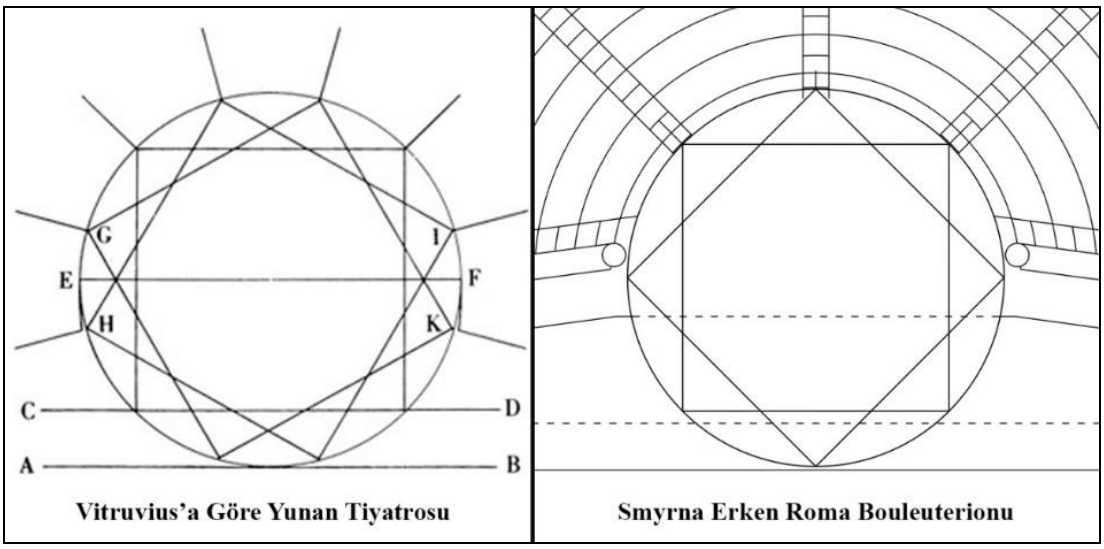
korunmuş durumdadır. Bu seviyeden sonra sadece binanın üzerine oturduğu terasın ve analemma duvarının bazı temel kalıntıları gözlemlenebilmektedir (Şekil 92).

Şekil 92: Erken Roma Bouleuterionu rölöve çizimi ve alanın havadan görünümü.

Cavea planı bir bütün olarak ele alındığında Vitruvius'un Yunan Tiyatroları[260] başlığında sıraladığı geleneksel plan prensiplerine önemli ölçüde uyulduğu anlaşılmaktadır (Şekil 93).

Şekil 93: Vitruvius'un aktarımlarından yola çıkarak hazırlanmış çizim ile tanımlamaların Smyrna Erken Roma Bouleuterionu'na uygulamasına ait çizimlerin karşılaştırılması.

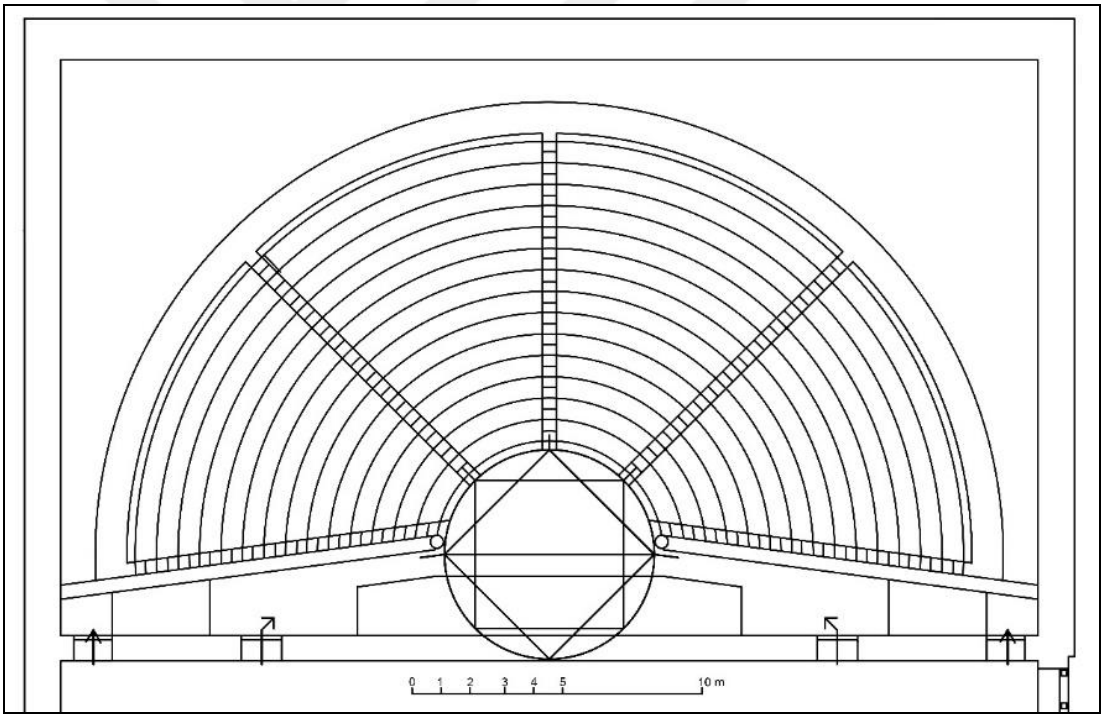

Çiz. H. Göncü

[260] Vitruvius, V, VII

Vitruvius'un önerdiği şablonun[261] Erken Roma Bouleuterionu'na uygulanması ile yapının merkezi konumunda orkestranın yer aldığı anlaşılmaktadır. Yine bu tanımlamalardan yola çıkarak orkestranın çevresini kuşatan bir tam dairenin içerisine onunla kesişen iki adet kare konumlandırılabilmektedir. Bu sayede öncelikli olarak oturma sırlarının düzeni ve cavea eşit boyutta kerkides dilimlerine bölecek olan merdiven basamaklarının konumunun şablondaki gibi belirlenebildiği önerilebilmektedir. Ayrıca elde edilen bu plan şeması ile hem parodosların yöneliminin belirlendiği hem de cavea bölümünün yarım daireden biraz fazla olmasını sağlayan merkezden dışa doğru uzanan açılı formu (toynak formu) elde edilebilmiştir (Şekil 94).

Şekil 94: Smyrna Erken Roma Bouleuterionu'nun Vitruvius şemasıyla birlikte restitüsyon çizimi (Çiz. H. Göncü).

Çiz. H. Göncü

Cevea alt yapısı ve oturma basamaklarına dair mevcut kalıntılar içerisinde korunmuş en yüksek öğe K1-33 plankaresi içerisinde konumlanmaktadır. +15,25 metre seviyesinden itibaren gözlemlenen bu kalıntılar yapının kil taşı alt yapısına

[261] Vitruvius şemasının Yunan ve Roma Tiyatro uygulamaları için ayrıca bkz. Sear, B. F., Vitruvius and Roman Theatre Desing, American Journal of Archaelogy, Vol. 94, No.2, 1990, pp. 249-258.

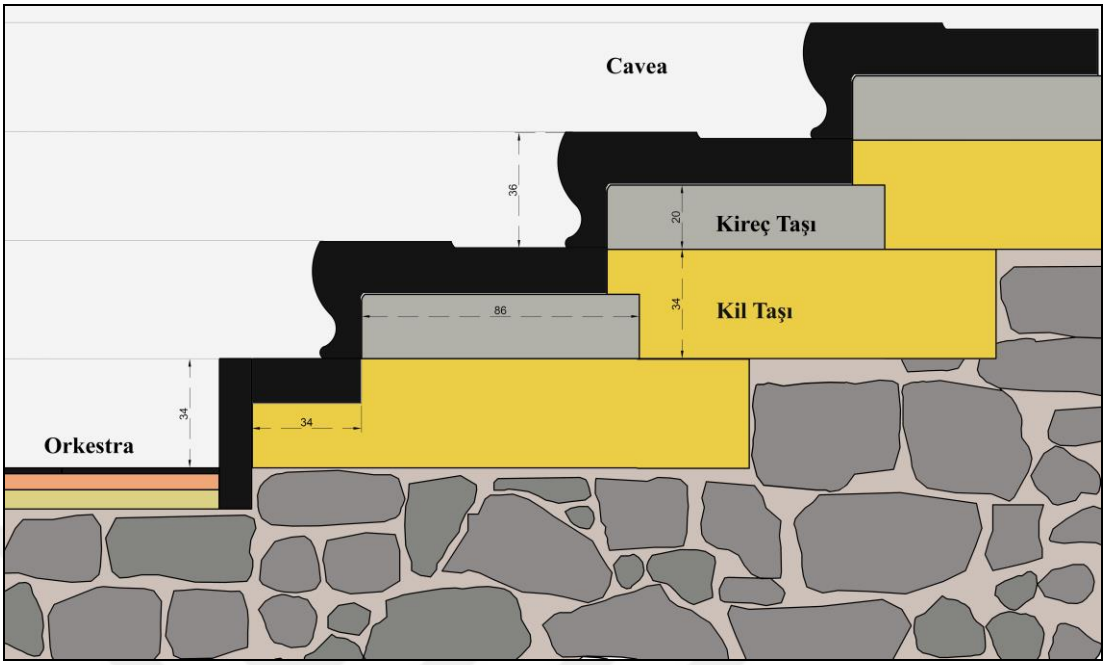
aittirler. Söz konusu bu kalıntıların yerleşim düzenleri ve orkestraya olan mesafelerine göz önüne alındığında oturma sıralarından 4.'süne ait oldukları anlaşılmaktadır (Şekil 95).

Şekil 95: Basamak şeklinde yükselen kil taşı alt yapı blokları.

Kil taşı blokların her biri ortalama 34 cm yüksekliğe sahiptir. Mevcut kalıntılardan bu blokların cepheye bakan yüzeylerinin alt bölümünde içeriye doğru yaklaşık 10 cm derinliğinde ve 20 cm yüksekliğinde girinti yaptığı görülebilmektedir. Söz konusu kalıntılardan 3. basamak sırasına tekabül eden bölümde in situ kalıntılardan bu girintilerin bir önceki basamağın üzerinde konumlanan kireç taşı blokların yerleştirilmesi için hazırlandığı düşünülmektedir. Kil taşı bloğun çıkıntı şeklinde üstte kalan 14 cm yüksekliğindeki bölümünü ise her ne kadar in situ bir kalıntı yer almasa da kuvvetle muhtemel kireç taşı zeminin üzerine gelecek mermer oturma basamakları dayanmaktadır (Şekil 96).

Şekil 96: Cavea basamakları alt yapılarına dair olası kesit krokisi.

Çiz. H. Göncü

Bu verilerden yola çıkarak oturma basamakları ve orkestra arasında 34 cm yüksekliğinde bir parapet duvarı yer almaktaydı. Böylelikle ilk oturma basamağı sırasının üst seviyesi orkestra seviyesinden yaklaşık 68-70 cm yukarıda başladığı ön görmek mümkün olmaktadır (Şekil 96).

Erken Roma Dönemi Bouleuterionu cavea bölümü inşa özellikleri genel olarak değerlendirildiğinde ilk dikkat çeken unsur binanın yamaç bulunmayan arazide dörtgen podyum benzeri düzenlenen bir teras üzerinde yükseliyor olmasıdır. Söz konusu +12,98 metre seviyesine kadar yükselen teras sayesinde +13,91 metre seviyesinde olan Agora avlusuyla Bouleuterion alanı arasındaki kot farkı yaklaşık olarak 90 cm kadar düşmektedir. Bu noktadan sonra ise yapının dairesel planlı cavea bölümünün oluşturulabilmesi amacıyla ışınsal duvarlar ve dolgu topraktan oluşan bir alt yapı oluşturulmuştur. Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemi Bouleuterion mimarisi gözden geçirildiğinde bu şekilde podyum benzeri bir teras üzerinde yükselen başka bir Bouleuterion binası örneği henüz bilinmemektedir. Ancak düz bir arazide yapay bir dolgu üzerinde inşa edilen caveaya sahip Bouleuterion örnekleri bulunmaktadır. Bu anlamda en erken Priene Bouleuterion'unda kısmen yapay dolgu uygulandığı bilinmektedir. Priene Ekklesiasterionu cavea bölümü kuzey kenarında

yer alan oturma basamakları kayalık yüzeye oyularak oturtulmuşken, doğu ve batı kanatları ise moloz ve çakıl taşlardan oluşan yapay bir dolguyla desteklenmiştir.[262] Ancak Smyrna Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'nun dairesel cavea plan düzeni göz önüne alındığında onunla kıyaslanabilecek Batı Anadolu'da Bouleuterion yapıları Miletos, Teos, Stratonikeia, Aizanoi ve Troia/İllion Bouleuterionları'dır (Ek 1 Tablo 4 A-B).

Yarım daire planlı caveaya sahip Bouleuterionlar içerisinde en erken örnek İÖ 175-163 arasına tarihlenen Miletos Bouleuterionu'dur (Ek 1 Tablo 4A). Agora ve liman arasında yer alan düzlükte inşa edilmiş olan yapının dairesel bir şekilde yükselen cavea bölümü dolgusu Smyrna örneğine benzer bir şekilde kahverengi gözenekli kireç taşı malzemeden oluşmaktadır.[263] Diğer bir örnek ise Geç Hellenistik/Erken Roma Dönemi'ne tarihlenen Troia/İllion Bouleuterionu'dur (Ek 1 Tablo 1 4A). İÖ 1. yüzyıl sonlarında Augustus Dönemi'nde çeşitli tadilatlar gördüğü bilinen yapının[264] dairesel formlu cavea bölümü düz bir arazide yapay dolgu üzerinde yükselmektedir.[265]

Bir diğer örnek ise İS 1. yüzyıl sonlarında bugünkü görünümüne kavuştuğu düşünülen Teos Bouleuterionu'dur (Ek 1 Tablo 4B)[266]. Binanın dairesel formlu cavea bölümü yine düz bir alanda yükselmektedir, ancak iyi korunmuş durumda olan oturma sıralarının alt yapısı hakkında henüz kesin bir yargıya varılmamıştır[267]. Ancak mevcut kalıntılar ve Hellenistik Dönem içerisine tarihlenen erken inşa evresi[268] göz önüne alındığında büyük olasılıkla yapay dolgu uygulanarak inşa edilmiş olmalıdır. Cavea mermer oturma basamaklarının altında gözlemlenen kireç taşı bloklar ve onların da altında görülebilen moloz taş malzeme uygulanması Smyrna Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'na ile oldukça benzemektedir.

Dolgu cavea uygulamasına sahip diğer bir meclis binası da Stratonikeia Bouleuterionu'dur. İS 1. yüzyıl başlarında planlandığı anlaşılan yapı 7 basamaklı bir krepidoma üzerinde yükselmektedir (Ek 1 Tablo 4B). Yapının cavea alt yapısı yüzeyleri tıraşlanmış irili ufaklı şist benzeri taşların istiflenmesi ile oluşturulmuş bir

[262] McDonald, s. 88
[263] Knackfuss, s. 35
[264] Balty, s.457
[265] Rose, s. 218
[266] Kadıoğlu, ve Özbil., s 12.
[267] Çalışkan, s.129
[268] Kadıoğlu, ve Özbil, s.12

dolgudan ibarettir.[269] Yapının mermer oturma sıralarının arada başka bir malzeme bulunmaksızın bu dolgunun üzerine yerleştirildiği görülmektedir. Son örnek ise Aizonoi Bouleuterionu'dur (Ek 1 Tablo 4B). Binanın cavea alt yapısı yine yamaç bulunmayan bir arazide dolgu ile oluşturulmuştur. Cavea mermer oturma basamakları ise bu alt yapının üzerinde konumlanan moloz taşlar ve kaba harç ile oluşturulmuş blokajın üzerine yerleştirilmişlerdir.[270]

Smyrna Bouleuterionu'nun dikkat çeken bir diğer karakteristik özelliği ise analemma duvarının Yunan Tiyatroları'nda olduğu gibi açılı bir şekilde (üç çeyrek) orkestraya uzanıyor olmasıdır. Yunan Tiyatro yapılarını Roma Dönemi tiyatrolarından ayıran temel özelliklerden bir olan bu anlayış[271] Hellenistik Dönem'den itibaren gerek dörtgen, kavisli[272] gerekse dairesel planlı oturma düzenine sahip birçok toplanma mekanında da görülen bir ayrıntıdır. Hellenistik ve Erken Roma Dönemi içerisinde inşa edilen dairesel oturma planlı Teos, Stratonikeia, ve Patara Bouleuterionu'nda (Ek 1 Tablo 4B) [273] da görülen bu özellik Roma Mimarisinin Anadolu Coğrafyasında artan etkilerinin bir sonucu olarak İS 2. yüzyılın ikinci yarsından itibaren inşa edilen meclis yapılarda ise görülmemektedir.

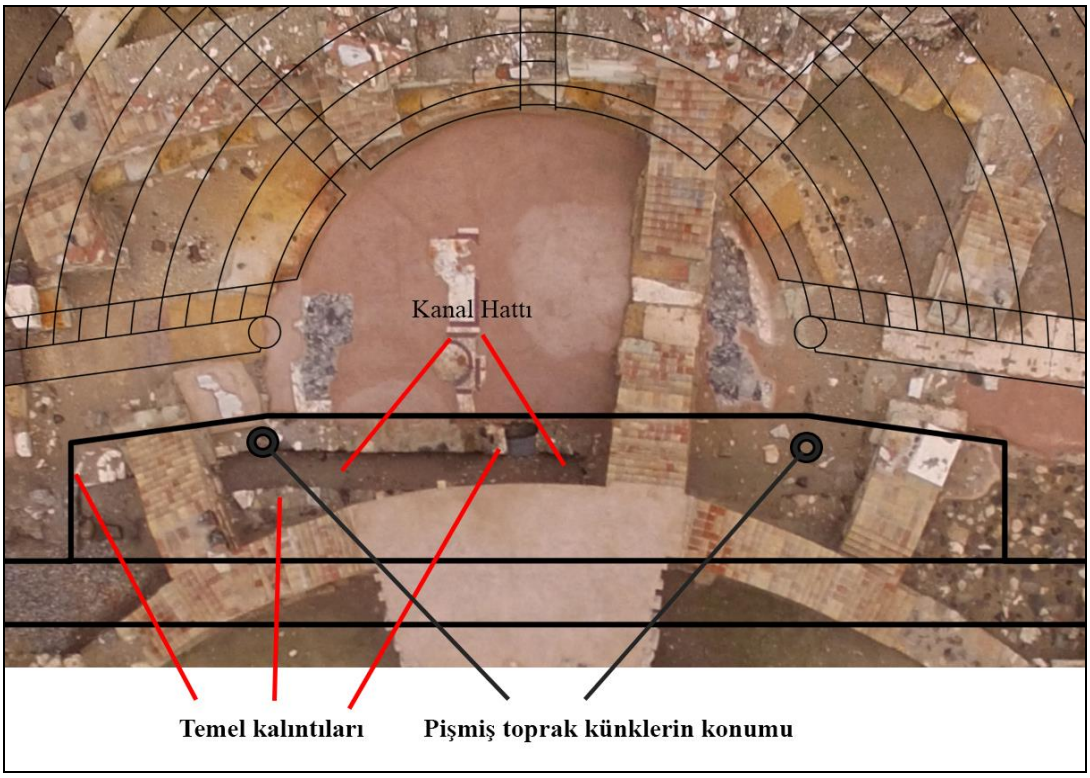
4.1.2.3. Pulpitum

Orkestra bölümünün güneyinde yer alan sınırlı sayıdaki kalıntıdan bu noktada konuşmacılar için yükseltilmiş bir pulpitum bölümünün olduğu anlaşılmaktadır[274]. Bugün alanda sadece platformun orkestra ile kesiştiği noktayı gösteren süpürgelik hattına ait mermer silmeler ve yapının temeline ait olabilecek duvar kalıntıları görülebilmektedir. Söz konusu temel duvarları orkestra ile paralel bir şekilde uzandıktan sonra parodos koridorunun başladığı noktada açılı bir şekilde koridorla birlikte uzanmaktadır. Kalıntılar birlikte değerlendirildiğinde Pulpitum bölümünün en azından planın ortaya çıktığını düşünmekteyiz (Şekil 97). Temel seviyesinde iki

[269] Söğüt, (Eskihisar), ss. 60-63
[270] Taşkıran., s.437
[271] Yunan ve Roma tiyatroları cavea mimarisi arasındaki temel farklılıklar için Bkz. Vitruvius., V/VI ve VII
[272] Dörtgen planlı bouleuterionlardaki uygulama için Bkz. Ek 1 Tablo 1A-B, Eğrisel plan uygulaması için bkz. Ek 1 Tablo 1 B-C.
[273] Patara Bouleuterionu mimarisi için Bkz. Korkut, T., ve Grosche, 2007
[274] Bouleuterion binalarında konuşmacılar için ahşap veya taştan yükseltilmiş alanı tanımlarken Bema sözcüğü sıklıkla geçmektedir. Tanımlama için Bkz. Mcdonald, W.A, s. 273

hat halinde uzanan duvarlar yaklaşık 45'er cm kalınlığa sahip olup iki duvar hattı arasında yaklaşık 50 cm genişliğinde bir açıklık kalmaktadır. Söz konu bu boş alanın kanal benzeri bir işlevine sahip olabileceğine dair alanda bazı kalıntılar gözlemlenmektedir.

Şekil 97: Pulpitum'un konumlandığı alanın hava fotoğrafı üzerine tahmini plan şemasının aplikasyonu.

Çiz. H. Göncü

Söz konusu duvarlardan orkestraya yakın olanın her iki köşesinde de yaklaşık 20 cm çapa sahip dikey bir şekilde yerleştirilmiş pişmiş toprak künkler konumlanmaktadır. Bu nedenle kanal benzeri açıklığın yapının döşemelerinde bir şekilde toplanabilecek suyun drenajı ile alakalı bir fonksiyona sahip olabileceği öngörülebilmektedir (Şekil 98). Bu uygulamanın bir benzeri de Parion Tiyatrosu pulpitum bölümünün drenajı için uygulanmıştır[275].

[275] Başaran, C., Ertuğ, H. E., The Architecture of Parion's Theater, Pozitif Matbaa, 2018, s.48

Şekil 98: Pulpitum'un batı köşesinde konumlanan pişmiş toprak künk.

Konuşmacıların cavea bölümünde yer alam izleyicilere rahat bir şekilde hitap edebilmesi için orkestradan yüksek bir şekilde planlandığı anlaşılan Pulpitum'un, yalnızca temel seviyesinde kalıntılarla formu önerilebilen Smyrna Erken Roma Dönemi Bouleuterionu dışında bir örneği de ilerde kendi bölümünde ele alınacak olan Smyrna Geç Roma Bouleuterion'unda da orkestranın güneyinde 70 cm yüksekliğinde bir platform olarak yapının I. Evre kalıntılarında tespit edilebilmektedir. Batı Anadolu'da ise en yakın örneği Teos, Troia/İllion Bouleuterionları'nda iyi bir şekilde tespit edilebilmektedir. Teos Bouleuterionu'nda pulpitum orkestranın önünde düz bir hat halinde uzanmaktadır. Konuşmacıların bu 1 metre genişliğindeki yükseltilmiş alana parodos koridorlarından Pulpitum'un her iki köşesinde yer alan basamaklarla ulaşabilmekteydiler.[276] Troia/İllion'da ise ön duvardan yapıya açılan merkezdeki iki kapının arasında 4 metre uzunluğunda ve 1,50 metre genişliğinde bir podyum orkestranın önünde konumlanmaktadır.[277]

4.1.2.4.Duvarlar ve Cephe Özellikleri

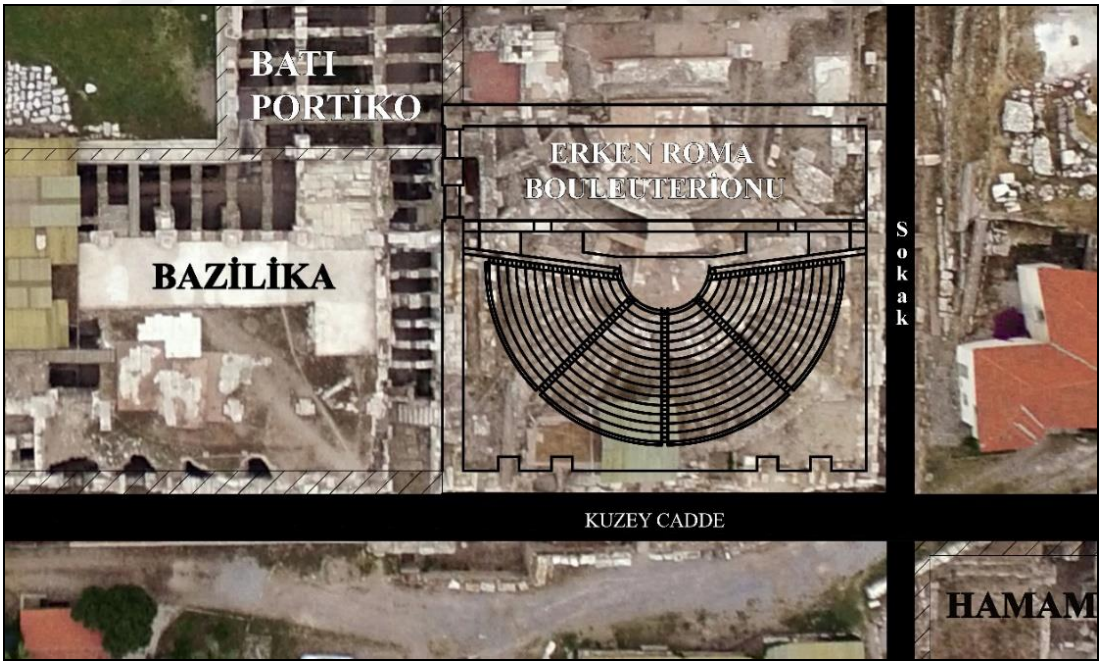
Erken Roma Bouleuterionu'nun cepheleri ele alınırken yapının Agora ve Agora'nın civarında yer alan çağdaşı olabilecek diğer yapılar ile öncülü (Hellenistik)

[276] Çalışkan, s.151
[277] Balty, s.455

bina ile birlikte değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Çünkü anlaşılan Smyrna Bouleuterion yapıları Hellenistik Dönem'den itibaren Agora ile her daim bir ilişki içerisindedir. Bu nedenle bu yapıların gelişimi ve mimarisi de Agora alanı ile bir bütünlük içerisinde seyretmiştir.

Erken Roma Bouleuterionu'nun kuzeyinde ve batısında yapıya paralel uzanan Batı Bouleuterion Caddesi ve Agora Kuzey Cadde yer almaktadır. Her iki caddenin kesiştiği yerin kuzeybatısında ise Roma Dönemi hamam kompleksi konumlanmaktayken, yapının batısında ve kuzeyinde hangi yapılarla komşuluk ilişkisi içerisinde olduğu henüz bilinmemektedir. Erken Roma Bouleuterion yapısının doğusunda ise genel anlamda Agora'nın kuzeybatı köşesi yer almakla birlikte, günümüzde Roma Bazilika'sı olarak tanımladığımız yapı konumlanmaktadır (Şekil 99). Yapının son cephesi olan güneyde ise mevcut izlerden yola çıkarak ilk değerlendirmelerde Erken Bouleuterion ile ilişkili bir ön salon ya da avlulu bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 99: Erken Roma Bouleuterionu sınırları ve diğer yapıların konumları

Çiz. H. Göncü

Temel seviyesindeki izlerden en az 36,20 x 9,10 metre ölçülerinde bir alana yerleştiği öngörülebilen avlulu yapı oldukça sınırlı sayıda kalıntı ile temsil

edilmektedir. Mevcut verilerden söz konusu bu yapının Geç Roma Dönemi'nde alanda inşa edilen yeni Bouleuterion'a yer hazırlamak için neredeyse tamamının sökülmesini gerektiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle yapının sınırlarına dair az sayıdaki bulgu haricinde görünümü ve işleviyle ilgili yeterli veriye ulaşmak bugün için mümkün olmamaktadır.

Şekil 100: Ön yapıya ait olabilecek mermer stylobat bloklarının güneyden görünüşü.

İn situ olarak korunmuş olan cephe elemanları ele alındığında yapının dış duvarına ait bu kalıntıların neredeyse tamamı Erken Bouleuterion'un üzerinde konumlandırıldığı teras duvarına ait kalıntılardır. Bouleuterion euthynteria seviyesinin de altında korunmuş bu terasa ait duvarlar ortalama 170-180 cm kalınlığa sahiptirler. Söz konusu bu terasın caddelere bakan cephelerinde kesinttisiz bir şekilde devam eden eşit aralıkta yükseklikliere sahip blokların kullanıldığı görülmektedir. Böylelikle terasta Antik Dönem duvar örgü tekniklerinden *atkılı-isodomik* örgü[278] biçiminin uygulandığı görülmektedir (Şekil 101).

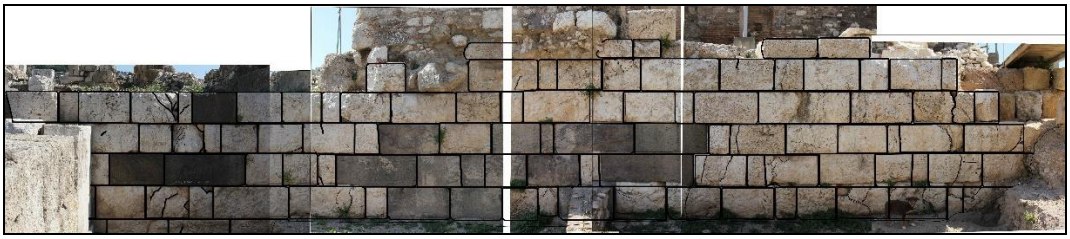
[278] Antik Çağda görülen duvar tipleri ve örgü sistemleri için Bkz. Çördük, A. Yunan ve Roma Yapı Teknikleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir, 2006.

Şekil 101: Erken Roma Bouleuterionu kuzeydoğu cepheden görünümü ve teras duvarlarının sınırları.

Teras duvarlarının inşasında Agora'nın Erken Roma Dönemine tarihlenen diğer yapılarında da olduğu gibi kireç taşı bloklar kullanılmıştır. Cephelerde özellikle temele yakın bölümlerde ise erken yapılardan devşirilmiş az sayıda andezit bloğun da kullanıldığı gözlemlenmektedir (Şekil 102). Bu duvarların içinde dolgu malzemesi olarak tıpkı oturma basamakları altyapısında da olduğu gibi kiltaşı bloklar kullanılmıştır.

Şekil 102: Teras duvarının Agora Kuzey Caddeye bakan doğu bölümü.

Yapının kalıntıları Agora ile birlikte değerlendirildiği zaman Erken Roma Bouleuterionu'nun inşasının tek başına gerçekleşen bir yapı faaliyeti olmadığını söylemek mümkündür. Olasılıkla yapının inşasının sonlarına doğru uzanan süreçte Hellenistik Bouleuterion'un söküm işlemlerine de başlanılmıştır. Ayrıca bu

faaliyetlere paralel Agora'nın kuzey stoasının genişletilmesi ile 3. ve 4. galerilerin de eklenerek stoanın bir bazilikaya dönüştürülmesi aynı süreç içerisinde olmuştur.[279] Bunun dışında 4 galerili bir forma kavuşan Kuzey Stoa üzerinden Agora ile Bouleuterion'un Hellenistik Dönem'den gelen bağlantısını yeniden sağlayacak olan geçiş koridoru ve Bazilika'nın üst katlarına çıkacak merdivenleri inşa edebilmek adına Kuzey Stoanın batısında yer alan Hellenistik caddenin üzerine de kemerler inşa edilerek bu yapının batı yönde de genişletilmesi sağlanmış görünmektedir (Şekil 103).

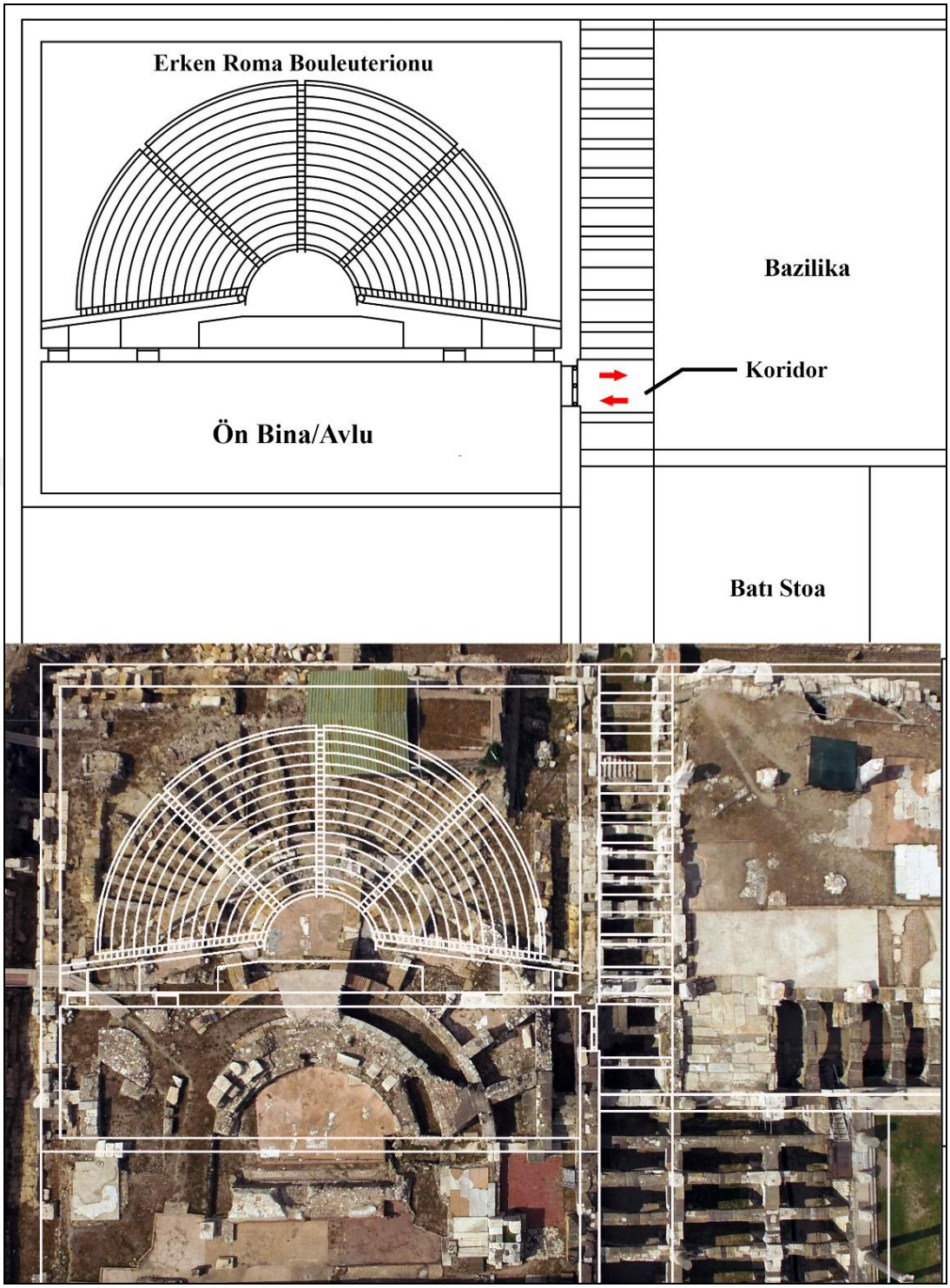
Şekil 103: Bazilika ve Erken Roma Bouleuterionu birleştiren kemerler ve Hellenistik Agora Batı Sokak.

Bu faaliyetlerle birlikte Roma Bazilikası ile komşu bir yapı olarak yükselen Erken Roma Bouleuterionu doğu cephesinin tamamını da bu yapı ile paylaşmaktadır. Günümüzde bu cepheye dair gözlemlenen kalıntılar çoğunlukla 1,80 metre kalınlığa sahip teras duvarı hattına aittir. Bunun yanında bu cepheyi önemli kılan asıl özellik ise bu dönem Bouleuterion kompleksine tespit edilebilen in situ tek giriş kapısına ait olabilecek kalıntıların burada konumlanıyor olmasıdır (Şekil 104).

[279] Roma Bazilikası yapı evreleri için Bkz. Yolaçan. B. (2013) s.80-95

Şekil 104: Erken Roma Bouleuterionu ve Bazilikaya açılan kapının konumu.

Çiz. H. Göncü

Geç Roma Bouleuterionu'nun inşası sırasında yeniden düzenlenmiş olan cephenin güney bölümünün dış cephesinde 2,40 metre uzunluğundaki kesiti ölçülebilen in situ bir mermer kapı eşiği olduğu görülmektedir (Şekil 105).

Şekil 105: Kapı eşiğinin üstten görünümü.

Söz konusu eşik taşının üzerinin Geç Roma Bouleuterionu doğu cephesinin inşası sırasında bu yapının duvarına ait sonradan eklenen bloklarla kapatıldığı anlaşılmaktadır. Buradaki kapı eşiği kalıntısı ve doğusunda Bazilikaya doğru uzanan kemerlerin üzerindeki kapama blokların düzeni; Erken Roma Bouleuterionu'na Bazilika güney galeri batı kanadından açılan bir geçiş olduğuna işaret etmektedir (Şekil 106).

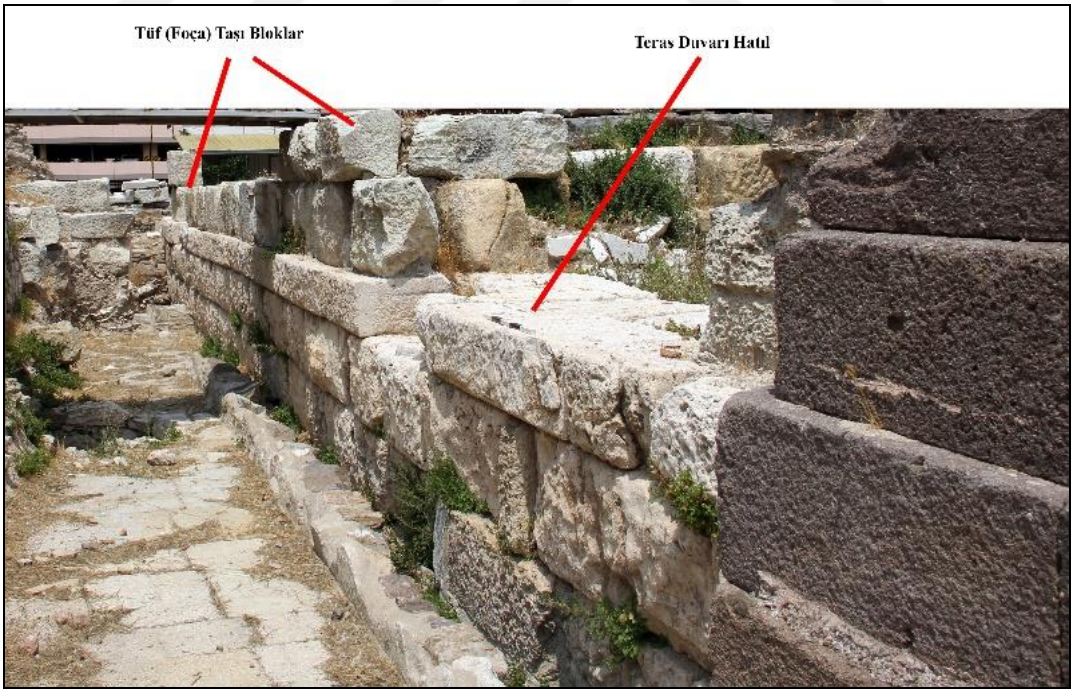
Şekil 106: Bazilika yönünden kapı eşiği ve yönelimi.

Eşik taşının doğu bölümünün merkezinde ahşap kapı sövesinin yerleştirilmesi için oluşturulmuş 18x18 cm ölçülerinde bir yuva yer almaktadır. Bu sayede çift kanatlı olarak tasarlanmış olduğu anlaşılan kapının yönelim olarak da Bazilikadan Erken Roma Bouleuterionu'na açılacak şekilde planlandığı tespit edilebilmektedir (Şekil 105).

Yapının bir diğer cephesi olan batı cephesi ise güneyde yer alan Faustina Caddesi'nden[280] başlayıp Agora Kuzey Caddeye kadar uzanan ve yaklaşık 1,70 metre genişliğinde bir bölümü ölçülebilen Bouleuterion Batı Sokağa bakmaktaydı. Cepheye dair günümüzde gözlemlenebilen in situ kalıntılar, çoğunlukla yine Bouleuterion'un üzerinde konumlandığı teras duvarına aittir. Bu duvar kalıntıları yapının diğer cephelerinde de olduğu gibi ortalama 1,80 metre genişliğinde ve atkılı isodomik tarzda örgü sistemine sahiptirler (Şekil 107). Cephe hattını oluşturan kireç taşı duvar örgüsünün iç dolgusunu ise yine kiltaşı blokların kullanıldığı görülmektedir.

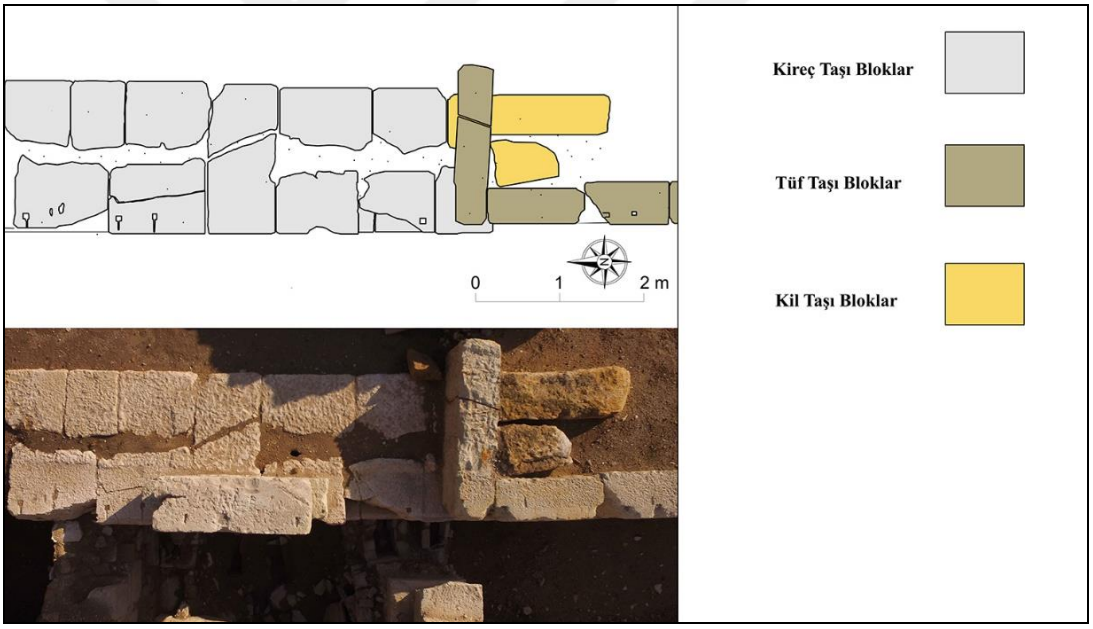
Şekil 107: Batı caddeden teras duvarının görünümü.

[280] Smyrna Agorası ile bağlantılı antik cadde ve sokaklar için Bkz. Ersoy, (İskender) s. 19

Cephede teras duvarının yaklaşık 32 cm yüksekliğinde, yatay bir hatıl şeklinde tasarlanmış bloklara sonlandığı görülebilmektedir (Şekil 107). Yapının diğer cephelerde de kesintisin bir şekilde +12,98 metre seviyesinde uzandığı anlaşılan bu hatıldan sonra ise cephe örgüsünde kullanılan malzemenin cinsinin değiştiği anlaşılmaktadır. Bu noktadan itibaren duvar cephelerinde yapı taşı olarak tüf taşı (Foça Taşı) bloklar tercih edilmiştir. Bunun yanında teras duvarlarında uygulanan kiltaşı dolgu malzemesi kullanımına ise devam edildiği görülmektedir (Şekil 108). Olasılıkla yapıyı taşıyacak oldukça dayanıklı kireç taşı malzemeden güçlü bir teras duvarı inşa edilmiş, üst katlara doğru ise daha hafif ve kolay işlenebilir malzemenin kullanılması yeterli bulunmuş olmalıdır.

Şekil 108: Batı cephede kalıntıların birlikte gözlemlendiği duvarın hava fotoğrafı ve plan çizimi.

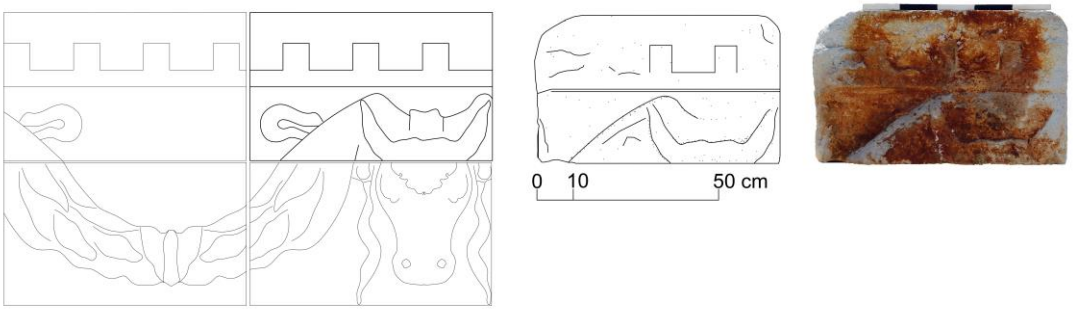
Çiz. H. Göncü

Cephenin üst seviyelerine ait tüf taşı bloklardan bir bölümü ise batı cadde üzerine devrilmiş şekilde 2014-2015 yıllarında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında[281] gün ışığına çıkarılmıştır. Bu blokların bir bölümünün ise geç yapılaşmalarda kullanıldığı caddenin batısında yer alan kesitte yer alan kalıntılardan da

[281] Bouleuterion batı caddesi kazıları için Bkz. Ersoy. A., ve Diğerleri., Antik/Smyrna 2014-2015, 38. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara, 2016, s. 303

anlaşılmaktadır. Çoğunlukla dörtgen duvar cephe bloklarının ele geçtiği Bouleuterion Batı Sokak kazılarından bir adette Bouleuterion'un üst yapısına ait olabilecek, cephesi 40 x 67 cm ölçülerinde bir blok ele geçmiştir. Bloğun üst bölümünde *geisipodes (diş sırası)* izleri görülmekte olup friz olarak değerlendirebileceğimiz alt kısmında ise bir *bukephalion* ile *girland* kabartmaları olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 109/110).

Şekil 109: Bukephalion ve girland kabartmalı mimari bloğun cephe görünümü ve çizimleri.

Çiz. H. Göncü.

Şekil 110: Bukephalion ve griland kabartmalı mimari bloğun diğer bölümleriyle birlikte olası restitüsyon denemesi.

Çiz. H. Göncü

Söz konusu cephe elemanının restitüsyonu tamamlandığında yapının üst kat saçaklıkta geisipodes ve frizin varlığı önerilebilmektedir. Bu kalıntı aynı zamanda üst cephede kullanılan diğer yapı taşları gibi tüf/foça taşı malzemedendir

Batı cephede çatı ve taban suyunun iletimi ile ilgili olabilecek çeşitli kalıntılarda gözlemlenmektedir. Bunlardan ilki cephenin güney bölümünde gözlemlenen dikey oluktur. Cephe duvarına yekpare bir şekilde açıldığı görülen kalıntının derinliği 25 cm genişliği ise 27 cm civarındadır (Şekil 111). Yapının önünde yer alması muhtemel ön avlunun kuzeybatı köşesine denk gelen bu kalıntı, olasılıkla bu yapının çatısında veya üstünün bir bölümünün açık olması durumunda ise zemininde birikebilecek yağmur suyunun cadde kenarında konumlanan drenaj kanalına iletmekte kullanılmış olmalıdır.

Şekil 111: Oluğun konumu ve cepheden ve üstten görünümleri.

Cephede gözlemlenen bir diğer su iletim yapısı ise teras duvarının güney köşesinde konumlanan kanaldır. Hellenistik Dönem cephelerinde de bahsettiğimiz doğu-batı hatta uzandığı gözlemlenen bu yapı andezit bloklardan oluşmaktadır. Hellenistik Bouleuterion'un iptalini ardından bu yapının cephe duvarının ardında

kuzey-güney uzanan Roma Dönemi su iletim sisteminden[282] yukarıda bahsedilmişti. Söz konusu bu 30 x 70 cm ölçülerindeki kanal olasılıkla söz konusu Roma kanallına kadar bina temelinde uzanan ve drenajı ile alakalı bir fonksiyona sahip olabileceğini düşündürmektedir (Şekil 112). Alanda benzer amaçla inşa edilmiş drenaj kanalının güneyde Mozaikli Salon[283] altında da tespit edilmiş olması bu fikri destekler niteliktedir. Ancak alanda kazı yapmaksızın kesin bir kanıya varmak bugün için mümkün görünmemektedir. Söz konusu bu kanal Geç Roma Dönemi Bouleuterionu zamanında da batı cepheyle birlikte olasılıkla fonksiyonunu koruyarak günümüze ulaşmış olmalıdır.

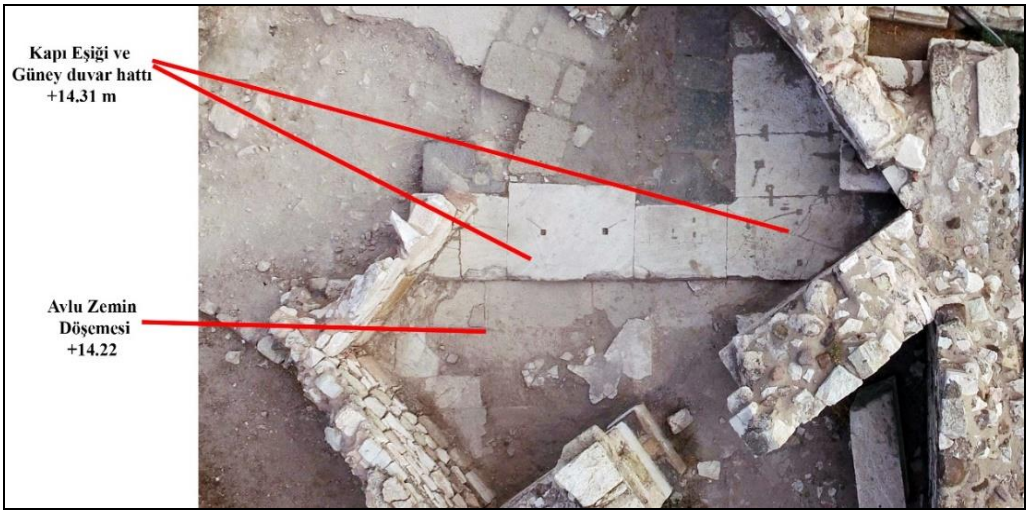
Şekil 112: Teras duvarının güney sınırı (solda) ve andezit kanal hattı batı cephesi.

Yapının güney cephesine ilişkin ise alanda sınırlı sayıda kalıntı yer almaktadır. Ancak yapının ön cephesini oluşturması nedeniyle güney cephenin çözümlenmesi önem arz etmektedir. Günümüzde kazı alanının karolaj sisteminde N1-31 plan karesi ile M1-31 plankaresi hattında bu cepheye ait kalıntılar nispeten iyi bir şekilde gözlemlenebilmektedir (Şekil 113).

[282] Söz konusu drenaj kanalları için Bkz. Ersoy ve Alatepeli, (Water) s. 37- 46
[283] Roma Dönemi su kanalları için Bkz. Ersoy ve Alatepeli, (Water) s.40

Şekil 113: Güney cephenin doğu bölümünde gözlemlenen mermer duvar kalıntıları.

En yüksek euthynteria seviyesinde olan kalıntılar Geç Roma Bouleuterionu tonoz duvarları altında kalarak günümüze ulaşabilmiştir. Cephe'nin doğu bölümünde daha iyi bir şekilde tespit edilebilen kalıntılar batı bölümde ise özellikle Osmanlı Dönemi yapılaşmaları[284] sırasında tahrip edildiği anlaşılmaktadır (Şekil 114). Ancak cephenin temel seviyesi üzerinde konumlanması gereken yapı taşlarının ise asıl olarak Geç Roma Bouleuterionu'nun inşası sırasında iptal edildiği ve bu elemanların yine geç yapının inşasında devşirilerek kullanıldığı bu yapının ayakta olan özellikle tonoz kalıntılarından anlaşılmaktadır.

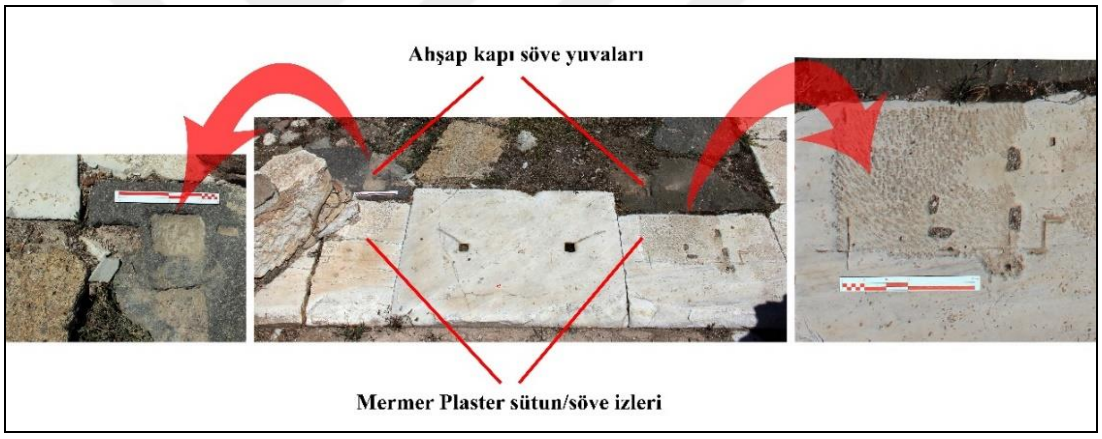
Şekil 114: Güney duvarın tahrip olmuş batı bölümünden görünen güney duvar kil taşı temelleri

[284] Agora civarındaki Osmanlı Dönemi yapılaşmaları hakkında Bkz. Çakmak, ss. 69-84

Duvar'ın doğu bölümündeki kalıntılardan euthynteria seviyesinin +14,31 metre kodunda başladığı görülmektedir. Tamamı mermerden oluştuğu anlaşılan duvar cephesi yaklaşık 90 cm kalınlığında bir hat halinde uzanmaktadır. Kalıntıların doğu bölümünde Erken Roma Bouleuterionu'na giriş olarak değerlendirilen kapılardan bir tanesi net bir şekilde tespit edilebilmektedir (Şekil 115). Eşik taşı olarak kullanıldığı anlaşılan mermer bloğun hemen kuzeyinde olasılıkla ahşap kapı kasasına ait sövelerinin oturduğu andezit bloklar kullanıldığı tespit edilebilmektedir. Her biri yaklaşık 16 x 13 cm genişliğinde olan bu yuvaların arasındaki mesafe yaklaşık 1,75 metre olup bu da kapı açıklığının enine ölçüsünü vermektedir. Ayrıca söve yuvalarının konumu kapıların dışardan parodosa doğru açılacak şekilde tasarlandığını göstermektedir.

Şekil 115: Mermer kapı eşiği ve ilişkili kalıntılar.

Eşik taşının her iki yanında ve kapı kasa yuvalarının güneyinde paralel bir şekilde konumlanan mermer blokların yüzeyinin ise anathyrosis şekilde bırakıldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca yüzeylerinde zıvana delikleri de yer alan bu blokların üzerinde olasılıkla girişi vurgulayacak plaster sütun ya da söve bloklarının konumlanmakta olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 115).

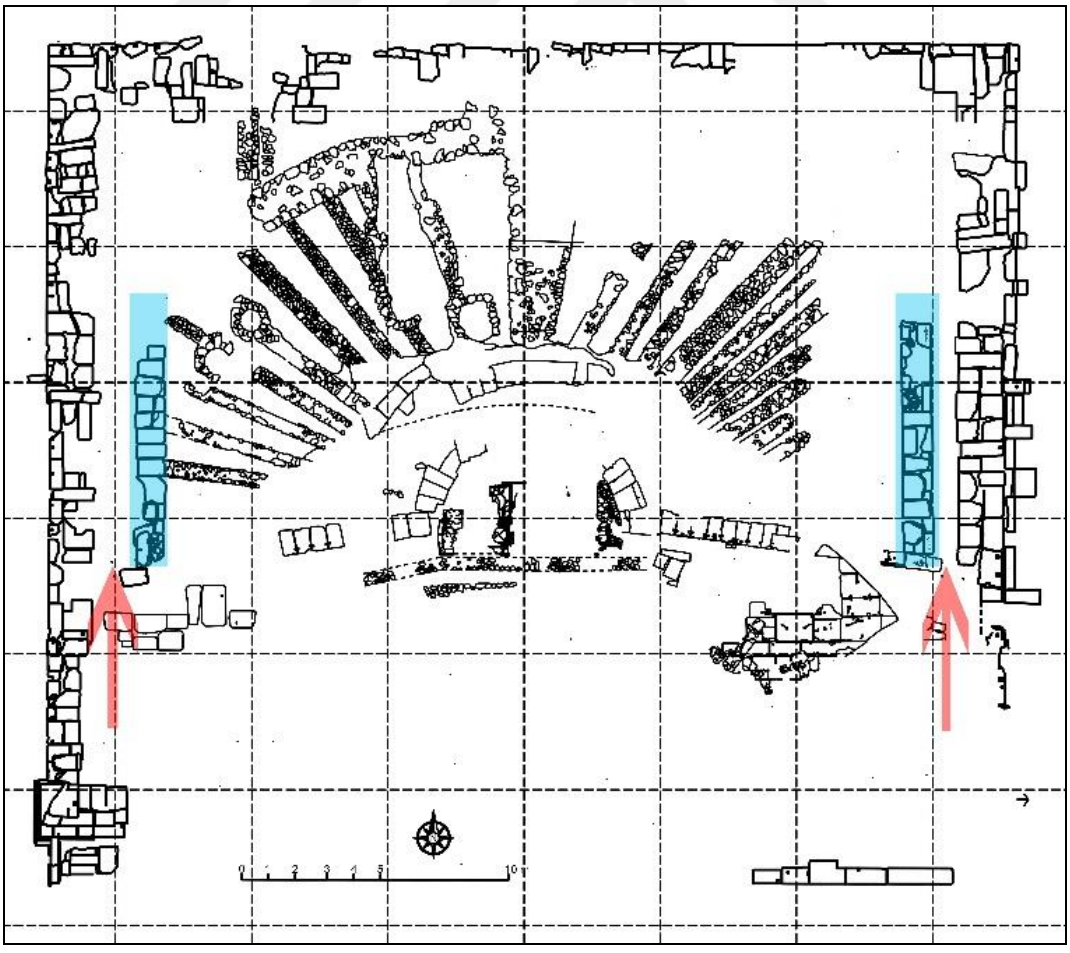
Hattın doğu köşesine doğru mermer duvara ait blokların üzerinde yoğun şekilde yürünmeden kaynaklı aşınmalar olduğu gözlenmektedir. Bu cephenin önünde yer alan avluya ait zemin döşemeleriyle de uyumlu bir şekilde konumlanan bu izler olasılıkla parodos hattının en dar köşesine açılan bir kapıya ait olmalıdırlar (Şekil 116).

Şekil 116: Yapının güneydoğu köşesinde konumlanan girişe dair kalıntılar.

Söz konusu bu girişten sonra parodos süpürgeliklerine ait mermer silme hattı ise aşağıya doğru yaklaşık 15 cm kadar basamak benzeri bir girinti yaparak alçaldığı görülmektedir. Bütün bu veriler birlikte değerlendirildiğinde güney duvarın doğu köşesinde yer alan bu giriş aynı zamanda yapının üst oturma basamaklarına giden olası bir merdiven boşluğuna açılmaktadır (Şekil 116). Ayrıca söz konusu bu detayın kuzeyinde ve cephe duvarına paralel bir şekilde kuzey yönde uzanan genellikle tüf taşı bloklardan oluşan bir duvar konumlanmaktadır. Yaklaşık 112 cm kalınlığa sahip bu duvar işlev olarak doğu cephe duvarıyla arasında merdiven basamaklarının yerleştirilebileceği yaklaşık 115 cm genişliğindeki bir boşluk sağlamaktadır. Söz konusu bu merdiven açıklığına ait duvar kalıntısının simetriğine ait kalıntılarda yapının batı bölümünde yer almaktadır. Bu bölümde kalıntılar +14,62 metre seviyesinden itibaren görülebilmekte olup her biri kuzey yönde yaklaşık 8 metre takip edilebilmektedir (Şekil 117).

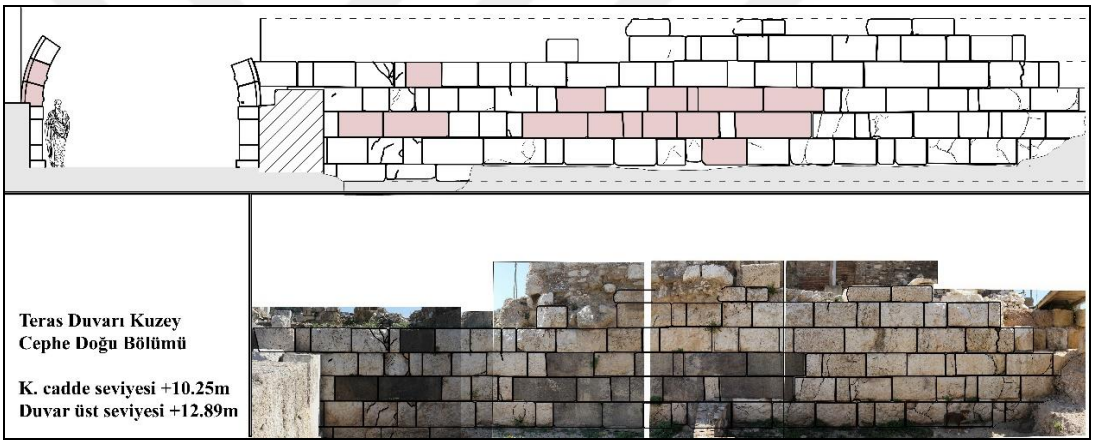
Şekil 117: Rölöve planı üzerinde üst oturma alanına giden basamaklara ait duvarlar.

Söz konusu duvarlar aynı zamanda cavea alt yapısına ait yan cephelere doğru uzanan ışınsal temel duvarlarının da sınırını belirlemekteydiler. Söz konusu bu kalıntıların güney yönde bir bölümünün aynı işlevle Geç Roma Dönemi Bouleuterion'unda da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Yapının kuzey cephesi ise doğu batı aksta yaklaşık 36,25 metrelik bir uzunluğa sahiptir. Cephe kuzeyinde Bazilika hattı boyunca da uzanan Kuzey Cadde ile sınırlanmaktaydı. Bugün ayakta olan kalıntıların çoğu batı cephede olduğu gibi teras duvarına ait kalıntılardır. Atkılı isodomik teknikle oluşturulmuş duvarın korunmuş yüksekliği cadde seviyesinden yaklaşık 3,28 metredir ve her bir taş sırası ortalama 50 cm yüksekliğe sahiptir (Şekil 118).

Şekil 118: Teras duvarı kuzey cephesinin iyi korunmuş doğu bölümü ve cephe çizimi.

Çiz. H. Göncü

Kuzey cephede batı cepheden farklı olarak az sayıda da olsa eski Hellenistik yapılardan devşirilen andezit blokların da kullanıldığı görülmektedir. Cephenin batı köşesinde ise köşe bloklarının oldukça kaliteli bir işçilikle[285] iki yanından girintili bir köşe profili şeklinde görülmektedir (Şekil 119).

[285] Antik mimaride kesme taş işçiliğe sahip yapı duvarlarının köşelerinin bu şekilde işlenmesi ile darbelere ve kırılmalara karşı daha dayanıklı kenarlar elde edilmekteydi.

Şekil 119: Kuzey cephenin batı köşesi.

Cepheye ait bir kısım kalıntı ise hattın orta bölümünde Agora Kuzey Cadde üzerine devrilmiş bir vaziyette görülmektedir (Şekil 120). Bu kalıntılar teras duvarının üzerinde yine batı cephede de olduğu gibi daha hafif bir malzeme olan tüf taşının kullanıldığını göstermektedir.

Şekil 120: Kuzey cephe duvarının yıkılmış durumda olan orta bölümünün havadan görünümü.

Yukarıdaki tespitle birlikte Erken Roma Bouleuterionu'nun ön cephesi hariç teras duvarı üzerinde konumlanan üst cephe duvarlarında genel olarak tüf taşının tercih edildiği gerek yıkılmış durumda olan kalıntılardan gerekse batı cephede in situ olarak yer alan bloklardan anlaşılmaktadır. Üst yapı cephelerinde kullanılan malzeme cinsi bilgisine paralel Bouleuterion civarında konumlanan diğer antik yapılarda da bu binaya ait olabilecek benzer malzemeden devşirme olarak kullanım bloklar ve yapı elemanları tespit edilebilmektedir. Bu yapılar içerisinde en dikkat çekici olanları ise İS 3. yüzyıl sonrasında bir dönemde bodrum katında önemli değişiklikler tespit edilen Batı Portiko'dur[286].

Bu dönemde yapının bodrum kat galerilerinin büyük bir bölümü sarnıç olarak yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu sarnıçları Erken Bouleuterion için ilginç kılan nokta ise sonradan eklenmiş duvarlarının Bouleuterion'a yakın dış cephelerinde görülen parapet benzeri tüf/Foça taşı devşirme kapama blokları ve kalkan kabartmalı cephe elemanlarıdır (Şekil 121).

Şekil 121: Sarnıçlardan orta nefte yer alanın kuzey cephesi.

Kuzey-güney yönde uzanan bodrum kat galerilerini enine bölen duvarlarda in situ olarak 13 adet tespit edilebilen bu devşirme yapı elemanlarından 6 adetinin yüzeyinin *Makedon Kalkanı*[287] olarak tabir edilen formda kabartmalara sahip olduğu görülmektedir (Şekil 122). Ayrıca aynı in situ kalıntılar dışında duvarlarda başka kalkan kabartmalı yapı elemanlarının da kullanıldığına dair harçlar üzerinde yerinde olmayan blokların bıraktığı izler yer almaktadır. Bu bilgiye paralel aynı yapı

[286] Bkz. Ersoy ve Alatepeli, Water, ss. 40-41

[287] Makedon Kalkanı tanımı için Bkz. Markle, M. M., A Shield Monument from Veria and The Chronology of Macedonian Shield Types, Hisperia, 68.2 ,1999.

elemanlarından bir kısmının Batı Portiko'nun bu bölümlerinde 2003-2005 yılları arasında kazılar gerçekleştirilen İzmir Müzesi Kazılarında tespit edilerek Agora avlusunda yer alan taş öbeklerine taşındığı görülmektedir. Söz konusu alanda bu bloklardan 2'si kalkan kabartmalı olmak üzere 3 adet daha görülebilmektedir (Şekil 122).

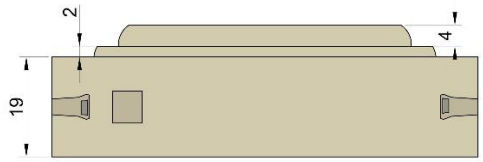
Şekil 122: Batı Portiko batı galeride konumlanan sarnıcın kuzey cephesi.

Blokların üst bölümlerinde ise ilk kullanımlarıyla alakalı kenet yuvaları gözlemlenmektedir. Bloklar birbirlerine bağlayan bu kenetler Erken Roma Bouleuterionu'nun analemma temellerinde ve oturma basamaklarının alt yapısına ait kireç taşı bloklarda uygulananlarla oldukça benzerlik göstermekte olup yine kırlangıç kuyruğu tarzındadırlar (Şekil 123).

Şekil 123: Agora avlusunda yer alan bir Makedon Kalkanı kabartmalı yapı elemanı ve in situ bloklar üzerinde görülen kenet detayları.

Söz konusu bu yapı elemanlarının gerek bulundukları konumun Bouleuterion parseline yakınlığı gerekse yapı taşı cinsi itibariyle Erken Roma Dönemi Bouleuterion binasından devşirilmiş oldukları ön görülebilmektedir.

Kalkan kabartmaları özellikle adalet ve temsille alakalı başta Bouleuterion binaları olmak üzere Hellenistik Dönem'den itibaren birçok kamusal yapıda kullanılmıştır.[288] Kalkanlar Boule'nin kentin yararına kullanmış olduğu koruma ve himaye yetkisini sembolik olarak açıkça ortaya koymuş olduğunun göstergesidir[289]. *Pausanias* Elis Bouleuterionu'nun cephesinde çepeçevre kalkanların asılı olduğuna dair bilgi vermiştir[290]. Onun aktardıklarına göre bu kalkanlar savaşmak için değil sergilemek amacıyla yapının duvarlarına asılmıştır. Hellenistik Priene ve Herakleia Bouleuterionları'nın ise giriş cephelerinde tympanonlarında konumlandırıldığı görülen bu özellik,[291] Miletos (Levha 10.a)[292] ve İS 1. yüzyıla tarihlenen Stratonikeia Bouleuterionları'nda[293] ise ikinci kat intercolumnium boşluklarında yer almaktadır (Levha 10.b).

Smyrna'da ise 177/178 depremi sonunda işlevini tamamlayan yapıya ait olabilecek toplamda 8 adet kalkan kabartmalı mimari yapı elemanı tespit edilebilmektedir. Devşirilerek Geç Antikçağ'da Batı Portiko sarnıçlarında kullanılmış olarak günümüze ulaşmış olan bu yapı elemanlarının her biri 80 x 90 cm ölçülerinde olup yanlarında 60 x 80 ölçülerinde yüzeyleri sade olan diğer bloklarla birlikte kullanılmış olmalıdırlar. Mevcut karakterleri ve nicelik yönünden ele alındığında söz konusu bu kalıntılar Miletos ve Stratonikeia Bouleuterion yapılarında olduğu gibi büyük olasılıkla yapının ikinci kat cephesinde olasılıkla yarım formda olan sütunların intercolumnium boşluklarında kullanılmış olmalardır.

4.1.2.5. Ön Giriş Yapısı (Avlu/Portiko)

Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi Erken Roma Dönemi Bouleuterion yapısının güneyinde yaklaşık 34,90 x 9,15 metrelik bir alanın giriş için tasarlanmış bir ön avlu

[288] Markle, s. 238
[289] Tuchelt, K., (1975), "Bouleuterion und Ara Augusti – Bemerkungen zur Rathausanlage von Milet", *Istanbuler Mitteilungen*, Band 25, s.112-113
[290] Gneisz, s. 196
[291] Krischen. F., Tafel 28. ve Wulzinger, ss. 23-32.
[292] Knackfuss. H, Tafel V.
[293] Söğüt, (Eskihisar) s. 61

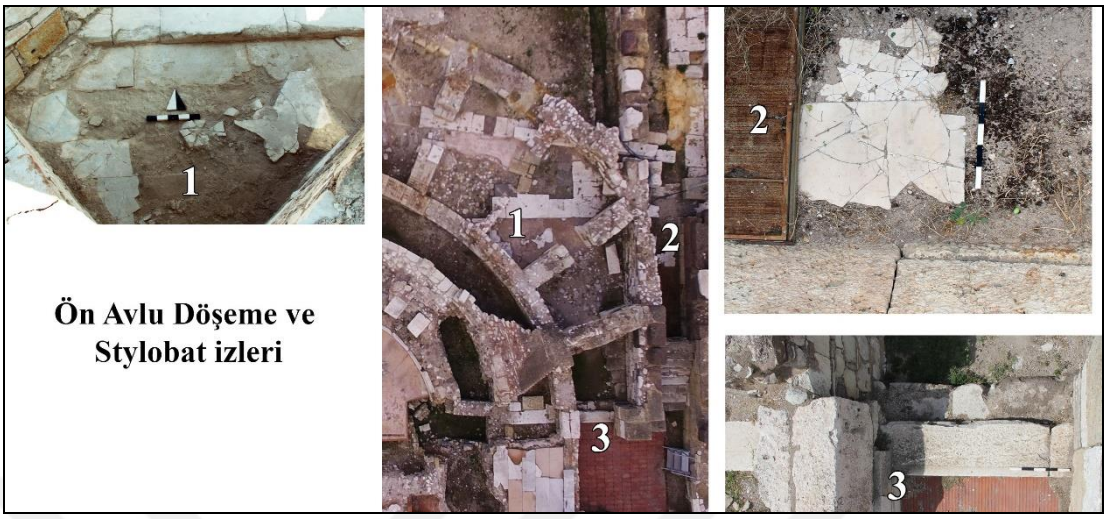
için ayrılmış olabileceği düşünülmektedir. Söz konusu kalıntılar Erken Bouleuterion ana cephe duvarının güneyinde birkaç noktada birden belgelenebilmektedir. Bunlardan ilki M1/L1.31 plankarelerinde geç dönem tonoz kemerlerinin arasında ve bu kalıntılardan bağımsız bir şekilde konumlandırıldığı anlaşılan rektogonal mermer plaka döşemeleri ve bunlara ait harç izlerdir. Plaka döşemleri birbirlerine paralel bir düzen içerisinde yerleştirilmiş olup ve yaklaşık 3-3,5 cm kalınlığa sahip oldukları tespit edilebilmektedir. Zemin harcının görünümünün ise kırmızımsı renkte olduğu ve bunun yapısında bulunan tuğla kırıklarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Harç kalıntıları bu özelliğiyle orkestra döşemelerinin altında uygulananlar ile benzer karaktere sahiptir. 2016 yılı kazılarında gün ışığına çıkarılan bu kalıntılar +14,22 metre kodundan itibaren gözlemlenebilmektedir (Şekil 124).

Şekil 124: L1.30 plankaresinde konumlanan mermer zemin döşemeleri ve harç izleri.

Zemine dair bu plakaların devamı olan diğer döşeme kalıntıları da daha önce Geç Bouleuterion yapısının *vomitoryum* basamaklarının altında oluşan boşlukta korunarak günümüze ulaşmıştır. N1-30 plankaresinde konumlanan bu alanda mermer plakalardan iki tanesine dair kalıntılar görülebilmektedir. Her iki döşeme kalıntısının da Bouleuterion güney duvarına paralel bir şekilde uzandığı gözlemlenmiş olup birlikte tasarlandıkları anlaşılmaktadır (Şekil 125).

Şekil: 125 Ön avluya dair alanda görülen kalıntılar ve hava fotoğrafı (ortada)üzerinde konumlandırılmaları.

Alandaki tahribat nedeniyle Erken Roma Bouleuterion'un sadece güneydoğu köşesinde gözlemlenen bu kalıntıların güney sınırı ise Geç Bouleuterion ön tonoz duvarının başladığı noktada yer almaktadır (Şekil). Burada bir bölümü tahrip edilmiş vaziyette +14.32 metre kodundan itibaren doğu-batı hatta uzanan mermer stylobat kalıntıları gözlemlenebilmektedir (Şekil 126).

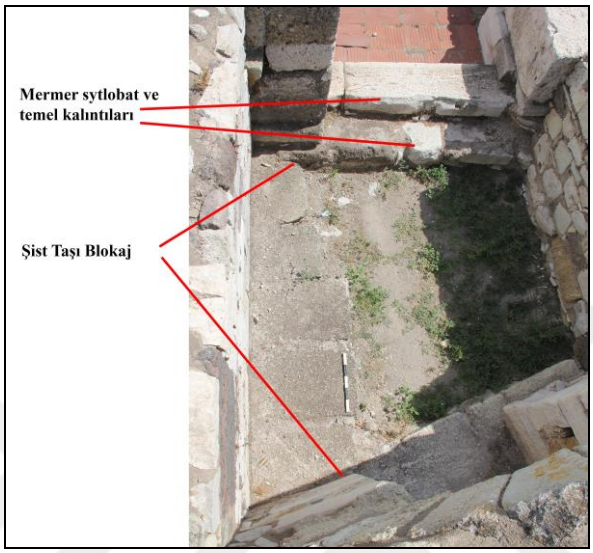
Şekil 126: Ön avlu stylobat kalıntılarının güneyden ve üstten görünümü**.**

Söz konusu bu kalıntıların ile mermer zemin döşemesi arasında ise yaklaşık 3,30 metre uzunluğunda bir alanda şist taşların taban blokajı görülmektedir. Bir *statumen* harcı üzerine yerleştirilmiş olduğu tespit edilebilen bu kalıntılar +14,22 metre kodundan itibaren görülmektedir (Şekil 127). Söz konusu bu uygulamalar hem

tespit edildikleri seviye olarak hem de Bazilika ile bağlantıyı sağlayan kemerli geçişin üzerindeki kapama bloklarıyla aynı doku ve karaktere sahiptirler. Bu nedenle bu kalıntıların aynı dönemde birlikte planlanmış oldukları düşünülmüştür.

Şekil 127: Ön avlu taban blokajı.

Mermer zemin döşemeleri gibi Bouleuterion duvarına paralel uzanan bu taban blokajı aynı zamanda zemine ait mermer döşemelerinden 1-2 cm yukarıda konumlanmaktadır. Bu blokajın üzerine gelmesi muhtemel harç tabakası ve mermer döşemde göz önüne alındığında her iki uygulama arasında yaklaşık olarak 13-15 cm yüksekliğinde bir kot farkı oluştuğu öngörülebilmektedir. Bu durum avlunun kuzeyde yükselerek en az bir basamak yaptığını göstermektedir. Bu durum olasılıkla avlunun kuzey bölümünde yaklaşık olarak yarısına tekabül edebilecek genişlikte bir alanın belki bir *Portiko* olarak düzenlenmiş olabileceğini göstermektedir.

Mevcut cephe duvarlarından anlaşılan yapının önünde yer alan avluya sadece doğu cephede Bazilika üzerinden açılan bir kapıyla erişim sağlanabilmekteydi. Ardından yapının cavea bölümüne geçişler için ise bu avludan güney cepheye açılan dört adet kapının kullanıldığı anlaşılmaktadır.

4.2. ERKEN ROMA DÖNEMİ BOULEUTERİONU ÜZERİNE TARİHLENDİRME, İŞLEV VE RESTİTÜSYON ÖNERİLERİ

Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'nun tarihlendirilmesinde küçük buluntuların rolü oldukça sınırlıdır. Yapının 177/178 depremi sonrasında büyük ölçüde yıkılarak işlevsizleşmesinin ardından hem alanın bir bölümünde yeni yapılaşmalar gerçekleşmiş hem de üst yapı kalıntılarının büyük bölümü devşirilerek bu yapılaşmalarda kullanılmıştır. Ayrıca yapının bu faaliyetler sonrasında geriye kalan özellikle alt yapı bölümlerinin ise Osmanlı Dönemi'ndeki yoğun yapılaşmalar sırasında büyük oranda tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle Erken Bouleuterion'un herhangi bir bölümünde takip edilebilir bir stratigrafi söz konusu değildir. Yapının kazılarında steril bir şekilde ele geçen pişmiş toprak buluntular ise bu yapı için bilinçli bir şekilde başka bir yerden taşınarak oluşturulduğu anlaşılan cavea taşıyıcı duvarları arasındaki dolgu topraktan ele geçmiştir.

Dolgu toprağın bir bölümünün olasılıkla yakınlarda ki bir akarsu yatağının denizle kavuştuğu noktadan taşınarak getirilmiş olduğu yukarıda belirtilmişti. Yoğun kumlu bir dokuya sahip bu dolgu içerisinden çoğunlukla ele geçen pişmiş toprak seramikler Hellenistik Dönem'den Erken Roma Dönemi'ne kadar uzanan geniş bir zaman aralığa tarihlenebilmektedir (Şekil 128).

Şekil 128: Bouleuterion dolgusu K1-34 Plankaresi +13.31-12.76 m seviyesinden ele geçen bazı Hellenistik Dönem kap parçaları (Smyrna Kazı Arşivi)

Dolgunun homojen bir şekilde gözlemlendiği alanların kazısında ele geçen seramik buluntuların çoğunluğu Hellenistik Döneme tarihlenebilecek kaplara ait parçalardan oluşmaktadır. Söz konusu buluntular bu dönemin tipik formları olan siyah firnisli balık tabakları, kalıp yapımı kaseler(megara), kantharos ve skyphos gibi daha çok günlük hayatta kullanılan formlara ait parçalardır.

Yine aynı dönem tarihlenebilecek diğer pişmiş toprak buluntular ise çeşitli terra-cotta figürin baş ve gövde parçaları ile tezgâh ağırlıklarıdır (**Ş**ekil 129). Ayrıca kazı çalışmaları 2008-2013 yılları arasında gerçekleştirilen Geç Roma Bouleuterion'unda da bu buluntu konteksine uyan çok sayıda Hellenistik Dönem seramiği ele geçmiştir. Söz konusu buluntuların yoğunluğunun Erken Roma Bouleuterionu'na yakın plankarelerde toplanması ve Osmanlı Dönemi seramikleriyle birlikte ele geçmiş olması dikkate alındığında bu yapıya ait dolgunun Osmanlı Dönemi müdahaleleriyle Geç Bouleuterion tarafına doğru da yayıldığı göstermektedir[294].

Şekil 129: Erken Roma Dönemi Bouleuterion Dolgusu JI-34 Plankaresi +13.71-12.78 m. kazılarında ele geçen bir tezgah ağırlığı ve çocuk başı şeklinde terra-cotta figürin

Kaynak :Smyrna Kazı Antik Kenti Arşivi.

Buluntular içerisinde az sayıda sikke de yer almaktadır. İÖ 3-1. yüzyıl aralığına tarihlenen bu buluntular dönemsel olarak da seramik kalıntılarla örtüşmektedir. Söz konusu buluntular içerisinde iyi korunmuş olanı ise I1-34 plankaresinde +12,33 metre seviyesinde ele geçen bronz Hellenistik Smyrna Kent

[294] Alkan, G., Smyrna Agorası Bouleuterion Seramikleri, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Programı, 2019,

sikkesidir. İÖ 288-881 aralığına tarihlenen bu sikkenin ön yüzünde Lysmachos'un kızı Eurydike[295] veya bir Apollon başı sağ profilden görülmektedir. Sikkenin arka yüzünde ise tripot bir kazan bulunmaktadır (Şekil 130).

Şekil 130: Erken Hellenistik Dönem sikkesi.

Kaynak: Smyrna Kazı Antik Kenti Arşivi.

Bütün bu veriler ışığında Smyrna Erken Roma Dönemi Bouleuterionu; başta cavea bölümünün inşa ediliş biçimi ve kullanılan malzeme cinsleri, ardından da Yunan Tiyatroları gibi orkestraya açılı bir şekilde uzanan analemma duvarı yönelimi itibari ile Batı Anadolu'da en yakın örnekler olarak Teos ve Stratonikeia Bouleuterionlar'ı ile çağdaş ve benzer özellikler göstermektedir. Yapının aynı zamanda bu örneklerde de olduğu gibi önünde mermer döşemeli bir giriş avlusuna sahip olduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca önünde yer alan avlu yapının Troia/İllion Bouleuterionu ile de paylaştığı bir özellik olup İS. 2. yüzyıldan itibaren inşa edilen Bouleuterion yapılarda görülmemektedir.

Yazıtlar ve antik kaynaklarda Erken Smyrna Bouleuterionu kullanım dönemi ve işlevine dair çeşitli bilgiler edinilebilmektedir. Aelius Aristeides'in söylevlerinden ve 177/178 depremi sonrası yeni bir Bouleuterion inşa ediliş olmasından dolayı deprem sonrası kalıntılar için *terminus post quem* olmaktadır. Bunun dışında yukarıda bahsettiğimiz Hadrianus Dönemine tarihlenen ve iki Bazilika'dan Bouleuteriona bitişik olana dair yazıtta ifade edilen Bouleuterion yine Erken Roma Bouleuterion'u olmalıdır. Bu yazıt aynı zamanda Geç Bouleuterion için *terminus*

[295] Eurydike adına basılan kent sikkelerini *Milne* İ.Ö. 288-281 yıllarına tarihlemiştir bu sikkelerin de ön yüzünde prensesin bir portresi arka yüzünde de sıklıkla bir tripot kazan yer almaktadır. (kaynak: J, G, Milne. The Autonomous Coinage of Smyrna, *NumChron* ,5/3: s.1-30.)

ante quemi'dir. Yapının işlevine dair ise Kent Meclisi'nin politik toplantılarının yapılmasının dışında, yine Aristeides'in aktarımlarından[296] yapının doğal fonksiyonuna çok da ters olmayan bir biçimde hitabet çalışmalarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu kullanımın diğer bir örneğine sadece *Elis* Bouleuterionun'dan bilinmektedir.[297] *Pausanisas* Elis Bouleuterionu'nu yazılı eserlerin ve doğaçlama konuşmaların sergilendiği bir mekân olarak tanımlamaktadır[298]. Smyrna Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'nun yarım daireden biraz geniş ve açılı formda analemma duvarına sahip cavea bölümünü ve teras duvarının inşa özellikleri ve fonksiyonu ile yapısal özellikleri yapının inşasının en erken İÖ 1. yüzyıl ortalarından başladığını ve İÖ 1. yüzyıl sonlarına doğru tamamlandığı göstermektedir. Ayrıca yapının orkestra bölümünde bulunan mermer döşeme uygulamaları ve kullanılan malzemelerin özellikleri bu varsayımı desteklemektedir. Bunlar dışında Bouleuterion'un Smyrna Roma Bazilika'sı vasıtası ile Agora ile olan organik ilişkisi bu resmi binaların yapı ve yapılaşma evreleriyle de uyumluluk göstermektedir. Antik kaynaklardan yapının İS 177/178 depremine büyük bir yıkıma maruz kaldığı ve böylelikle fonksiyonunu tamamladığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında alanda aynı deprem sonrasında inşa edilmeye başlandığı anlaşılan Geç Roma Dönemi Bouleuterion yapısının varlığı da bunu arkeolojik anlamda belgelemektedir.

Yapının cavea bölümü ise her ne kadar büyük oranda tahribe maruz kalmış olsa da mevcut kalıntılar vasıtasıyla ölçülebilen yaklaşık 31 metre civarındaki çap genişliği ile ortalama 14 sıra oturma basamağına sahip olmuş olmalıdır. Kalıntılardan yarım daireden biraz fazla genişlikte (toynak formda) olan cavea bölümünün orkestradan başlayıp ışınsal bir şekilde genişleyen 5 adet klimakes vasıtası ile hemen hemen birbirine eşit genişlikte toplam 4 kerkidese bölündüğü anlaşılmaktadır (Levha 16). Yine kazılarda elde edilen verilerden yola çıkarak mermer oturma sıralarının klimakese bakan bölümlerinin kenarlarında oldukça kaliteli bir şekilde işlenmiş aslan ayağı kabartması bulunduğu anlaşılmaktadır. Bouleuterion'un cavea dış çapı ve orkestra çapından yola çıkarak her bir oturma hattının çevresi belirlenebilmektedir. Buradan elde edilen sonuçlarla kişi başı ortalama 50 cm genişliğinde bir oturma alanı

[296] Aristeides, 1986, I-XVI.
[297] McDonald s.152
[298] Pausanias., 1923, Description of Greece Books VI-VIII, (W. H. S. Jones, Çev), London, William Heinemann LTD ,1933, Elis II, XXIII. 7 s. 147.

belirlendiğinde yapının yaklaşık 700 kişilik, eğer bu değer kişi başı 60 cm olarak kabul edildiğinde ise yaklaşık 580 kişilik bir kapasiteye sahip olabileceği ön görülebilmektedir.

Erken Roma Bouleuterionu'nun bütün cephe duvarları neredeyse temel seviyesine kadar tahrip olmuş durumdadır. İn situ olan 1-2 sıra duvar kalıntıları ise yapının sadece cephelerinde kullanılan duvar malzemesi tercihinin ve boyutlarının anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Bu kalıntılar haricinde yapının birinci kat seviyesinde olduğu anlaşılan en fazla cephe kalıntısı da Agora Kuzey Cadde üzerine devrilmiş durumdadır. Bu kalıntılar dörtgen cephe bloklarından oluşmakta olup aralarında yapının ikinci kat cephe düzenine ait olabilecek herhangi bir yapı elemanı parçası bulunmamaktadır. Üst yapı ile ilişkilendirilebilecek kazı buluntuları içerisinde yalnızca Bouleuterion Batı Cadde kazılarında bulunmuş olan *geison* ve *friz* bölümlerinin birleşimden oluşan bir blok yer almaktadır. Geison bölümünde *diş sırası* friz bölümünde ise *girland* ve *bukephalion* kabartması bulunmaktadır. Bu özelliğiyle İon ya da Korinth mimari düzenlerinde bir cephe düzenine işaret etmektedir.

Roma Döneminde Miletos Bouleuterionu etkisinde bir gelişim söz konusu olup bu örneğe benzer bir şekilde özellikle 1. kat seviyesinin sade ve gösterişten uzak ikinci kat seviyelerinin ise geleneksel mimari düzenlerde inşa edildikleri görülmektedir. Bu nedenle Smyrna Bouleuterionu'nun da ikinci kat seviyesinde geleneksel bir mimari düzen beklemek kaçınılmaz olmaktadır. Öncül bir örnek olan Miletos Bouleuterion yapısının ikinci kat düzeninde baskın bir Dor düzeni etkisi görülmektedir. Karşılaştırmalarda Smyrna Erken Roma Bouleuterionu çağdaş oldukları önerilen İS. 1 yüzyıl başlarına tarihli Stratonikeia'da ise Korinth stilinde bir cephe düzeni yer almaktadır. Smyrna Bouleuterionu'nu daha önce restitüsyonu yapılmış gerek öncül gerekse çağdaşı yapılarla karşılaştırabilecek yeterli sayıda veri bulunmamaktadır. Ancak Erken Roma Bouleuterionu Agora alanında konumlanan diğer yapılarla karşılaştırarak çeşitli varsayımlara ulaşma mümkün olmaktadır. Yeterli veriler sunan mimari kalıntılarından yola çıkarak daha önce restitüsyon önerileri tamamlanmış olan Bazilika'nın ikinci kat güney cephesi Korinth düzeninde oluşturulmuştur. Aynı şekilde diğer bir komşu yapı olan Batı Portiko'nun ise Agora

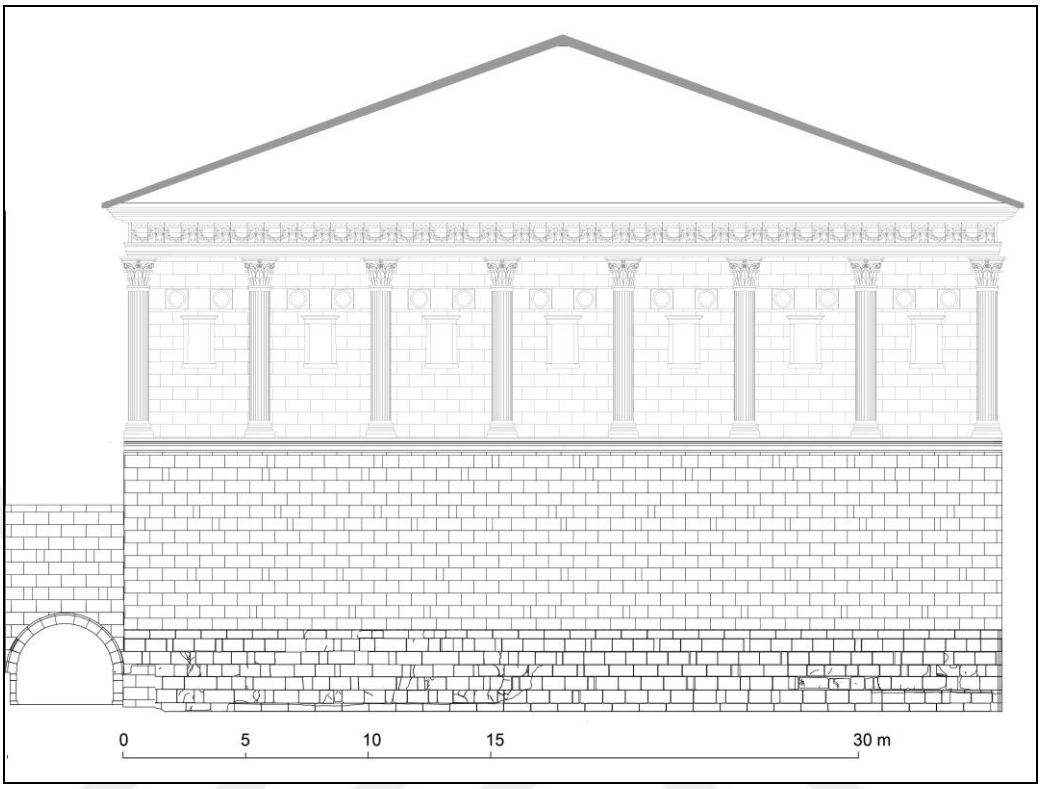
avlusuna bakan doğu cephesinin her iki katıda Korint düzeninden oluşmaktadır[299]. Her ne kadar bu iki yapıda 178 depremi sonrasında bu cephelerinde önemli yenilemeler gerçekleştirilmiş olsa da özellikle Erken Bouleuteriona aynı süreçte tasarlanan Bazilika'nın geleneksel görünümünün deprem sonrası gerçekleştirilen hızlı yenilemeler sırasında değiştirilmediği beklenebilir. Ayrıca her üç yapının da kazılarında ele geçen dış cephede kullanılmış olabilecek bir boyutta İon başlığı bulunmamaktadır. Bu nedenle Smyrna Erken Roma Bouleuterionun'da bu yapılar gibi Korinth düzeninde bir cephe görünümüne sahip olabileceği fikri ön plana çıkmaktadır.

Kazı buluntuları dışına ise yine Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'na ait olabilecek diğer bir cephe elemanı ise Batı Portiko geç dönem sarnıçlarında devşirme olarak kullanılmış *Makedon Kalkanı* kabartmalı cephe bloklarıdır. Malzeme cinsi ve işçilik özelliklerinden yola çıkarak Erken Bouleuterion'a ait olabilecekleri düşünülen bu bloklar öncü yapılar olan Atina Yeni Bouleuterion'dan Miletos Bouleuterionu'na geleneksel bir cephe detayı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca İS 1. yüzyıl başlarına tarihlenen Stratonikeia Bouleuterionu cephelerinde de yer alan Makedon Kalkanı kabartmaları, bu geleneğin Roma Dönemi'nde de devam ediyor olduğunu göstermektedir.

Yukarda sıralan tespitler ve karşılaştırmalarla birlikte Erken Roma Bouleuterionu'nun ikici kat restitüsyonu önerisinin Stratonikeia örneğine benzer bir görüntüye sahip olabileceği fikri ön plana çıkmıştır. Olasılıkla Erken Bouleuterion'un ikinci kat düzeni de Agorada konumlanan diğer yapılar ve Stratonikeia Bouleuterionu gibi Korinth düzeninde inşa edilmiş olabileceği önerilebilir. Ayrıca tespit edilen Makedon Kalkanı kabartmalı cephe elemanları da Miletos ve Stratonikeia Bouleuterionları restitüsyonları örnek alınarak sütun aralıklarında (intercolumnium) kullanılmıştır (Şekil 131,132,133).

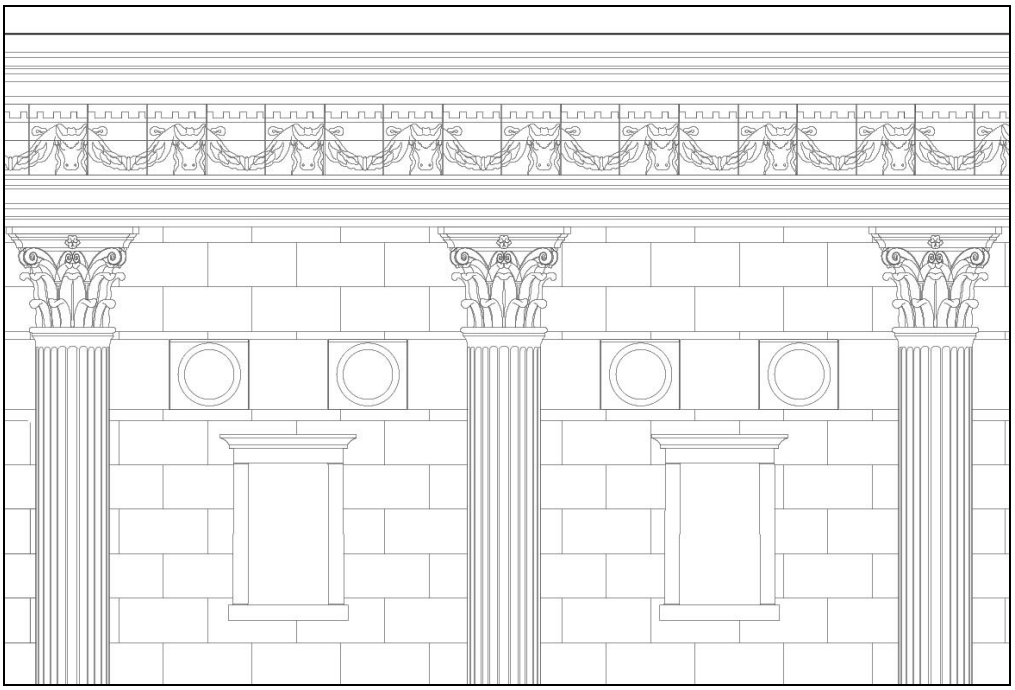
[299] Smyrna Agorası Roma Dönemi yapılarındaki Korinth başlıkları için Bkz. Talun, D., Smyrna Agorasında Bulunan Bir Grup Korinth Başlığı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2016.

Şekil 131: Erken Roma Bouleuterionu Kuzey Cephe Kalıntıları üzerine olası Restitüsyon önerisi.

Çiz. H. Göncü

Şekil 132: Üst yapı düzeni çizimi detayı

Çiz. H. Göncü

Şekil 133: Erken Bouleuterion kesit restitüsyonu

Çiz. H.Göncü

BEŞİNCİ BÖLÜM
GEÇ ROMA DÖNEMİ BOULEUTERİONU

5.1. GEÇ ROMA BOULEUTERİONU KONUMU VE MİMARİ BULGULAR

5.1.1. Konumu

Geç Roma Dönemi Bouleuterionu Smyrna Antik Kenti'nin meclis yapılaşmaları içerisinde bilinen son evre yapısıdır. Mevcut kalıntılar Hellenistik ve Erken Roma Dönemi Bouleuterion yapılarının konumlandıkları parselde bir kamusal yapı olarak Geç Roma Bouleuterionu'nun en erken İS 177/178 depremi sonrasında inşasına başlanıldığını göstermektedir (Şekil 134). Bu yapının analemma duvarı Erken Roma Bouleuterionu'nun analemma duvarından yaklaşık 13 metre daha güneyde konumlanmakta olup Erken yapıya ait teras ve cephe duvarlarının da bir bölümünü kullanmaya devam edecek şekilde planlandığı anlaşılmaktadır.

Deprem sonrasında zarar gören erken yapının onarılmaması ve bu yapıya ait bazı kalıntıların alanda bırakılarak güneyinde yeni bir Bouleuterion planlanmasına neden olmuş olabilecek başlıca olasılıklar şunlardır;

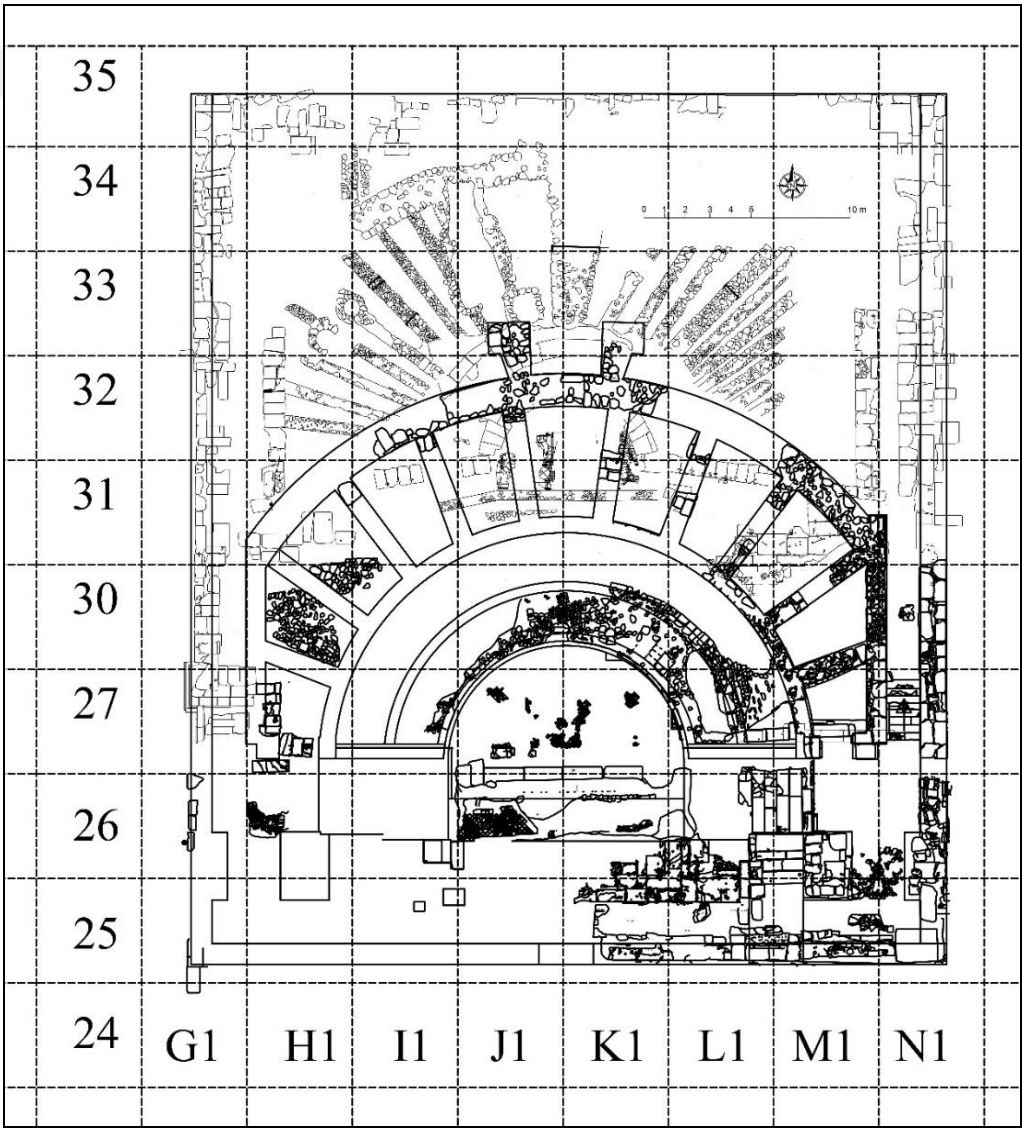
Mevcut kalıntılarından söz konusu deprem sırasında Erken Roma Bouleuterionu'nun beden ve teras duvarlarının fazla zarar görmeden ayakta kaldıkları anlaşılmaktır. Ancak bu duvarlarının aksine moloz taş duvarlar ve yapay bir dolgu üzerinde yükselen cavea bölümünün depremden oldukça etkilenmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Cavea dışında yapının mermer malzemelerden oluşan bir düzene sahip olduğu bilinen güney cephesinin de deprem sırasında yıkıldığı ve olasılıkla güneyinde konumlanan ön giriş yapısına zarar verdiği öngörülebilmektedir.

Şüphesiz ki bu süreçte sağlam kalmış beden duvarları arasında sıkışıp kalmış özellikle cavea molozlarının yerinden taşınarak bir onarım faaliyeti ya da aynı yerde yeni bir yapılaşma için zemin hazırlamak oldukça zor ve uzun sürecek bir faaliyet olacaktı. Ayrıca Smyrna Antik Kenti gibi erken dönemden itibaren ızgara planla tasarlanmış kentlerde büyük boyutlu kamu yapılarının mülkiyet sınırları daha önceden belirlenmiş olup, Agora civarında Bouleuterion ölçeğinde yeni bir yapı

projesi için tahsis edilebilecek boş bir parselin konumlanıyor olabileceği ihtimali ise oldukça zayıf kalmaktadır.

Olasılıkla bunlar ve benzeri nedenler yeni Bouleuterion'un konumu planlanırken Bouleuterion parselinde ve yıkılan Erken Roma Bouleuterionu'nun cavea kütlesini yerinden taşımadan bir çözüm üretmeyi zorunlu kılmıştır. Böylelikle yeni Bouleuterion muhtemelen daha az moloz kütlesinin konumlandığı Erken Bouleuterion'un orkestra, güney cephe duvarı ve yapının güneyinde yer alan avlu/portikonun konumlandığı alanda planlanarak inşa edilmiştir.

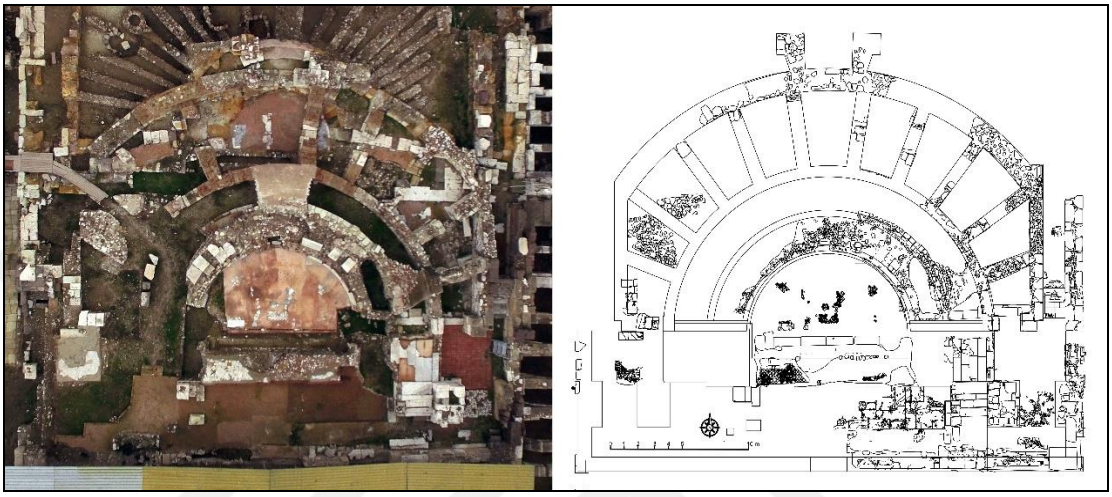
Şekil 134: Smyrna Geç Roma Bouleuterionu Rölöve Çizimi.

Çiz. H. Göncü

Bu dönem Bouleuterionu kuzey güney yönde 30,80 doğu - batı yönde ise 35.84 metre ölçülerinde bir alanı kapsamaktadır. Yapının yarım daire formlu cavea alt yapısı Roma Dönemi inşa prensiplerine uygun bir şekilde yükselen dairesel tonoz duvarları ve taşıyıcı kemer sisteminden oluşmaktadır (Şekil 135).

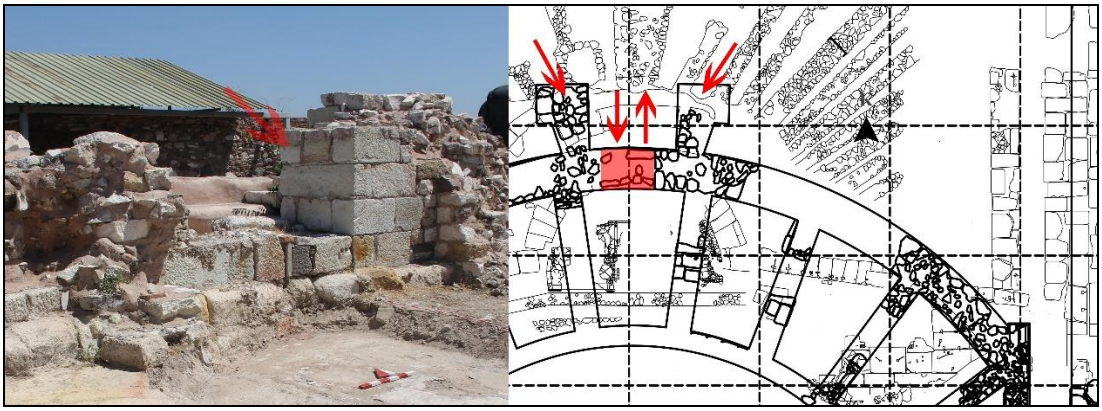
Şekil 135: Bouleuterion alanının havadan görünümü ve Rölöve çizimi.

Çiz. H. Göncü

Yapının dairesel tonoz duvarının kuzeyinde ise Erken Roma Bouleuterionu cavea alt yapısının olduğu gibi bırakıldığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Erken Roma yapısının cephe duvarlarının özelliklerinin de değiştirilmeden kullanımına devam edildiği görülmektedir. Erken Bouleuterion'un 177/178 depreminde olasılıkla en büyük zararı gören güney cephe elemanları ile cavea üst yapısına ait mermer oturma basamakları ve kireç taşı blokların yeni yapının cavea inşasında ihtiyaç duyulan malzemeyi önemli ölçüde karşıladığı anlaşılmaktadır. Geç Bouleuterion'un mimari belgeleme çalışmalarında cavea arka duvarlarının merkezinde Erken Roma yapısının cavea kalıntılarının konumlandığı alana giriş çıkışta kullanılan bir açıklık bırakıldığı tespit edilmiştir (Şekil 136). Bu açıklık Geç yapı tonoz duvarlarının inşa edildiği süreç boyunca Erken Roma yapısı küçük bir taş ocağı gibi kullanılmaya devam edilmiştir. Bugün bu 2 metre genişliğindeki açıklığa ait kalıntılar J1/K1-32 plankarelerinin kuzey bölümünde görülebilmekte olup cavea arka duvarının kuzeyine ise bu açıklığın tonoz duvarında neden olabileceği zayıflığı gidermek adına her iki köşesine birer payanda inşa edilerek ile destek olunduğu görülmektedir (Şekil 136).

Şekil 136: Açıklığın görünümü ve Rölöve planı üzerinde kalıntıların konumları.

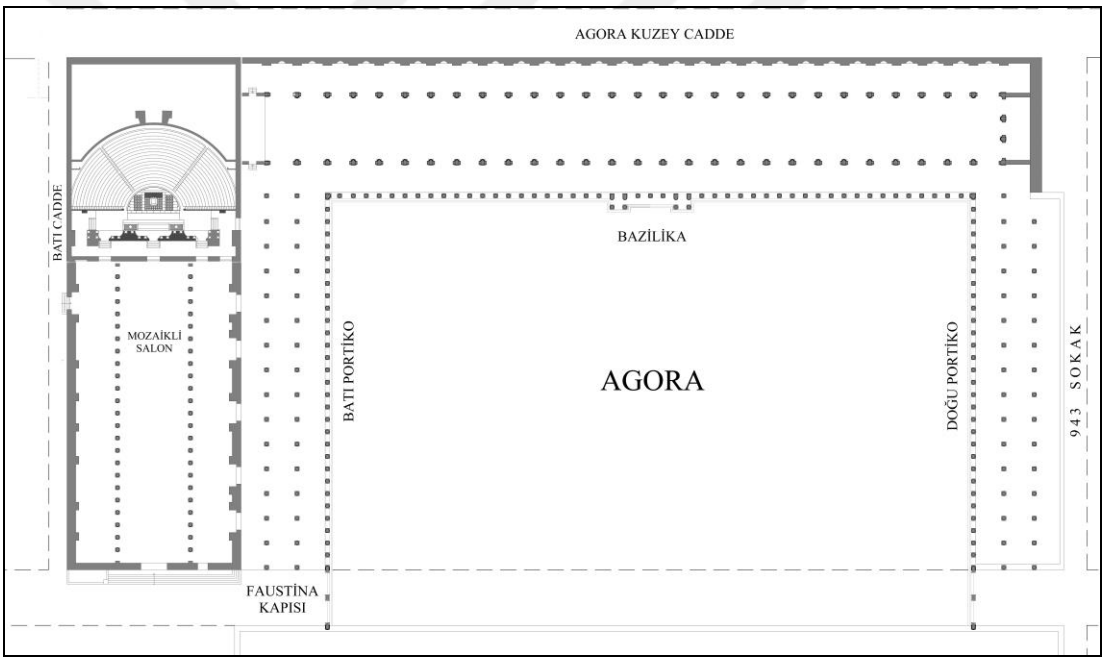
Erken Bouleuterion'a ait olabilecek yapı taşları bugün Geç yapının hem ayakta olan kemer- tonoz kalıntılarında hem de tahrip edilmiş bölümlerinin yıkıntılarının bulunduğu plankarelerin kazılarından ele geçmiş bir şekilde görülebilmektedir. Başta çeşitli mermer ve kireç taşı mimari blok parçaları olmak üzere aslan pençesi kabartması bulunan oturma sırası kalıntıları gibi karakteristik Bouleuterion öğeleri dikkat çekici kalıntılardır (Şekil 137). Ayrıca Erken Roma yapısının mermer öğelerinin büyük bir bölümü de *opus incertum* teknikteki tonoz duvarlarda ihtiyaç duyulan kireç harcını hazırlamak için ocaklarda eritilerek kullanılmış olmalıdır.

Şekil 137: Cavea doğu bölümünde ayakta olan tonoz duvarından bir görünüş.

Bouleuterion alanının öncülüne göre yaklaşık 20 metre güney kaymasıyla birlikte yapının Agora ve onunla bağlantılı yapılarıyla olan ilişkisinde de bazı değişiklikler olmuştur. Yapının doğu cephesinin bir bölümünü Bazilikayla paylaşmaya devam ederken buradan Erken Roma Dönemi Bouleuterionu'na açılan giriş ise iptal edilmiştir. Bu dönemden sonra Agora ve Bouleuterion ilişkisi büyük olasılıkla Hellenistik Dönemde de olduğu gibi Batı Portiko vasıtasıyla sağlanmıştır[300]. Batı Portiko'nun yeniden düzenlenmesiyle birlikte Geç Roma Bouleuterionuna'da doğrudan bir Hellenistik geçişin bulunduğu hemen hemen aynı noktadan bir giriş sağlandığı anlaşılmaktadır (Şekil 138).

Şekil 138: Geç Roma Dönemi Bouleuterionu ve diğer ilişkili yapıların konumlarını gösteren plan çizimi

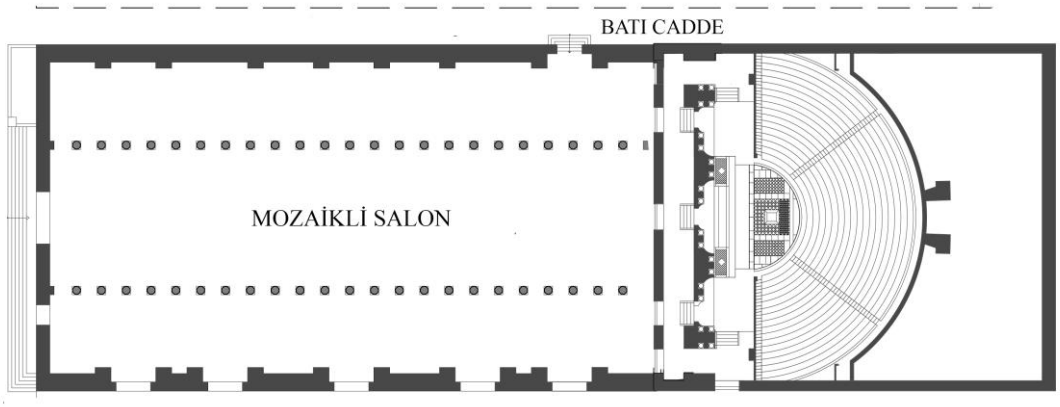
Kaynak: Bouleuterion çiz. H. Göncü, alt yapı Smyrna Kazı Arşivi.

Yapının güneyinde Bouleuterion'dan en güneydeki Faustina Caddesine kadar yaklaşık 62 metre boyunca uzanan Mozaikli Salon konumlanmaktadır. Kuzey duvarını Bouleuterion ile paylaştığı anlaşılan yapı 3 galerili Bazilikal bir formda uzanmakta ve doğu cephesinin tamamını ise Batı Portiko ile paylaşmaktadır. Ana girişi güneyde Faustina Caddesi üzerinde olan yapıdan aynı zamanda Batı Portiko'ya

[300] Tezin çalışmasının 3. bölümünden bahsedildiği gibi her iki yapı birbirlerine Hellenistik Dönemde Agora Batı Sokak üzerine kurulu kemerli bir geçiş platformu ile bağlantı sağlamaktaydı.

açılan toplamda 5 adet giriş bulunmakta olup I. Evrede Bouleuteriona'da açılan 3 adet girişi olduğu tahmin edilmektedir [301](Şekil 139).

Şekil 139: Geç Roma Bouleuterionu ve Mozaikli Salonun plan çizimi

Kaynak: Mozaikli Salon çizimi: Smyrna Kazı Arşivi, Bouleuterion çizimi: H. Göncü

5.1.2 Mimari Bulgular:

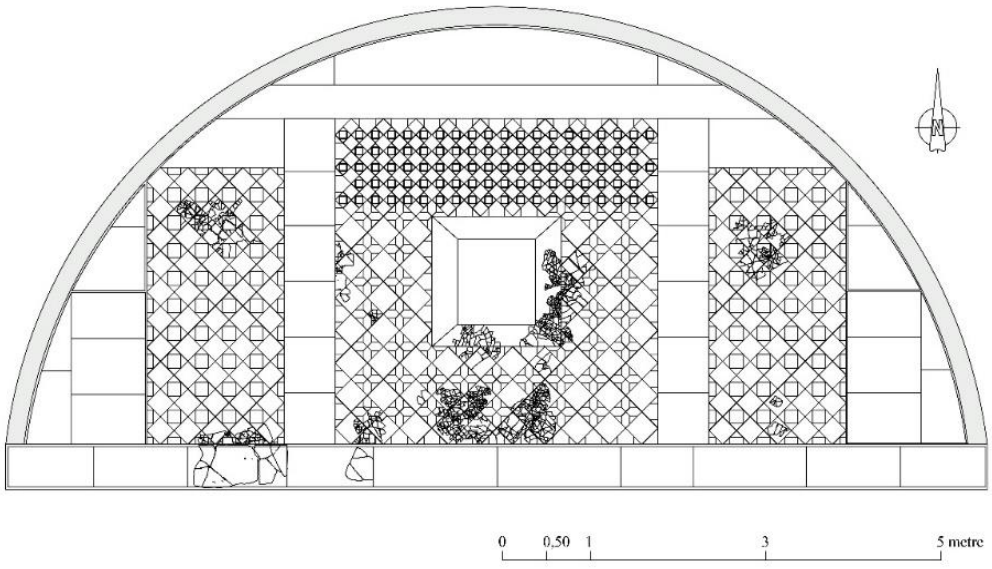
5.1.2.1. Orkestra

Geç Roma Dönemi Bouleuterionu'nun orkestra bölümüne ait kalıntılar 2010 yılında bu sektörde K1/L1-29/30 plankarelerinde gerçekleştirilen kazılar neticesinde ortaya çıkarılmıştır. Yaklaşık 10,85 metre çapında yarım daire formlu orkestranın mermer döşemeli zemini kuzeyde yaklaşık 1 metre yüksekliğe sahip kapama bloklarıyla sınırlandırılmışken, aynı şekilde güney yönde de orkestradan 1 metre kadar yükseldiği anlaşılan bir podyum ile sınırlandığı in situ kalıntılardan anlaşılmaktadır. Özellikle Osmanlı Dönemi yapı müdahaleleri dolayısıyla büyük bozulmaların gözlemlendiği mermer orkestra döşemeleri harç kalıntıları üzerinde yer alan izlerle birlikte özellikleri oldukça iyi anlaşılabilir bir şekilde koruna gelmiştir. +13,97 metre seviyesinden itibaren görülebilen zemin döşemeleri geometrik motiflerden oluşan Opus Sectile teknikte oluşturulmuştur.

[301] Ersoy, İskender, s. 111

Opus sectile döşemelerinin motif alanları orkestranın merkezinde ve kenarlarında geniş mermer plakalardan oluşan batlarla sınırlandırılmış olup toplam üç motif alanı olacak şekilde tasarlanmışlardır[302]. Opus sectile motif alanlarının sınırlayan bantlardan güneyde Pulpitum önünde yer alan yaklaşık 50 cm genişliğe sahipken, panelleri birbirinden ayıran kuzey güney yönde uzanan bantlar ise yaklaşık 60'ar cm genişliğe sahiptirler. Orkestranın kuzeydoğu bölümünde cavea kapama bloklarına bitişik, güneybatı bölümünde ise Cavea ile Pulpitum arasında in situ olarak yer alan bu bantlar döşemelerin tahrip olmuş bölümlerinde ise korunmuş harç kalıntıları üzerindeki izlerinden de iyi bir şekilde takip edilebilmektedir. Opus Sectile motif alanlarından merkezde yer alan 3,90 x 3,90 ölçülerinde kare formda iken kenarlarda yer alanlar ise 1,64 x 3,23 metre ölçülerinde dikdörtgen forma sahiptirler (Şekil 140).

Şekil 140: Geç Roma Bouleuterionu Orkestra in situ döşeme kalıntıları rölöve çizimi ve orkestranın restitüsyonu.

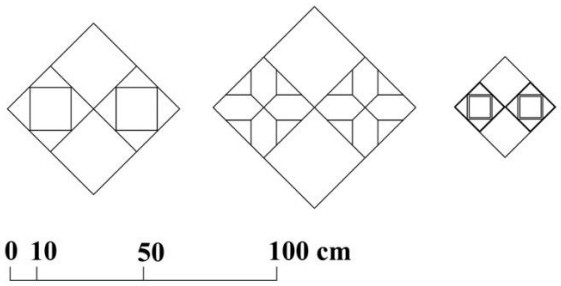
Çiz. H. Göncü

Aslında bütün orkestra alanında kullanılan motiflerin mermer plaka boyutları haricinde biçim olarak aynı temel sistemle uygulandığı anlaşılmaktadır. Bu sisteme göre aynı boyutlara sahip kare plakalar kuzey-güney yönde köşelerinden dikey

[302] Salman., Göncü., s.126

olacak şekilde yerleştirilirken aralarında kullanılan motifler ise panellere ve konumlarına göre değişiklik göstermektedir (Şekil 141).

Şekil 141: Geç Roma Bouleuterionu Orkestrası'nda kullanılan kare formlu plaka düzeni

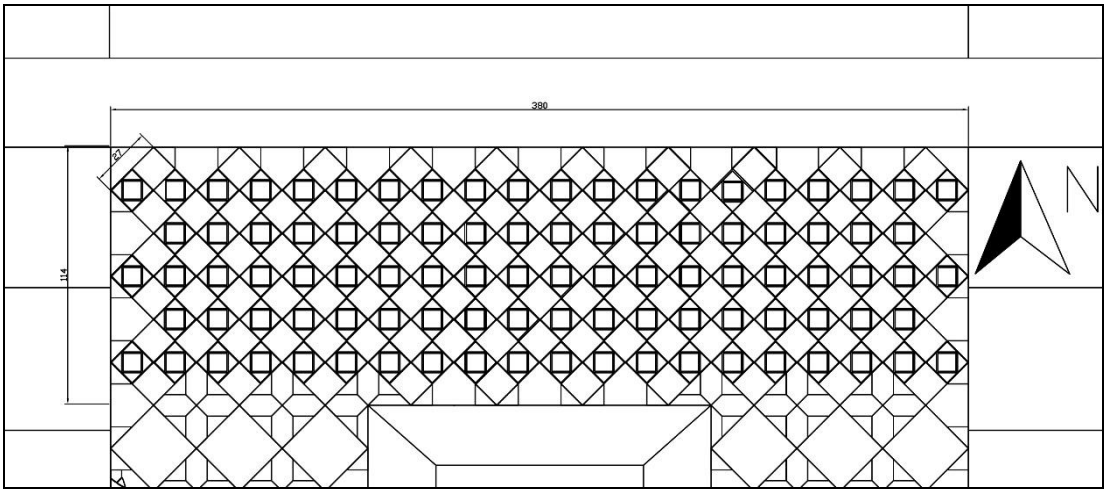
Çiz. H. Göncü

Opus sectile süslemeye sahip panellerden merkezde yer alan orkestra in situ kalıntıları içerisinde en yoğun kalıntı ile temsil edilendir. Yine bu bölümde yer alan harç kalıntıları üzerindeki opus sectile izleri, bu döşemenin restitüsyonu konusunda oldukça önem arz etmektedir. Panelin ortasında yeşil renk dokulu *Cipollino*[303] Mermeri ile çerçevelendirilmiş kareye yakın 95 x 99 cm'lik bir bölüm yer almaktadır. Yapının orkestranın tam merkezine denk gelen bu noktada de özel bir motifin mi yoksa sade bir plakanın mı yer aldığını anlamamıza dönük in situ hiçbir kalıntı yer almamaktadır.

Bu kısım haricinde merkez panelde iki farklı motif alanı belirlenmiştir. Panelin kuzey bölümünden yaklaşık 1,14 x 3,90 metre genişliğindeki dikdörtgen alanda 8 x 8 cm ve 13,5 x 13,5 cm'lik kare plakaların kullanıldığı bir motif alanı yer almaktadır. Harç izlerinin oldukça belirgin olduğu bu alanda herhangi bir in situ plaka parçası ise ele geçmemiştir[304]. Bu alanda baklava dilimi şeklinde yerleştirilen 13,5'er cm büyük kare plakalar yer almakta olup bunların arasında kalan kare alanlara ise 8 x 8 cm boyutlarındaki küçük karelerin paralel bir şekilde yerleştirildiği ve etraflarının üçgen şeklinde kesilmiş plakalar ile çevrelendiği bir motif görülmektedir (Şekil 142).

[303] Cipollino mermeri ve türleri için bkz. Bruno, s. 5
[304] Salman ve Göncü s. 127

Şekil 142: Geç Bouleuterion merkez panel kuzey bölümü restitüsyonu

Çiz. H. Göncü

Merkez panelin geri kalan kısmında ise açık renkli *pavozenetto* mermerden kare plakalar yine kuzey güney yönde bakıldığında köşelerinden dikey bir şeklinde yerleştirilirken arada kalan boşluklara ise diğer bütün bölümlerden farklı olarak merkezde 8 adet altıgen plakanın birleştirilmesiyle oluşturulan sekizgen forma benzer bir motif yer almaktadır. Sekizgen motiflerin arasında kalan boşluklarda ise yine Cipollino mermerinden plakalar kullanılarak çevrelenmiştir (Şekil 143).

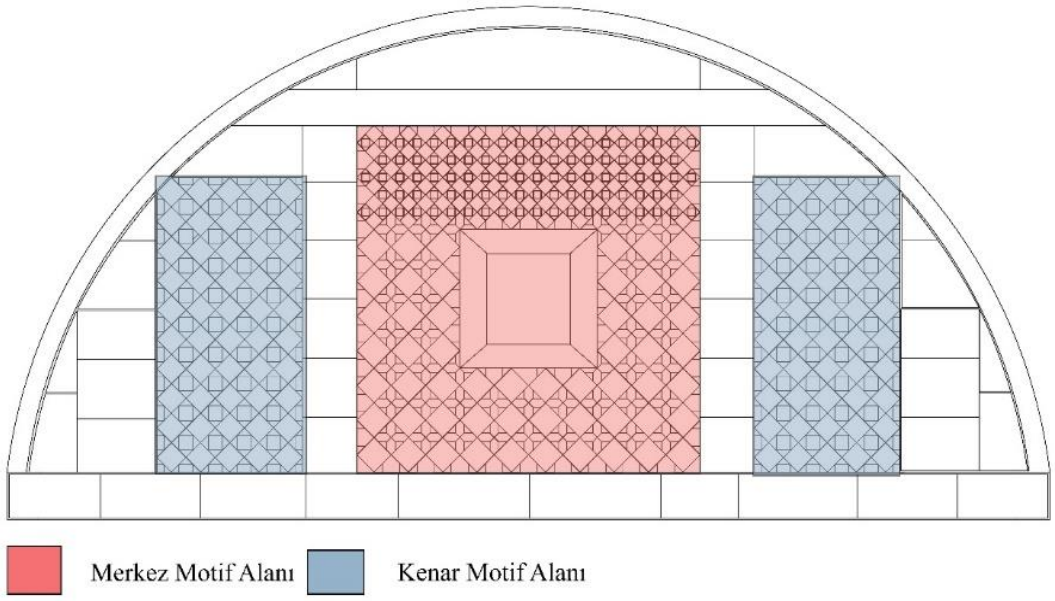
Şekil 143: Geç Bouleuterion merkez panel bazı in situ kalıntıların restitüsyon çizimi üzerine aplikasyonu.

Çiz: H. Göncü

Merkez panelin bölümleri orantısal olarak karşılaştırıldığında alanın 3,90 x 3,90 metrelik kare planı dikkate alındığında motif alanlarının 1/10'luk bir oranlama ile belirlendiği anlaşılmaktadır. Panelin içerisinden kullanılan her bir kare mermer plaka ve motif alanının hipotenüsü 39 cm'dir. Bütün bu düzenin merkezinde 40 ve 50'şer derecelik açılara sahip 4 parça (yamuk) Cipollino mermerinden plaka ile çerçevelenmiş alan vurgulanmaktadır. Nasıl bir görünüme sahip olduğuna dair veri barındırmayan bu alanın ölçüleri ise 100 x 92 cm'dir (Şekil 144).

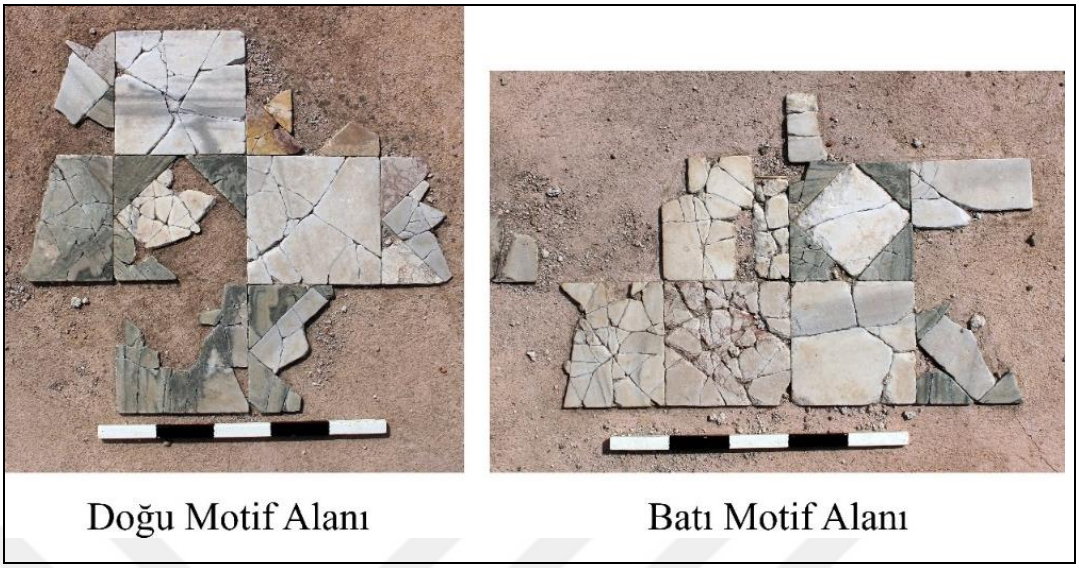
Şekil 144: Geç Bouleuterion Orkestra restitüsyonu ve panel düzeni.

Çiz: H. Göncü

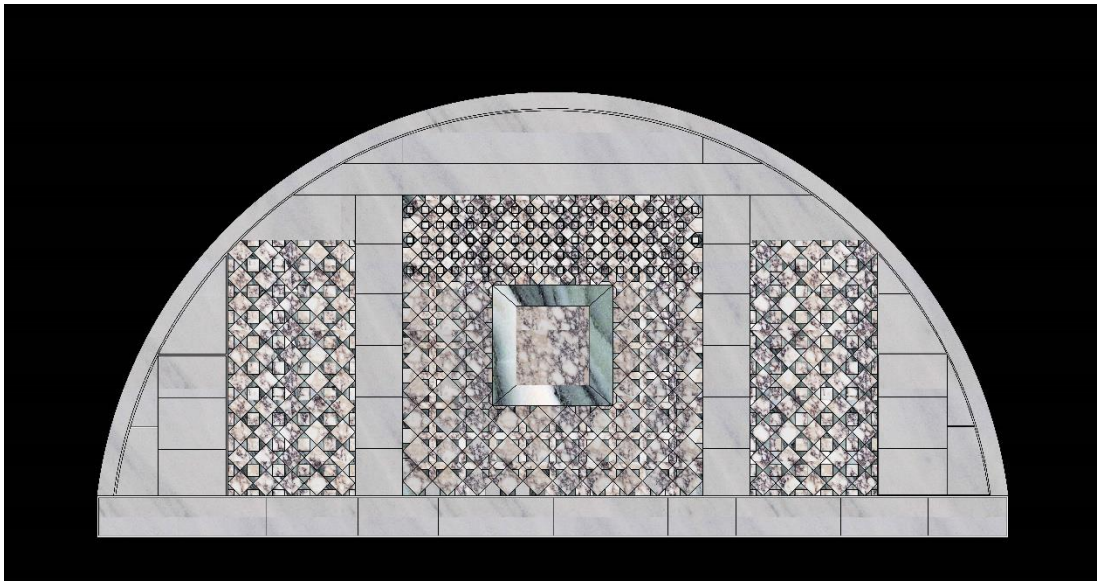
Merkezde yer alan panelin doğusunda ve batısında birbirlerinin simetriği olan iki opus sectile alanı daha yer almaktadır. Her iki panelde in situ plakalar haricinde harç tabakası üzerinde belirgin izlerin de korunduğu görülmektedir. Yaklaşık 1,64 x 3,23 metre ebatlarında birer alanı kapsayan bu panellerde motif sistemi merkez panelin kuzey bölümünde yer alanla aynıdır. Bu panellerde de köşelerinden dikey bir şekilde yerleştirilmiş kare mermer plakalar arasında kalan boşluklara etrafları yine Cipollino mermerinden üçgen plakalarla çevrelenmiş kare plakalar kullanılmıştır. Böylelikle her biri 23 x 23 cm'lik boşluklarla sahip motif alanları belirlenmiştir. Bu boşlukların merkezine yerleştirilen kare plakalarınsa her biri yaklaşık 16 x 16 cm ölçülerindedirler (Şekil 145).

Şekil 145: Geç Bouleuterion kenar panellerde korunmuş olan plakalar.

Dikdörtgen şekline sahip panellerin uzun kenarları kısa kenarlarının tam iki katı genişliğe sahiptir. Hipotenüslerinden yerleştirildiklerinde her biri 32,3 cm genişliğe sahip bu plakalardan dikeyde 10 yatayda ise 5 adet sıralanmaktadır. Böylelikle panellerin oluşturulmasında kuzey-güney aksta 1/10'luk doğu batı aksta ise 1/5'lik bir oranlama söz konusudur.

Şekil 146: Geç Bouleuterion Orkestra döşemelerinin restitüsyonu ve tamamlama denemesi.

Modelleme: H. Göncü

Geç Roma Dönemi Bouleuterionu'nun orkestra döşemesini oluşturan mermer öğelerin aynı mermer türü olarak bazı doku farklılıkları gösterse de kalıntıların geneline bakıldığında sistematik bir renk düzenlemesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Orkestra zemininin ağırlıklı olarak daha açık renk tonlara sahip pavonazzetto mermeri ve yeşil tonlarda Cipollino cinsi mermer plakaların birlikte kullanıldığı bir kompozisyona sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Motif alanlarını birbirinden ayıran ve bu alanlarla Cavea ve Pulpitum arasında kalan bölümlerde ise bant benzeri bir şekilde uzanan gri tonlarda damarlara sahip Marmara mermeri kullanılmıştır (Şekil 146). [305]

Plakalarda görülen doku ve farklılıklarının bir nedeni de kullanılan mermerlerin önemli bir bölümünün farklı yapılardan devşirme olarak buraya taşınmış olmasıdır. Bununla birlikte orkestrayı korumaya dönük gerçekleştirilen konservasyon çalışmaları sırasında yerinden sökülen in situ plakaların birçoğunun ters yüzlerinde görülen profil izleri bunların ikinci kullanım olduklarını doğrulamaktadır. Bunun yanında yapının uzun kullanım süresinde bazı kırılan plakalarında devşirme mermer malzemelerle onarıldığı tahmin edilmektedir.

2014 yılında ise Orkestra'nın Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi yapılaşmaları sırasında tahrip edildiği anlaşılan güney batı köşesinde araştırma kazıları gerçekleştirilmiştir. Söz konusu bu çalışmalarda orkestranın erken bir evresi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca orkestrayı cavea bölümünden ayıran parapet bloklarının; +13,50 metre seviyesinden itibaren görülebilen 56 cm genişliğinde ve 23 yüksekliğinde mermer bloklar üzerine yerleştirildiği görülmüştür. Bloklar orkestra hattıyla uyumlu bir şekilde dairesel olarak uzanmakta ve ön yüzü orkestra döşeme alanına doğru 45º bir eğimle alçalmaktadır (Şekil 147)

[305] Salman ve Göncü, 126-129

Şekil 147: Geç Bouleuterion I. Evre Orkestra süpürgelik bloğu

Söz konusu bu kalıntıların I Evre orkestra bölümünü kuşatmakla birlikte aynı zamanda dikey parapet bloklarını taşıdığı ve cephelerinin ise süpürgelik profili olarak düzenlendiği düşünülmektedir. Söz konusu bu kalıntılar II. Evre Orkestra zemini oluşturulurken bu zeminin yaklaşık 50 cm yüksekliğinde olan döşeme altı dolgusunun altında kalmışlardır. Bugün üzerinde II. Evreye ait in situ opus sectile döşemeler konumlanıyor olmasından dolayı ilk evre döşemeleri iptal edilirken yerinde bırakıldıysa dahi malzemesi cinsi ve tasarımı konusunda bir öngörüde bulunmak henüz mümkün olmamaktadır.

I. Evre Orkestrası'nın II. Evre döşemelerinden 50 cm daha derinde konumladığının tespitiyle birlikte cavea ilk sıra oturma basamaklarının önünde yer alan yürünebilir kısımla I. Evre orkestrası arasındaki yükseklik farkı 1,63 metre olarak hesap edilebilmektedir. Bu nedenle izleyicilerin oturma basamaklarına ulaşabilmesi adına cavea merdiven basamaklarının bir kısmının bu dönem orkestra zeminine kadar ulaştığını beklemek kaçınılmaz olmaktadır. Bu öngörüyü destekleyebilecek tek veri cavea bölümünün orkestra ile buluştuğu alandaki tahrip olmuş orta kısmından görülebilmektedir. Söz konusu bu alanda parapet bloklarının dayandığı blokajın kısmen zayıf olduğu gözlemlenebilmekle birlikte açıklığın içinde 1 adet merdiven basamağı formu verilmiş mermer blok gözlemlenmektedir. İn situ olduğu tespit edilebilen bu kalıntı yaklaşık 60 cm genişliğindedir (Şekil 148).

Şekil 148: Parapet bloklarının merkezinde oluşmuş tahribatın konumu ve in situ olabilecek merdiven basamağı.

Parapet bloklarının altında konumlanan profilin süpürgelik bölümü ise orkestra yönünde yaklaşık 22 cm kadar çıkıntı yapmakta olup böylelikle yarım daire formlu I. Evre Orkestrası'nın yaklaşık 10,28 metre çapında olduğu tahmin edilmektedir.

Orkestra I. Evre döşemeleri genel olarak değerlendirildiğinde kare ve dörtgen opus sectile motif alanlarının geniş mermer bantlar ile ayrılması Erken Hristiyanlık Dönemi yapılarında görülen tipik bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.[306] Ancak az sayıda erken dönem yapısında da opus sectile dörtgen motif alanlarının mermer bantlarla birbirlerinden ayrıldığı görülmektedir. Roma'da Prima Porta'da yer alan Augustus Dönemi Livia Villası'nda yer alan opus sectile motif alanlarının birlerinden geniş mermer bantlarla ayrıldığı görülmektedir (Levha 4)[307]. Diğer bir örnek ise Aphrodisias'ta yer alan Aphrodite Tapınağında yer almaktadır. Yapının zemin döşemeleri İS erken 1. yüzyılda geometrik opus sectile motifleriyle yenilenmiştir. Söz konusu opus sectile döşemelerin geniş mermer batlarla motif alanlarına ayrıldığı görülmektedir (Levha 4)[308]. Yine Aphrodisiasta yer alan İS 2.

[306] Kadıoğlu, 2000, 12
[307] Forte, M., La Villa di Livia un Percorso di Ricerca di Archeologia Virtuale, L'Erma di Bretschneider,2007, s. 164-165
[308] Cambell, S., The Mosaics of Aphrodisias in Caria, Subsidia Mediaevalia 18, Pontifical Institute of Medieval Studies, Printed by Universa, Wetteren, Belgium, 1991, s.7-8.

yüzyılın başlarına tarihlenen Hadrianus Hamamı zemin döşemelerinde de geometrik opus sectile motif alanlarının geniş bantlarla birbirlerinden ayrılmıştır (Levha 4)[309].

İS 3. yüzyılın ilk çeyreğinde Roma Coğrafyasında Hıristiyanlığın yasal bir statü kazanmasının ardından dini amaçlarla inşa edilen veya dönüştürülen yapıların taban döşemlerinde opus sectile motiflerin yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde özellikle Ege coğrafyasında yer alan Erken Hristiyanlık dini yapılarında opus sectile motif alanlarının geniş mermer bantlarla ayrıldığı ve bu etkinin orta Bizans Dönemi sonlarına kadar yaygınlaşarak devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu dönem için erken bir örnek olan Aphrodisias'ta zemin döşemeleri Piskopos Evi 1 No'lu odada ön plana çıkmaktadır. Yapının geometrik desenli opus sectile motif alanları birlerinden geniş mermer bantlarla ayrılmaktadır (Levha 4)[310]. Hierapolis Antik Kentinde ise İon Sütun Başlıklı Ev olarak tanımlı İS 2. yüzyıl yapısına İS 4. yüzyılda eklenen ziyaret odasının (A 195 Salonu) zeminine opus sectile döşem uygulanmıştır (Levha 4)[311]. Bu yapıda da farklı tarzda geometrik opus sectile motiflere sahip döşem birbirlerinden geniş bantlarla ayrılmaktadır. Ege coğrafyasından diğer bir örnek ise Erken Bizans Dönemine tarihlenen[312] Laodikeia Kilisesidir (Levha 4). Yapının Naos, Nartex, Apsis, Baptisterium ve Orta Nef gibi bölümlerinde farklı geometrik motiflerden oluşan opus sectile alanlarının yine geniş mermer bantlar ile birbirlerinden ayrıldıkları görülmektedir.[313] Laodikeia Kilisesi'nde yer alan örneklere oldukça benzer uygulamalar ise Hierapolis Antik Kentinde Aziz Philippus Kilisesi'nde görülmektedir (Levha 4). Yapı zarar veren bir depremin ardından İS 9. yüzyılda kilisenin taban döşemeleri Opus Sectile olarak yeniden düzenlenmiştir.[314] Erken Bizans Dönemi Döşemelerinden oldukça etkilendiği anlaşılan geometrik motifli dörtgen opus sectile alanları yine geniş mermer bantlarla birbirlerinden ayrılmaktadır.

---

[309] Cambell, s.27, (Plate 97,98)
[310] Cambell, ss.14-15
[311] D'Andria, F., Caggia, M. P., Hierapolis *di Frigia I. Le campagne di scavo e restauro 2000-2003*, İstanbul 2007, pp. 229-232
[312] Şimşek, C., Church of Laodikeia – Chiristianity in the Lykos Valley, Denizli Belediyesi, Denizli, 2015, s.22.
[313] Şimşek, s. 79-82
[314] Caggia, M, P., Mosaic and Opus Sectile Pavements in thr Church of St. Phillip in Hierapolis, Geç Antik Çağda Lykos Vadisi ve Çevresi, (Ed. C. Şimşek., ve T. Kaçar.,) Ege Yayınları, İstanbul, 2018, s.316

Erken Hristiyanlık Döneminde Ege coğrafyasında opus sectile alanların geniş bantlarla ayrılması Batı Roma topraklarında da inşa edilen Erken Hristiyanlık yapılarında da oldukça benzer bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Trier'de yer alan Erken Hristiyanlık kilisesinin İS 4. yüzyıla tarihlenen geometrik motifli dikdörtgen opus sectile döşeme alanları birbirlerinden geniş bantlarla ayrılmıştır (Levha 4)[315]. Diğer bir örnek ise Venedikte konumlanan Iulia Concordia Bazilikası'dır. Yapının apsis bölümü taban döşemelerin İS 6. yüzyılda motif alanları bantlarla çevrelenmiş opus sectile paneller olarak düzenlendiği görülmektedir (Levha 4)[316].

Smyrna Geç Roma Bouleuterionu Orkestrasında bantlar arasında konumlanan opus sectile panellerde ise kare, üçgen ve baklava dilimi form da altıgen plakalarla geometrik desenli motifler oluşturulmuştur. Desenler arasındaki kontrast açık ve koyu renk tonlarda farklı cins mermerlerin kullanımıyla sağlanmıştır. Döşemelerde kullanılan motiflerden ilki paralel bir şekilde yerleştirilmiş küçük kare plakaların etraflarında köşelerinden (hipotenüslerinden) dikey bir şekilde yerleştirilmiş daha büyük plakalarla oluşturulan motiftir. Bu motifte küçük kare plakaların etrafında büyük plakaların yerleşiminden dolayı oluşan alanlarda ise üçgen formlu plakalar kullanılmıştır. Bu üçgen alanlarda kullanılan plakalar daha koyu renkli mermerlerden tercih edilmiş ve sağladığı kontrast sayesinde kare motif yerleşiminin vurgulanması sağlanmıştır.

Söz konusu bu düzen Geç Roma Bouleuterionu orkestrasının kenar panelleri ve merkez panelin kuzey bölümünün opus sectile motiflerinin tamamını oluşturmaktadır. Yukarıda bahsedilen bu uygulamalardan kare plakaların etrafında üçgen plaka çevrelenmesine en erken Augustus Dönemi yapısı Livia Villası opus sectile döşemelerinde görülmektedir (Levha 4). Söz konusu döşemin motifi aralarda tek parça bir plaka kullanmaksızın kesintisiz bir şekilde motifi devam ettirmektedir.[317] Diğer bir örnek Pompeii' de konumlanan İS 1. yüzyıl sonlarına tarihlenen Cornelius Rufus Ev'i 18. odada konumlanan zemin döşemeleridir (Levha 4)[318]. Söz konusu opus sectile döşemde kare ve üçgen motiflerin arasında kullanılan

[315] Guidobaldi, F., Sectila Pavimenta Tardoantichi e Paleocristiani a Piccolo Modulo Dell'Italia Settentrionale, Rivista di Archeologia Cristiana, 85, 2009, ss 355-419, s. 410
[316] Guidobaldi, s. 380-381
[317] Forte, s. 165. (fig 15)
[318] Guidobaldi, s. 398 (fig 33)

boş plaka uygulaması Smyrna Bouleuterionun'da konumlananlarla aynı şekilde uygulanmıştır. Yine oldukça paralel bir örnek Hierapolis'te konumlanan İon Sütun Başlıklı Ev'in ziyaret salonunda görülmektedir (Levha 4). Son olarak İS 3. yüzyıla tarihlenen Arykanda Güney Hamam'ı opus sectile döşemelerinde aynı uygulama görülmektedir (Levha 4). Söz konusu döşemenin özellikle kenar bölümlerinde yarım motifler ile bordürünün oluşturulması Smyrna örneğiyle birebir örtüşmektedir.

Bu örnekler dışında benzer bir örnekle İtalya'da Forum Romanum'da 5. yüzyılda inşa edilmiş Santa Maria Antiqua Kilisesi'nin 6. yüzyıla tarihlenen bazı opus sectile döşemelerinde (Levha 4)[319], Brescia Mompiano'daki 4.yüzıl sonlarına tarihlenen Villa Romana'da (Levha 4),[320] yine İtalya'da yer alan Erken Hristiyanlık yapısı Novara Babtisterium'unda[321] opus sectile zemin döşemelerinde görülmektedir.

Smyrna Geç Roma Bouleuterionu'nun merkez panelinin büyük bölümünde ise altıgen formlu plakalarla birlikte oluşturulan sekizgen (oktogonal) motiflerdir. Motif altıgen (baklava dilimi) formlu 8 adet plakanın bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Köşe uçlarından birbirlerine temas edecek şekilde yerleştirilmiş altıgen plakalar sekizgenin her bir uzun kenarda ikişer adet kullanılmış böylelikle dış çeperi sekizgen olan motifin ortasında bir kare motif alanı daha yaratılabilirmiştir. Motifin iç bölümünde sekizgenin uzun kenarlarının ortasında oluşan küçük üçgen alanları kapatmak için ise birer dikey olarak yerleştirilmiş kare plaka kullanılmıştır. Bu sayede aynı zamanda sekizgenin kısa kenarlarının iç bölümünde birer üçgen alan daha elde edilebilmiştir. Söz konusu bu küçük üçgen alanlarda ise daha koyu tonda renge sahip mermer plakalar kullanılarak yaratılan kontrast ile bütün döşeme alanında sekizgen motifler belirgin hale getirilmiştir.

Opus sectile döşemeye sahip diğer örneklerle karşılaştırıldığında altıgen formlu plakalarla oluşturulan sekizgen motiflerin genellikle birbirini tekrar eder şekilde planlanarak Smyrna Geç Roma Bouleuterionu orkestrasından farklı bir tasarımla 4 adet altıgen plakayla oluşturulduğu görülmektedir (Levha 4). Söz konusu bu örneklerin merkezide kalan çapraz şekilli kere alan içerisinde ise genellikle farklı renk tonda bir mermer plaka kullanılarak kontrast yaratıla bilindiği gibi tamamen aynı cins mermerle oluşturulan sade tasarımlarda görülmektedir. Bu tek renk

[319] Guidobaldi, s. 413
[320] Guidobaldi, s. 372
[321] Guidobaldi, s. 377-378 (fig 14b)

sekizgen motifin bir örneği de Geç Roma Bouleuterionu'nun aşağıda değineceğimiz pulpitum döşemelerinde yer almaktadır. Bu nedenle bu motifin örneklemelerine pulpitum bölümünde yer verilecektir.

5.1.2.2. Cavea

Yarım daire planlı Geç Roma Dönemi Bouleuterionu cavea bölümü yaklaşık 33 metre çapa sahiptir. Cavea'ya dair bugün görülebilen kalıntıların neredeyse tamamına yakını alt yapısına ait taşıyıcı öğelerden oluşmaktadır. Söz konusu bu kalıntılardan ilki Cavea alt yapısını oluşturan parapet bloklarının bulunduğu hat hariç cavea eğimi ile birlikte kademeli olarak yükselen dairesel duvarlardır. Devşirme moloz taşlardan *Opus Caementium* teknikte inşa edilmiş bu duvarların üzerinde ise farklı tekniklerde oluşturuldukları anlaşılan tonozlar konumlanmaktadır.

Şekil 149: Geç Bouleuterion alt yapısı yarım tonozun kuzey batı bölümü.

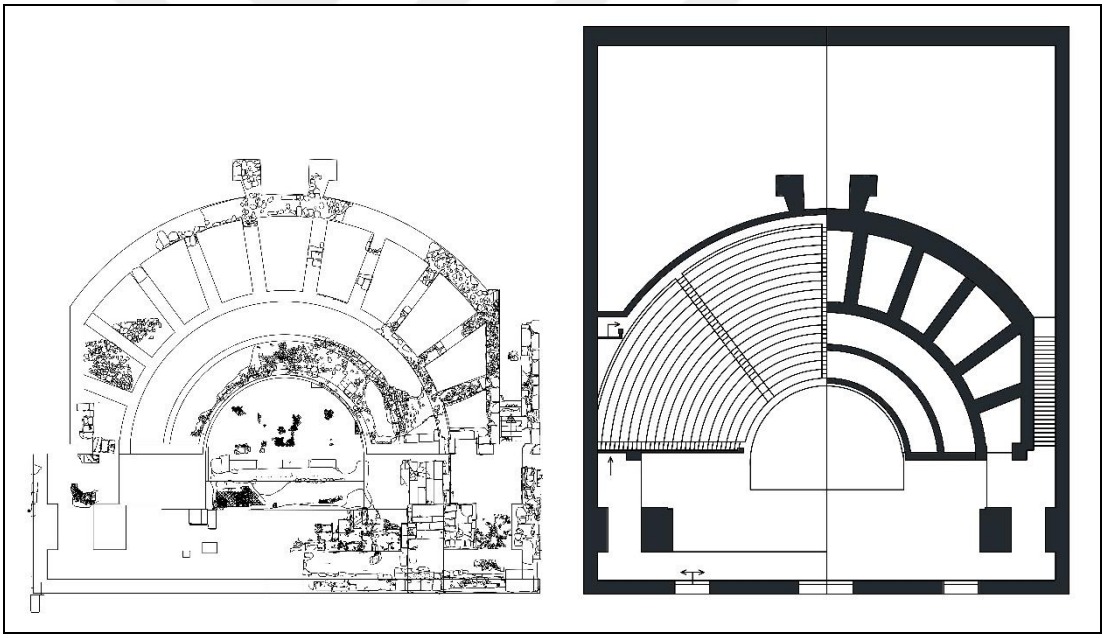

Cavea alt yapısının dairesel parapet duvarı ve kuzeyinde konumlanan ilk tonoz duvarı arasında yaklaşık 2,40 metre genişliğinde bir mesafe bulunmaktadır. Bu alan moloz taşlardan oluşan harçlı bir dolgu ile kapatıldığı ve üzerinde oturma basamaklarından ilk 3'ü için kademeli bir blokaj oluşturulduğu görülebilmektedir.

Bu duvarın kuzeyinde konumlanan 2. tonoz duvarıyla arasında ise 2,33 metre genişliğinde bir mesafe bulunmaktadır. Söz konusu bu açıklığın üzeri bir çeyrek daireden oluşan yarım tonoz ile geçilmektedir. Söz konusu bu bölümde yarım tonoz rektogonal formlu Tüf/Foça Taşı blokların yatay bir şekilde üst üste sıralanmasıyla oluşturulan "opus vittatum" teknikte inşa edilmiştir (Şekil 149).

Yarım tonozun kuzey cephesinden Cavea'nın aynı zamanda dış hattını belirleyen 1,53 metre genişliğe sahip tonoz duvarına kadar ise 5,30 metrelik bir mesafe kalmaktadır. Bu iki duvarın arasındaki mesafeye ışınsal bir planla ve dairesel tonoz duvarlarıyla organik olarak sıralanmış 11 adet tonoz üst örtülü mekân zinciri oluşturulmuştur. Böylelikle yapıya tiyatro benzeri bir form kazandırılmıştır. Ayrıca mekanlar arasında kemerli kapılar sayesinde geçiş sağlanabilmektedir[322] (Şekil 150).

Şekil 150: Geç Bouleuterion rölöve, restitüsyon ve altyapı duvarları plan çizimleri.

Çiz. H. Göncü

Yapı 20. yüzyıl ortalarına kadar devam eden sivil yapılaşmalar nedeniyle büyük oranda tahribe maruz kalmıştır. Buna rağmen tonozun kısmen iyi korunmuş durumda olan doğu bölümü, cavea alt ve üst yapısını anlama bakımından oldukça yeterli veriler sunmaktadır. Bu noktada cavea üst yapısını taşıyan tonoz sistemine ait

[322] Ersoy, İskender, s. 108

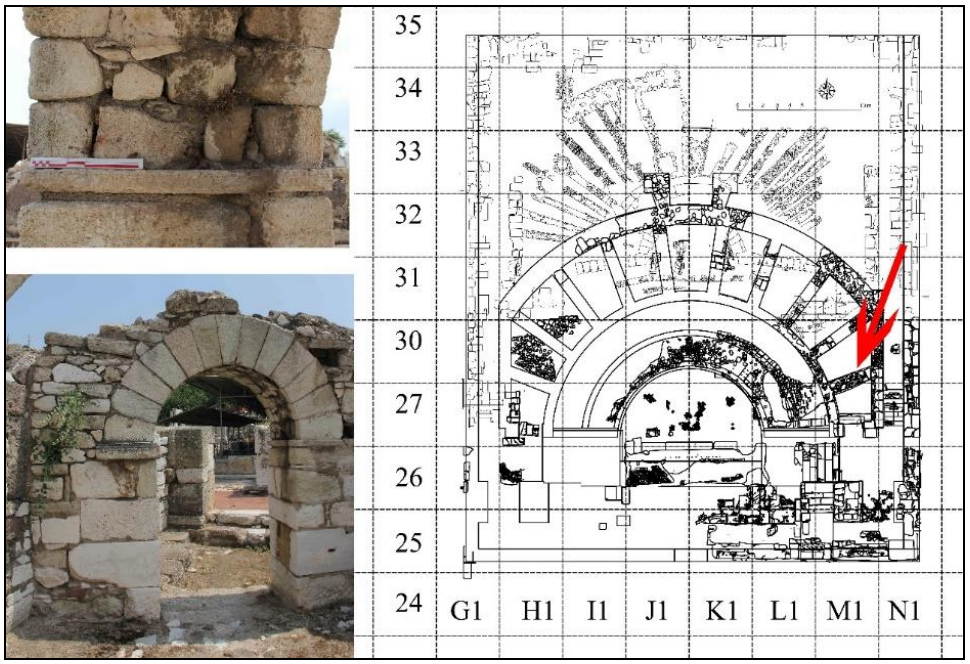
kemerlerden en doğuda yer alanlardan biri sağlam, diğeri ise kısmen korunmuş olarak günümüze ulaşmıştır (Şekil 151).

Şekil 151: Cavea alt yapısına ait tonoz sisteminin iyi korunmuş güneydoğu bölümü.

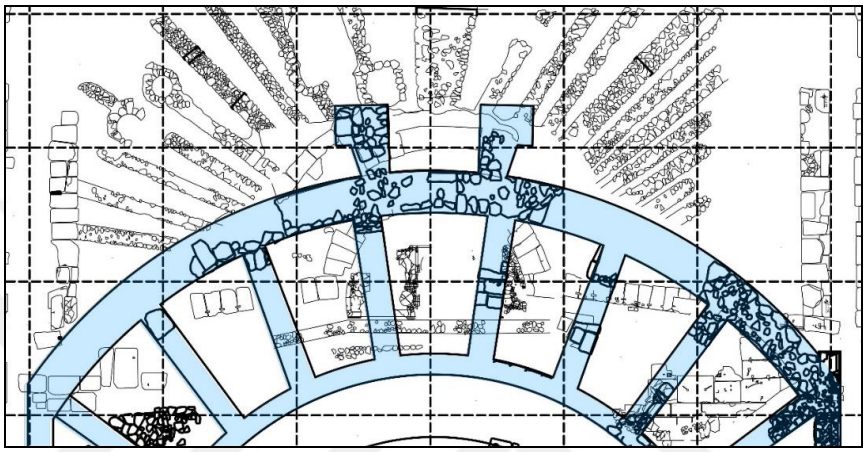
Bu iki kalıntı ve diğer kemer izlerinden anlaşıldığı üzere tonoz sistemine ait her bir kemer zeminden yaklaşık 3,20 metre yüksekliğe kadar erişmekte olup ortalama 85- 90 cm aralığında değişen genişliklere sahiptirler. Kemerlerden sağlam bir şekilde günümüze ulaşmış olanın her bir cephesi yaklaşık 13 adet paket taş bulunmakta olup opus incertum teknikte inşa edilmişlerdir. Kemerlerin taşıyıcı duvarları ise devşirme dörtgen paket taşlardan oluşmaktadır (Şekil 152).

Şekil 152: Geç Roma Bouleuterionu cavea alt yapısı korunmuş kemer kalıntısı.

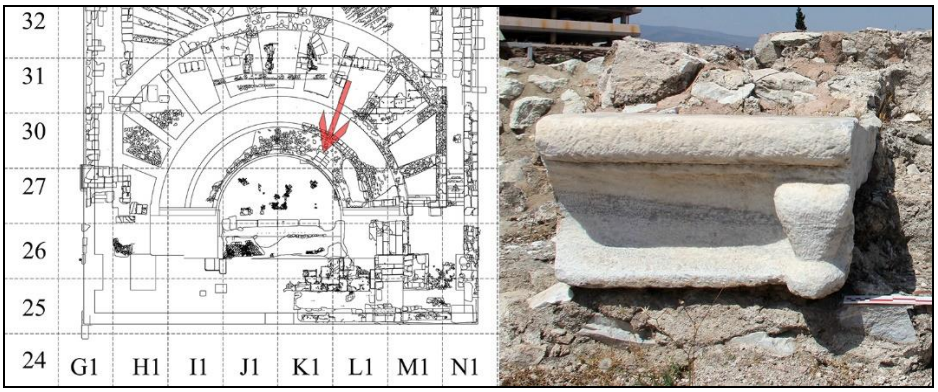
Cavea arka duvarının kuzeyinde ise yapı taşları devşirildikten sonra Erken Roma Dönemi Boluleuterionu'nun geriye kalan bölümlerinin adeta bir yamaç gibi bırakıldığı anlaşılmaktadır. Bu noktada geç yapının analemma duvarı ve cavea alt yapısı erken yapının caveasına ait kalıntıların üzerinden geçmektedir (Şekil 153).

Şekil 153: Geç Bouleuterion cavea alt yapısı ve Erken Bouleuterion ön bölümü rölöve çizimi.

Cavea üst bölümünü oluşturan öğeler ise büyük oranda tahribe maruz kalmıştır. 2008-2014 yılları arasında alan genelinde sürdürülen kazı çalışmalarında +15,46 metre seviyesinde Geç Roma Dönemi Bouleuterionu cavea bölümüne ait yalnızca 1 adet in situ oturma basamağı tam bir şekilde ele geçebilmiştir (Şekil 154)[323].

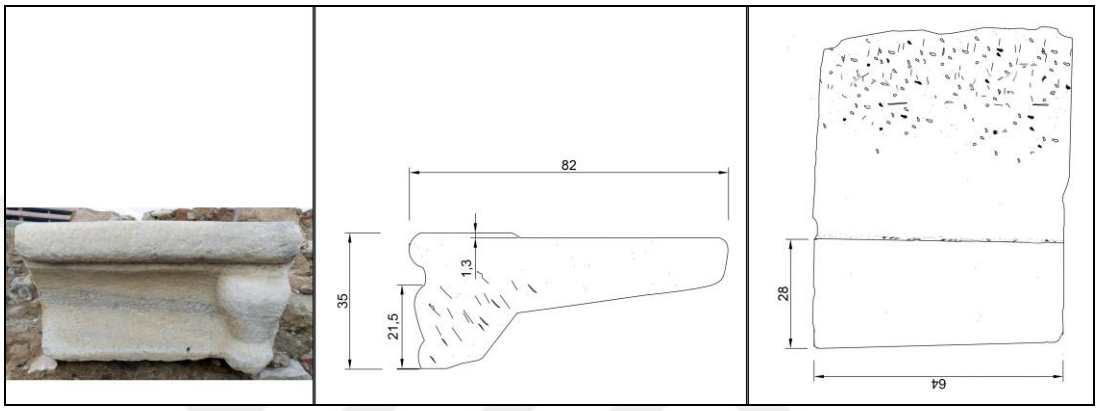
Şekil 154: Geç Roma Bouleuterionu in situ oturma basamağı ve rölöve planı üzerinde konumu.

[323] Ersoy. A., ve Diğerleri., 33. KST, 181

Bu verilere göre yaklaşık 35 cm yüksekliğe sahip oturma basamaklarının derinlikleri arkalarında konumlanan yürüyüş ve ayak koyma alanıyla birlikte 82-85cm uzunluğa ulaşmaktadır. Söz konusu oturma basamağının ön cephesinde ise oldukça stilize bir şekilde bırakılmış aslan pençesi kabartması detayı yer almaktadır (Şekil 155).

Şekil 155: In situ oturma basamağı.

Çiz: H. Göncü

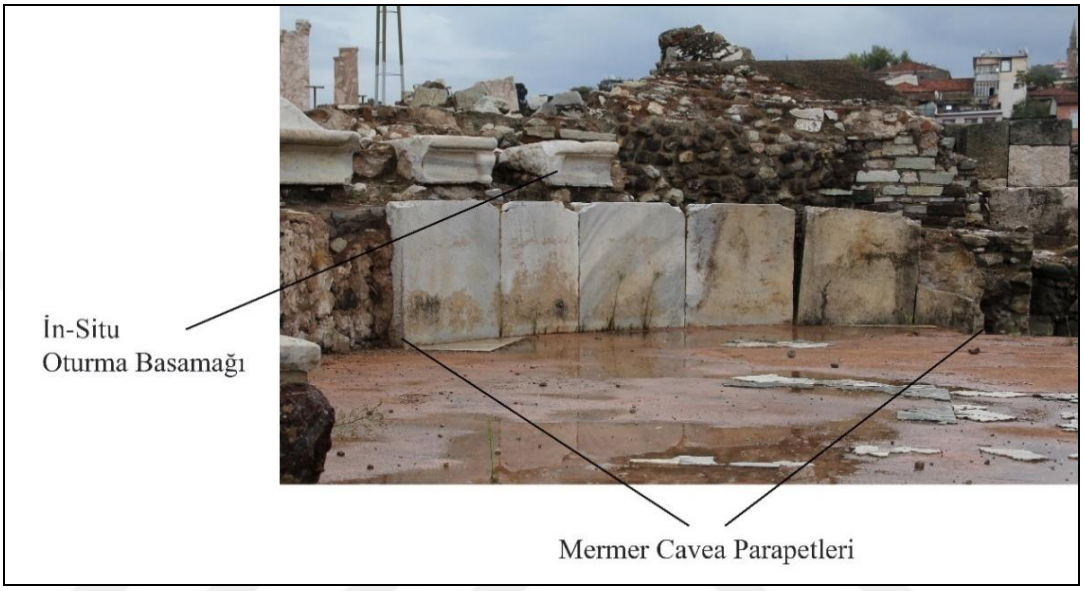
Söz konusu oturma basamağı cavea sıralarının ilkine ait olup sağında ise doğu bölümünde üst oturma sıralarına çıkan merdivenlerin izleri ile birlikte korunmuştur (Şekil 156). Her biri 18 cm yüksekliğe sahip merdiven basamağı izlerinin genişlikleri ise yaklaşık 57-58 cm civarındadır. Buradaki izlerden hem oturma basamakları hem de merdivenler için moloz taş, tuğla parçaları ve harçlı bir blokaj oluşturulduğu görülebilmektedir.

Şekil 156: Geç Bouleuterion in situ oturma basamağı ve klimakes alt yapısına ait blokaj izleri.

Caveayı orkestradan yaklaşık 1 metre yüksekliğe ve 17-20 cm aralığında değişen kalınlığa sahip dikey mermer kapama bloklarından oluşan bir parapet duvarı ayırmaktadır. Söz konusu duvara ait 6 adet mermer blok in situ olarak gözlemlenebilmektedir. (Şekil 157).

Şekil 157: Geç Bouleuterion Cavea parapetlerinin orkestra güney batı köşesinden görünüşü.

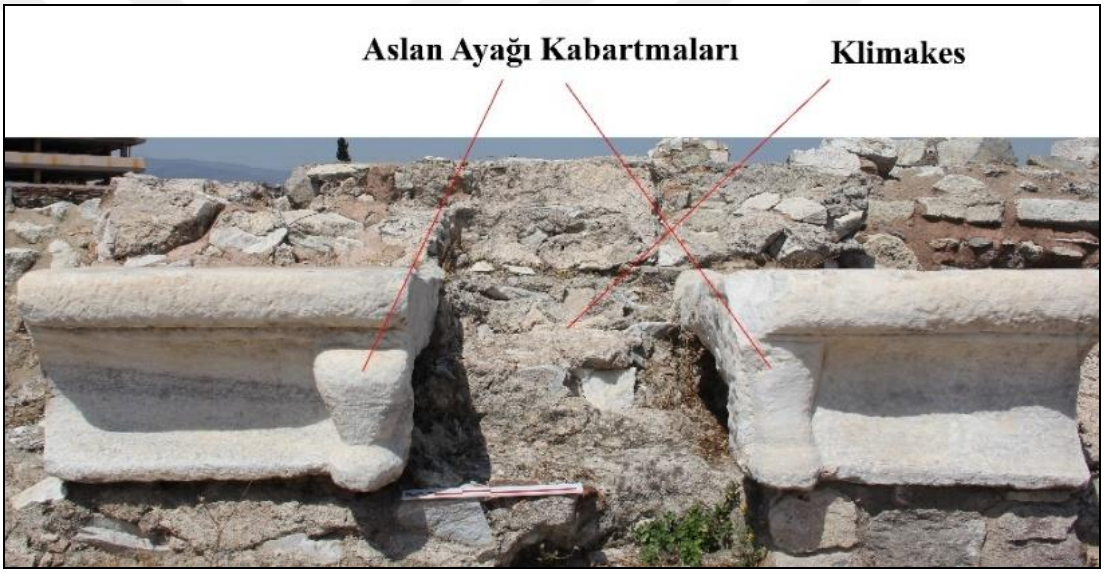
Bu bloklar haricinde tahribatın arttığı batı bölümde ise blokların devamına ait harç izleri korunmuş durumdadır. Söz konusu parapet blokları ile ilk oturma basamağının alt bölümü arasında ise yaklaşık 15 cm yüksekliğinde bir boşluk yer almaktadır. Yapının bu bölümünde olması gereken büyük olasılıkla mermer bloklardan ise günümüze in situ olarak ulaşan olmamıştır (Şekil 158).

Şekil 158: Geç Bouleuterion 1. sıra oturma basamaklarının önünde konumlanması gereken mermer bloğun alanı.

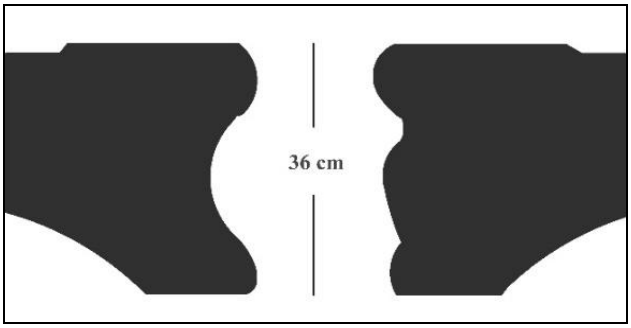
In situ veriler dışında 14 adeti 2008 yılı sonrasında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında olmak üzere 9 adeti ise 2008 öncesi kazı çalışmalarında ele geçmiş olan toplam 23 adet mermer oturma sırası bloğu yer almaktadır. Birçoğu tama yakın bir şekilde günümüze ulaşan bu bloklardan 10 adetinin cephesinde in situ oturma basamağı örneğinde olduğu gibi ön yüzlerinde stilize aslan pençesi kabartması yer almaktadır. Bu detay kabartmaların basamak cephelerindeki konumlarına göre onların üst oturma basamaklarına çıkan merdivenlerin sağında mı yoksa solunda konumlandıklarını da anlamamıza olanak sağlamaktadır (Şekil 159).

Şekil 159: Aslan ayağı kabartmalı oturma basamakları ve merdiven boşluklarına göre kabartmaların konumu.

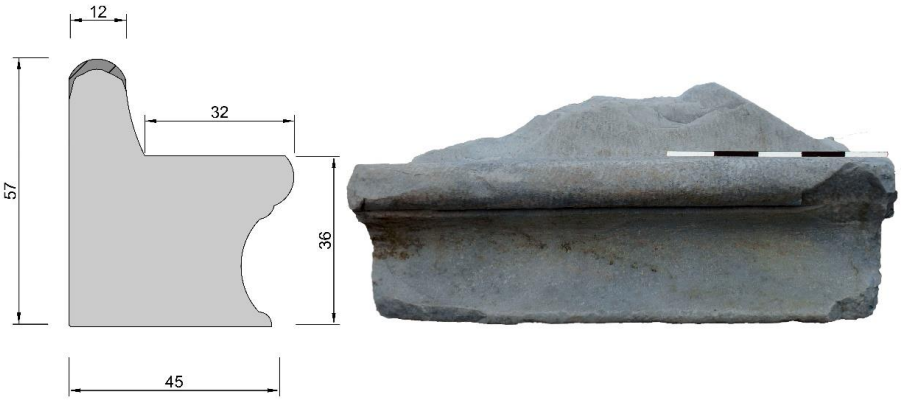
Bu şekilde ele geçen toplam 8 adet oturma basamağından toplam 5 adetinin solunda 5 adetinin ise sağıda bu kabartma gözlemlenmektedir. Söz konusu kabartmaların cephe ve kesitlerinde bazı farklılıklar olduğu gözlemlenmektedir. Kabartmaların bir kısmı in situ basamağın kesitinde olduğu gibi bacak kısmı dış bükey ve daha sonra detay verilmeye uygun bir forma sahipken diğerleri ise iç bükey bir forma sahiptir (Şekil 160). Bu nedenle iç bükey formda olanların daha sonra işlenmesi gibi bir planın olmadığı ve stilize olarak tasarlanmış olabileceğini düşündürmüştür.

Şekil 160: Aslan ayağı kabartmalı oturma basamaklarının kesit karşılaştırması.

Orkestra bölümünde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında K1-29 plankaresinde 1 adet arkasında sırt dayama bölümü bulunan oturma basamağı ele geçmiştir. Sırt dayama bölümüyle birlikte 57 cm yüksekliğe kadar korunmuş olan bu blok 1,30 metre uzunluğa sahiptir (Şekil 161). Söz konusu oturma basamağının arka bölümünde yer alan bu detay bu bloğun cavea en üst oturma sırasına ait olabileceğini göstermektedir. Basamağının oturma bölümü 36 cm yükseklikte olup sırt dayama bölümünün üst bölümündeki kırık dolayısıyla ancak 21 cm yüksekliğe sahip bir bölümü korunabilmiştir.

Şekil 161: Sırt dayama bölümü bulunan oturma basamağı

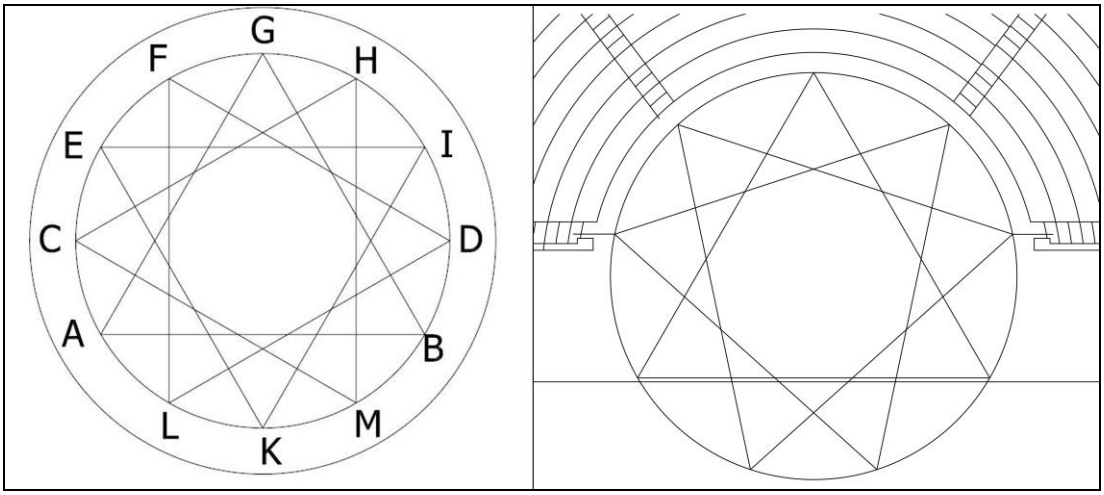
Bu verilerle birlikte Geç Roma Bouleuterionu oturma basaklarına ait kalıntılardan yapıda 3 çeşit oturma basamağı planı bulunduğu tespit edilebilmektedir. Birinci tip olarak *klimakes* kenarlarında konumlanan ve cephesinde birer stilize aslan ayağı kabartması bulunandır. Bu basamaklar çoğunlukla standart bir şekilde 62-64 cm genişlikte ve 80-84 cm aralığında değişen derinliğe sahiptirler. İkinci tip oturma basamakları ise cephelerinde her hangi bir kabartma bulunmayan ancak cephelerinin

üst bölümünde diğer oturma basamaklarında da yer alan *kyma recta* profilini takip edilmektedir. Bu bloklar Cavea'nın cephelerinde stilize aslan ayağı bulunun bölümlerinin arasında konumlanmaktaydılar. Aynı zamanda bu bloklardan bazılarında cavea yarım daire formunun kavisine göre arkaya doğru daralan farklı genişliklerde oluşturuldukları görülmektedir. Son tip ise olasılıkla en üst oturma basamağında kullanılan arkasında sırt dayama bölümü konumlanan oturma basamaklarıdır. Söz konusu oturma basamakları yaklaşık 45 cm genişliğinde olup 32 cm derinliğinde bir oturma bölümü sağlamaktaydılar. Ön cephesinde ise *kyma rekta* profil düzeni ise diğer oturma basamaklarıyla aynıdır.

Oturma basamaklarından birini üst bölümünde ise kazıma olarak işlenmiş bir "T" (tau) harfi görülmektedir. In situ olan basamakta benzer bir işaretin bulunmaması ve diğer basamaklarda da benzer bir işaretin gözlemlenmiyor olması söz konusu harfin oturma basamaklarının inşası sırasında konumlandırılmasıyla alakalı bir fonksiyona sahip olup olmadığı ise tespit edilememektedir.

Cavea bölümünü kerkides dilimlerine ayırın *klimakes* açıklıklarının konumları belirlenirken plan şemasında Vitruvius'un Roma Tiyatroları başlığında sıraladığı prensiplerin[324] uygulandığı anlaşılmaktadır. Yapının merkezi konumunda Orkestra bulunmakta ve burada oluşturulan daire içerisine üç adet eşkenar üçgenin yerleştirilmesiyle merdiven basamaklarının konumlarının belirlendiği anlaşılmaktadır (Şekil 162).

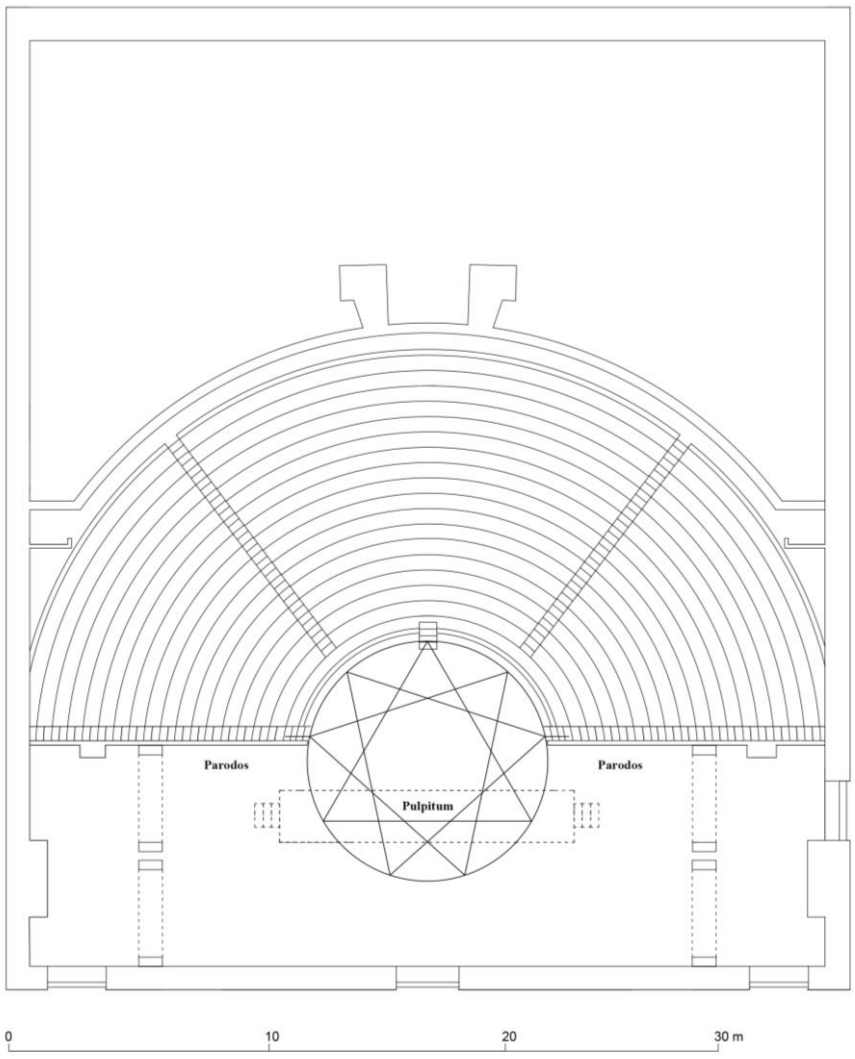
Şekil 162: Vitruvius'un tanımlamaları ve Geç Roma Bouleuterionu'na uyarlanması(sağda).

[324] Vitruvius, (V.VI) s. 107-111

Bu uygulama ile her ne kadar üst seviyelerde in situ bir kalıntı ile tespit edilemese de otuma alanının ortasında Cavea yarım dairesini iki eşit parçaya ayıran bir merdiven açıklığının da konumlanıyor olabileceğini düşündürmektedir. Bu düşünceye ek olarak daha önce Orkestra başlığı altında I Evre Orkestra seviyesine göre oldukça yüksekte kalan oturma sıralarına bu nokta düzenlenen bir merdiven açıklığıyla ulaşılıyor olabileceğini de 1 adet in situ merdiven basamağı kalıntısıyla birlikte destekleyerek önermiştik. Bu nedenle Vitruvius şemasının uyarlanmasında bu noktanın yalnızca I. Evre Orkestası ile Cavea ilişkisi konusunda bir uygulamaya ait olabileceği de olasılıklar arasında bulunmaktadır (Şekil 163).

Şekil 163: Vitruvius'un Roma Tiyatrosu tanımlamalarına Geç Roma Bouleuterionu'nun I. Evre plan restitüsyonu önerisi.

Çiz. H Göncü

Bu kalıntı ve tespitlerin yanında cavea merdivenlerinden analemma duvarı hattında uzanan basamakların dış cephelerini perdelemede kullanılan iki adet merdiven korkuluğu ise 2009 yılı kazılarında ele geçmiştir. Söz konusu mimari öğelerden biri tam korunmuşluğa sahipken diğerinin daralan bölümünün kırık olduğu görülmektedir. (Şekil 164).

Şekil 164: Geç Roma Bouleuterionu Analemma duvarı hattı merdiven korkuluğu

Söz konusu parçalardan tam korunmuşluğa sahip olanın arka üst bölümünde, kırık olanın ise ön alt bölümünde dörtgen bir şekilde kesilmiş girintiler bulunmaktadır. Bu sayede korkuluklar yerleştirilirken birbirlerinin üzerine binecek şekilde planlandıkları anlaşılmaktadır (Levha 14b). Ayrıca her bir parçanın birleşme noktalarında kenet yuvaları bulunmaktadır. Bu sayede her bir mermer bloğun birbirlerine bağlandığı tespit edilebilmektedir. Her iki kent yuvası da ortalama 5 cm genişliğe sahip olup tipolojik olarak büyük "U" forma sahiptirler (Levha 14b).

Analemma duvar hattına ait kalıntıların ise temel seviyesine kadar tamamen söküldüğü anlaşılmaktadır. Duvar hattı hizasında kısmen tespit edilebilen bazı kalıntıların ise Erken Roma Bouleuterionu'nun önünde konumlanan Portikonun Stylobat kalıntıları olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut kalıntılardan Analemma hattının doğu köşesinde doğrudan üst oturma basamaklarına çıkmakta kullanılan bir *Vomitoryum'a* ait açıklık ve basamak kalıntıları konumlanmaktadır. Açıklığın

genişliği 1,58 metre olup merdiven basamaklarından 8 sıra yerinde görülebilmektedir. Bu kalıntıların üzerinde olasılıkla mermer malzemeden olması ön görülen merdiven başmaklarından günümüze ulaşan olmamıştır. Yapının doğu cephe duvarı ve cavea arka duvarı arasında konumlanan bu basamaklar kalıntıları ortalama 35 cm'de adım genişliğine sahiptirler. Basamakları alt yapısına dair bu kalıntıların her biri 25'er cm yüksekliğe sahiptir. Kireç harçlı moloz taş ve tuğla parçalarından oluşan alt yapının üzerinde ise ince şist taşı bloklarla düz bir alt yapı hazırlandığı görülmektedir (Şekil 165).

Şekil 165: Geç Bouleuterion vomitoryum basamaklarının üstten ve cepheden görünümü.

Smyrna Geç Roma Dönemi Bouleuterionu her şeyden önce öncülü erken yapının da olduğu gibi Batı Anadolu'da Hellenistik Miletos Bouleuterionu etkisiyle gelişen bir yapı tipi olan dairesel formda yükselen bir caveaya sahipti. Bu nedenle deprem sonrası yıkılan yapının yerine yeni yapılacak bina için öncülü yapıdan büyük oranda etkilenildiğini beklemek kaçınılmazdır. Bu süreç genel anlamda değerlendirildiğinde Erken Roma Dönemi'nden Geç Roma Dönemi'ne uzanan aralıkta bir mimari form olarak Bouleuterion yapılarının ilk etapta çok da köklü değişiklikler geçirmediği düşünmekteyiz. Yapılarda en temel farklılıklar yarım daire planlı cavea inşasında gelişen inşa ve mühendislik tekniklerinde kendini göstermektedir. Küçük Asya da her yönüyle yapı inşa teknikleri ve formlarında kendini gösteren Roma Mimarisinin ve Mühendisliğinin etkileri içerisinde toplanma yapılarına en önemli katkısı şüphesiz ki tonoz mimarisi olmuş olmalıdır. Öncesinde Erken Smyrna Bouleuterionu'nda da olduğu gibi düz arazilerde toplanma mekanları

inşa edilirken cavea için bir yamaç ya da tepe olmadığında yapay bir dolguya gerek duyulmaktaydı. Şüphesiz ki oldukça masraflı olması bir yana uzun inşa sürelerine de mal olan bu yöntemin yerine duvarlar ve kemerlerin taşıyacağı dairesel tonozlar inşa etmek eskiye kıyasla oldukça kolay olmuştur.

Smyrna Geç Roma Bouleuterionu'nun son dönem kalıntılarının yapının mimari formu adeta Roma Tiyatroları'nın küçük bir örneğiymiş gibi duran Odeon Binalarına benzer bir şekilde özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. İS 2 yüzyılın son çeyreğinde Geç Roma Bouleuterionu'nun inşasının başladığı dönemde Anadolu'da bilinen Bouleuterion yapılarının birçoğu Hellenistik ve Erken Roma dönemine dayanan mimari form ve geleneksel inşa özelliklerini koruyarak ulaşmışlardı. Bu nedenle kemer ve tonozlardan oluşan cavea alt yapısına sahip Bouleuterion sayısı oldukça sınırlı kaldığını söyleyebiliriz. Erken Roma Dönemi Bouleuterion yapılarında görülmeyen bu mimari özellik Geç Roma Dönemi'nde İS. 2. yüzyıl içerisinde inşa edilen dairesel plana sahip Bouleuterion ve Odeon gibi toplanma mekanlarının cavea alt yapısı olarak inşa edilmeye başlandığı görülmektedir.

Anadolu'da bilinen Bouleuterion yapıları içerisinde tonozlu alt yapıya sahip en erken örneklerden biri Hadrianus Döneminde inşasına başlandığı bilinen İasos Bouleuterionu'dur (Levha 5.a/b). Düz bir arazide yükselen yapının yarım daireden biraz fazla uzunlukta olan cavea alt yapısı dairesel tonoz duvarları üzerine kemer bulunmaksızın inşa edilmiş beşik tonozdan meydana gelmektedir. Benzer diğer bir örnek ise Nysa Gerontikon'dur (Levha 5c). Yapının cavea alt yapısı arka bölümde beşik tonoz tekniğinde 1,50 metre genişliğe sahip duvarlar üzerinde yükselmektedir (Levha 6.a) [325]. Dairesel cavea alt yapısı tonozlu duvarlar üzerinde yükselen diğer bir toplantı mekânı örneği ise Aphrodisias Bouleuterionu'dur (Levha 6.b). İS. 200 yaptırıldığı epigrafik kalıntılarla belgelenebilen yapı Kent Meclisi toplantıları dışında bir küçük bir tiyatro ve odeon fonksiyonuna sahip olacak şekilde tasarlandığı anlaşılmaktadır.[326] Yapının yıkılmış durumda olan summa cavea bölümünün Smyrna Geç Roma Bouleuteronu Caveası'na oldukça benzer bir şekilde inşa edildiğini söylemek mümkündür (Levha 6.c). Cavea'nın bu bölümünü dairesel tonoz duvarı aralarına diagonal bir şekilde yerleştirilmiş 12 adet kemerin taşıdığı beşik tonoz

[325] Kadıoğlu, (Fors). s. 16
[326] Hallett, Quatember, s.352

oluşmaktadır. Dörtgen sayılabilecek bir şekilde form verilmiş olan taşlardan oluşan kemer ayakları üzerinde paket taşlardan oluşan kemerlere ait kalıntılar iyi bir şekilde gözlemlenmekteyken, kemerlerin arasında konumlanan moloz taşlardan oluşan tonoz ise günümüzde yıkılmış durumdadır. İyi korunmuş durumda olan ima cavea bölümünde ise farklı bir tonoz tekniğinin uygulandığı görülmektedir. Summa caveanın iç bölümde yer alan dairesel tonoz duvarının alt yapısında ise kemerler kullanıldığı görülmektedir. Bu kemerler sayesinde oluşan açıklıklardan ima cavea alt yapısının orkestra yönünde koni biçiminde uzanan opus vittatum teknikte inşa edilmiştir.

Cavea alt yapısında tonozun kullanıldığı diğer bir yapı ise Ephesos Bouleuterionu'dur (Levha 7.a). Yapının yaklaşık 47 metre çaplıdaki caveası hem Panayırdağ'ın güney yamacına yaslı ve erken dönemde oluşturulan dolguların üzerinde hem de summa caveanın güneydeki cuneuslarından ikisi beşik tonozlu vomitoryumların ve analemmataya bitişik olan tonozlu alt yapı üzerinde yükselmektedir.[327]

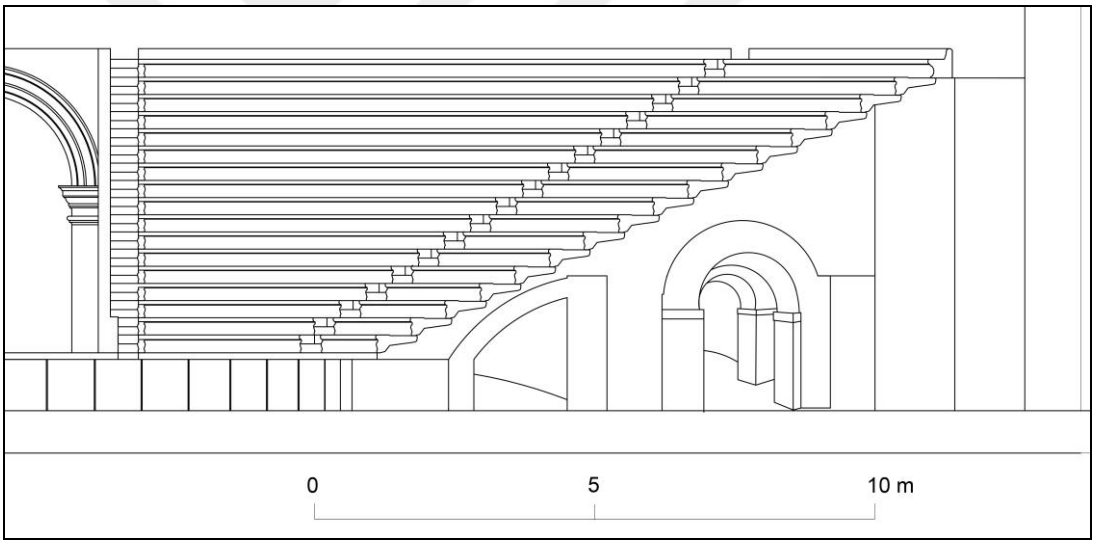
Yine aynı dönemde Bouleuterion olarak tanımlı binalar dışında özellikle alt yapılarının oluşturulmasından benzer prensipler gösteren odeion yapılarında da tonoz mimarisinin kullanıldığı örnekler bulunmaktadır. İS 1. ortalarından itibaren Anadolu'da odeon binaları şehir planı içerisinde yer almaya başladığı anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki Ephesos yakınlarında konumlanan Artemison Odeonu'dur (Levha 7.b/c). İS 1. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen yapının caveası kenarlardan içine girilebilir durumda olan beşik tonoz mimarisinde inşa edilmiş dokuz adet mekândan oluşmaktadır.[328] Diğer bir örnek ise Alexandra Troas Odeonu'dur. Henüz kazıları tamamlanmamış olan yapının İS. 1 yüzyıl içerisinde inşa edildiği ön görülmektedir[329]. Yapının cavea bölümünün görülebilir bölümlerinden Smyrna Geç Roma Bouleuterionu tonoz kemerlerine oldukça benzer tarzda inşa edilmiş kemerli bir tonoz sistemi üzerinde yükseldiği görülmektedir (Levha 8.a/b). Bir diğer tonoz altyapılı caveaya sahip bina ise Parion Odeion/Bouleuterion'udur (Levha 8.c). Mimarisi İS 2. yüzyıl ortalarına tarihlenen yapının yarım daire formlu

[327] Bier, s. 25
[328] Zarbana, L., Das Odeion im Artemision von Ephesos, Forschungen in Ephesos XII/6, Verlag der Österrichishen Akademie Der Wissenschaften, 2018, s.234
[329] Öztürk, D.B., Troas Bölgesi Odeion Yapıları, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE, Arkeoloji Anabilimdalı, Çanakkale, 2006, s.50

caveasının güney bölümü ardında bulunan yamaca inşa edilmişken topografya gereği yapı kuzey bölümde ise üç oda şekillinde tasarlanmış tonoz üzerinde yükselmektedir[330].

Smyrna Geç Roma Bouleuterionu'nun cavea üst yapısında ise tonozun üzerine basamaklar için moloz taş ve tuğla parçalarından oluşan kireç harçlı bir blokaj olduğu gözlemlenmektedir. Bu blokajın üzerine ortalama 36 cm yüksekliğe sahip ve Oturma basamakları 64°'lik bir açıyla yükselen oturma basamakları yerleştirilmekteydi (Şekil 166). Erken Roma Dönemi dairesel cavea planlı meclis yapılarının birçoğunda mermer oturma basamakları Smyrna Erken Roma Bouleuterionu'nda da olduğu gibi cavea dolgusunun üzerine yerleştirilen blok taş malzeme üzerine oturtulmaktaydı.

Şekil 166: Geç Bouleuterion cavea kesiti restitüsyon denemesi

Çiz. H. Göncü

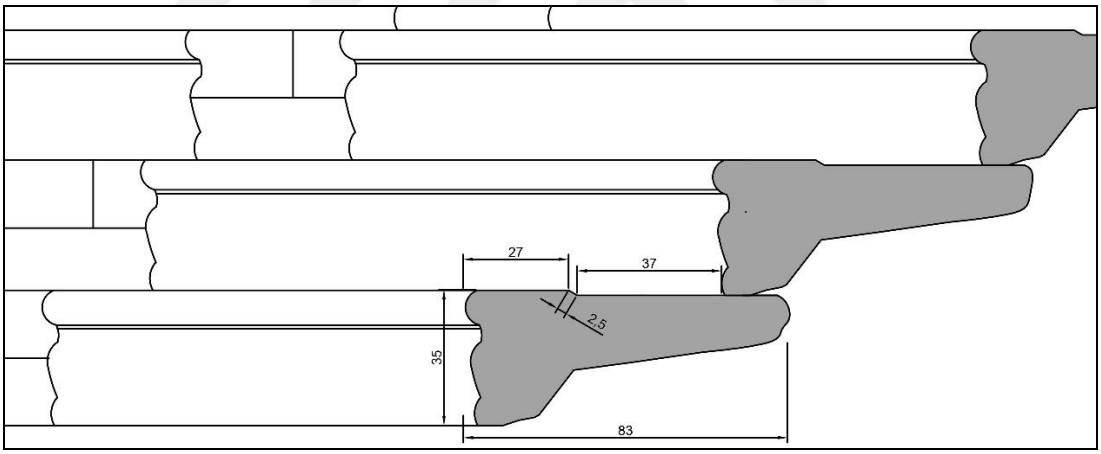
Ancak Geç Roma Dönemine tarihlenen yapıların cavea bölümlerinde ise altyapı ister dolgu bir alana ister tonoz üzerinde konumlansa da oturma basamaklarının alt yapısı düzenlenirken benzer şekilde kireç harçlı, moloz taş ve tuğla parçalı blokajlar yapıldığı görülmektedir. Dönemin örneklerinde İasos'ta mermer oturma basamakları doğrudan tonoz üzerine oturmaktadır. Diğer bir örnek olan Aizanoi Bouleuterion'unda ise oturma basamaklarının dolgu üzerinde

[330] Öztürk, s. 65-66 Res.III.24, III.26

oluşturulan bir blokaj üzerine oturduğu tespit edilmiştir. Smyrna Bouleuterionu'nun blokajına oldukça benzer olan ise Ephesos Bouleuterion'u[331] cavea bölümünde görülebilmektedir.

Smyrna Geç Roma Bouleuterionu'nun oturma basamaklarının ise her biri ortalama 35 cm yüksekliğe sahiptir. Oturma basamaklarının ön bölümünde yaklaşık 1,5-2 cm yükselen ve 27-28 cm genişliğinde bir alan oturma boşluğu için bırakılmışken bu alanın arkasında ise 37-38 cm aralığında genişliğe sahip bir alanında üst sıralarda oturanların ayakları için ve yürüyüş alanı olarak bırakılmıştır. Toplamda 83-84 cm derinliğe sahip olan oturma basamaklarının üst bölümünün en arkada kalan yaklaşık 16-17 cm genişliğinde bir alan ise bir sonraki oturma basamağının ön bölümünün yerleştirilmesi için alan sağlıyordu. Bu düzen içerisinde her bir oturma basamağı cavea planında yaklaşık 65-67 cm derinliğinde bir alan işgal etmekteydi (Şekil 167).

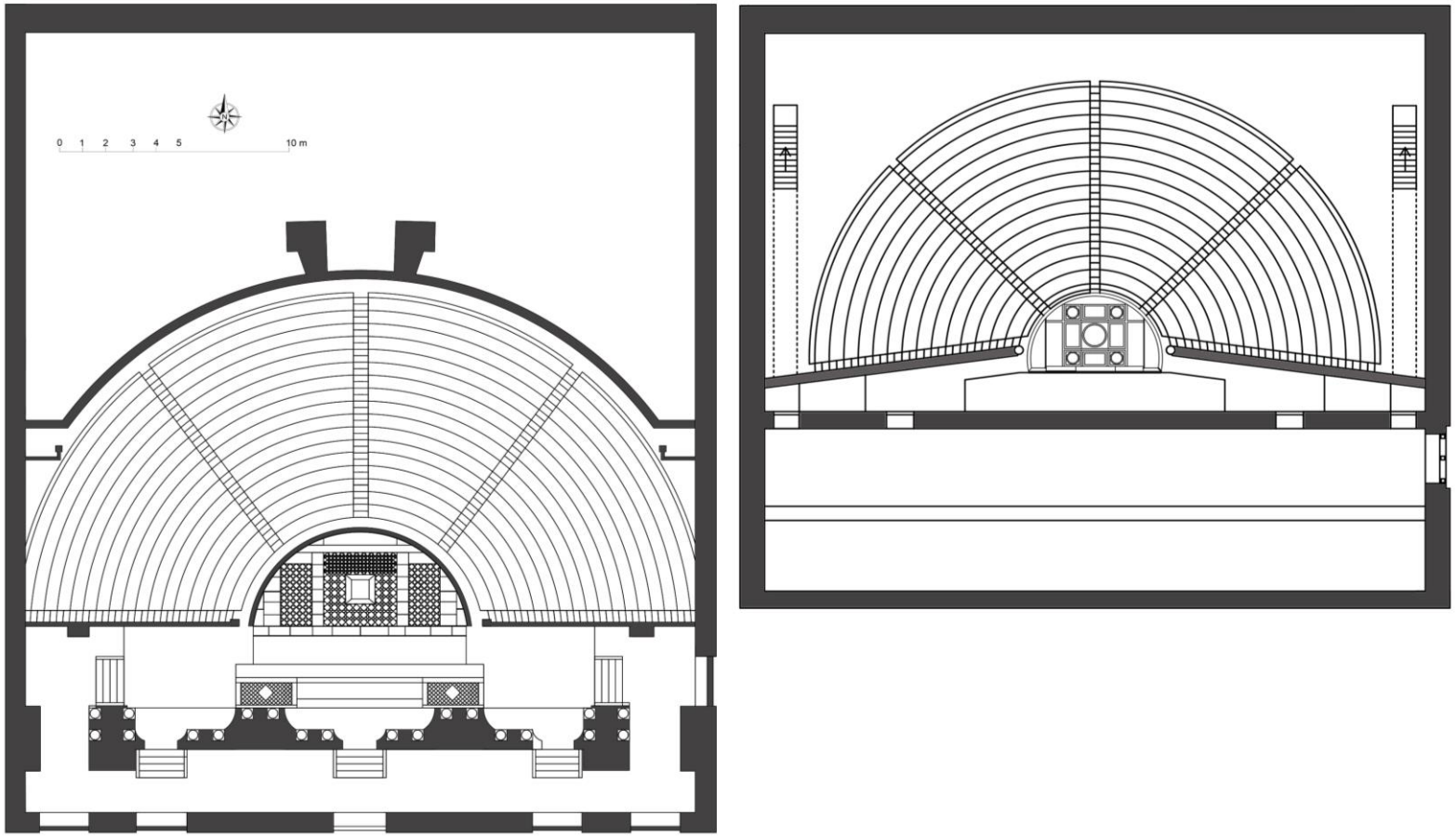
Şekil 167: Geç Roma Bouleuterionu oturma basamakları kesiti.

Bu bilgiler sayesinde yaklaşık cavea toplam derinliği 11,46 metre olan Geç Roma Bouleuterion'unda toplamda 17 sıra halinde yükselen oturma basamağı konumlandırmak mümkün olabilmektedir. Yapının öncülü olan Erken Roma Bouleuterionu cavea düzeninde de her bir oturma basamağının yine ortalama 35-36 cm yüksekliğinde olduğu ön görülmüş olup plan üzerinde kapladıkları derinlik ise 74 cm olarak tahmin edilmektedir. Böylelikle cavea derinliği 10,84 metre olan yapıda 14 sıra oturma basamağı konumlandırılabilmektedir (Şekil 168)

[331] Bier, s. 115

Şekil 168: Smyrna Geç Roma ve Erken Roma (solda) Bouleuterionları'nın planları restitüsyonları.

Çiz. H. Göncü

Yapının cavea bölümünde ise mevcut kalıntılarında herhangi bir onarım evresi görülmemektedir. Bu bölümdeki tek değişiklik olasılıkla I. Evrede Orkestranın oldukça derinde kalması dolayısıyla buraya uzanan kenar ve merkez klimakeslerin parapet duvarları seviyesine yükseltilmesi olmuştur. Çünkü II. Evre'de orkestra derinliği yükseltilmiş, parodos koridorları ise doğrudan ilk sıra basamaklar önünde yer alan yürüme alanına yönlendirilmiştir. Bouleuterion'un cavea dış çapı ve orkestra çapından yola çıkarak her bir oturma hattının çevresi belirlenebilmektedir. Buradan elde edilen sonuçlarla kişi başı ortalama 50 cm genişliğinde bir oturma alanı belirlendiğinde yapının yaklaşık 1050 kişilik 60 cm genişliğinde bir kişi bası oturma alanı belirlendiğinde ise 950 kişilik bir kapasiteye sahip olabileceği ön görülebilmektedir.

Dairesel cavea planına sahip diğer kentlerde ise oturma basamaklarının yüksekliklerinde plan yerleşimlerinde bazı farklılıklar ve benzerlikler olduğu görülmektedir. Oturma basamaklarının oturulan alanlarıyla ayak basma alanları arasındaki 1.5-2 cm yüksekliğinde olduğu gözlemlenen yükseklik farkı hemen hemen bütün Bouleuterion yapılarında standart bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışın ise oturma basamaklarının genel olarak yüksekliklerinin belirlenmesinde bir standart olmadığı görülmektedir.

Dairesel planlı caveaya sahip ve 24,28 x 34,84 metre ölçülerinde bir alanı kaplayan[332] Hellenistik Miletos Bouleuterionu'nda her biri 34 cm yüksekliğinde olan 18 sıra oturma basamağının yükseldiği tahmin edilmektedir. Miletos Bouleuterionu'nun oturma sıraları arasında ise yaklaşık 74 cm derinlik bulunmaktadır[333]. Diğer bir Hellenistik Dönem örneği olan Patara Bouluterionun'da ise 42,80 x 30.60 metre ölçülerindeki bina içerisinde toplam 20 sıra oturma basamağı konumlandırılmıştır. Oturma basamaklarının her biri ise 45 cm yüksekliğe sahip olup aralarında 62 cm derinliğinde boşluk bulunmaktadır[334]. İS 1. yüzyıla tarihlenen Teos Bouluterionu'nda ise dairesel planlı cavea 33,34 x 21,86 [335] metre ölçülerinde dikdörtgen bir bina içerisinde konumlanmaktadır. Bu yapı içerisinde her biri 35 cm yüksekliğinde olan ve 75 cm derinliğe sahip toplam 16 adet oturma basamağı

[332] Knackfuss, s. 26
[333] Knackfuss, s. 35
[334] Korkut, Grosche., s. 40
[335] Çalışkan, s.171

konumlanmaktadır.[336] "Diğer bir dairesel cavea planlı örnek olan Stratonikeia Bouleuterionun'da ise ortalama 13 oturma basamağı 24.95 x 29.80 metre ölçülerinde dikdörtgen bir alanda yükselmektedir. Cavea oturma sıralarını ise her biri yaklaşık 43 cm yüksekliğe sahiptir.[337]

Cavea'sı yarım daire plandan biraz daha geniş olan Nysa Gerontikon ise 27,84 x 23,55 metre ölçülerine sahip dikdörtgen bir bina konumundadır.[338] 13 adet oturma basamağına sahip olan yapının her bir oturma sırası 37 cm yüksekliğe sahip olup her bir oturma sırası arasında 72 cm de derinlik ölçülebilmektedir.[339] Mevcut görünümü İS 1. yüzyıla tarihlenen İasos Bouleuterionu'nun dairesel planlı cavea çanağında ise toplam 12 sıra oturma basamağı konumlanmaktadır. Dikdörtgen plana sahip bina ise 21,80 x 25,70 metre ölçülerindedir.[340] Aizanoi Bouleuterionu'nun ise yarım daire formlu cavea bölümü 33.50 x 21 metre ölçülerinde bir dikdörtgen bina içerisinde konumlanmaktadır.[341] Toplamda 16 sıra olduğu tahmin edilen oturma basamakları 40 cm yükseklikte olup aralarında 77 cm de derinlik[342] farkı bulunmaktadır.

Ephesos Bouleuterionu'nun cavea bölümü ise ima ve summa caveadan oluşan dairesel planda 47 metre çapında bir alanı kaplamaktadır.[343] Toplam 20 sıra olan oturma basamakları ise 37 cm yüksekliğe ve 65 cm 'de derinliğe sahiptirler.[344] Aphrodisias Bouleuterionun'un caveası ise yine yarım daire planlı olup 46 metre genişliğe sahiptir.[345] Summa cavea bölümü günümüze ulaşmamış olan yapının korunmuş olan oturma basamakları 35'er cm yükseklikte olup toplamda 20 sıra oldukları tahmin edilmektedir. Son olarak Kibyra Bouleuterion/Odeon'u ise 52,5 metre cephe uzunluğuna sahip olup yamaca inşa edilmiş yarım daire planlı caveası toplamda 31 adet oturma basamağı barındırmaktadır.[346] Her bir oturma sırası ise 36 m yüksekliğe sahiptir.

---

[336] Çalışkan, s. 148
[337] Öz. s.277
[338] Kadıoğlu, (2014) s.182
[339] Kadıoğlu, (2014) s.124
[340] Daniella ve diğerleri, s. 78.
[341] Taşkıran, s.436
[342] Öz. s.227
[343] Bier, s.31
[344] Bier, s.33
[345] Hallett, Quatember, s.354.
[346] Özüdoğru, Ş., Dökü, F. E., Kibyra 2011 Yılı Kazıları, Anmed 2012-10, Ayrıbasım, s. 46

Yukardaki karşılaştırmalardan da anlaşıldığı üzere Bouleuterion ve Odeon tarzı yapılarda oturma basamaklarının ortalama 34-45 cm aralığında bir yüksekliğe sahip olarak üretildikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca oturma sıraları arasındaki derinlik ise 62 cm'den 77 cm aralığına uzanan bir ölçüde planlanmaktadır.

Oturma düzenleri karşılaştırmaya dahil olan bütün bu yapılar arasında Miletos, Patara, Stratonikeia ve Aizanoi Bouleuterionu hariç görülen diğer bir ortak özellik ise klimakes kenarlarında konumlanan oturma basamaklarının cephesinde yer alan Aslan ya da Griphon ayağı şeklinde kabartmalarıdır. Smyrna Geç Roma Bouleuterionu'nda yarı işlenmiş vaziyette ve oldukça stilize bir görünüme sahip bu detay özellikle İS. 2. yüzyıl sonlarından İS 3. yüzyıl ortalarına uzanan sürece tarihlenen diğer toplanma yapılarında da yine stilize bir görünüme sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu bu stilize aslan/griphon ayağı detayının benzerleri Nysa Gerontikon ve Kibyra Odeonu'nda karşımıza çıkmaktadır. Her iki yapıda da Kilimakes kenarlarında konumlanan oturma basamaklarının cephesinde işlenmemiş ve stilize bir görüntüye sahiptirler. Bu yapılar dışında Aphrodisias Stadion'u ve İS. 3. yüzyıl başlarına tarihlenen Hierapolis Tiyatrosu'nda da klimakes kenarlarında konumlanan oturma basamakları Smyrna Geç Roma Bouleuterionu'nda konumlananlardan özellikle in situ basamakla oldukça bezemektedir (Şekil 169).

Şekil 169: Klimakes kenarlarında Stilize aslan ayağı kabartması bulunan örnekler.

Fotoğraflar: H. Göncü

5.1.2.3. Pulpitum ve Scaenae Frons

5.1.2.3.1. I. Evre Pulpitum ve Parodos koridorları

Pulpitum döşemelerinin 2014 yıllarında gerçekleştirilen konservasyon çalışmalarında yapının orta bölümünde görülen tahrip olmuş alanlardaki dolgu toprak da kaldırılmıştır. Bu çalışmalar sırasında Geç Bouleuterion'un I. Evresi'nde tıpkı Erken Roma Bouleuterionun'da da olduğu gibi güneyinde orkestradan bağımsız yükselen erken bir pulpitumun konumlandığı tespit edilmiştir. +14.20 m. seviyesinden itibaren gözlemlenen bu platforma ait mermer döşeme kalıntıları doğu-batı yönde yaklaşık 10,08 metre uzanan II. Evre Pulpitum bölümünün tahrip olmuş durumda olan hemen her kesitinde gözlemlenebilmektedir (Şekil 170).

Şekil 170: Pulpitum kuzey cephesi ve I Evre Pulpitum'a ait kalıntılar ve konumları.

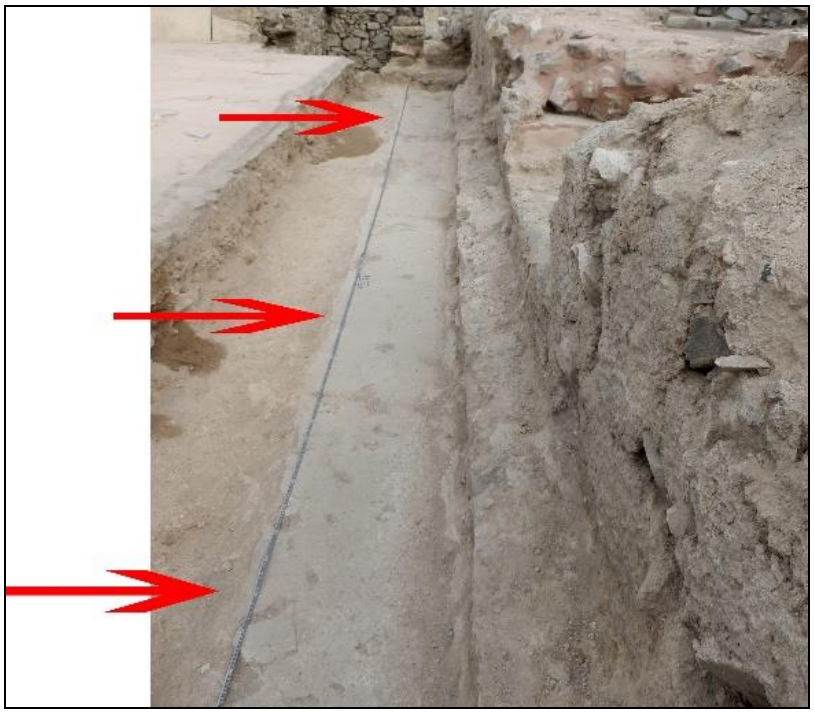

Konuşmacıların izleyicilere rahat bir şekilde hitap edebilmesi için orkestradan yüksek bir şekilde planlandığı anlaşılan bu bölümünün, yalnızca temel seviyesinde kalıntılarla formu tespit edilebilen Smyrna Erken Roma Dönemi Bouleuterionu

dışında Anadolu'da en yakın örneği Teos, Troia/İllion Bouleuterionları'nda iyi bir şekilde tespit edilebilmektedir. Teos Bouleuterionu'nda pulpitum orkestranın önünde düz bir hat halinde uzanmaktadır. Konuşmacıların podyum olarak tabir edebileceğimiz bu 1 metre genişliğindeki yükseltilmiş alana parodos koridorlarından podyumun her iki köşesinde yer alan basamaklarla ulaşabilmekteydiler.[347] Troia/İllion'da ise ön duvardan yapıya açılan merkezdeki iki kapının arasında 4 metre uzunluğunda ve 1,50 metre genişliğinde bir podyum orkestranın önünde konumlanmaktadır.[348]

Pulpitum kalıntıların kuzeyinde yine aynı yıllarda gerçekleştirilen araştırma kazılarında ise I. Evre orkestrası ile bu bölüm arasında +13,52 metre kodundan itibaren görülebilen 60 cm genişliğinde tuğla tozu katkılı ve az gözenekli bir zemin harcı tespit edilmiştir (Şekil 171). Harç kalıntısının üzerinde dikdörtgen formda ve belli aralıklarla takip edilebilen izlerden yola çıkarak bu alanda mermer plakalardan oluşan bir döşem olduğu tahmin edilmektedir. Söz konusu taban harcı pulpitum hattı boyunca kesintisiz bir şekilde takip edilebilmekte olup I. Evrede parodos koridorları, orkestra ve pulpitum arasında konumlanan alana tekabül etmekteydiler.

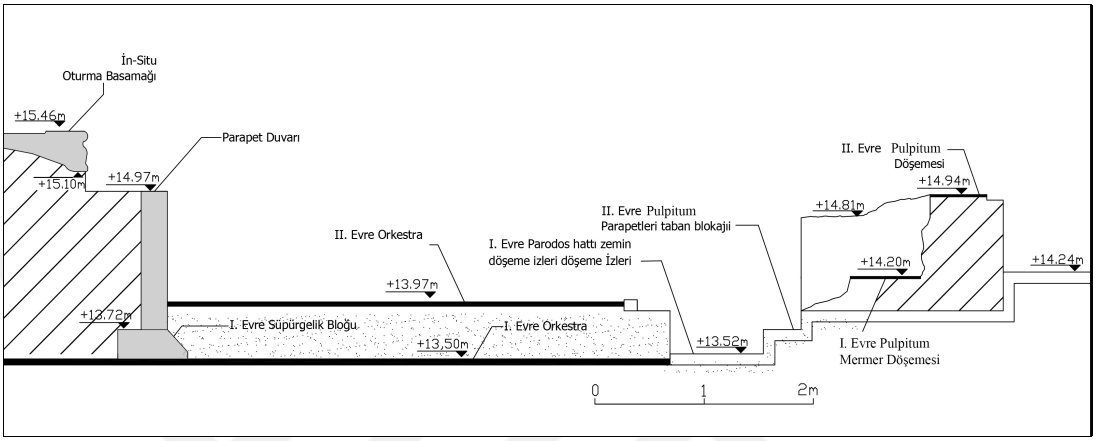
Şekil 171: I. Evre orkestra ve pulpitum arasında konumlanan döşeme izleri

[347] Çalışkan, s.151
[348] Balty, s.455

Yapının II. Evresinde parodos koridorlarının Pulpitum ve Cavea bölümlerinin birleştirilmesi için yükseltildiği ve bu döşeme kalıntılarının konumlandığı alanın da güney yönde genişletilen II. Evre Orkestra çukuruna dahil edildiği anlaşılmaktadır (Şekil 172).

Şekil 172: Orkestra bölümü I. ve II Evre kalıntıları kesit çizimi

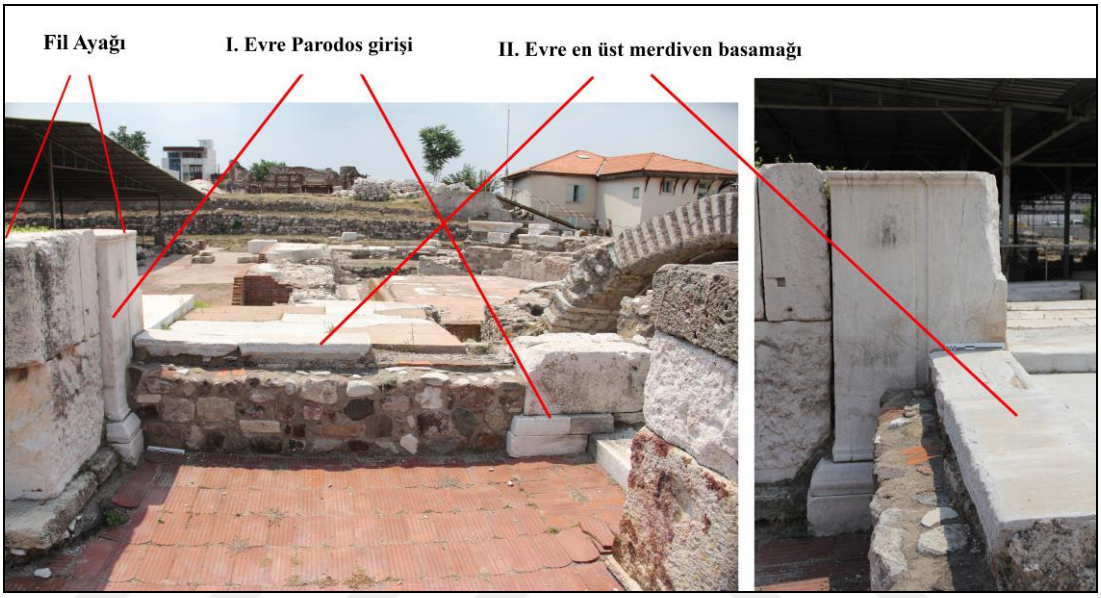

Söz konusu bu parodos koridorlarından doğuda konumlananın giriş açıklığının konumu in situ olarak korunmuş bazı kalıntılardan tespit edilebilmektedir. Söz konu bu kalıntılar tek parça halinde olduğu gibi korunmuş bir mermer söve bloğu ve simetriğinin in situ kaidesinden oluşmaktadır. Bu kalıntılar sayesinde açıklığın 3,55 metre genişliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Korunmuş olan söve bloğu 105 cm genişliğinde ve 192 cm yüksekliğe sahiptir. Söve taşının ölçüleri ve açıklığın genişliği dikkate alındığında bu iki bloğun olasılıkla mermer bir kemeri taşıdığı ön görülebilmektedir. Bu açıklık sayesinde I. evre parodos hattının orkestra bölümüne kadar 5,84 metre uzunlukta olduğu anlaşılabilmektedir. II. Evrede parodos koridorun yükseltilmesiyle beraber bu açıklığında giriş seviyesinin yükseltilerek kullanılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır. Yaklaşık 1 metre yükselen koridorun doğusuna merdiven inşa edildiği in situ kalıntılardan görülebilmekte olup yerinde korunmuş olan en üst basamak yaklaşık 35 cm genişliğe sahiptir (Şekil 173).

Yapının II. Evre düzenlemeleri ile birlikte büyük olasılıkla bu açıklığın kemerli üst yapısının da yükseltilmesi gerekli olmuştur. Alandaki kalıntılar bu yönde değerlendirildiğinde korunmuş olan söve bloğunun da dahil edildiği 2,18 x 3,15 metre ölçülerinde bir fil ayağının oluşturulduğu görülmektedir. Söz konusu bu kalıntı

aynı zamanda Scaenae frons hattının uzandığı aksta konumlanmakta olup bir poydum şeklinde düzenlenerek hem bu yapının doğu sınırında yükselecek sütunlara alt yapı oluşturulduğu hem de yükseltilmesi gereken parodos açıklığı için yerleştirilecek sütunlar için de kullanılabileceği tahmin edilmektedir (Şekil 173).

Şekil 173: I. ve II. Evre doğu parodos girişi.

5.1.2.3.2. Pulpitum

Smyrna Antik Kenti grit siteminde doğu-batı yönde I1.26 plankaresinden L1.26 Plankaresine uzanan hatta, gerek in situ kalıntılar ve yapı bloğu izleriyle gerekse plankarelerin kazılarda ele geçen cephe elemanlarından yola çıkarak Geç Roma Bouleuterionu'nun mevcut görünümüne ulaştığı dönemde Pulpitum ve Scaenae frons yapı bölümlerine sahip olduğunu anlaşılmaktadır (Şekil 174).

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi yapılaşmaları nedeniyle Bouleuterion II. Evre Pulpitum bölümüne ait oldukça sınırlı sayıda kalıntı in situ olarak günümüze ulaşmıştır (Şekil 175). Ancak mevcut olanlar yapının bu bölümünün sınırlarını belirlemeye yeterli olduğu gibi, plan restitüsyonuna dair çeşitli veriler sunmaktadır. Orkestrayı güney yönde sınırlayan Pulpitum'un bu bölüme bakan cephesinin dikey bir şekilde yerleştirilmiş bloklardan oluşturulduğu harç izlerinden anlaşılabilmektedir. Söz konusu bu cephe elemanlarından günümüze herhangi bir in

situ kalıntı ulaşmamıştır. Pulpitum'un bu cephesinde gözlemlenen harç izlerinden her bir bloğun orkestra seviyesinden ortalama 1 metre yüksekliğe sahip olduğu anlaşılabilmekte olup orkestra yarım dairesini güneyde sınırlayan parapet duvarlarıyla eşit seviyede düzenlendikleri anlaşılmaktadır.

Şekil 174: Geç Bouleuterion kalıntıları genel görünüşü (kuzey cepheden hava fotoğrafı)

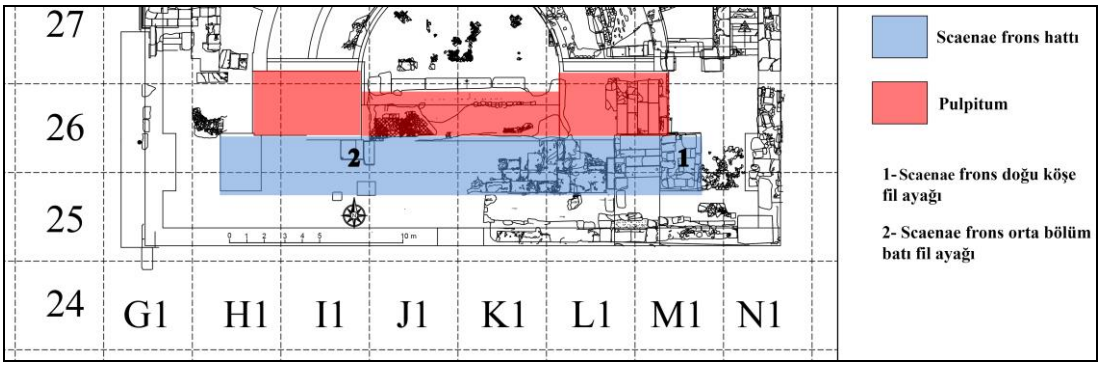

Şekil 175: Geç Bouleuterion Pulpitum kuzey cephenin batı bölümü harçlar üzerindeki blok izleri.

Pulpitum kalıntılarının tahribe maruz kalmış bölümlerindeki açılmalardan moloz taşlar ve devşirme yapı elemanı parçalarının birlikte kullanımıyla oluşturulmuş bir alt yapıya sahip olduğu görülebilmektedir (Şekil 176).

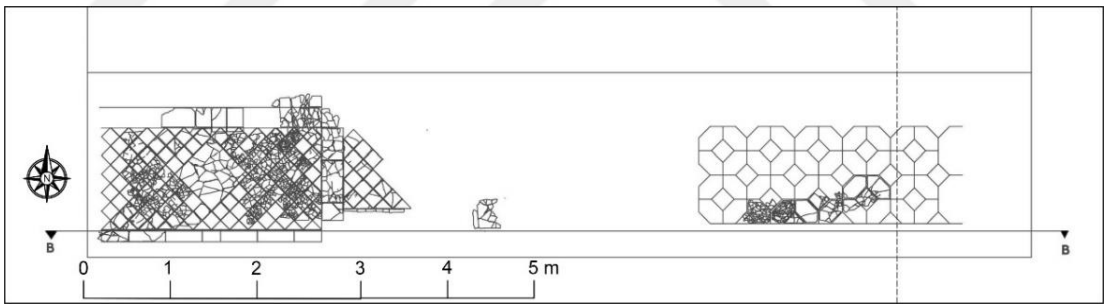
Şekil 176: Rölöve planı üzerinde Pulpitum ve Scaenae frons ait izlerin gözlemlendiği alanların sınırları.

Çiz. H. Göncü

Pulpitum'un iyi korunmuş bölümlerinde +14,94 metre kodundan itibaren zeminin opus sectile bir döşeme ile kaplandığı görülmektedir. Ayrıca söz konusu döşemelerin zeminin doğu ve batı bölümlerinde farklı motif tasarımlarına sahip oldukları görülebilmektedir (Şekil 177).

Şekil 177: Geç Roma Bouleuterionu Pulpitum döşemesi plan rölöve çizimi.

Çiz. H. Göncü

Daha fazla parçayla temsil edilen batı bölümde motif alanının merkezinde 59 x 59 cm ölçülerinde büyük bir kare plaka yer almakta etrafında ise farklı renk ve damar dokularına sahip küçük kare plakalarla çevrelendiği görülmektedir. Söz konusu plakalar kuzey güney yönde cavea yönelimine doğru dikey bir şekilde yerleştirilmişlerdir (Şekil 178).

Şekil 178: Pulpitum döşemelerinin mevcut görünümleri.

Ayrıca zeminin batı bölümünde konumlanan kalıntıların geç bir dönemde onarılması gerektiği anlaşılmaktadır. Söz konusu bu onarımların doğrudan döşemelerinin bir şekilde zarar gören parçalarına dönük gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu onarımlar sırasında bazı plakaların devşirme parçalarla değiştirildiği, bazılarının ise oldukça özensiz bir şekilde kırılan bölümlerinin parça plakalarla tamamlandığı görülmektedir (Şekil 179).

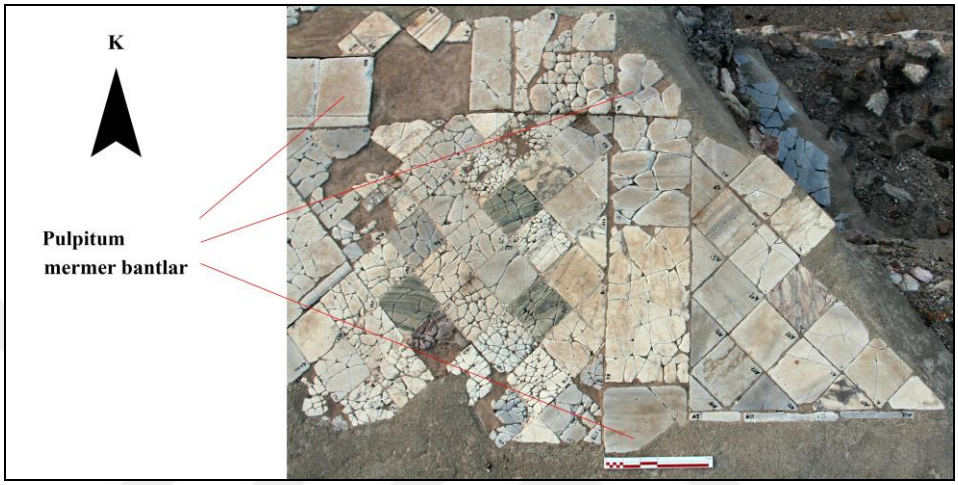
Şekil 179: Geç Bouleuterion Pulpitum döşemlerinde görülen onarımlar.

Batıda konumlanan motif alanlarının Orkestra döşemelerinde de uygulandığı gibi geniş mermer batlarla sınırlanarak paneller şeklinde oluşturulduğu

görülmektedir. Söz konusu bu bantlardan iyi korunmuş olanı pulpitum hattına dikey bir şekilde uzanmakta olup 22 cm genişliğe sahiptirler. Bu hattın her iki tarafında ise döşeme alanlarının birbirlerinin simetriği olarak aynı motif düzenini tekrar ettiği anlaşılmaktadır (Şekil 180).

Şekil 180: Geç Bouleuterion Pulpitum batı bölümü opus sectile motif panelleri detayı.

Motif alanını sınırlayan batlardan kuzeyde konumlanan ise kısmen korunmuş olup yine 22 cm genişliğe sahiptir. Motif alanını batı yönde sınırlaması gereken mermer bandın konumlanması gereken alan ise pulpitum alt yapısıyla birlikte tahrip olmuş durumdadır. Motif alanının güneyinde Scaenae frons ile arasında kalan bölümü ise yine bant şeklinde uzanan mermer plakalarla sınırlanmıştır. Yaklaşık 13 cm genişliğinde olan bu hatta diğer bölümlerden farklı olarak yeşil renk dokuya sahip *Cipollino* cinsi mermerlerin kullanıldığı görülmektedir (Şekil 181).

Şekil 181: Pulpitum döşemelerinin güney batı köşeden görünümü.

Pulpitum döşemelerinin doğu bölümünde ise daha geç dönem özelliklerine sahip farklı bir opus sectile motifinin uygulandığı görülmektedir. Batı bölüme oranla daha fazla tahribe maruz kaldığı görülen bu alanda, merkezinde köşelerinden dikey yerleştirilmiş kare plakaların etrafı dört adet altıgen formlu plaka ile çevrelenmiştir (Şekil 178). Söz konusu bu motif alanı harç izleriyle birlikte doğu-batı yönde yaklaşık 1,70 metre boyunca takip edilebilmektedir. Ayrıca bu bölümdeki döşemeler batı bölümdekilerin aksine tek cins açık gri tonda bir dokuya sahip olan bir mermer plakalarla oluşturulmuşlardır. Orkestra kenar panellerinin doğu batı yönlerdeki simetrisi ve pulpitum batı bölümünün bu simetrik tasarıma olan uyumu göz önüne alındığında bu bölümü olasılıkla daha geç bir dönemde gerçekleşmiş olabilecek bir onarım evresi ile alakalı olabileceğini düşündürmektedir.

Dört adet altıgen mermer plaka ile düzenlenen sekizgen diğer opus sectile motif örneklerinden ilki yukarda ki diğer karşılaştırmalarda da yer verilen Hierapolis'te konumlanan İS 4. yüzyıl İon Sütun Başlıklı Ev ziyaret odasında uygulanmıştır (Levha 4).[349] Diğer bir örnek ise yine Hierapolis'te Aziz Philippus Kilisesi 9. yüzyıl döşemelerinde kendini göstermektedir. Erken Hristiyanlık Dönemine tarihlenen Laodikeia Kilisesi opus sectile döşemelerinde ise bazı panellerin merkezinde kare plaka konumlanan sekizgen motif ile oluşturulduğu görülmektedir[350] (Levha 4). Son örnek Tripolis Antik Kenti Agorası Kuzey Porikosu'nda konumlanmaktadır. Yapının İS. 5-6 yüzyıl aralığına tarihlenen opus sectile zemin döşemelerinde bazı panellerde sekizgen motiflerin yine diğer örneklere benzer bir şekilde oluşturulduğu görülmektedir.[351]

5.1.2.3.3. Scaenae Frons

Geç Roma Bouleuterionu'nun II. Evresinde yapıya Scaenae frons bölümü eklendiğine dair in situ veriler bulunmaktadır. Bu bölüm Bouleuterion'un II. Evre yapılaşmalarının bir parçası olarak Orkestra ve Pulpitum bölümlerindeki

[349] D'Andria, Caggia, s. 230.
[350] Şimşek, s.55
[351] Duman, B., Baysal, H. H., Tripolis 2015 Yılı Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları, 38. Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara, 2017, s.546-547 (Res. 1,13)

düzenlemelerle birlikte planlanmış olmalıdır. Oldukça tahrip edilmiş durumda olan kalıntılardan bu bölümün doğu köşesinde yer alan bir fil ayağı kısmen korunmuş durumdadır. Yaklaşık 2,30 x 3,25 ölçülerine sahip olan bu kalıntının batısında bir simetriğinin de olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 182). Fil ayağının bitişiğinde ise Scaenae frons açılan girişlerden birine ait olduğu anlaşılan bir mermer kapı eşiği konumlanmaktadır. Söz konusu kalıntının köşelerinde olasılıkla mermer kapı sövelerine ait anathyrosis izlerinin olduğu gözlemlenebilmektedir. Bu izlerden yola çıkarak kapının yaklaşık 1,60 metre genişliğe sahip olabileceği ön görülmektedir. +15, 14 metre seviyesinde konumlanan kapı eşiğinden toplam dört basamak ile hem +14,23 metre seviyesinde yer alan Scaenae frons arkasındaki koridora hem de güneyde kapının karşı aksında bulunan Mozaikli Salona açılan bir girişe ulaşılabildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu girişe ait basamak bloklarının daha geç bir dönemde aynı alandaki birtakım düzenlemelerde yerlerinden sökülerek devşirme olarak kullanıldığı görülmektedir (Şekil 182).

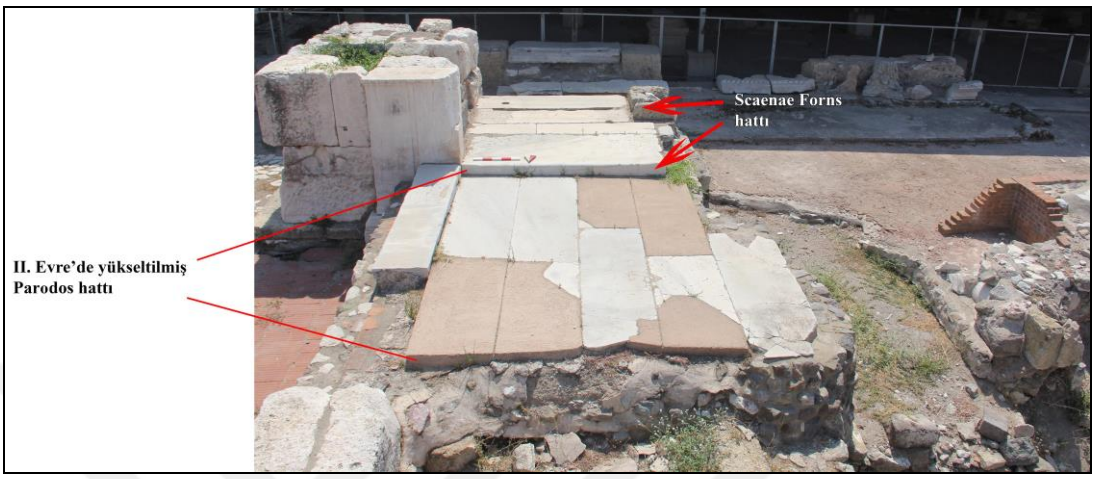
Şekil 182: Geç Roma Bouleuterionu Doğu fil ayağı ve kapı kalıntıları.

Kapı eşiğinden kuzey yönde ise Scaenae frons hattına paralel uzanan mermer zemin blokları takip edilerek II. Evrede yükseltilmiş olan parodos koridoruna erişilebilmektedir. Ayrıca Scaenae frons zemininin yeni parodos koridorundan yaklaşık 12 cm yukarıda konumlanmakta olduğu görülebilmektedir. Böylelikle

Scaenae frons bölümünün parodos hattı ile aynı seviyede birleştirilmiş olan pulpitum bölümünden bir basamak yüksekte planlandığı anlaşılmaktadır (Şekil 183).

Şekil 183: Pulpitum doğu bölümünde yer alan kalıntıların görünümü

Köşelerinde yer alan her iki fil ayağı arasında konumlanması gereken 22.50 x 2 metre ölçülerinde bir alana yerleşmesi gereken Scaenae forons bölümünün ise Osmanlı Dönemi yapılaşmalarında temellerine kadar söküldüğü anlaşılmaktadır.

Alan kazılarında Scaenae frons'a ait olmaları kuvvetle muhtemel bazı mimari yapı elemanı parçaları ele geçmiştir. Söz konusu bu parçalar sayesinde yapının Scaenae frons columnatası kısmen tamamlanabilmektedir. Bu kalıntılardan bir bölümü 2009-2010 yıllarında gerçekleştirilmiş olan kazı çalışmalarında Orkestra çukurundan ele geçmiştir. Burada ele geçen parçalardan üç adeti yekpare sütun gövdelerine aittir. Söz konusu sütun gövde parçaları İasos mermerinden[352] oluşturulmuştur (Levha 10). İçlerinde en iyi korunmuş durumda olan 2,24 metre yüksekliğe sahip olup korunduğu bölümün alt çapı 50 cm olup yukarıya doğru 44 cm' kadar daraldığı, bu şekliyle sütunların *entasis* formda olduğu anlaşılmaktadır.

Scaenae frons bölümüne ait olabilecek diğer bir mimari eleman grubu ise Pulpitum batı bölümünde opus sectile döşemeler üzerine düşmüş bir şekilde ele geçen 2 adet sima ve geison bölümünden oluşan bloklardır (Levha 11.a). Söz konu bloklar 27 cm yüksekliğinde olup sima bölümlerinde 10 cm genişliğinde bir alanda

[352] Iasos mermeri ve özellikleri için Bkz. Andreoli, A., ve diğerleri, New Contrubutions on Marmor Iassense, Asmosia VI, (Ed. Lazzarini, L.) Proceedings of the International Conference Venice, 2000, ss. 13-18.

bitkisel bezeme uygulamıştır. Oldukça stilize bir görünüme sahip bitkisel bezeme bölümü ve yarı işlenmiş görüntüsü veren yoğun matkap deliklerine sahip cephe hatlarıyla bu yapı elemanları Erken Bizans Dönemi stil özellikleri göstermektedirler. Bu iki kalıntı dışında biri pulpitumun güneyinde diğeri ise 2007 yılı öncesi İzmir Müze'si kazılarında bulunarak Agora avlusuna taşımış olan 2 adet daha geison-sima bloğu daha bulunmaktadır.

Geç Roma Bouleuterionu'nun güneyinde konumlanan Mozaikli Salon kazılarında da yine Scaenae frons bölümüne ait olmaları kuvvetle muhtemel bazı mimari üst yapı elemanı parçaları ele geçmiştir. Bunlardan ilki Geç Roma Dönemi Scaenae frons tasarımlarında görülen tipik öğelerden olan sütun kaidelerinin altında yükselen Podyum blok parçalarıdır (Levha 11.b). İS 2. yüzyıl sonrasında inşa edilen tiyatro, odeon veya odeon planına dönüştürülen Bouleuterion yapılarının tipik bir uygulaması olarak karşımıza çıkan bu yapı elemanları Geç Bouleuterion II. Evre Scaenae frons bölümüne ait olmalıdırlar. Cephe köşelerinde Dorik tarzda sütun başlıkları ve dörtgen söve kabartmalarına sahip olduğu görülen bu bloklar aynı zamanda içeri doğru kıvrılan kavisli bir yönelime sahiptirler. Bu kavisli cephe düzeni sayesinde oluşturulan derinlikle cephede aedicula görünümü vurgulanabilmekteydi. Söz konusu bu kalıntılardan 2'si oldukça az korunmuş durumda olup toplamda 3 adet ele geçmiştir. Aynı alandan Scaenae frons kapılarından birine ait olabilecek bir adet üçgen alınlık görünümü verilmiş lento bloğu da ele geçmiştir (Levha 12.a). Söz konusu bloğun yaklaşık 100 cm genişliğinde bir bölümü korunmuş olup eksik bölümü tamamlanarak 180 cm genişliğinde olduğu tespit edilebilmektedir. Bu lento bloğunun yüksekliği ise 30 cm'dir.

Mozaikli Salonda oluşturulmuş devşirme bloklardan oluşan duvarın kalıntılarından ele geçen diğer bir buluntu ise cephesi istiridye kabuğu şeklinde oval bir görünüme sahip mermer bloktur. Söz konusu bu blok Scaenae frons sütunları arasında arka planda oluşturulmuş bir nişe ait olmalıdır (Levha 12.b). Yine söz konusu bu duvardan 1 adet Attik İon tarzı sütun kaidesi ele geçmiştir (Levha 13.a). Söz konusu kaide de 56 cm üst çapında ve 30 cm yüksekliğindedir. Söz konusu bu yapı elemanlarının Osmanlı Dönemi yapılaşmalarında kullanılmak üzere Bouleuterion'dan Mozaikli Salon sınırlarına taşınarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu yapı elemanları dışında Geç Bouleuterion'un Pulpitum ve Scaenae frons hattı

civarında biri tam diğeri yarı korunmuş vaziyette ele geçen iki de Korinth tarzı sütun başlığı bulunmaktadır (Levha 13.b). Söz konusu başlıklardan iyi korunmuş olanın alt çapı 44 cm civarında olup yüksekliği ise 52 cm'dir. Ele geçen mimari elemanlar içerisinde bu düzenin entablatürünü tamamlayacak bir adet alt bölümü arşitrav üst bölümü ise sarmaşık ve protom hayvan bezemelerinden oluşan friz bloğu yer almaktadır. Söz konusu bu yapı elemanı yaklaşık 50 cm yüksekliğindedir (Levha 14.a).

Geç Roma Dönemi'nde inşa edilen Scaenae fronsa sahip diğer yapılarda bu yapı bölümünde ön cephede podyumlar üzerinde yükselen iki adet sütunun kullanıldığı görülmektedir[353]. Bu örneklerden yola çıkarak Smyrna Geç Roma Bouleuterionu Scaenae frons cephesinde de iki adet sütundan oluşan bir düzen olduğu önerilebilmektedir. Cepheye dair sınırlı sayıdaki kalıntıdan yola çıkarak tek katlı bir mimari düzende olabileceği anlaşılan yapının 2. bir katının varlığını gösteren herhangi bir mimari bir blok bulunmamaktadır. Ancak aynı dönemin Nysa Gerontikon, Aphrodisias ve Ephesos Bouleuterion yapılarının Scaenae frons cephelerinin iki katlı bir düzene sahip oldukları göz önüne alındığında Geç Roma Bouleuterionu'nun da bölümünün iki katlı bir düzene sahip olabileceği beklenebilir.

5.1.2.4. Cephe Duvarları

Geç Roma Dönemi Bouleuterionu'nun inşası ile Agora'nın batısında Kent Meclisine tahsis edilmiş olan parselde birtakım değişiklikler meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu değişimler sırasında kuzey ve batı yönlerde Bouleuterion mülkiyet sınırları korunmuşken doğu ve güney yönlerde ise büyük ölçekli değişimler gerçekleşmiştir. Yapının cephe özellikleri değerlendirildiğinde kuzeyde bir istinat duvarı gibi bırakılan Erken Roma Dönemi Bouleuterionu kalıntılarının konumlandığı ve aynı şekilde buranın en kuzeyinde yer alan cephe duvarı ve caddenin de işlevini de deprem öncesinde olduğu gibi koruduğu düşünülmektedir.

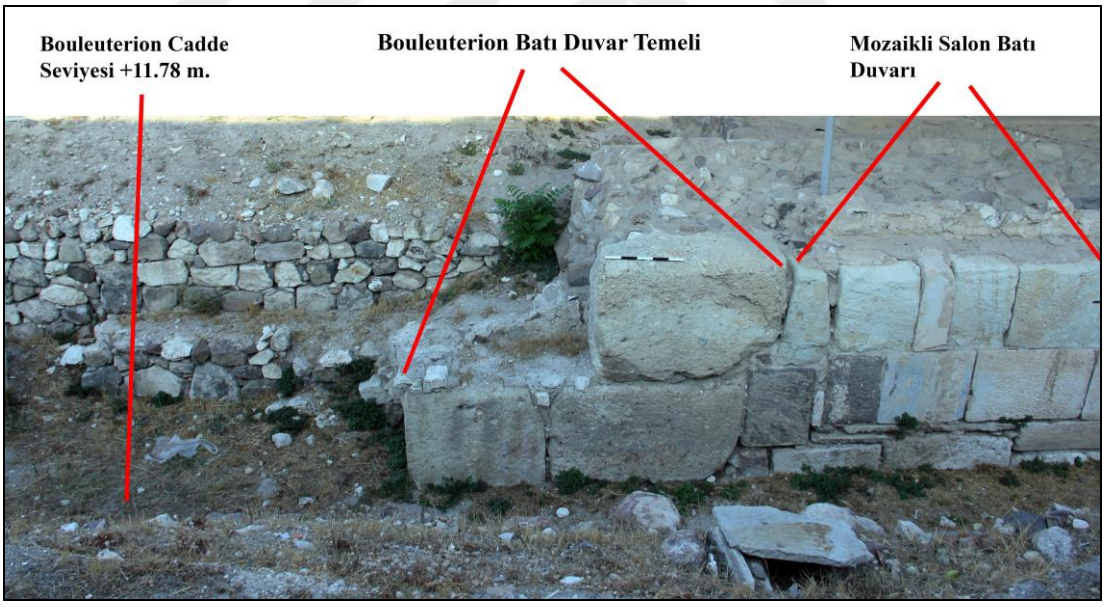
İS 177/178 yılında gerçekleşen Smyrna depreminin Erken Roma Bouleuterionu için oluşturulmuş teras ve cephe duvarlarının kullanımlarına devam

[353] Scaenae frons düzeninde podyumlar üzerinde iki adet sütun konumlanan bazı Bouleuterionlar Bkz. Aphrodisias (Hallett ve Quatember, fig.8), Ephesos (Bier, pln. 6), Nysa Gerontikon (Kadıoğlu/Forc. pln 12), İasos (Baldoni ve diğerleri s.77).

edilmesine engel olabilecek bir hasara yol açmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Geç Bouleuterion inşa edilirken erken yapıya ait kullanılabilir durumda olan cephe elemanlarının da korunduğu anlaşılmaktadır.

Yapının cephelerine ilişkin günümüze oldukça sınırlı sayıda kalıntı ulaşmıştır. Bugün görülen kalıntıların çoğu Erken Roma Bouleuterionu'nun da üzerinde yükseldiği teras duvarına aittir. Cephelere ait veriler öncülü yapı ile aynı yönelime sahip geç yapının, bu ait cephe duvarlarını ve mülkiyet sınırlarını önemli ölçüde koruduğunu göstermektedir. Ancak Geç Roma Bouleuterionu Cavea bölümü erken yapıdan yaklaşık 12 metre güneyde planlandığı için batı ve doğu duvarlarına yaklaşık 14,50 metre civarında ekleme yapılarak uzatılması gerekmiştir. Yapının güney yönde uzatılan batı cephesine ait temel seviyesinde yalnızca iki sıra in situ duvar bloğu görülebilmektedir. Oldukça gözenekli yüzeylere sahip tüf/Foça taşından bu duvarın korunmuş kalınlığı ise yaklaşık 50 cm'dir (Şekil 184).

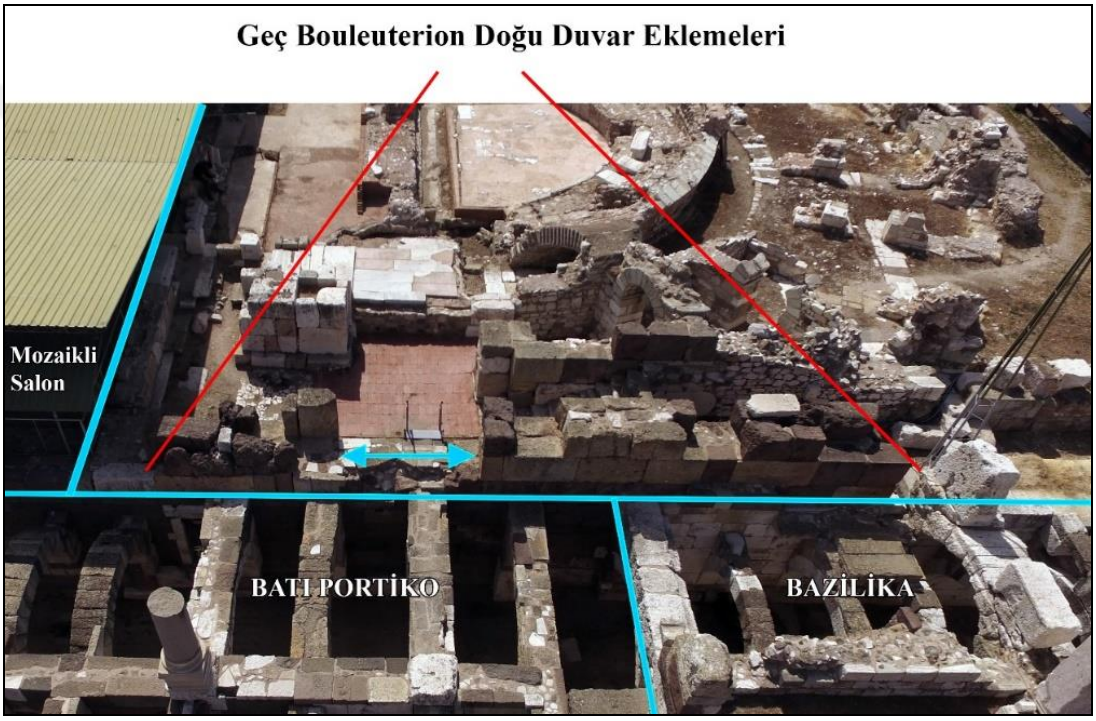
Şekil 184: Geç Roma Bouleuterionu batı duvarı kalıntıları.

Geç Roma Bouleuterionu ile birlikte inşa edilen bu duvarlar doğu cephede ise oldukça sınırlı şekilde görülebilmektedir. Bu cephe alt seviyede konumlanan Hellenistik Bouleuterion doğu cephesinin temel olarak kullanımına devam edildiği anlaşılmaktadır. Yapı doğu cephe üst bölümünün bir kısmını ise Bazilika ile bir kısmını da Agora Batı Portiko ile paylaşmaktadır. Erken Roma Bouleuterionu'nun

iptal edilmesiyle birlikte bu yapıdan Bazilikaya açılan doğu kapı da iptal edilmiştir. Aynı zamanda Agora ile bağlantıyı da sağlayan bu geçişin Hellenistik Dönemde de olduğu gibi aynı noktada Batı Portiko üzerinden açılan bir kapı ile yeniden sağlanmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Agoraya açılan bu geçişin blokajına ait kalıntılar in situ olarak N1-26/27 plankarelerinde görülebilmektedir (Şekil 185). Söz konusu bu açıklığın her iki yanında ise doğu duvarı yaklaşık 2,25 metreye yüksekliğe kadar korunmuştur.

Şekil 185: Doğu cephe giriş açıklığı ve genel görünüm

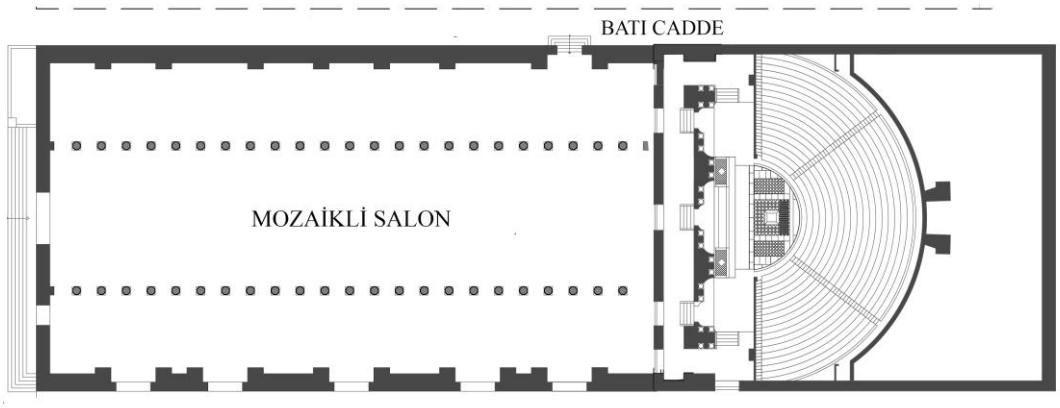
Aynı zamanda Batı Portiko kuzeybatı ve Bazilika batı sınırı olan duvar bu özelliğinden dolayı Bouleuterion batı duvarından 70 cm daha geniş bir şekilde inşa edilmiş ve 1,20 metre kalınlığa sahiptir. Söz konusu bu duvarın andezit ve tüf/Foça taşı dörtgen bloklardan düzenli bir örgü sistemi olmaksızın inşa edildiği görülmektedir (Şekil 186).

Şekil 186: Doğu duvar genel görünüşü ve kapı açıklığı güney cephesi.

Daha geç bir dönemde ise olasılıkla Bouleuterion'un II evresinde bu kapı sadece Kent Meclisi Toplantılarında olmak üzere kullanılmaya devam edilmiştir. Bunun yanında artık Odeon işlevine de sahip binanın güneyinde konumlanan bu işlevi için Mozaikli Salonun kullanıldığı tahmin edilmektedir (Şekil 187).

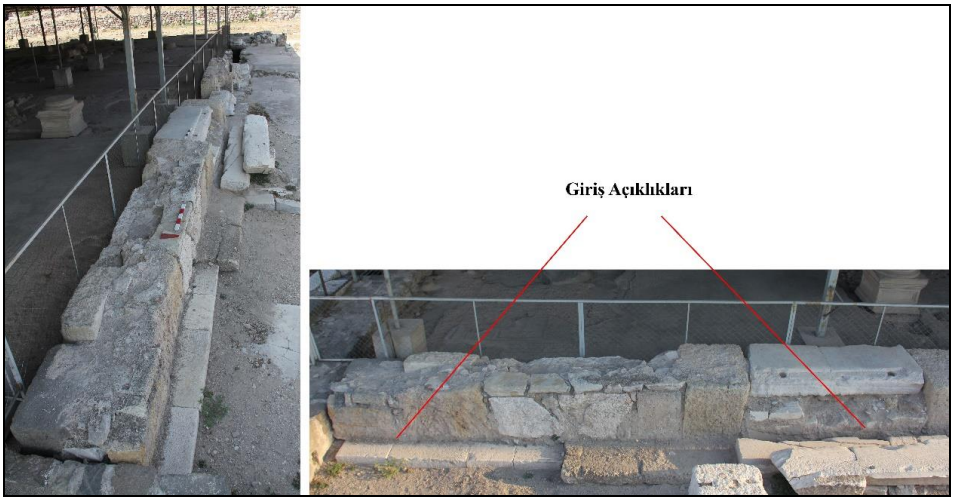
Şekil 187: Mozaikli Salon ve Geç Roma Bouleuterionu II Evre Planı.

Yapının güneyinde ise Geç Roma Bouleuterionu II. Evresi ile ortak bir şekilde planlanarak inşa edildiği anlaşılan Mozaikli Solan yer almaktadır.[354] Her iki yapı arasında oldukça tahrip edilmiş bir şekilde uzanan yaklaşık 70-75 cm kalınlığa sahip bir duvar hattı konumlanmaktadır (Şekil 188).

[354] Ersoy ve Alatepeli, Mozaik, s. 17

Şekil 188: Güney cephe görünüş ve kapılar

Mozaikli Salon döşemeleri seviyesinden yaklaşık 70 cm yüksekliğe kadar korunmuş durumda olan bu duvar hattının sağlıklı bir şekilde takip edilebildiği doğu bölümünde Bouleuterion'a açılan iki adet kapı açıklığı olduğu tespit edilebilmektedir. Daha geç bir dönemde devşirme bloklarla kapatılarak iptal edildikleri görülen bu kapılar ortalama 1,90 metre genişliğe sahiptirler (Şekil 189).

Şekil 189: Kapatılan kapı ve merdiven basamakları.

Yapının güney cephesinin ise I. inşa evresinden sonra önemli değişiklikler geçirdiği anlaşılmaktadır. Günümüzde konumlanan in situ duvar kalıntıları yaklaşık 1 metre kalınlığında yine tüf/ foça taşı bloklardan oluşmaktadır. Yapıyla mozaikli

salon arasında sınırı belirleyen bu duvar Osmanlı dönemi yapılaşmaları sırasında oldukça tahrip edilmiş olup bugün hattın doğu bölümünde belirli aralıklarla 95 cm yüksekliğine kadar korunarak günümüze ulaşmıştır. Bu cephenin korunmuş bölümlerinde yer alan in situ izlerden yapının olasılıkla Odeon düzenine kavuştuğu II evre yapı faaliyetleri sırasında güneyine inşa edilen Bazilikal Planlı Mozaikli salondan açılan 5 adet kapının da düzenlendiğini tahmin etmekteyiz. Bu düzen içerisinde kapılardan üçü merkezde doğrudan II. Evrede eklenen Scaenea fronsa açılacak şekilde planlanmışken ikisinin ise kenarlardan üst basamaklara ulaşmakta kullanılan vomitoryumlara ve yeni parodosun kısa kenarlarına çıkan basamaklara açılacak şekilde planlandığı anlaşılmaktadır.

III. bir kullanım evresinde ise özellikle kenarlarda konumlanan kapıların iptal edilerek Pulpitum seviyesine kadar yükseltildiği anlaşılmaktadır. Bu düzenleme sırasında kapı eşiği 85 cm yüksekliğinde devşirme taş ve bloklarla yükseltilmiş olup bu düzenlemenin izleri Scaenae frons doğu kapısının güneyinde de görülebilmektedir. Bu düzenlemelerin yapının Odeon özelliğini devam ettirdiği bir süreçte mi yoksa başka bir işleve kavuşturma maksadıyla mı gerçekleştirildiği ise alanın Osmanlı Dönemindeki yoğun kullanımının oluşturduğu tahribat nedeniyle tespit edilememektedir.

Yapının aydınlatılması problemiyle ilgili ise sadece çeşitli varsayımlarda bulunulabilmektedir. Yapı kuzeyinde yer alan Erken Bouleuterion kütlesi dolayısıyla kuzey cephe duvarına oldukça uzakta kalmaktadır. Diğer bir cephe olan doğuda ise yapıyı Bazilika ve Batı Portiko duvarları perdelemektedir. Bu nedenle yapının aydınlatılmasında Batı ve Güney cephe ön plana çıkmaktadır. Herhangi bir in situ pencere detayı gözlemlenmese gün ışığından faydalanma adına en müsait konuma sahip olan bu cephelerde olasılıkla belli aralıklarla planlanmış olan pencere açıklıkları yer almaktaydı.

5.2. GEÇ ROMA DÖNEMİ BOULEUTERİONU ÜZERİNE TARİHLENDİRME, İŞLEV VE RESTİTÜSYON ÖNERİLERİ:

Smyrna Geç Roma Dönemi Bouleuterionu İS 177/178 depremi sonrasında yıkılan erken yapının yerine Kent Meclisi toplantıları için gerekli olan toplanma

mekânı ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edilmiştir. Geç yapı tıpkı öncülü gibi yamaç bulunmayan bir arazide inşa edilmiştir. Ancak yapay dolgu tekniğiyle cavea alt yapısı oluşturulan erken yapının aksine inşa edildiği dönemde gelişen Roma mühendisliği sayesinde kemerli duvarlar ve tonoz sisteminden oluşan bir alt yapıyla dizayn edilmiştir. Antik yazınlardan deprem sırasında en büyük zararı gören yapılardan birinin Erken Bouleuterionu olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle kent düzeninin karar almada en önemli parçası olan Kent Meclisi için yeni bir Bouleuterion'un yapılması kentin yeniden imarı sırasında olasılıkla öncelikli projelerden biri olmuştur.

Yukardaki bölümlerde ele alınan tespitler ve karşılaştırmalar ışığında Smyrna Geç Roma Dönemi Bouleuterionu'nun iki ana yapı evresine ve bir onarım evresine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

I. Evre: Yapı ilk kez İS 177/178 depremi sonrasında İmparator Marcus Aurelius'un desteğiyle geçekleşen Smyrna yapılarının tekrardan ayağa kaldırılması projesinin bir parçası olarak İS. 2. yüzyılın sonlarında inşa edilmiştir. Geç Bouleuterion'un cavea bölümü erken yapının cavea bölümüne göre 12 metre güneyde planmış olup alt yapısı devşirmelerden malzemeden oluşan 3 kademeli dairesel duvarlar ve bunların üzerinde yükselen tonozlardan oluşmaktadır.

Yaklaşık 33 metre çapa sahip yarım daire planlı cavea bölümünün toplamda 4 klimakes ile 3 kerkidese (koilon) ayrıldığı anlaşılmakta olup toplamda 16 oturma sırasına sahip olduğu öngörülmektedir. Ayrıca oturma basamaklarının klimakes kenarlarında konumlananlar ön bölümleri stilize aslan pençesi şeklinde kabartmalara sahiptir. Cavea ya olasılıkla ilk evrede orkestraya kadar inen kenar klimakes basamakları ve orkestranın merkezinde ilk oturma basamaklarının önüne kadar çıkan bir merdivenle ulaşılabilmekteydi. Ayrıca üst sıra basamaklara ulaşan doğu ve batı köşelerinde birer vomitoryum konumlanmaktaydı.

İlk evre yapısını ana girişi ise Hellenistik ve Erken Roma Bouleuterion binalarının da olduğu gibi yapının doğu cephesinde açılan bir kapı ile Agorayla bağlantılı olarak sağlanmaktaydı. Ayrıca I. Evrede aralarında nasıl bir işlevsel ilişki olduğu somut bir şekilde tespit edilemese de yapının güneyinde konumlanan Mozaikli Salona güney duvarı kenarlarında ve merkezinde olmak üzere 3 girişi ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Levha 17).

İlk evre orkestrası ise cavea yaklaşık 1,63 cm derinlikte konumlanmakta olup yaklaşık 10,28 metre çapa sahiptir. Orkestraya analemma duvarının yanında uzanan ve giriş bölümünde birer kemerli açıklık yer alan parodos koridorlarını kullanarak ulaşılabilmekteydi. Orkestranın yaklaşık 1,44 metre güneyde ise bu bölümden yaklaşık 70 cm yukarıda konumlanan bir pulpitum konumlanmaktaydı. Söz konusu bu yükseltilmiş alana Teos örneğinde[355] olduğu gibi olasılıkla her iki yanında bulunan basamaklarla çıkılabilmekteydi (Levha 17).

II. Evre: Yapının daha geç bir dönemde özellikle orkestra, parodos, ve Pulpitum'un bulunduğu alanları kapsayan ikinci bir inşa evresine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Oldukça kapsamlı değişiklik ve eklemelerle bir Odeon fonksiyonu kazandırıldığı düşünülen bu II. Evrede;

Orkestra zemininde dolgu uygulanarak zemin +13,50 metre seviyesinden +13,97 metre seviyesine kadar yükseltilmiş ve farklı motif panellerine sahip opus sectile bir döşeme ile kaplanmıştır.

I. Evre Pulpitum'u iptal edilerek yerine özellikle müzik performanslarında akustiği sağlama anlamında önemli bir detay olarak karşımıza çıkan Cavea ile birleşen yüksek bir Pulpitum ile Scaenae frons eklenmiştir (Levha 17/18). Pulpitum döşemeleri ise orkestra döşemeleriyle simetrik bir şekilde planlanmış geometrik opus sectile motiflerden oluşturulmuştur. Scaenea frons ise Cavea bölümünü perdeleyecek şekilde tasarlanmış ve mevcut yapı elemanlarına göre Korinth düzeninde tek katlı bir cepheye sahip olabileceği anlaşılmaktadır. Scaenae frons podyumlarına ait blok parçaları üzerinde kavisli bölümler olduğu görülmektedir. Batı Anadolu Roma Dönemi yapılarında oldukça nadir görülen bu podyum özelliğinin benzerleri İS. 2. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen Aizanoi Tiyatrosu[356] ile İS. 352 yılında esaslı onarımlar geçiren[357] Hierapolis Tiyatrosu[358] örneklerinin Scaenae frons bölümlerinde görülmektedir.

Bu evreyle birlikte olasılıkla yapının güneydoğu köşesinden Agoraya açılan kapısının Kent Meclisi toplantılarında kullanımına devam edildiği düşünülmektedir.

[355] Çalışkan, s.151
[356] Sear, s. 325-326, plan. 316
[357] Sear, s. 338
[358] Sorba, G., The Analysis of the Fragments from The Scaenae Frons of The Theatre in Hierapolis, Restoration and Management of Ancient Theatres in Turkey, (Ed. Massino, F. ve diğerleri), Congedo Editore, 2012, s.187, fig.5 ,plan 6.

Ayrıca bu yapı evresi faaliyetlerinin bir parçası olarak güneyinde yer alan Mozaikli Salonla da işlevsel olarak bütünleştiği önerilebilir. Bu evrede güney duvarını paylaştığı Mozaikli Salondan 3'ü doğrudan Scaenae frons kapıları ile örtüşen toplam 5 kapı ile giriş sağlanabilmektedir. Söz konusu bu beş kapıdan kenarlarda konumlananlar doğrudan vomitoryum basamaklarına ve pulpitum podyumunun kenarlarında konumlanan yeni parodos hattında seyircilerin oturma basamaklarına erişiminde kullanılmaktayken. Merkezde yer alan üç adeti ise Mozaikli Salondan yükselen merdivenler vasıtasıyla doğrudan Scaenae frons kapılarına açılarak performans sergileyecek sanatçıların kullanabileceği bir konumda tasarlanmıştır (Levha 18).

Söz konusu düzenlemeler göz önüne alındığında özellikle orkestra ve pulpitum döşemeleri motif alanlarının geniş bantlarla ayrılan paneller ve geometrik opus sectile döşemelerle düzenlenmesi Erken Hristiyanlık Dönemi olarak tabir edilen İS. 3. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen dönemin yapılarında karşılaşılmaktadır. Bunun yanında orkestranın cavea ile birleşen bir Pulpitum inşasıyla Odeon düzeninde yeniden tasarlanması İS. 2. yüzyıl sonları ve 3. yüzyıl başlarında Batı Anadolu'da Nysa ve Aizanoi Bouleuterionu ve Kos Odeon'u örneklerinin de sahip olduğu birer yapı evresi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında aynı yüzyıllarda yeni bir bina olarak inşa edilen Kibyra Odeonu'nun ise Kent Meclisi toplantılarında da kullanıldığı düşünülmektedir.

Söz konusu bu ikinci yapı evresinin oluşumuyla ilgili nedenler olarak birkaç başlık ön plana çıkmaktadır.

II. Evre yapılaşma faaliyetlerinin gerçekleştiği dönemin sosyal ihtiyaçları, fiziki ve ekonomik koşulları; hali hazırda Bouleuterion olan yapının imkanlar dahilinde çeşitli ekleme ve düzenlemelerle Odeon fonksiyonu kazandırılmasına karar verilmesine neden olmuştur. Bu düzenlemelerin yukarda sayılan örneklerde göz önüne alındığında asıl fonksiyonunu etkilemeyecek şekilde oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca Mozaikli Salondan Scaenae frons bölümüne açılan kapılar II. Evre Odeon işlevine işaret eden bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Geçmişi daha erken bir döneme uzanan birçok Bouleuterion yapısına pulpitum ve scaenae frons bölümlerin eklenmesi ile bir Odeon işlevinin İS 2. yüzyıldan sonra yaygınlaşarak uygulandığı görülmektedir. Anadolu'da Miletos Bouleuterionu ve Nysa

Gerontikon'u belli yapısal değişikliklerle bu şekilde dönüştürülmüş en iyi bilinen meclis yapılarıdır. Odeon fonksiyonu kazandırıldığı önerilen diğer bir örnek ise Aizanoi Bouleuterionu'dur. Yapının 3. ya da 4. yüzyılda çeşitli düzenlemeler ve Pulpitum eklenmesiyle aynı zamanda bir Odeon olarak kullanılacak şekilde düzenlendiğini göstermektedir[359]. Ayrıca kıta Yunanistan'ında Messene Bouleuterionu'da odeiona dönüştürülmüş benzer bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.[360]

Bu örnekler içerisinde Nysa Gerontikon'a bir odeon fonksiyonu kazandırılırken ön cephesine dört tarafı mozaik döşemeli revaklarla çevrelenmiştir ve bu alana açılan 5 adet kapı konumlanmaktadır. Ayrıca bu dönemde bir Odeon olarak inşa edilen ve Kent Meclisi toplantılarına da ev sahipliği yaptığı düşünülen Kibyra Odeonu'nda da Scaenea frons arkasında konumlanan geniş bir mozaikli salona açılmaktadır.

Roma Dönemi kentlerine bakıldığında birçok kentin dairesel planda inşa edilmiş olan Tiyatro, Odeon ve Bouleuterion gibi toplanma mekanlarının her üçüne de aynı anda sahip olduğunu görebilmekteyiz. Ancak F. Sear tanımlamalarına göre bazı kentlerde ise gerek fiziki ve maddi şartların elverişsizliği gerekse kentin nüfus oranına azlığına göre bu yapılardan bir veya birkaçının "Çift Amaçlı"[361] olarak kullanılmış olduğunu görmekteyiz. Hellenistik ve Erken Roma Dönem içerisinde doğrudan Bouleuterion binası fiziki şartlarına sahip bir şekilde inşa edilmiş yapıların aynı zamanda odeon olarak kullanıldığına dair epigrafik net bir arkeolojik veri bulunmamaktadır. Ancak Teos'ta ele geçen 2. yüzyıl öncesine tarihlenen bir yazıtta okula giden çocukların müzik yarışmaları için Bouleuterion'un kullanıldığı ifade edilmektedir[362]. Bu bilgi dışında ayrı bir Bouleuterion binasına sahip olmayan kentlerde ise bazı Odeon yapılarının Kent Meclisi'nin politik oturumlarında da kullanıldığı anlaşılmaktadır. İS. 2. yüzyıl içerisine tarihlenen Kos Odeon'unda[363] bulunan birçok yazıt Kent Meclisi'nin kararnameleri ve oylamalarla ilgili olduğu

[359] Taşkıran, s. 442,443.
[360] Gneisz, s. 292
[361] Sear, s. 40-41.
[362] McDonald, s. 278
[363]Chelpa, E. A., The Architecture of the Roman Odeion at Kos, The Annual of the British School at Athens, Vol. 94, 1999, pp. 415-435.

tespit edilmiştir[364]. F. Sear İasos Bouleuterionu'nun Agora ile olan yakın ilişkisi dolayısıyla yalnızca bir Bouleuterion olduğu yaklaşımına karşı çıkmaktadır. İki katlı cephe düzeninde görkemli bir Scaenea fronsa sahip olan yapının İasos Kenti popülasyonunun azlığında dikkat çekerek kent meclisi toplantılarında gerçekleştirildiği bir Odeon olduğunu önermektedir[365].

Geç Roma Bouleuterionu II. Evre düzenlemelerinin ardından daha geç döneme tarihlenebilecek çeşitli onarımlar olduğu da görülmektedir. Bunlardan ilki Pulpitum döşemelerinin doğu bölümünün görülen opus sectile döşemlerde gözlemlenmektedir. Bu nokta korunmuş olan döşemeler daha önce yukarda da değindiğimiz gibi dört adet altıgen plaka ile oluşturulan sekizgen motiflere sahiptir. Söz konusu bu döşemeler II Evre Orkestrası ve Pulpitum podyumunun batısında konumlanan döşeme panellerinin konum ve simetri anlayışına uymamaktadır. Ayrıca döşemede uygulanan motifin İS. 4. yüzyıl ile 9. yüzyıl aralığında Erken Bizans Dönemi yapılarında kullanıldığı görülmektedir. Bu bilgiye paralel pulpitum üzerine düşmüş bir şekilde ele geçen Scaenae frons kornişleri de yarı işlemiş ve oldukça stilize detayları ile yine Erken Bizans Dönemi özelliklerini yansıtmaktadır. Bu nedenle yapı İS. 4. yüzyıl sonrası bir dönemde özellikle Scaenae frons üst bölümünün ve pulpitum döşemelerinin doğu bölümünü etkileyen bir tahribata maruz kalmış olmalıdır.

Söz konusu bu tahribat sonucu yenilemelere neden olabilecek ön plana çıkan etken ise izleri Mozaikli Salonda net bir şekilde görülebilen yangının olabileceği düşünülmektedir[366]. Bouleuterion ile birlikte tasarlandığı ön görülen yapının bir yangın sonrasında mozaik tabanının salon genelinde birtakım değişikliklerle birlikte yenilendiği anlaşılmaktadır. Mozaikli Salonun yangın sonrası belirli bölümlerde yenilendiği anlaşılan II. Evre mozaik döşemeleri de stil özellikleri bakımından İS. 4. yüzyıl sonrasına tarihlenmektedir[367].

Son olarak ise büyük olasılıkla yapının kullanımının sonlarına doğru Pulpitum opus sectile döşemelerinin batı bölümünde ve orkestra döşemelerinde basit onarımlar yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu onarımlarda devşirme mermer plakalarla

[364] Chelpa, s.418.
[365] Sear, s.41.
[366] Ersoy ve Alatepeli, Mozaik, s. 18
[367] Ersoy ve Alatepeli, Mozaik, s. 24

bir şekilde belirli bölümlerinin kırıldığı anlaşılan opus sectile parçalarının oldukça özensiz bir şekilde tamamlanması şekillinde tespit edilebilmektedir.

Küçük buluntular ise yapının tarihlendirilmesinde sınırlıda olsa katkı sağlamaktadır. Yapının zemin seviyesi olan +14,05 metre seviyelerine ilk kez 2009 tarihinde ulaşılmış ve üst kodlardan itibaren gözlemlenen yoğun Osmanlı Dönemi yapılaşmalarının özelikle fosseptik çukuru gibi alt yapı bölümlerinin Geç Roma Bouleuterionu'nun zemin seviyesinin bile altına kadar devam ettiği tespit edilmiştir.[368] Söz konusu bu tahribat yapının Antikçağ tabakalamasının kesin olarak tespitini engellemektedir. Hatta kazı buluntularından oluşan seramik kasaları değerlendirildiğinde bazı plankarelerde en üst seviyelerde dahi Hellenistik[369] ve Roma Dönemi buluntu yoğunluğu gözlemlenebilirken en alt seviyelerde ise Osmanlı Dönemi buluntu yoğunluğuyla karşılaşılabilmektedir.[370]

Stratigrafideki bu karışıklık sikke buluntularında da gözlemlenmektedir. Bouleuterion kazılarının en yoğun gerçekleştiği 2009 yılı kazılarında toplam 80 adet sikke buluntusu kayda geçmiştir[371]. Bunlardan tarihlendirmeye elverişli olanlardan ise 57 adeti Osmanlı dönemine ait iken 10 adet Roma, 5 adet ise Bizans Dönemine tarihlenebilmektedir[372]. 2010 kazılılarında tarihlendirmeye elverişli bir durumda ele geçen 3 adet Roma ve Bizans Dönemi sikkeleri ile Bouleuterion'un kullanım evreleriyle alakalı olabilecek toplam sikke sayısı 19'da kalmaktadır. Bu sikkelerin ise yoğunluğu İS 3-7. yüzyıl aralığına tarihlenmekte olup yapının II. Evre ve sonrası geç kullanım dönemlerine işaret etmektedir[373]. Bu tarih aralığını aynı zamanda kazılarda ele geçen metal[374] ve kemik[375] obje buluntuları da tarihlendirilme aralığı desteklemektedir.

[368] Ersoy ve diğerleri., 32. KST, s.135
[369] Alkan, tab.7
[370] Ersoy ve diğerleri., 33. KST, s.182
[371] Söz konusu dönemde ele geçen Roma ve Bizans Dönemi Sikkeleri için Bkz. Ersoy ve Önder, s.72-74.
[372] Ersoy. A, ve diğerleri., 32. KST, s135-136
[373] Ersoy. A, ve diğerleri., 33. KST, s.182
[374] Bouleuteriondan ele geçen bazı metal eserler için Bkz. Tanrıver-Akar, D., Smyrna'dan Metal Eserler, Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları I. Çalıştay Bildirileri, Ed. Ersoy, A. – Sakar, G., Ege Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 273-274, (Katalog bölümü) s. 22,23
[375] Bouleuteriondan ele geçen bazı kemik eserler için Bkz, Ersoy, A., Antik Dönemden Osmanlı Dönemine Kadar Smyrna/İzmir Kemik Objeleri, Ege Yayınları, İstanbul, 2017. Katolog Bölümü ss.99-154. Kat. No: 6, 7, 12, 18, 21, 24, 35, 40, 49, 50, 51, 64, 71, 72, 78, 86, 89, 94, 96, 169 olan eserler.

Geç Roma Bouleuterionu'nun cephe restitüsyonu oluşturmak için yeterli bir buluntu kazı çalışmalarında ele geçmemiştir. Yapı doğu duvarının tamamını en az iki katlı düzenlere sahip Bazilika ve Batı Portiko ile paylaşmaktaydı bu yüzden olasılıkla bu cepheden ve Agora'dan yapı görülememekteydi. Yapının kuzey cephesini ise olasılıkla 177/178 depreminde fazla zarar görmediği ön görülen Erken Roma Bouleuterionu'nun cephesi oluşturmaktaydı. Aynı şekilde Erken yapının batı duvarlarının da bir bölümünü kullanmaya devam ettiği anlaşılan yapının bu hatta güney yönde yapılan eklemelerinden ise günümüze sadece temel seviyesinde iki sıra blok ulaşabilmiştir. Yapının güney cephesini ise en az 1. kat seviyesine kadar Mozaikli Salonla paylaşmaktaydı.

SONUÇ:

Smyrna Antik Kenti'nin politik ve yönetimsel anlamlarda karar alma organı olan Kent Meclisine tahsis edilmiş bir toplanma mekânı olarak Bouleuterion, Smyrna Antik Kenti Agorası'nın kuzeybatı köşesinde yer alan parselde konumlanmaktadır. Söz konusu parselde Smyrna Kent Meclisi için Hellenistik Dönem'den Geç Roma Dönemi sonlarına kadar kullanılan ve farklı tarih dönemlerinde inşa edilmiş üç adet Bouleuterion yapısı tanımlanıp konumlandırılabilmektedir. Bu yapıları inşa edildikleri dönemleri baz alarak Hellenistik Dönem, Erken Roma Dönemi ve Geç Roma Dönemi Bouleuterionu olarak tanımlayabilmekteyiz.

Bouleuterionlar Antik Yunan coğrafyasında kentlerin idare fonksiyonunu elinde tutan Kent Meclisinin toplantılarını geçekleştirebilmesi için özel bir formda tasarlanmış kamusal yapılardı. Bouleuterionlar aynı zamanda bundukları kentin demokrasi ve adalete olan iradesini yansıtarak kentin özerkliğini temsil ederlerdi. Bu özellikleriyle Bouleuterionlar Klasik Yunan kentlerinde yurttaşlar için sosyal ve kamusal anlamda yaşamının odak noktasını oluşturan Agora veya bu kamusal alanın yakınlarında inşa edilmişlerdir.

Bouleuterionlar'ın bir kamu yapısı olarak tarih sahnesine Geç Arkaik Dönemde Atina'da inşa edilen Atina Eski Bouleuterion ile çıktığı görülmektedir. Bu yapıdan sonra Yunan Coğrafyasında inşa edilen birçok Bouleuterion örneğine bakıldığında başlangıçta Atina örneğine mekânsal anlamda oldukça benzen bir yapı formuna sahip oldukları görülmektedir. Bu öncül yapılar genellikle dörtgen planlı, üzerleri çatı ile kapatılmış ve katılımcılar için ahşap oturma alanlarının sağlandığı basit ve sade mekanlardan ibaretti. Bu yapıların asıl olarak geliştikleri ve fonksiyonlarını zenginleştirdikleri süreç ise Hellenistik Dönem olmuştur. Yine bu dönemde Bouleuterionlar'ın bir kentin olağan konuları hakkında yönetim kurulu toplantıları için kullanılan bir toplantı yapısı kimliğine de kavuştukları görülmektedir.

Smyrna da Hellenistik Dönem şartlarında yeni kurulmuş bir kent olarak ilk Bouleuterion yapısına bu dönem içerisinde kavuşmuştur. Ancak İÖ 2. yüzyıl ortalarında inşa edilen yapı öncesinde kentin karar alma konusunda yetkilendirdiği,

seçkinlerden oluşan bir Kent Meclisi'nin İÖ 3. yüzyılın 2. yarısından itibaren bulunduğunu bu döneme tarihlenen bir yazıtından öğrenmekteyiz.

Smyrna ile *Magnesia ad Sipylum* arasındaki *Sympoliteia*[376] anlaşmasına[377] ait yazıttın 30 ve 31. [378] satırında;

…καλεσὰτωσαν δε οί επιμήνιοι τής βουλής καί τούς πρεσβευτὰς τούς παραγεν [ομενς] / εγ Μαγνεσίας επί ζενισμὸν είς τὸ πρυτανείον[379].

"Boule'nin aylık görevlileri Magnesia'dan gelen elçileri ağırlamak üzere Prytaneion'daki Xenismos davet edecektir"[380] denilmektedir.

Hellenistik Dönemde (İÖ 3. yy'ın 2. yarısında) Smyrna kentinde aktif bir karar alma mercii Boule ve bir Prytaneionun varlığını belgeleyen bu yazıt aynı zamanda bu iki kurumun birbirleri ile etkileşim içerisinde de olduğunu göstermektedir.

Ancak bu dönemde Kent Meclisi'nin toplantıları için hangi mekânı kullandığını henüz bilememekteyiz. Ancak bazı antik kaynaklardan erken örneklerde bu kurumun bazı kentlerde Akropolde kurulan bir çadırda, tiyatroda veya stadyumlarda da toplantılarını gerçekleştirebildiğini öğrenmekteyiz.

Smyrna Antik Kentinin Hellenistik Dönem'de inşa edilen ilk meclis yapısına ait kalıntılar Smyrna Agorası'nın kuzeybatı köşesinde konumlanmaktadır. Bu dönem yapısından geriye in situ olarak günümüze ulaşan bir cephe duvarı Agora Batı Portiko sınırlarında görülebilmektedir. Bu yapı Hellenistik Dönemde 2 galerili bir stoa iken Roma Dönemi'nde Hellenistik Bouleuterion ile arasında konumlanan 4,50

---

[376] Antik Çağda birlikler ve kentler arasındaki anlaşmalar amaçlarına göre sınıflandırılmaktadır, burada kullanılan "*Sympoliteia"* yapılan anlaşmanın politik amaçla yapıldığını göstermektedir. Ayrıntılı bilgi ve diğer anlaşma türleri için Bkz. Korkut. T., Antik Çağda Amphiktionia, Symmachia, Sympoliteia Yapılanmaları ve Likya Birliği, Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı, Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları, (Ed. Can. B., ve Işıklı. M.,) İstanbul, 2008, ss. 129-140.

[377] Anlaşmanın aynı zamanda başka hakları da kapsadığı ve bir *Symmachia* (askeri)'da olduğu önerilmektedir. Bkz. Dinç. S., Hellenistik ve Roma Çağlarında Likya'da Kent Birlikleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2010, s. 150.

[378] Miller. S. G., The Prytneion Its Function and Archtectural Form, University of California Press, USA, 1987, s. 211.

[379] Petzl, Cilt II,I s. 4

[380] Yazıtın Yunanca orijinali ve çevirileri için Bkz. Michel. C., Recueil d'Inscriptions Grecques, Brussels, 1900 s. 19, 30-31 ve Petzl 1987: no: 573. Cilt II s. 4

metre genişliğindeki sokağı da kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Böylelikle aynı dönemde kullanımı sonlandırılmış olan Hellenistik Bouleuterion'un doğu duvarı bu Portiko'nun batı sınır haline gelmiştir. Bugün yaklaşık 25 metre boyunca cephe örgüsü takip edilebilen bu duvar, birinci kat seviyesinde ve yaklaşık 3 metre yüksekliğe kadar korunmuştur. Pseudo isodomik cephe örgüsüne sahip kalıntılardan önünde yer alan sokağa açılan birbirlerinin simetriği iki kapı konumlanmaktadır. Ayrıca cephenin kuzey bölümünde konumlanan kemer ayaklarından yola çıkarak yapının batısında yer alan Stoa ile 2. kat seviyesinde bir bağlantısının olduğu anlaşılmaktadır. Böylelikle teraslanmış arazide birbirlerinden farklı yüksekliklerde konumlanan Agora ile Bouleuterion arasında bir bağlantı kurulduğunu düşünmekteyiz.

Smyrna Agorası'nda yer alan bazı kalıntılardan ise Hellenistik Bouleuterion'un oturma düzeni ve yapı taşları hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Hellenistik Agora'nın 2 galerili Kuzey Stoası Erken Roma Dönemi'nde bir Bazilika olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu faaliyetler sırasında bu yapının bodrum kat kuzey duvarı genişletilmiş ve iki yeni galeri daha kuzeyine eklenmiştir. Bu inşa faaliyetlerinde ise yapının bodrum kat ara duvarlarında neredeyse tamamen Hellenistik Bouleuterion'a ait oturma basamakları kullanılmıştır. Cephe duvarları gibi andezit taşından oluşan bu basamaklardan duvarın görünen yüzeylerinde yaklaşık 400 adeti tespit edilebilmektedir. Basamakların ön yüzlerinde ise herhangi bir kavis göstermemekte olup "U" biçimli bir oturma düzeninin parçası olarak yükseldikleri tahmin edilmektedir.

Cephe görünümü ve oturma basamaklarına dair yapılabilen bütün tespit ve değerlendirmeler Hellenistik Dönem Bouleuterionu'nun cephe düzeni olarak en yakın örneğinin çağdaşı Aigai Bouleuterionu olduğunu göstermektedir. Ayrıca dörtgen bir yapı planına ve "U" planlı olduğu öngörülen oturma düzeni göz önüne alındığında ise yapı ile yine aynı dönemde düzenlenmiş olan Notion ve Priene örnekleri ile oldukça benzeştiği görülmektedir. Ayrıca alanda tespit edilen oturma basamakları sayısal olarak değerlendirildiğinde en az 9 sıra yükselen oturma basamaklarıyla ortalama 500 kişilik bir kapasiteye sahip olabileceği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Hellenistik Dönem Bouleuterionu yapının bölgede Pergamon Krallığı yönetimi ve etkisin yoğun olarak yaşandığı İÖ 2. yüzyılın 2. yarısında Agora ile

birlikte planlanarak inşa edildiğini göstermektedir. Ayrıca Kaunos'ta ele geçen yazıt da epigrafik bir belge olarak dikkate alındığında İÖ 2. yüzyılın sonlarında aktif bir Bouleuterion yapısının var olduğunu doğrulamaktadır.

Smyrna Bouleuterion yapılaşmalarında tarih sahnesine çıkan ikinci yapı ise Hellenistik Bouleuterion'un hemen kuzeyinde oluşturulan teras üzerinde konumlandırılmış Erken Roma Bouleuterionu'dur. Yapı aynı alanda daha önce tespit edilmiş olan Hellenistik ve Geç Roma Dönemi meclis binalarının ardından bu iki dönem yapısı dışında inşa edilmiş ayrı bir Bouleuterion binası olarak 2016 yılı kazı sezonu içerisinde keşfedilmiştir. Yapının en geç Smyrna Antik Kenti yapılaşma faaliyetleri içerisinde İÖ 1. yüzyılın sonlarına doğru Roma İmparatoru Augustus ya da Tiberius Dönemi içeresinde inşasının tamamlandığı ön görülmektedir. Antik kaynaklardan yapının İS 177/178 yılında Smyrna'da gerçekleşen büyük ölçekli bir deprem ile zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Cavea bölümü onarılamaz bir şekilde harap olan yapı bu süreçten sonra kullanımı sonlandırılarak işlevini de kaybetmiştir.

Erken Bouleuterion'un güneye bakan ön cephesinde giriş için tasarlanmış bir Portiko'nun varlığına dair kalıntılar tespit edilmiştir. Bu alandan toplanma mekanına açılan toplam dört tane kapı olduğu anlaşılmaktadır. Bu ön yapıya ise yalnızca Bazilika'nın güney galerisinden açılan bir kapıyla girilebilmektedir. Bu giriş bölümü hariç yapı 36,25 x 22,5 metre ölçülerinde dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Yapının temelinin konumlandığı alan isodomik teknikte örülmüş teras duvarları konumlanmaktadır. Bu sayede Bouleuterion alanı yükseltilerek Agora yapılarıyla aynı seviyede konumlanması sağlanmıştır.

Erken Roma Bouleuterionu Cavea bölümü ise Klasik Yunan tiyatrolarını andırır bir formda inşa edilmiştir. Dairesel planlı ve 31 metre çap genişliğine sahip cavea bölümünden geriye çoğunlukla alt yapısına ait kalıntılar günümüze ulaşmıştır. Düz bir alanda yükselmesi gereken cavea bölümü ışınsal bir şekilde sıralanan duvarlar ve bu duvar arasına da uygulanan yapay bir dolguya sahiptir. Oturma sıralarının düzenine uygun bir şekilde basamaklanarak yükseldiği anlaşılan opus incertum duvarlar ortalama 50 cm genişliğe sahiptirler. Bu alt yapı düzeninin üzerinde ise sırasıyla kiltaşı ve kireç taşından oluşan bir blokaj yer almaktadır. Bütünü bu düzenin en üstünde ise mermer oturma basamaklarının konumlandığı düşünülmektedir. Cavea üst yapısında ise ortalama 74 cm derinliğe sahip olasılıkla

14 sıra oturma basamağı konumlanmaktaydı. Bu bilgilere ek olarak cavea ve orkestra çapları da dikkate alınarak yapılacak bir alan hesabıyla yapının kapasitesi üzerine bir tahmin yürütmek mümkün olmaktadır. Hesaplamalara göre kişi başı 50 cm genişliğinde bir oturma alanı belirlendiğinde yapı 700 kişi, eğer oturma alanı 60 cm olarak belirlenirse ise yapının 580 kişi kapasiteye sahip olabileceği tahmin edilmektedir.

Yapının orkestra bölümü ise yarım daireden biraz fazla genişlikte 6,88 metre çapa sahiptir. Bu bölümde farklı renk ve damar dokularına sahip mermer plakalarla opus sectile teknikte bir motif paneli ve mermer kenar döşemeleri konumlanmaktadır. Orkestranın güneyinde yer alan kalıntılardan burada bir Pulpitum konumlandığı anlaşılmaktadır. Bugün bu bölümün sadece sınırları belirlenebilmekte olup kalıntılar yalnızca temel seviyesinde görülebilmektedir.

Yapının cephe duvarları ise temel seviyesine kadar tahrip edilmiş durumdadır. Ancak kazılarda bulunan az sayıda mimari cephe elemanı ve aynı dönemde tasarlanan Agora yapılarının cephe özellikleri dikkate alındığında Korinth mimari düzeninde bir 2. kat görünümüne sahip olabileceği öngörülmektedir.

Erken Roma Dönemi Bouleuterionu çağdaşı olabilecek diğer Kent Meclisleri ile karşılaştırıldığın da ise cephe düzeni ve cavea oluşturulma biçimi anlamında en fazla Stratonikeia Bouleuterionu ile benzeşmektedir (Levha 9.b). Bu örnek haricinde yapı bölümleri ve fonksiyonu anlamında ise Teos ve Troia/İllion Bouleuterionu ile ortak özellikler göstermektedir. Söz konusu bu yapının İS. 177/178 depreminde özellikle cavea bölümünün büyük tahribe maruz kaldığı ve kullanımının sonlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Smyrna Antik Kenti Bouleuterion yapılaşmaları içerisinde bilinen son evre yapısı ise Geç Roma Dönemi Bouleuterionu'dur. Yapıya ait kalıntılar Hellenistik ve Erken Roma Dönemi meclis yapıları ile aynı parselde konumlanmaktadır. Yapının sınırları hem Hellenistik hem de Erken Roma Dönemi yapısının bir bölümünü kapsayacak şekilde parselin orta bölümünde konumlandırılmıştır. Geç Roma Bouleuterionu'nun inşasına İS 177/178 depreminin hemen sonrasında başlanıldığını düşünülmektedir. Bu yapının analemma duvarı Erken Roma Bouleuterionu'nun Analemma duvarından yaklaşık 13 metre daha güneyde konumlanmakta olup Erken

yapıya ait teras ve cephe duvarlarının da bir bölümünü kullanmaya devam edecek şekilde planlandığı anlaşılmaktadır.

Deprem sonrasında zarar gören erken yapının onarılmaması ve yeni yapı için başka bir yer tercihi yerine aynı yapının hemen güneyine alan tercih edilmesine neden olan etkenler şu şekilde belirlene bilmektedir;

Deprem sırasında Erken Roma Bouleuterionu'nun beden ve teras duvarlarının fazla zarar görmeden ayakta kaldıkları öngörülmektedir. Fakat daha dayanıksız bir alt yapıya sahip cavea ise depremden en fazla etkilenen bölüm olduğu anlaşılmaktadır. Bu şartlarda sağlam kalmış cephe duvarları arasında sıkışıp kalan cavea molozlarının yerinden taşınması ve onarılması faaliyeti oldukça zahmetli ve zaman alacak bir süreç olacaktı. Bunun yanında Smyrna gibi ızgara planla tasarlanmış kentlerde kamusal yapılarının mülkiyet sınırları önceden belirlenmiş olup, bu boyutta bir yeni yapı için Agora civarında tahsis edilebilecek bir parselin konumlanıyor olması mümkün görünmemektedir. Bu sebeplerden dolayı yeni Bouleuterion yıkılan erken yapının cavea kütlesine ait molozlardan uzakta olacak şekilde planlanmıştır. Ayrıca bu konum tercihi ayakta kalan duvarların eklemeler yaparak kullanılmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca erken yapının cavea molozlarını da yeni yapının alt yapı inşasında kullanarak malzeme tasarrufu yönünden bir avantaja edinildiği düşünülmektedir.

Geç Roma Bouleuterionu'nun cavea alt yapısı ise Roma dönemi Odeon yapılarına benzer özellikler göstermektedir. Cavea alt yapısının orkestraya yakın bölümünde dairesel duvarlar arasında harçlı bir blokaj yer almaktadır. Bu bölümden kuzeye doğru genişleyen tonoz duvarları arasında ise orta bölümü bir yarım tonoz taşımaktadır. Cavea yarım dairesinin en arkada konumlanan yüksek bölümünü ise dairesel tonoz duvarlarına göre ışınsal bir dizilim gösteren tonoz örtülü 11 mekân oluşturmaktadır.

33 metre çap genişliğinde olan Cavea üzerinde ise oturma sıralarının 65 cm derinliğinde bir alan işgal ettikleri anlaşılmaktadır. Bu ölçülere göre 16 sıra oturma basamağına sahip olabileceği anlaşılan yapının kişi başı oturma genişliği 50 cm olarak belirlendiğinde 1050, bu genişlik 60cm olarak kabul edildiğinde ise 950 kişilik olabileceği tahmin edilmektedir.

Yapının diğer bölümlerinde ise birden fazla inşa ve kullanım evresi olduğu anlaşılmaktadır. İlk inşa evresinde geleneksel Bouleuterion yapı özelliklerini yansıtan bir orkestra bölümü ve Cavea'dan bağımsız bir Pulpitum'a sahip olduğu anlaşılan yapının daha sonraki bir dönemde bu bölümlerinde esaslı değişikliklere gidilmiştir. II. Yapı Evresi olarak değerlendirilen bu dönemde I. Evre Pulpitum'u iptal edilerek yerine köşelerinden Cavea ile birleşen yeni bir pulpitum inşa edilmiştir. Bu çalışmalar sırasında parodos koridorları da Pulpitum seviyesine kadar yükseltilmiş ve seyircilerin orkestraya ulaşmadan doğrudan oturma basamaklarına erişimi sağlanmıştır. Ayrıca bu sayede orkestranın güneyinde Pulpitum ile arasında kalan 1 metre genişliğindeki alanda orkestra çukuruna dahil edilerek genişletilmiştir. Bu evrede orkestra çukuru da 50 cm kadar yükseltilerek opus sectile motif alanlarından oluşan bir döşemeyle kaplanmıştır.

II. Evre Pulpitum bölümünün güneyinde ise bütün cepheyi perdeleyecek şekilde yükselen bir Scaenae frons eklenmiştir. Mevcut mimari buluntulardan bu bölümün podyumlar üzerinde yükselen Korinth düzeninde bir cephe görünümüne sahip olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu bölümün merkezinde ve kenarlarında üç adet kapı yer almaktadır. Kapılara güneyde konumlanan Mozaikli Salonun cephesinde yer alan kapı açıklıklarından basamaklarla ulaşılabilmektedir. Böylelikle yapının özellikle Odeon işlevinin kullanıldığı etkinliklerde Mozaikli Salonla birlikte çalışan bir fonksiyona sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Geç Roma Dönemi Bouleuterionu özellikle bu II. Evre düzenlemeleriyle birlikte benzer şekilde dönüştürülmüş yapılardan işlev olarak Miletos, Nysa ve Aizanoi Bouleuterionları ile ortak özellikler göstermektedir.

Yapının son kullanım evresinin Mozaikli Salonla birlikte Erken Bizans Dönemi sonlarına kadar uzandığı tahmin edilmektedir. Ancak aynı dönemin başlarında devlet yönetiminde meydana gelen siyasal ve yönetimsel anlamdaki değişiklerle Bouleuterion'un fonksiyonunu çok daha önce kaybettiği düşünülmektedir. Orta Bizans Dönemine uzanan bu son kullanım evresinde yapının Odeon işlevini ise sürdürdüğü tahmin edilmektedir.

KAYNAKÇA

Adak, Mustafa ve Kadıoğlu, Musa. Die Steinbrüche von Teos und "Marmor Luculleum", **Philia, International Journal of Ancient Mediterranean Studies**, Sayı 3, 2017, ss. 1-33.

Akkurnaz, Sedat. Latmos ve Herakleia Yerleşimleri, **Aydın'da Bir Dünya Kültür Mirası Latmos,** (Ed. E. Akdeniz, S. Akkurnaz) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2018, ss. 29-64

Alatepeli, Sarp. **Smyrna Su Yapıları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2016.

Albustanlıoğlu, Tolga. **Dokimeion Işığı Altında Roma İmparatorluk Döneminde Mermer Kullabımı; İmparatorluk Yönetimindeki Anadolu Mermer Ocaklarının İşletilmesi Stratejisi ve Organizasyonu**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Klasik Arkeoloji Anabilim dalı, Ankara, 2006.

Alkan, Gizem. **Smyrna Agorası Bouleuterion Seramikleri**, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Programı, 2019.

Altınörs-Çırak, Ayşegül, Ezgi Y. Aksu, Hatice E. Demirden, Deniz Hekimoğlu. İzmir'de Cumhuriyet Öncesinden Günümüze Kentsel Arkeolojik Varlıkların Tespit ve Tescilinin Tarihsel Öyküsü, **Smyrna /İzmir Kazı ve Araştırmaları II,** (Ed. Yolaçan. B., ve Diğerleri) Ege Yayınları, İzmir, 2017.

Andreoli, A. Berti, F. Lazzarini, L. Pierobon, R. Beniot., New Contrubutions on Marmor Iassense, **Asmosia VI,** (Ed. Lazzarini, L.) Proceedings of the International Conference Venice, 2000, ss. 13-18.

Aristeides, P. Aelius. Orationes**, The Complete Works**: Sayı I. I-XVI, (Çev. Behr, C, A.,), Leiden, E. J. Brill, 1986.

Arslan. Nurettin, Beate Böhlendorf-Aslan, Caner Bakan, Mehmet Ayaz. Assos Kazısı 2013 Yılı Çalışmaları, **36. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, İsmail Akgül Ofset Matbaacılık, Ankara, 2014. ss. 393-412.

Bagnall, S. Roger, and. Peter, Derow. **Glossary and Index of Greek Terms. The Hellenistic Period Historical Sources in Translation**, 2004, s.294.

Bagnall, S. Roger, Roberta Casagrande-Kim, Akın Ersoy, Cumhur Tanrıver, Burak Yolaçan. **Graffiti from the Basilica in the Agora of Smyrna,** Institute for the Study of the Ancient World New York University Press, 2016.

Baldoni. Daniella, Carlo Franco, Maurizia Manara, Paolo Belli, Fede Berti. **Karia'da Bir Liman Kenti İasos**, Homer Kitapevi, İstanbul, 2004.

Ballance, M. H., The Origin of Africano, **Papers of the British School at Rome**, Vol.34, 1966, pp. 79-81,

Balty, J. Charles. **Cvria Ordinis**. **Recherches d'architecture et d'urbanisme antiques sur les curies provinciales du monde romain.** Académie Royale de Belgique, Mémories de la classe des beaux-arts 4, 2. Bruxelles: Palais des Académies, 1991.

Başaran, Cevat ve Kasapoğlu, Hasan. Parion Odeionu 2010-2013, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 40. Kuruluş Yılı Armağanı,** (Ed. H. Kasapoğu-M. A. Yılmaz), Ankara, 2014.

Bean, E. George. **Eski Çağda Ege Bölgesi**, (Çev. İ. Delemen,), Arion Yayın Evi, İstanbul, 2001

Bier, Lionel. **The Bouleuterion at Ephesos,** Forschungen in Ephesos IX/5 (ed. Beck Brandt), B. – Quatember, U. Verlag der Österreischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2011.

Bier, Lionel. The Bouleuterion, (Ed. C. Ratté., and R.R.R. Smith.,) Aphrodisias Papers 4 New Research on The City and Its Monuments, **Journal of Roman Archaeology JRA Supplementary,** Series 70, Portsmounth, Rhode Island, 2008, ss. 144-168.

Bingöl, Orhan. **Menderes Magnesiası - Aydın Germencik Ortaklar Tekinköy**, Dönmez Ofset, Ankara , 1998.

Bingöl, Orhan. **Arkeolojik Mimari'de Taş**, Homer Kitapevi, İstanbul, 2004.

Boysal, Yusuf. Stratonikeia Kazısı 1980 Yaz Sezonu Kazı Çalışmaları, **III. Kazı Çalışmaları Toplantısı,** DSİ Basım ve Foto Film İşletme Müd. Matbaası, Ankara, 1981

Bruno, Mathias. **Il Marmo e il Colore Guida Fotografia (Guida Fotografica i Marmi Della Collezione Podesti)**, L'Erma di Bretschneider, Rome, 1998.

Böke, Hasan, Sedat Akkut, Başak İpekoğlu. Tarihi Yapılarda Kullanılan Horasan Harcı ve Sıvaların Özellikleri, **Yapı Dergisi**, Sayı 69, 2004.

Büyükkolancı, Mustafa. 1994 Yılı Notion Kazıları, **VI. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, TC. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1996, 24-26 Nisan 1995, Didim, ss. 371-382.

Caggia, M, Piera. Mosaic and Opus Sectile Pavements in thr Church of St. Phillip in Hierapolis, **Geç Antik Çağda Lykos Vadisi ve Çevresi**, (Ed. C. Şimşek., ve T. Kaçar.,) Ege Yayınları, İstanbul, 2018, ss.309-324.

Chelpa, E. Anna. The Architecture of the Roman Odeion at Kos, **The Annual of the British School at Athens,** Vol. 94, 1999, ss. 415-435.

Cambell, D. Sheila. **The Mosaics of Aphrodisias in Caria,** Subsidia Mediaevalia 18, Pontifical Institute of Medieval Studies, Printed by Universa, Wetteren, Belgium, 1991.

Christopoulos, Georgios. **Istoria tou Ellinikou Ethnous Klassikos Ellinismos 479-336**, Vol III, Ekdotike Athenon, 1971.

Coulton, J. J. **The Architectural Devolopment of the Greek Stoa**, Clarendon Press, Oxford, 1976.

Çakmak, Şakir. Smyrna Agorası Çevresindeki Bazı Osmanlı Yapıları Hakkında Değerlendirmeler, **Smyrna /İzmir Kazı ve Araştırmaları II,** (Ed. Yolaçan. B., ve Diğerleri) Ege Yayınları, İzmir, 2017, ss. 69-84.

Çalışkan, Merve. **A Study on Reusing Bouleuterion of Teos,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2015.

Çördük, Abdullah. **Yunan ve Roma Yapı Teknikleri**, (Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir, 2006.

D'Andria, Francesco, Piera, M. Caggia. **Hierapolis di Frigia I. Le campagne di scavo e restauro 2000-2003**, Ege Yayınları, İstanbul, 2007.

Dinç, Senem. **Hellenistik ve Roma Çağlarında Likya'da Kent Birlikleri**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2010.

Dinsmoor, B. William. **The Architecture of Ancient Greece**, W W Norton & Co Inc, New York, 1975.

Doğer, Ersin, Lale Doğer, Şükrü Tül, Yusuf Sezgin, Mehmet Önder, Sevgiser Akat, M. Hamdi Kan, Barış Yener, Emel Dereboylu, Ünal Türkan, Elif Atay, Münteha

Şahan, Funda Genç, O. Kürşat Serttürk, İ. Sabri Çakır. ve Diğerleri, Aigai 2004-2006 Yılı Kazıları, **29. Kazı Sonuçları Toplantısı,** 1. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Dösimm Basımevi, Ankara, 2008, ss. 207-232.

Doğer, Ersin. **İzmir'in Smyrna'sı "Paleolitik Çağ'dan Türk Fethine Kadar",** İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Dörpfeld. Wilhelm. **Troja und Illion – Ergebnisse der Ausgrabungen in den Vorhistorischen und Historichen Schichten von Ilion 1870-1894**, Beck and Barth, 1902.

Dunbabin. M. D. Katherine, **Mosaics of the Greek and Roman World**, Cambridge Universiy Press, 2006.

Duman, Bahadır, Hüseyin, H. Baysal. Tripolis 2015 Yılı Kazı, Koruma ve Onarım Çalışmaları, **38. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, Ankara, 2017, ss.539-562.

Ersoy, Akın. Agoralar ve Bir Ticaret Yapısı Örneği: Agora Stoaları, **Ege Mimarlık**, İzmir, 1995 ss.50-52.

Ersoy, Akın. 2007 Yılı Smyrna Antik Kenti Kazısı, **30. Kazı Sonuçları Toplantısı**, II. Cilt, Ankara, 2009, ss.33-46.

Ersoy, Akın, 2008 Yılı Smyrna Antik Kenti Kazısı, **31. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, Ankara, 2010, (31.KST), ss. 409-434.

Ersoy, Akın, Burak Yolaçan, Gözde Şakar. 2009 Yılı Smyrna Antik Kenti Kazısı, **32. Kazı Sonuçları Toplantısı,** 2. Cilt, Ankara, 2011, (32. KST) ss. 133-150.

Ersoy, Akın, Gülten Çelik, Seçil Yılmaz. 2010 Yılı Smyrna Antik Kenti Kazısı, **33. Kazı Sonuçları Toplantısı,** 2. Cilt, Ankara, 2012, (33. KST) ss. 179-203.

Ersoy, Akın, Sarp, Alatepeli. Smyrna Agorası Mozaikli Yapı, **JMR**, Sayı 4, 2011 (Mozaik) ss.17-26.

Ersoy, Akın, Burak Yolaçan, Hakan Göncü, Sarp Alatepeli. Antik/Smyrna 2014-2015, **38. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, Ankara, 2016, ss. 295-314.

Ersoy, Akın ve Alatepeli, Sarp. Antik Smyrna/İzmir 2016, **39. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, Bursa, 2018, (2016) ss. 423-442.

Ersoy, Akın. **Batı Anadolu Hellenistik Stoaları,** Ege Yayınları, İstanbul, 2017.

Ersoy, Akın, Binnur Gürler, Hakan Göncü. Antik Smyrna/İzmir 2017, **40. Kazı Sonuçları Toplantısı,** 1. Cilt, Ankara, 2019, (40. KST) ss. 63-78.

Ersoy, Akın. **Büyük İskender Sonrasında Antik Smyrna (İzmir)**, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir, (İskender), 2015.

Ersoy, Akın ve Sarp, Alatepeli. Water-Related Structures of Ancient Smyrna, De Aquaeductu Atque Aqua Urbium Lyciae Pamphyliae Pisidiae, **The Legacy of Sextus Julius Frontinus, Tagusband des Internationalen Frontinus-Symposiums**, Antalya, 31 Oktober – 9 November 2014, (Ed. Wiplinger, H.), Frontinus-Gesellschaft e. V. & Peeters, 2016, (Water), ss. 37- 46.

Erturan, Perçin. **Smyrna Agorası, Batı Stoa Restitüsyon Önerisi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, FBE, İzmir, 2010.

Fant, J. C., Poikiloi Lithoi: The Anomalous Economics of the Roman Imperial Marble Quarry at Teos, **Bulletin Supplement (University of London. Institute of Classical Studies),** No. 55, The Greek Renaıssance In The Roman Empire: Papers From The Tenth Britishmuseum Classical Colloquıum ,Wiley, 1989.

Filgis, M. N. Zur Rekonstruktion der Odeia von Ariassos und Termessos, **Architectura, Zeitschrift für Geschichte der Baukunst,** Sayı 18, 1988, ss. 1-6.

Forte, Maurizio. **La Villa di Livia un Percorso di Ricerca di Archeologia Virtuale**, L'Erma di Bretschneider, Rome, 2007.

Gneisz, Doris. **Das antike Rathaus, Das griechische Bouleuterion und die frührömische Curia**, PhD. diss. Univesitat Wien, Wien, 1990.

Göncü, Hakan. Smyrna Akropolü (Kadifekale) Yapı Evreleri, **Smyrna /İzmir Kazı ve Araştırmaları II,** (Ed. Burak Yolaçan, ve Diğerleri) Ege Yayınları, İzmir, 2017.

Gülbay, Onur. **Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi İmar Faaliyetleri**, Türkiye Alim Kitapları, İstanbul 2015.

Guidobaldi, Federico. Sectila Pavimenta Tardoantichi e Paleocristiani a Piccolo Modulo Dell'Italia Settentrionale, **Rivista di Archeologia Cristiana**, 85, 2009, ss. 255-420.

Gürbüzer, Mehmet. **Aigai Bouleuterionu,** (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir, 2015.

Hallet, Christopher, Quatember, Ursula. Three Bouleuteria from Roman and Late Antique Aphrodisias, **Roman Sculpture in Asia Minor, Proceeding of the International Conference at Selçuk 2013**, (Ed. M. Aurenhammer), Verlag Holzhausen GmbH, Wien, 2018.

Hammer, D., **A Companion to Greek Democracy and The Roman Republic**, Wiley Blackwell, 2015.

Hansen. H. Mogens, Tobias, F. Hansen. Monumental Political Architecture in Archaic and Classical Greek Poleis-Evedence and Historical Significance, **From**

Political Architecture to Stephanus Byzantius, Sources for the Ancient Greek Polis, (ed. Whitehead D.) Historia, heft 87, Franz Steiner Verlag Stuttgart, 1994, ss. 38-41.

İdil, Vedat. **Nysa ve Akharaka**. İstanbul: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, 1999.

İnan, Jale. **Toroslar'da Bir Antik Kent Lyrbe? – Seleukeia?,** Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1998.

Kadıoğlu, Musa. Der Opus Sectile-Boden aus dem Gerontikon-Bouleuterion von Nysa ad Maeandrum, Asia Minor Studien, Band 34, 1999, 175-188.

Kadıoğlu, Musa. Menderes Nysası Bouleuterion-Gerontikon'unu Opus Sectile Döşemesi, **Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi**, Sayı 1, Ankara, 2000, ss.9-16.

Kadıoğlu, Musa. **Teos Rehber Kitap I**, 2012.

Kadıoğlu, Musa. **Forschungen in Nysa am Mäander, (**Ed. İdil ve Strocla V. M), Band 3, V. Verlag Philipp von Zarbern, 2014.

Kadıoğlu, Musa. Canan, Özbil. Yeni Araştırmalar Işığında Teos, **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler,** Sayı 40, Mayıs 2015, ss. 4-15.

Kadıoğlu, Musa. Der Gebrauch von Marmorsorten in der Architektur von Nysa und Teos, **Ancient Quarries and Buildings Sites in Asia Minor**, (Ed. Ismaelli, T., ve Scardozzi, G.,), Edipuglia, Bari, 2016, ss. 711-851

Kadıoğlu, Musa, Canan Özbil, Mustafa Adak, Çiğdem G. Güray, Yusuf Polat, Hazal Ergin, Rahşan T. Polat, Görkem Yenice, Cem Pala. 2015 Yılı Teos Kazı Çalışmaları, **38. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, İsmail Aygül Ofset Matbaacılık, Ankara 2017, s.485-508.

Kadıoğlu, Musa. **Teos Rehber Kitabı II**, 2018.

Kan. M. Hamdi, **Aigai Agora Binası**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2012.

Kockel, Valentin. "Bouleuteria Architektonische Form und urbanistischer Kontext", M.Wörrle – P. Zanker (ed.), **Stadtbild und Bürgerbild im Hellenismus: Kolloquium, München**, 24. bis 26. Juni 1993 (1995), s. 29-40.

Knackfuss, Hubert. **Das Rathaus von Milet**, Königliche Museen, Georg Reimer Verlag, Berlin, 1908.

König, Jason, Katerina, Oikonomopoulou, Greg, Woolf. **Ancient Libraries.,** Cambridge University Press, 2013.

Krischen, Fritz. Hellenistische Rathäuser, Antike Rathäuser, Studien zur Bauforschung, **Antike Rathäuser,** Studien zur Bauforschung, Heft 4. Berlin: Gebr. Mann.Gebr, Berlin, 1941, ss.7-21.

Korkut, Taner, Götz, Grosche. **Das Bouleuterion von Patara Versammlungsgebäude des Lzkäschen Bundes**, Ege Yayınları, İstanbul, 2007.

Korkut, Taner. Antik Çağda Amphiktionia, Symmachia, Sympoliteia Yapılanmaları ve Likya Birliği, **Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı,** Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları, (Ed. Can. B., ve Işıklı. M.,) İstanbul, 2008, ss. 129-140.

Laroche. Didier. Etudes Et Travaux D'architecture De La Mission Archeologique De Smyrne En 2005, **Anatolia Antiqua,** Sayı 14, 2006, ss. 309-361.

Machteld, Mellink, Bahadır U. Alkım. Koşay Z. H., Bittel K., Meriggi P., Baki Öğün, Afif Erzen, F. K. Dörner, G. M. A. Hanfmann, T. Kenan Erim, H. Mertzger,

Doro Levi, İris Cornella Love, Professor Eichler, Arif Müfid Mansel, Nezih Fıratlı. Recent Archaeological Research in Turkey, **Anatolian Studies**, Vol. 18, pp. 21-43, 1968.

Markle, M. Minor. A Shield Monument from Veria and The Chronology of Macedonian Shield Types, **Hisperia**, Sayı 68.2 ,1999, ss. 219-254.

Meinel, Ruediger. **Das Odeion Untersuchungen an überdachten antiken Theatergebäuden**, Peter Lang, Frankfurt, 1980.

Mert, İ. Hakan. **Untersuchungen zur hellenistischen und kaiserzeitlichen Bauornamentik von Stratonikeia**, Istanbuler Forschungen, Band 50, Ernst Wasmuth Verlag, Tübingen, 2008.

Miller, G. Stephen. Old Metroon and Old Bouleuterion in The Classical Agora of Athens, Studies in The Ancient Greek Polis, **Historia,** Heft 95, Franz Steiener Verlag Stuttgart, 1995, ss. 133-156.

Miller, G. Stephen. The Prytneion Its Function and Archtectural Form, University of California Press, USA, 1987

Milne, G. Joseph. The Autonomous Coinage of Smyrna, **The Numismatic Chronicle** , sayı :5/3: 1923, s.1-30.

Michel, Charles. **Recueil d'Inscriptions Grecques**, Bruxelles, 1900.

McDonald, A. William. **The Political Meeting Places of The Greeks**, (Ed. David, M. Robinson) the Johns Hopkins Press, Baltimore, 1943.

McDonald, L. William. **The Pantheon Design, Meaning, and Progeny**, Harvard University press, Cambridge Massachusetts, London, 1976.

Meriç, Recep. **Metropolis - City of the Mother Goddess**., (Ed. Hatay, A.) ,Mas Matbaacılık, İstanbul, 2004.

Mitchel, Stephen. Wealkens, Marc. Sagalassus and Cremna, **Anatolian Studies**, Vol. 37, pp. 37-47, 1987.
Mitchell, Stephen, Edwin Owens, Marc Waelkens. Ariassos and Sagalassos, **Anatolian Studies**, Vol. 39, pp. 63-77, 1989.

Naumann. Rudolf, Selahattin, Kantar. **Die Agora von Smyrna: Bericht über die in den Jahren 1932-1941 auf dem Friedhof Namazgah zu İzmir von der Museumsleitung in Verbintung mit der Turkischen Geschichtskommission durchgeführten Ausgrabungen**, Berlin, 1950.

Öz, A. Kazım. **Antik Dönem Meclis Binalarının Metropolis Örneğinde Araştırılması**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora tezi), İzmir, 2006.

Öztürk, B. Deniz. **Troas Bölgesi Odeion Yapıları,** (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE, Arkeoloji Anabilimdalı, Çanakkale, 2006.

Özüdoğru, Şükrü, Eray, F. Dökü. Kibyra 2011 Yılı Kazıları, **Anmed**, Sayı 10, Ayrıbasım, 2012, ss. 48-58.

Özüdoğru, Şükrü, Eray F. Dökü. Kibyra 2012 Yılı kazıları, **Anmed, Sayı** 11, Ayrıbasım, 2013, ss.46-52.

Packer, E. James. **The Forum of Trajan in Rome, a Study of the Monuments in Brief**, University of California Press, London, 2001.

Pausanias. **Description of Greece Books VI-VIII,** (W. H. S. Jones, Çev), London, William Heinemann LTD,1933.

Parapetti, Roberto. Il Bouleuterion Aspetti Architettonici e Decorativi, **Bollettino D'Arte.** Studi su Iasos di Caria: venticinque anni di scavi della missione archeologica Italiana, (Ed. Lavosa, C.) Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, ss. 105-136.

Peschlow – Bindokat, Anneliese. **Der Latmos Eine unbekannte Gebirgslandschaft an der türkischen Westküste**, Verlag Phillip von Zabern, Mainz am Rhein, 1996

Peschlow – Bindokat, Anneliese. **Latmos'ta Bir Karia Kenti Herakleia**, Homer Kitapevi, İstanbul, 2005, s.121.

Petzl, Georg. **Die Inschriften von Smyrna**, Teil II, I, Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn, 1987.

Pullen, H. William. **Handbook of Ancient Roman Marbles**, Gangemi Editore International, Rome, 2017.

Ratté, Christopher, R.R.R. Smith. Archaeological Research at Aphrodisias in Caria 1999-2001, **American Journal of Archaeology**, Sayı 108, No. 2, 2004, ss. 145-186.

Ratté, Christopher, R.R.R. Smith. Archaeological Research at Aphrodisias in Caria 1995, **American Journal of Archaeology**, Sayı. 101, No.1, 1997, ss. 1-22.

Ratté, Christopher. Notion Yüzey Araştırması 2017, **40. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu**, 7-11 Mayıs, Çanakkale, 2018.

Rheidt, Klaus. Die Ausgrabungen in Aizanoi 2001, **24. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Dösimm Basımevi, Ankara, 2003, ss. 315-326.

Rheidt, Klaus. Aizanoi 2002 Yılı Kazı Çalışmaları, **25. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 1. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Dösimm Basımevi, Ankara, 2004, ss.127-138.

Robinson. B. A., **Urban Planning and Infrastructure, A Companion to Greek Architecture**, (Ed. Miles. M. Margeret.),Wiley Blackwell, 2016.

Rocca, La. Eugenio. Agrippas Pantheon and it's Origin, **The Pantheon: From Antiquity to the Present,** (ed. Marder, T.A & Jones, M. W.) Cambridge Unicersity Press, New York, 2015, ss. 49-78.

Rose, C. Brian. **The Archaeology of Greek and Roman Troy**, Cambridge Press, 2014.

Rumscheid, Frank. **Priene a Guide to The Pompeii of Asia Minor**, Ege Yayınları, İstanbul, 1998.

Salman, Barış, Hakan, Göncü. Smyrna Bouleuterion'u Opus Sectile Döşemesi, **Arkeoloji ve Sanat Dergisi,** Sayı 140: Mayıs-Ağustos,2012 ss.123-132.

Sear, B. Frank. Vitruvius and Roman Theatre Desing, **American Journal of Archaelogy**, Vol. 94, No.2, 1990, pp. 249-258

Sear, Frank. **Roman Theatres an Architectural Study,** Oxford Universitiy Press, New York, 2006.

Sezgin, Yusuf. Aiolis'de Bir Dağ Kenti: Aigai, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı 5, Ocak-2013, ss.95-116.

Sorba, G., The Analysis of the Fragments from The Scaenae Frons of The Theatre in Hierapolis, **Restoration and Management of Ancient Theatres in Turkey**, (Ed. Massino, F. ve diğerleri), Congedo Editore, 2012,

Söğüt, Bilal. Stratonikeia 2011 Yılı Kazı Çalışmaları, **31. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 4. Cilt, İsmail Aygül Ofset, Ankara, 2010, ss. 263-286.

Söğüt, Bilal. Stratonikeia 2011 Yılı Kazı Çalışmaları, **34. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 3. Cilt, Pegasus Görsel İletişim Hiz., Çorum, 2013, ss.45-58.

Söğüt, Bilal., **Stratonikeia (Eskihisar) ve Kutsal Alanları**, Ege Yayınları, İstanbul, 2019.

Steskal, Martin. **Das Prytaneion in Ephesos**, Forschungen in Ephesos Herausgegeben vom Österreichischen Archaologischen Institut in Wien, Band IX/4, Wien, 2010.

Strabon. Antik Anadolu Coğrafyası, (Geographika: XII-XIII-XIV), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993.

Talun, Dijvar. **Smyrna Agorasında Bulunan Bir Grup Korinth Başlığı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2016.

Tanrıver-Akar, Duygu. Smyrna'dan Metal Eserler, **Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları I. Çalıştay Bildirileri,** (Ed. Ersoy, A. – Sakar, G.,) Ege Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 273-274.

Taşlıalan. Mehmet. **İzmir (Smyrna) Agorası 2004 Yılı Çalışmaları Raporu**, Smyrna Antik Kenti Kazı Arşivi.

Taşkıran, Murat. Aizonoi Bouleuterionu/Odeionu Ön Değerlendirmesi, **Kütahya Müzesi 2017 Yıllığı,** Sayı 5, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2018., ss. 433-462.

Talloen, Peter, Bas Beaujean, Jeroen Poblema. Sagalassos Bouleuterion-Bazilikada 2015 Yılı Kontrol Kazıları, **Anmed**, Sayı:14, Ayrıbasım, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, 2016, ss. 119-128.

Thompson, A. Homer. **The Tholos of Athens and It's Predecessors, The American Excavations in The Athenian Agora Hesperia: Supplement IV**, American School of Classical Studies at Athens, 1940.

Tozan, Murat. Aristeides ve Galenos'un Erserlerinde Smyrna, **Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları I. Çalıştay Bildirileri**, (Ed. Ersoy, A. Sakar, G), Ege Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 171-186.

Tuchelt, Klaus. "Bouleuterion und Ara Augusti – Bemerkungen zur Rathausanlage von Milet", **Istanbuler Mitteilungen,** Band 25, 1795.

Ürer, Harun, Sarp, Alatepeli. Smyrna (İzmir) Agorası'nda Türk Dönemine Ait Su Yapıları, **Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları II** (Ed. Yolaçan, B. ve diğerleri) Ege Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 267-288.

Waelkens, Marc, P. M. Vermeersch, İ. Öztürk, H. A. Ekinci. The 1997 Excavation Campaign at Sagalassos and Dereköy, **20. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1999, ss. 283-312.

Walbank, W. Frank. **Selected Papers: Studies in Greek and Roman History and Historiography**, CUP Archive, 1986.

Wiegand Theodor, Hans, Schrader. **Priene, Ergebnisse der Ausgrabung und Untersuchungen in den Jahren,** 1895-1898, Berlin, 1904.

Winter, E. Frederick. **Studies in Hellenistic Architecture**, University of Toronto Press, London, 2006.

Wulzinger, K., Das Rathaus von Herakleia am Latmos, (Ed.F., Krischen), **Antike Rathäuser**, Verlag Gebr. Mann, Berlin, 1941, ss. 22-33.

Wycherley. R. Ernest. **Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu**, (çev. Nirven. N., ve Başgelen. N.) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul. 2001.

Vitruvius. **Mimarlık Üzerine on Kitap**, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, çev. Dr. Suna Güven, Maya Matbaacılık, 1990.

Yakut, Ayşe. Smyrna'yı M.S. 177 Yılı Depreminden Kurtaran Aelius Aristides'in 18.19.20. Söylevleri, **TAD**, C34 S.58,2015 ss 489-506.

Yıldırım. Nazlı. Pamphylia'dan Yeni Bir Yapı Örneği: Nektareion, **Tüba-Ar,** Sayı19, 2016, ss. 281-290.

Yolaçan, Burak. **Smyrna Bazilikası,** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013.

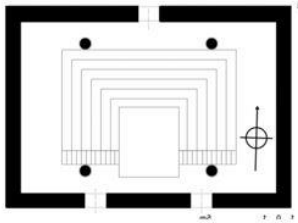
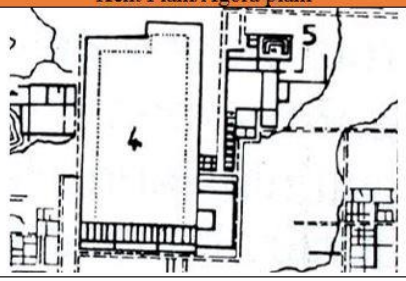
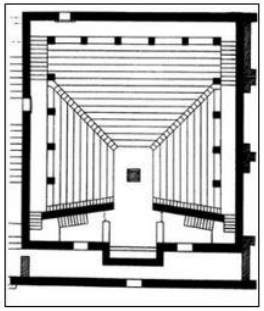
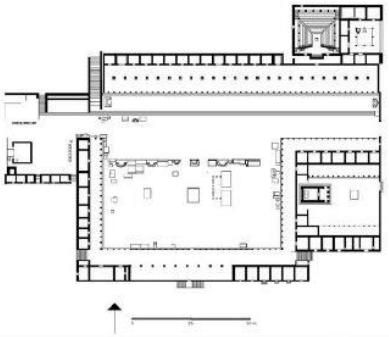
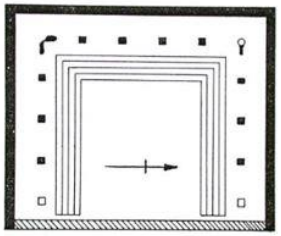
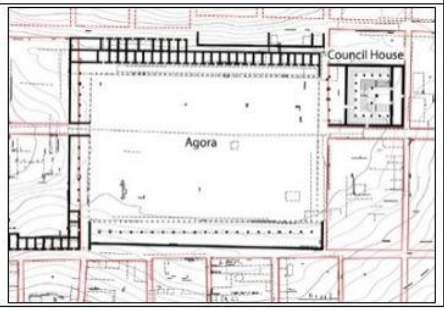
Yolaçan, Burak. Ersoy, Akın. Transforming Public Spaces the Agora Of Smyrna, a Case Study, **Theatroeideis II. L'Immagine Della Citta Romana e Medievale**, (ed. Livadiotti, M., ve diğerleri), Edizioni Quasar, Roma, 2018, ss.183-192.

Zarbana, Lili. **Das Odeion im Artemision von Ephesos,** Forschungen in Ephesos XII/6, Verlag der Österrichishen Akademie Der Wissenschaften, 2018.

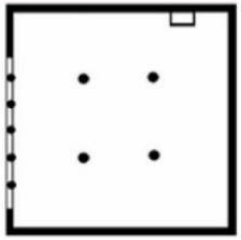
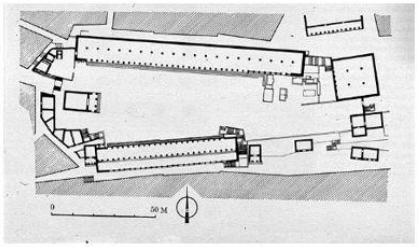
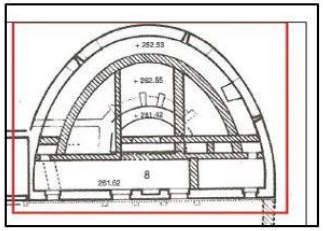
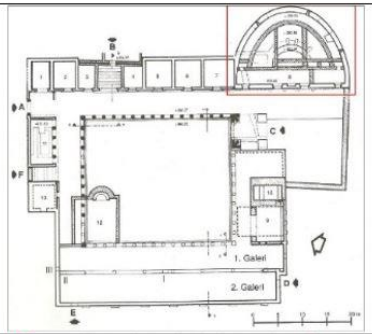
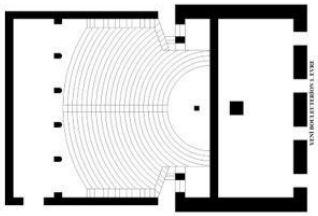
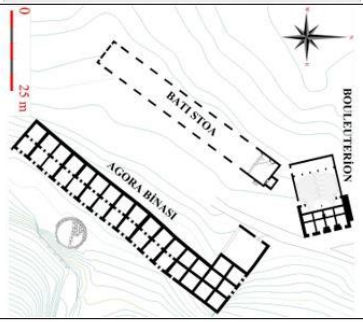
EKLER

EK 1: TABLOLAR

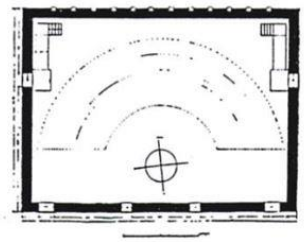
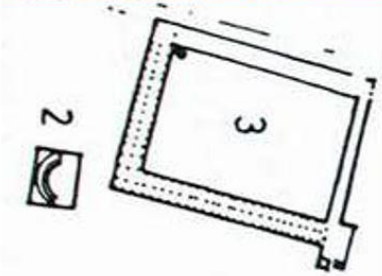
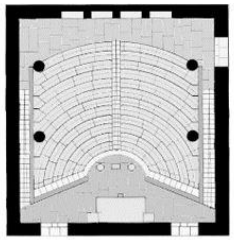
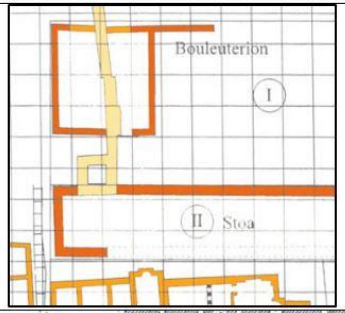
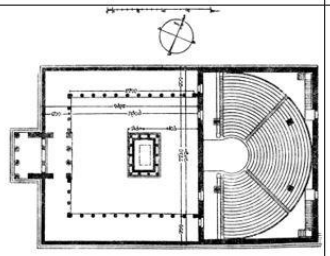
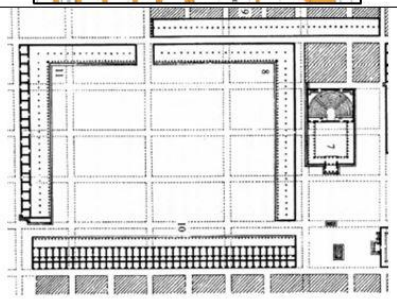
Tablo 1 A. Batı Anadolu'da yer alan bazı Hellenistik Bouleuterionlar ve Agoralara göre konumları

Kent Adı	Dönem	Ölçüler	Bouleuterion Plan Çizimi	Kent Planı/Agora planı	Kaynak
Latmos Herakleia	Hellenistik Dönem (İÖ 2. yy 2.yarısı	21.90x15.65 m.			Knackfuss, abb.51
Priene	Hellenistik Dönem (İÖ 2. yy 2.yarısı	20,25x21.18 m.			Wiegenad, abb.211
Notion	Hellenistik Dönem İÖ. 2. yy başı	23 x 27 m.			Mcdonald, Plt. VI Ratte, res 1

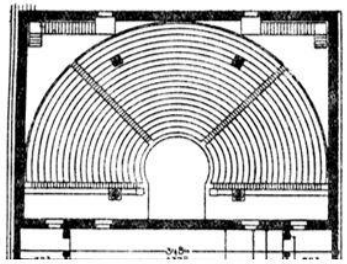
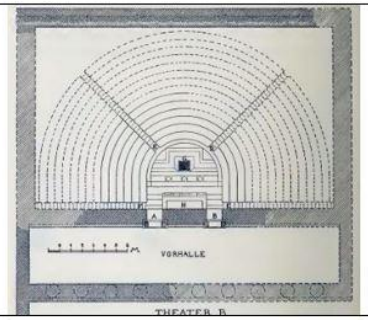
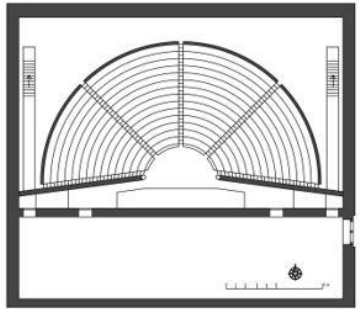
Tablo 1 B. Batı Anadolu'da yer alan bazı Hellenistik Bouleuterionlar ve Agoralara göre konumları (devamı)

Kent Adı	Dönem	Ölçüler	Bouleuterion Plan Çizimi	Kent Planı/Agora planı	Kaynak
Assos	Hellenistik Dönem İÖ. 2. yy 1. yarısı	20,62x20.59 m.			Mcdonald, Plt. V
Lyrbe	Hellenistik Dönem ?	23,70 x 14,96 m.			Yıldırım, res 1.
Aigai	Hellenistik Dönem İÖ. 180	9 x 14 m.			Gürbüzer, Lev. 20,27

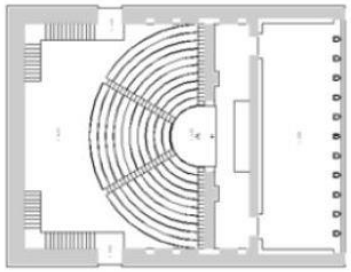
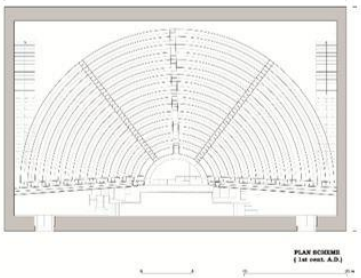
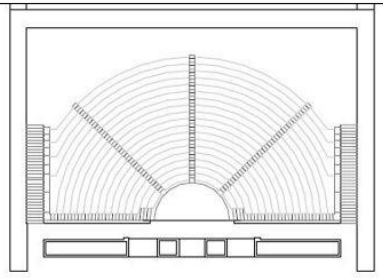
Tablo 1 C. Batı Anadolu'da yer alan bazı Hellenistik Bouleuterionlar ve Agoralara göre konumları (Devamı)

Kent Adı	Dönem	Ölçüler	Bouleuterion Plan Çizimi	Kent Planı/Agora planı	Kaynak
Alabanda	Hellenistik Dönem	26,00 x 36,00			Öz, şek.2.53
Metropolis	Hellenistik Dönem İÖ. 2.yy	16,90 x 17,70 m			Öz, şek.2.52/ s.112
Miletos	Hellenistik Dönem İÖ 175-164	24x35 m.			Dinsmoor, fig. 109 Coulton, s.260

Tablo 4 A. Batı Anadolu'da yer alan bazı Dairesel Planlı Hellenistik/Geç Hellenistik ve Erken Roma Dönemi Bouleuterion yapıları

Kent	Dönem	Ölçü / Kapasite	Plan Çizimi	Kaynak
Miletos	Hellenistik İÖ 175-164	35 x 24 metre 1200 kişi		Knackfuss, Abb.53
Troia/İllion	Erken Roma İÖ 1. Yüzyıl Sonu	29,60 x 19,27 metre ?		Dörpfeld, fig.93
Smyrna	Erken Roma İÖ 1. Yüzyıl Sonu	36,25 x 22,05 metre 580/700		Çiz. H. Göncü

Tablo 4 B. Batı Anadolu'da yer alan bazı Dairesel Planlı Hellenistik/Geç Hellenistik ve Erken Roma Dönemi Bouleuterion yapıları (Devamı)

Kent	Dönem	Ölçü bilgileri	Plan Çizimi	Kaynak
Stratonikeia	Erken Roma İS 1. yüzyıl başı	29, 80 x 24,95 metre ?		Öz, şek.2,57
Teos	Erken Roma İS 1. yüzyıl başı	33,34 x 21, 86 metre 905 kişi		Çalışkan, fig.43
Aizanoi	Erken Roma İS 1. yüzyıl başları	33,50 x 21 metre ?		Öz, şek.2.59

EK 2: LEVHALAR

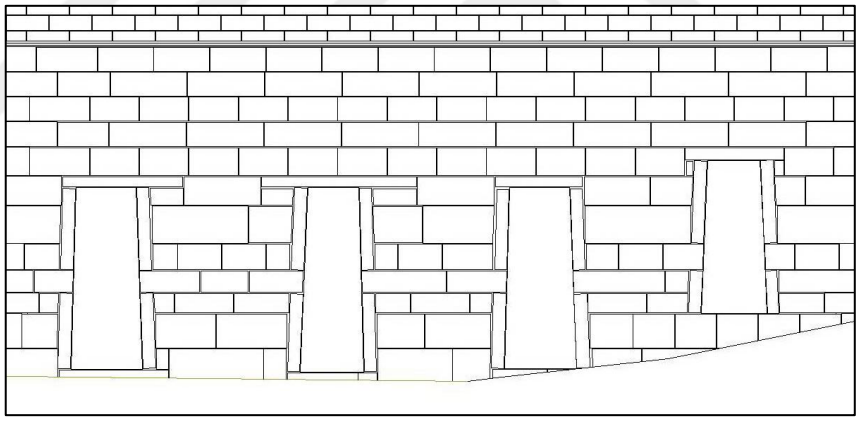
Levha 1

a. Aigai Bouleuterionu cephesi

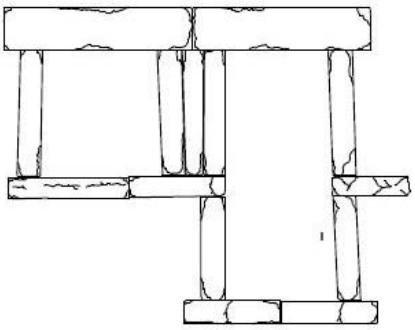
Kaynak: Gürbüzer, res. 17

b. Aigai Bouleuterionu kapı detayları

Kaynak: Gürbüzer, pln.20

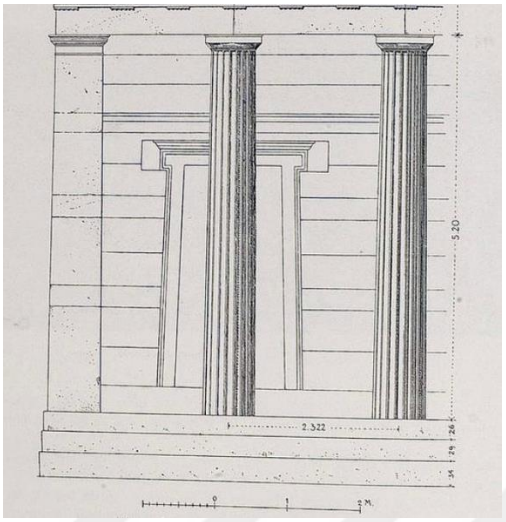
c. Aigai Agora kapı detayı

Kaynak: Kan, fig.20

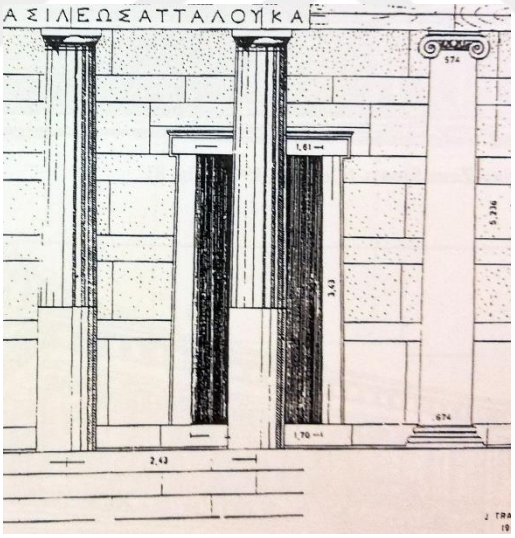
Levha 2

a. Priene Agora Kuzey Stoa kapı detayı

Kaynak: Wiegenad ve Schrader, abb.187

b. Atina Attalos Stoası kapı detayı

Kaynak: Ersoy (stoa), lev.28

Levha 3

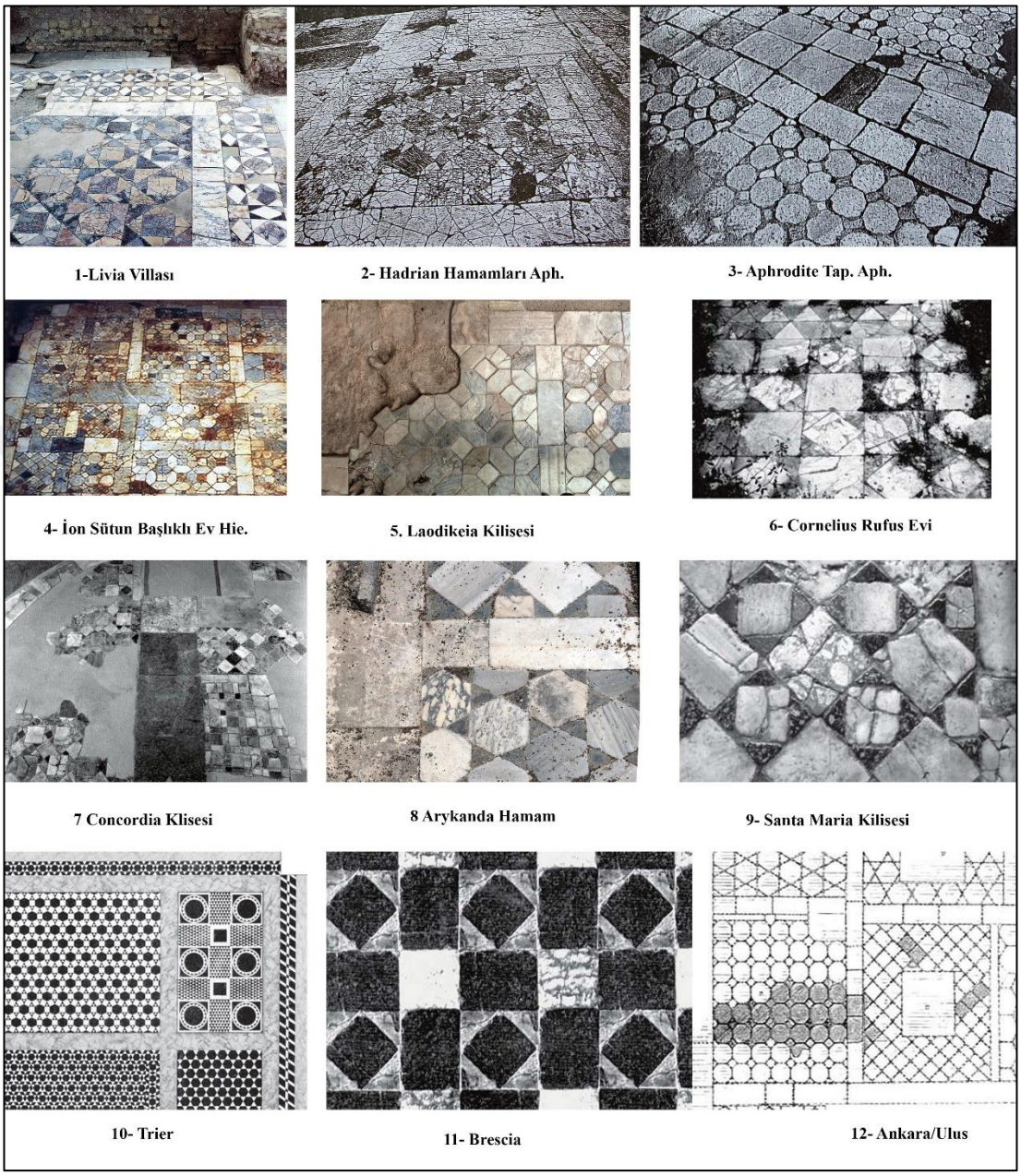
Erken Roma Bouleuterionu, Aslan Pençesi şeklinde işlenmiş oturma basamağı köşe kabartmaları

Kaynak : Smyrna Antik Kenti Kazısı Arşivi

Levha 4

Opus Sectile Döşeme Örnekleri

1-Livia Villası

2- Hadrian Hamamları Aph.

3- Aphrodite Tap. Aph.

4- İon Sütun Başlıklı Ev Hie.

5. Laodikeia Kilisesi

6- Cornelius Rufus Evi

7 Concordia Klisesi

8 Arykanda Hamam

9- Santa Maria Kilisesi

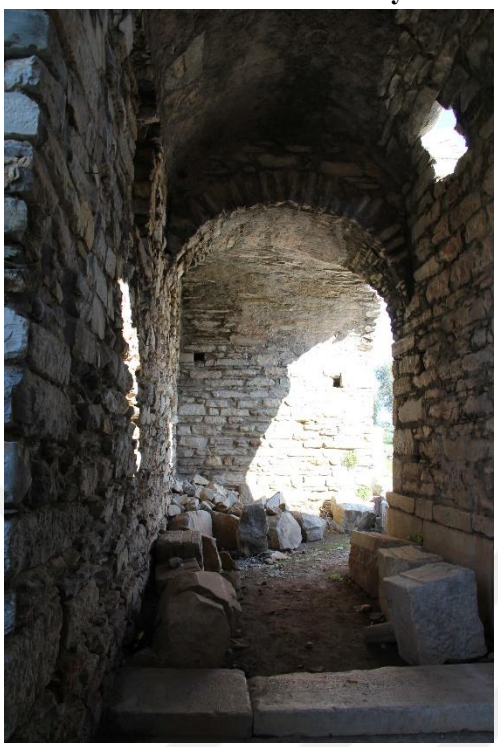
10- Trier

11- Brescia

12- Ankara/Ulus

Levha 5:

a. İasos Bouleuterionu vomitoryum tonozu

b. İasos Bouleuterionu cavea tonozu

Foto: H. Göncü

c. Nysa Gerontikon tonozlu alt yapı

Foto: H. Göncü

Levha 6

a. Nysa Gerontikon tonoz detayı

b. Aphrodisas Bouleuterionu tonoz detayı

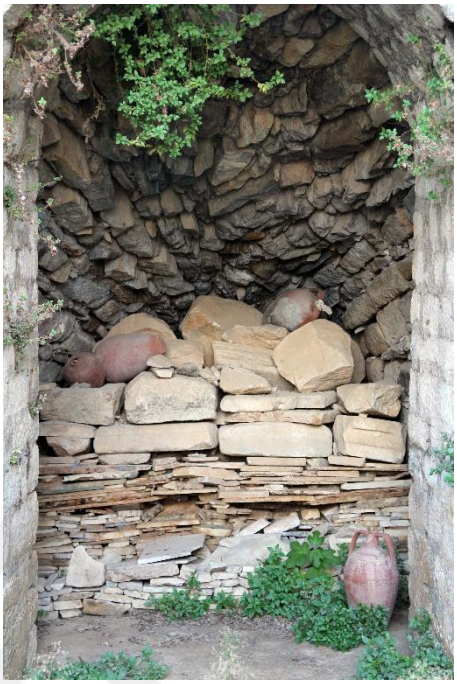

Foto: H. Göncü

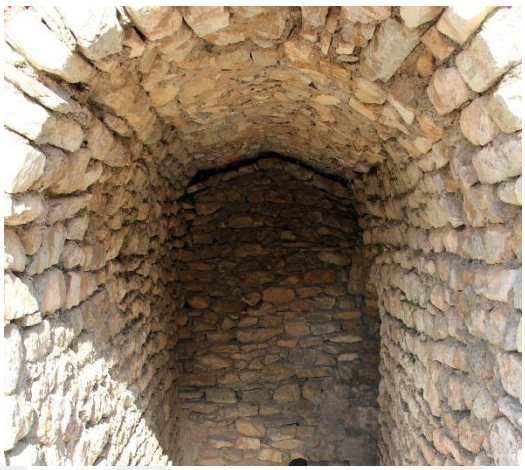
c. Aphrodisias Bouleuterionu summa cavea kemer geçişli tonoz duvarları

Foto: H. Göncü

Levha 7

a. Ephesos Bouleuterionu vomitoryum tonozları

b. Artemision Odeonu cavea tonozlu alt yapı

Kaynak: Zabrana, Taf. 104

c. Artemision Odeonu cavea tonozlu alt yapı

Kaynak: Zabrana, Taf. 104

Levha 8

a. Alexandria Troas Odeonu tonozlu alt yapı

Kaynak: Öztürk, Res. III.24

b. Alexandria Troas Odeonu tonozlu alt yapı kemer detayı

Kaynak: Öztürk, Res. III.26

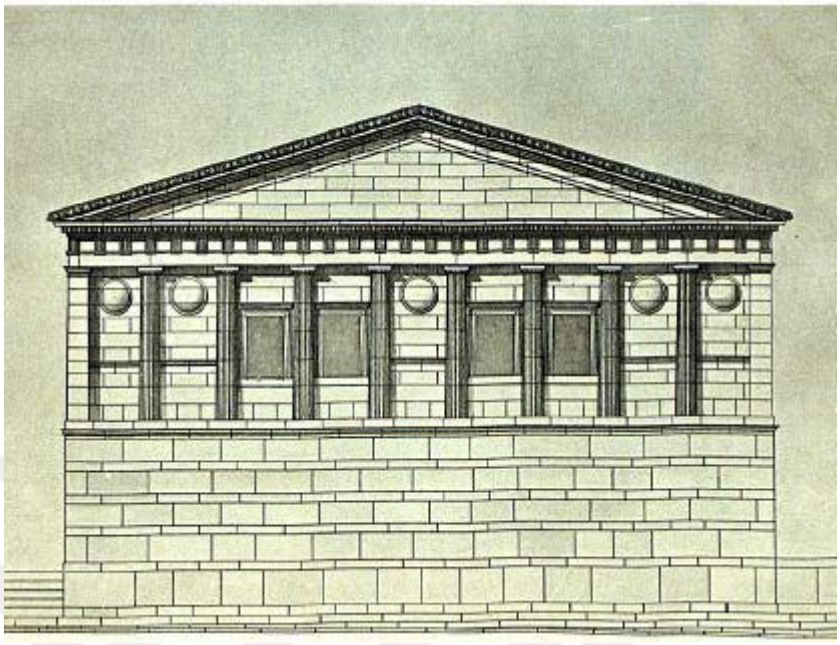
c. Parion Odeion/ Bouleuterion tonozlu alt yapı

Foto: H. Göncü

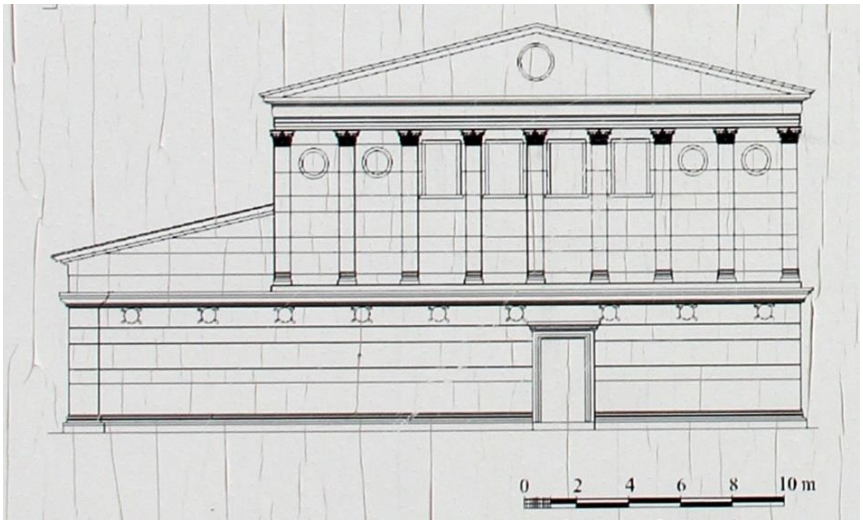
Levha 9

a. Miletos Bouleuterionu cephe restitüsyonu

Kaynak: Knackfuss, taf.V

b. Stratonikeia Bouleuterionu restitisyon çizimi

Kaynak: Söğüt (Eskihisar) Çiz. 10

Levha 10

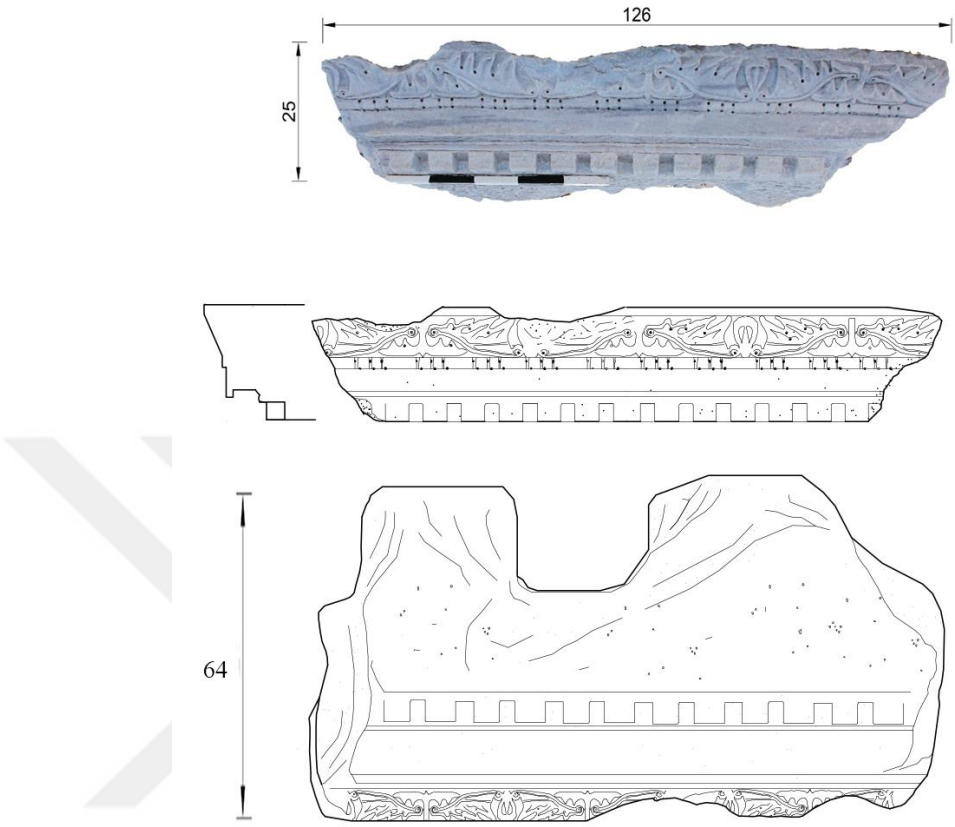
Geç Roma Bouleuterionu Scaenae Frons Sütun Gövdesi parçaları

Çiz. H. Göncü

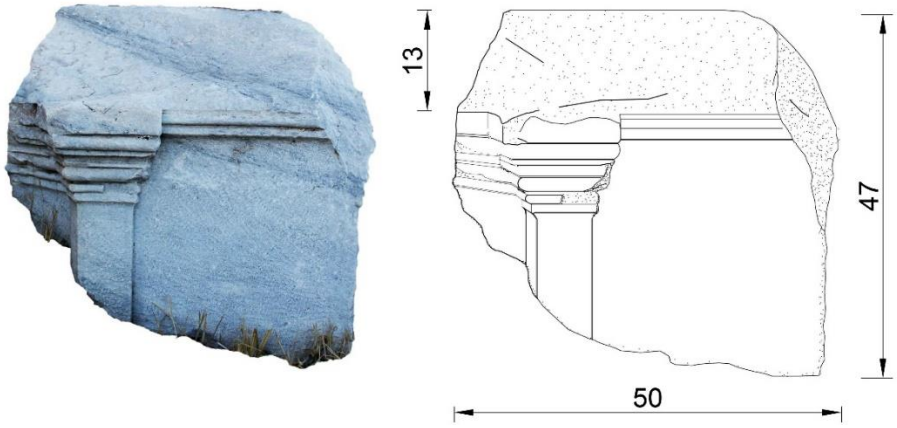
Levha 11

a. Geç Bouleuterion Scaenae Frons diş sırsı (geison) bloğu

Çiz. H. Göncü

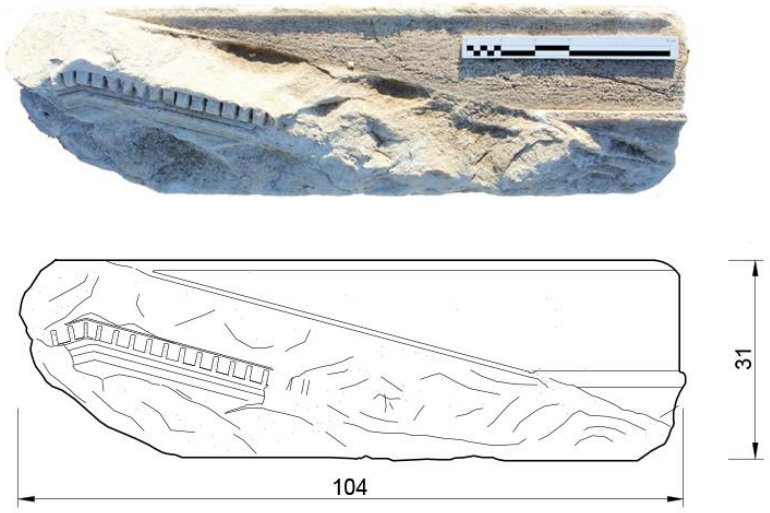
b. Geç Bouleuterion Scaenae Frons Podyum Parçası

Çiz. H. Göncü

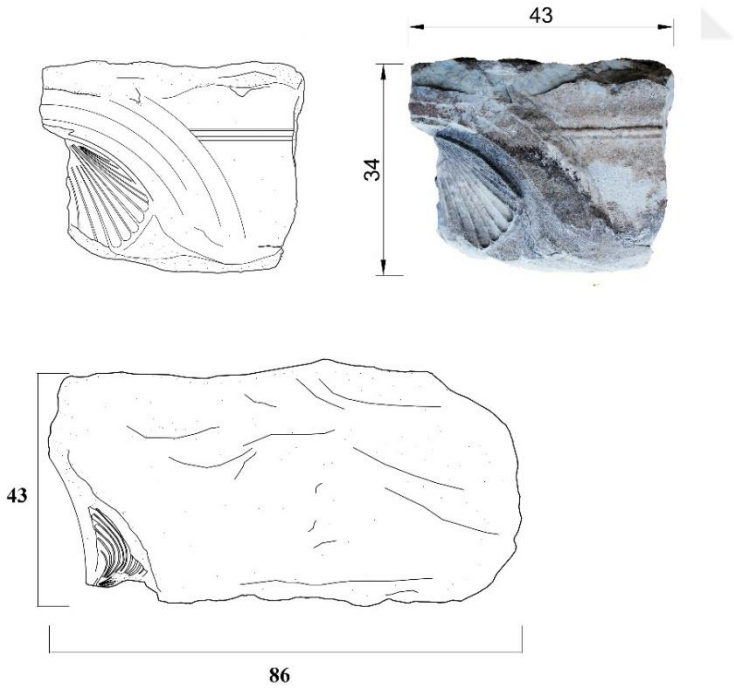
Levha 12

a. Geç Bouleuterion Scaenae Frons Kapı Lentosu

Çiz. H. Göncü

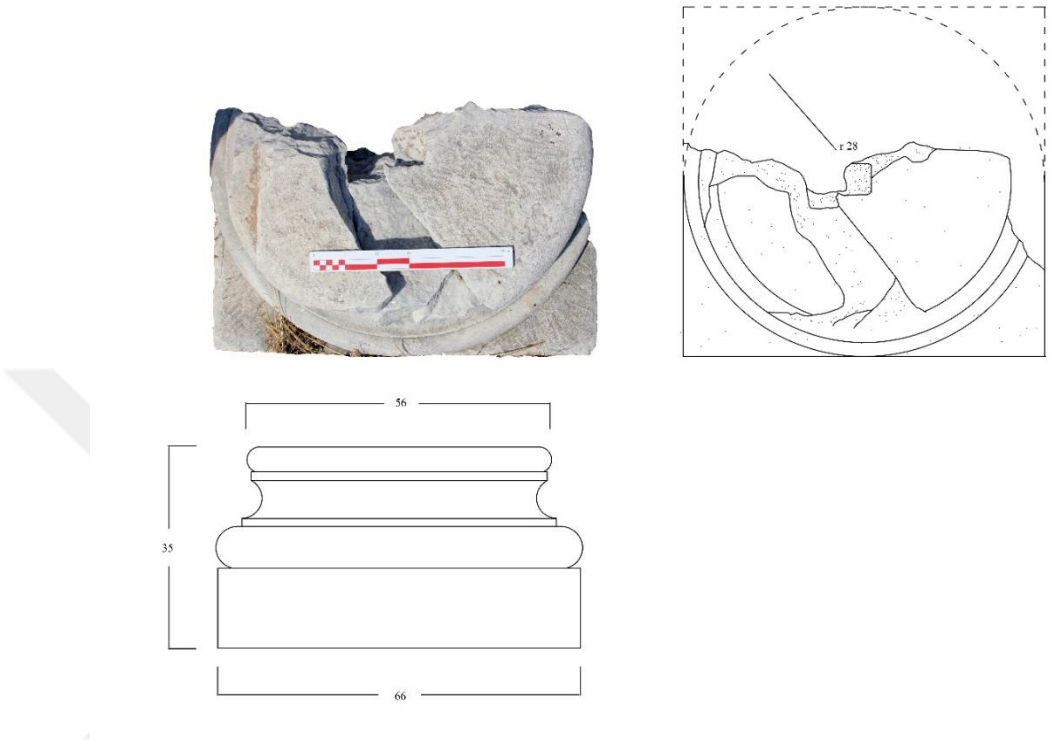
b. Geç Bouleuterion Scaenae Frons Niş Bloğu

Çiz. H. Göncü

Levha 13

a. Geç Bouleuterion Scaenae Frons Sütun Kaidesi

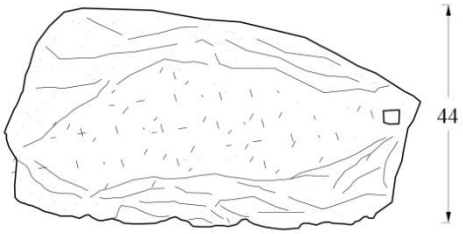
Çiz. H. Göncü

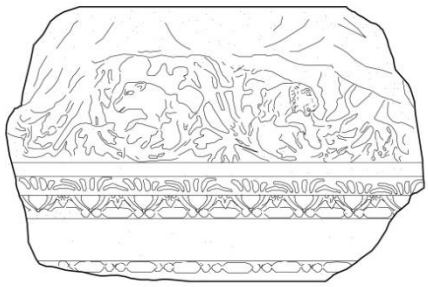
b. Geç Bouleuterion Scaenae Frons Korinth Başlığı

Levha 14

a. Geç Bouleuterion Scaenae Frons Arşitrav Friz Bloğu

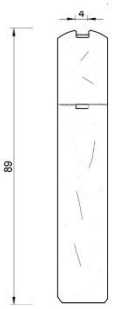

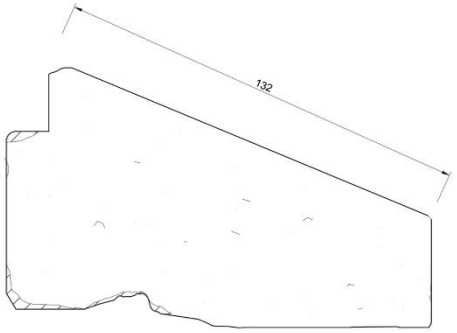

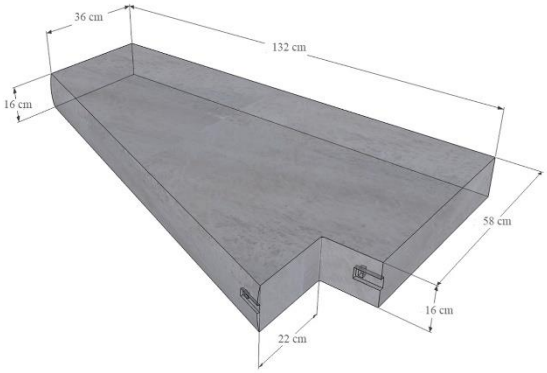
Çiz. H. Göncü

b. Geç Bouleuterion Cavea mermer korkuluk

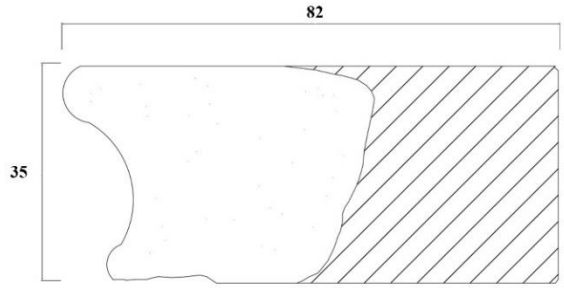

Levha 15

Hellenistik Bouleuterion andezit oturma basamağı

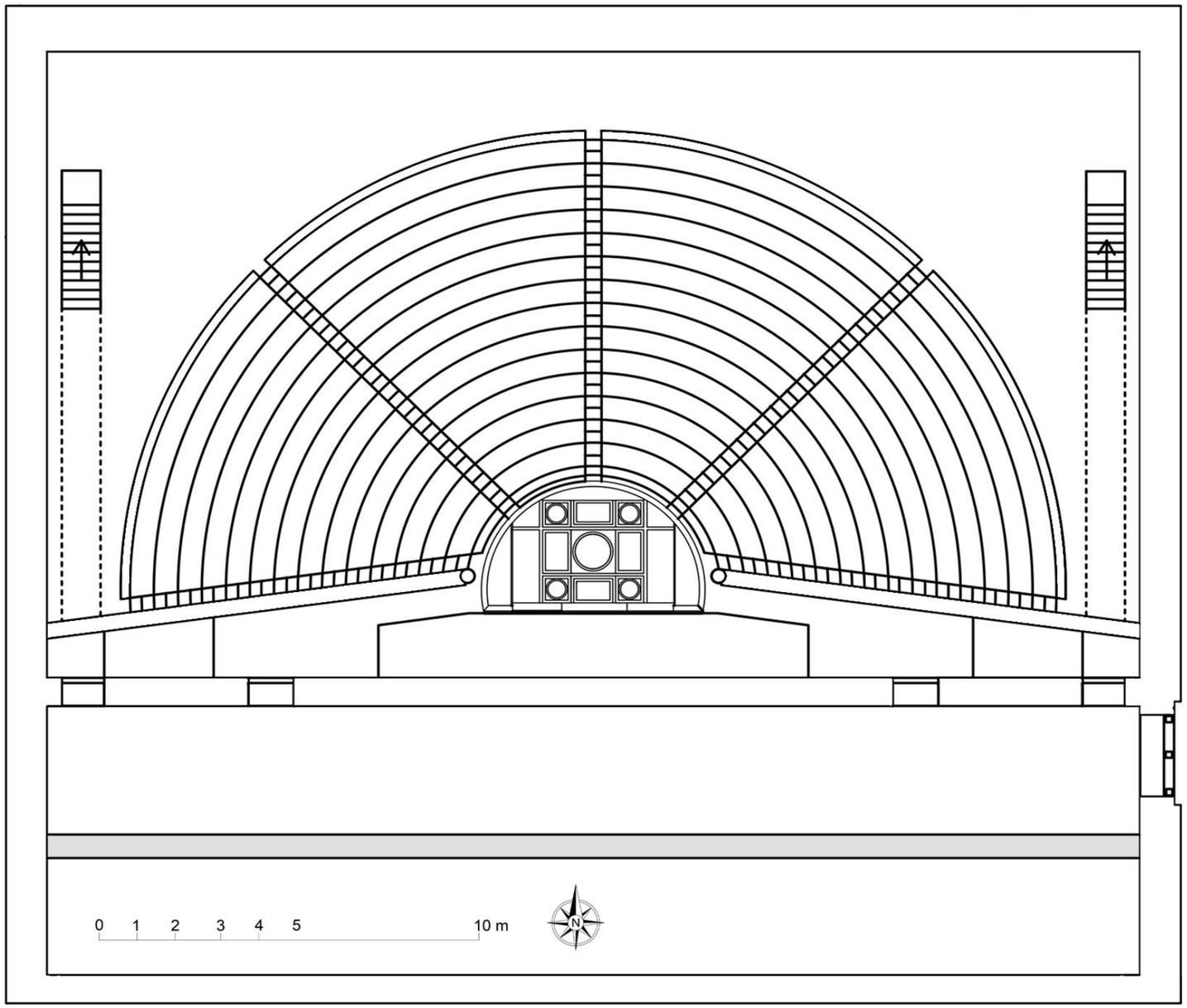

Çiz. H. Göncü

Levha 16

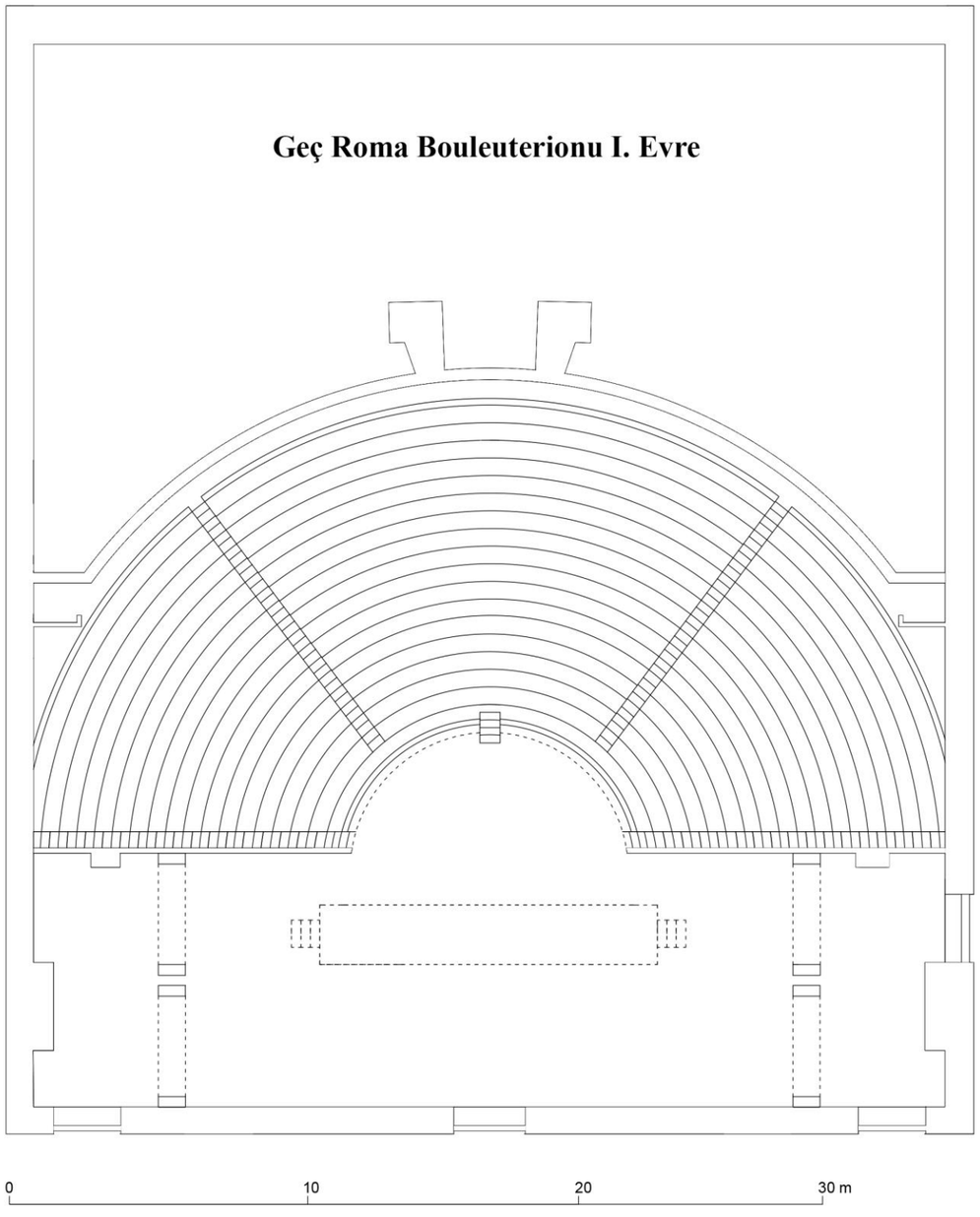
Erken Roma Dönemi Bouleuterionu Plan Restitüsyonu önerisi

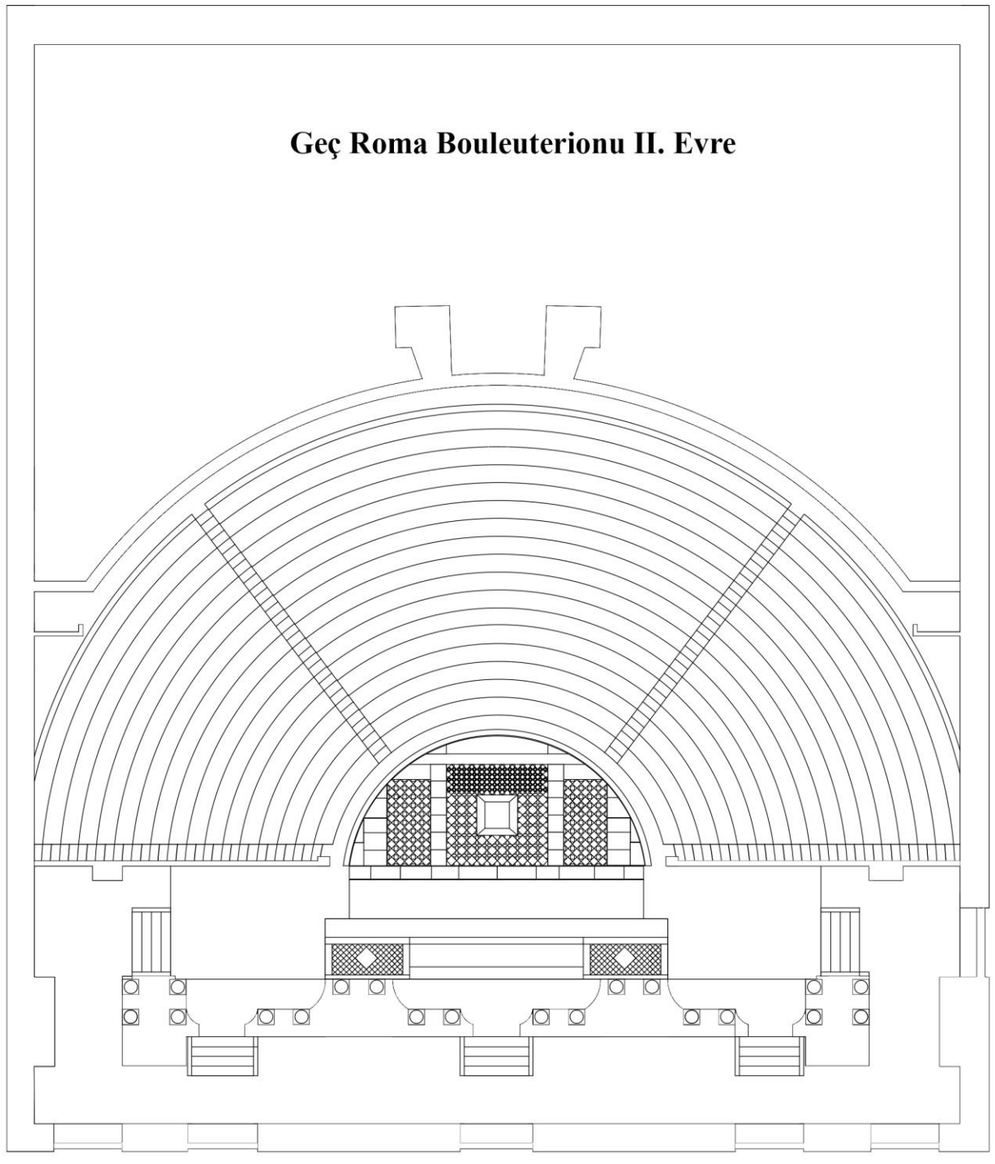

Çiz. H. Göncü

Levha 17

Geç Roma Bouleuterionu Yapı Evreleri Plan Restitüsyon önerileri

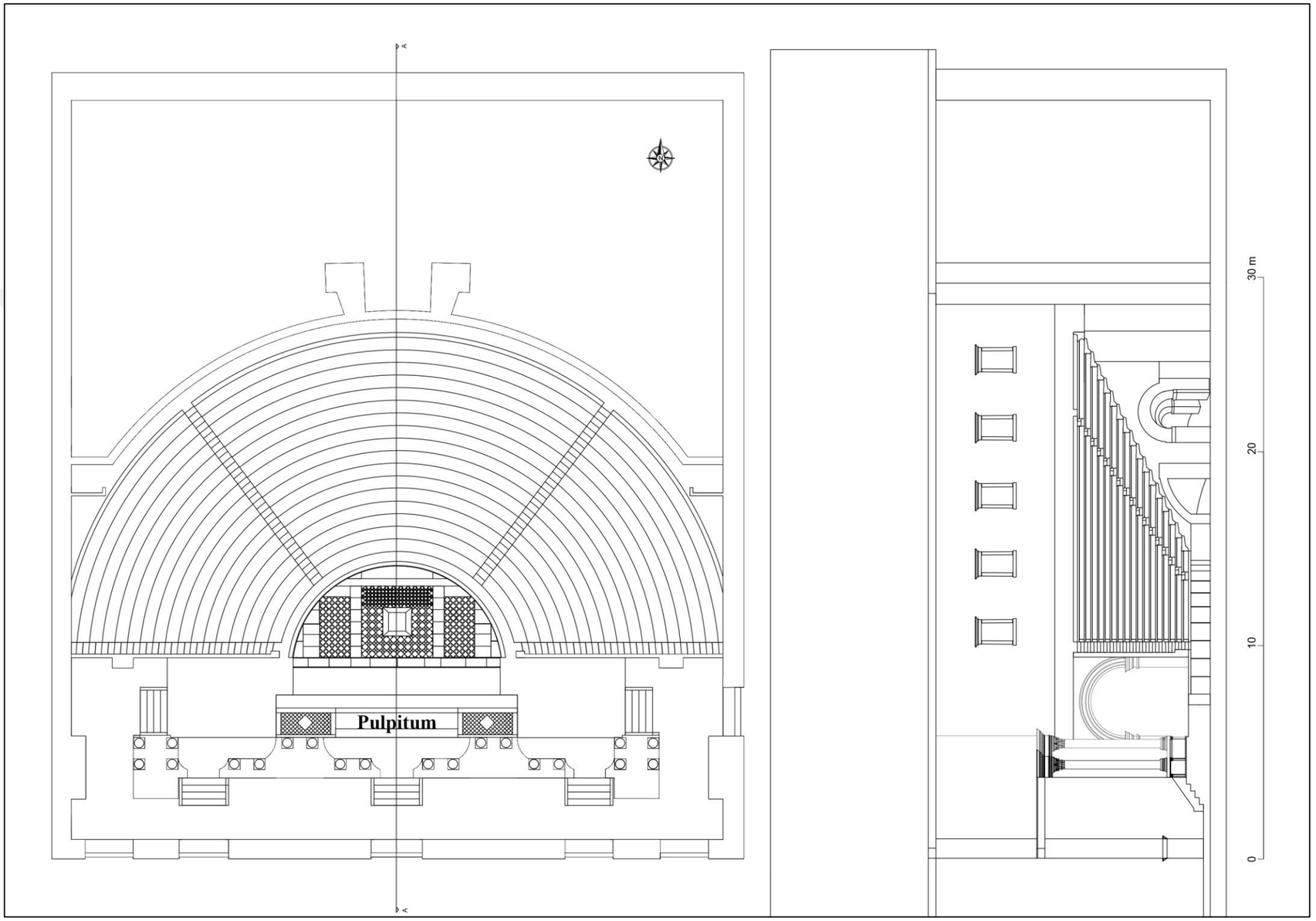

Çiz. H. Göncü

Levha 18

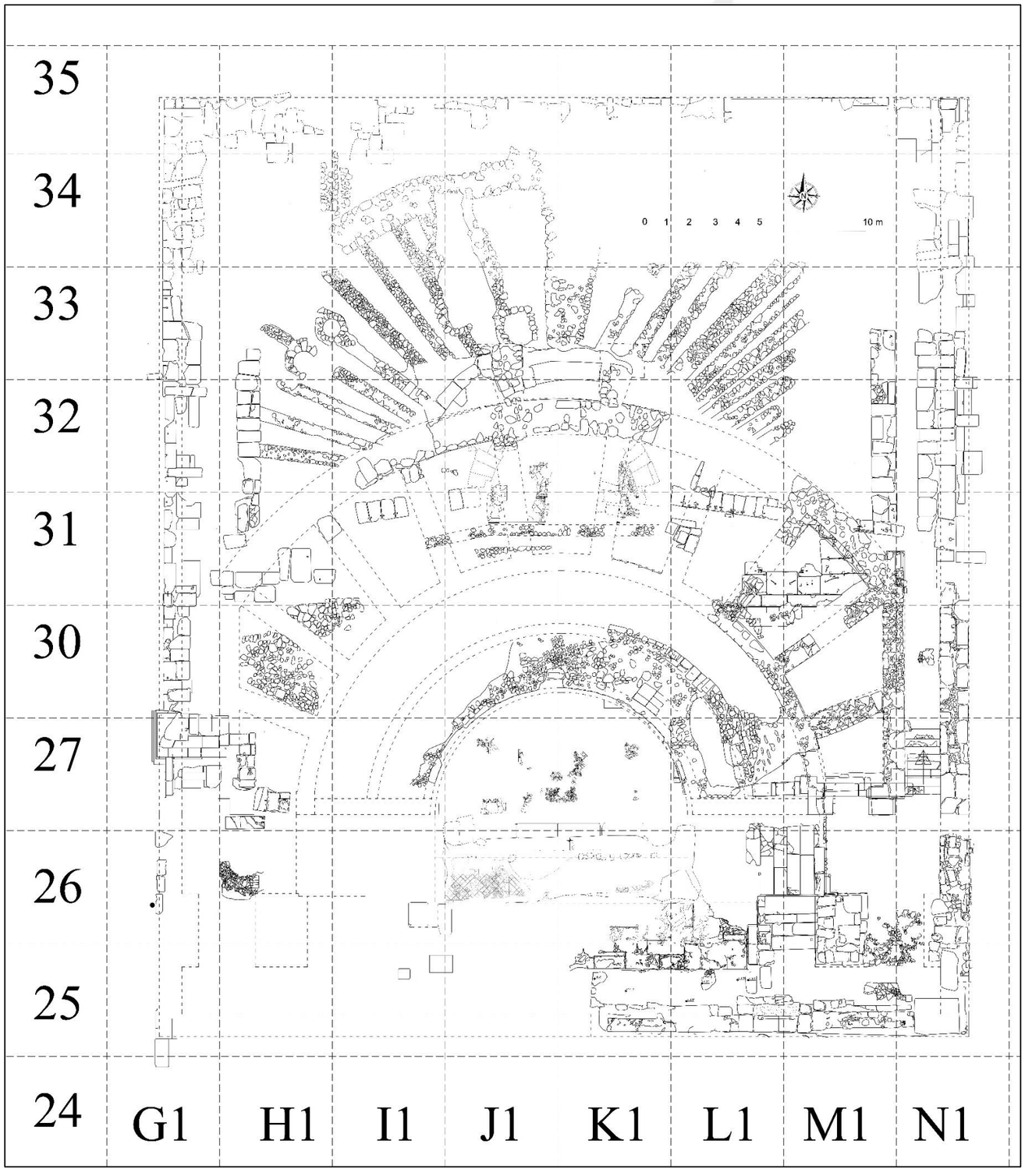
Geç Roma Bouleuterionu II. Evre Kesit ve Plan Restitüsyonu önerisi

Çiz. H. Göncü

Levha 19

Smyrna Bouleuterionu Rölöve Planı

Çiz. H. Gönçü

ek s.24